

Dejiny

*internetový časopis
Inštitútu histórie FF PU v Prešove*

1 / 2012

ISSN 1337-0707

Dejiny 1/2012 – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
http://dejiny.unipo.sk/Dejiny_1_2012.pdf

Dejiny 1/2012 – e-Journal of Institute of History, Faculty of Arts,
University of Prešov in Prešov
http://dejiny.unipo.sk/Dejiny_1_2012.pdf

Fotografia na obálke: Župný dom v Prešove. Foto Branislav Švorc

Redakčná rada / Editorial Board:

prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., predseda/chairman (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PhDr. Libuša Franková, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PhDr. Vladimír Goněc, DrSc. (Masarykova univerzita, Brno)
PhDr. Ivan Halász, PhD. (Maďarská akadémia vied, Budapešť)
doc. PhDr. Eubica Harbuľová, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
prof. PhDr. Roman Holec, CSc. (Univerzita Komenského, Bratislava)
PhDr. Zuzana Kollárová, PhD. (MV SR, Štátny archív Levoča, pobočka Poprad)
doc. Igor Lichtej, CSc. (Užhorodská národná univerzita, Užhorod)
PhDr. Martin Lipka, PhD. (Univerzita P. J. Šafárika, Košice)
doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
Mgr. Alexander Mušinka, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
Dr. h. c. Prof. Dr. Karl Schwarz (Universität Wien)
Dr. hab. Krzysztof Strykowski (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań)
prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc. (Univerzita P. J. Šafárika, Košice)
PhDr. Darina Vasiľová, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)

Redakcia / Editors:

PhDr. Darina Vasiľová, PhD. (zodpovedná redaktorka/liable editor)
PhDr. Martin Ďurišin, Mgr. Martin Klempay, Mgr. Lucia Marcinková,
Mgr. Maroš Melichárek, PhD., Mgr. Ivana Škulecová

- © Vydáva Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity
s vydavateľstvom UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
a Historickou spoločnosťou kráľovského mesta Prešov
- © Issued by Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov in Prešov
with publishing house UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
and Historical society of royal town Prešov

Prešov 2012

ISSN 1337-0707

OBSAH

ŠVORC, Peter <i>Slovo na úvod</i>	15
ŠTÚDIE	
ŽUMÁROVÁ, Jana <i>Matica slovenská v kontexte archívniectva a pomocných vied historických v rokoch 1863 – 1875</i>	18
OROSOVÁ, Martina <i>Štátny inšpektorát archívov a knižníc na Slovensku v rokoch 1919 – 1939</i>	30
SOKOLOVSKÝ, Leon <i>Stav a perspektívy Katedry archívniectva a pomocných vied historických na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave</i>	42
FUKASOVÁ, Daniela <i>Pôdohospodársky archív a jeho zástoj v dejinách slovenského archívniectva</i> ..	48
KOLLÁROVÁ, Zuzana <i>Dvadsať rokov činnosti Spoločnosti slovenských archivárov</i>	62
SMITKA, Jiří – VALUŠEK, David <i>Výuka archívniectví na vysokých školách v České republice – vývoj a súčasný stav</i>	68
ĽUDIA A DOBA	
ŠVORC, Peter <i>Univ. prof. Dr. h. c., Dr. Karl W. Schwarz šesťdesiatročný</i>	78
VASILOVÁ, Darina <i>Štefan Farbaky – pedagóg a vynálezca, priekopník v oblasti baníctva a hutníctva na Slovensku (Príspevok k štúdiu na prešovskom kolegiálnom gymnázium v rokoch 1850 – 1854)</i>	84
MATERIÁL Y	
LIŠKA, Anton <i>Z obsahu proticholeryových obežníkov a brožúrok z rokov 1830 – 1831 (I). Štátne a cirkevné opatrenia a odporúčania proti šíreniu cholery</i>	98
ŠTUDIJNÉ MATERIÁL Y	
FRANKOVÁ, Libuša <i>K slovenským národnoobraným snahám v prvej polovici 19. storočia</i>	140
VASILOVÁ, Darina <i>Ciele vyučovania a ich aplikácia v dejepisnom vyučovaní (učebný text pre študentov učiteľstva dejepisu)</i>	155

ROZHOVORY

- KLEMPAY, Martin
60 rokov Inštitútu histórie na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove. Rozhovor s historičkou PhDr. Angelinou Uramovou 212
- KOSMAČOVÁ, Mariana
Rozhovor s PhDr. Milanom Svobodom, PhD., z Katedry histórie Prírodovedne-humanitní a pedagogické fakulty Technickej univerzity v Liberci. Prešov 16. apríl 2012 219

RECENZIE/ANOTÁCIE

- VALLOVÁ, Viera
BŮŽEK, Václav a kol.: *Společnost českých zemí v raném novověku.*
Praha : Lidové noviny, 2010. 1025 s. ISBN 987-80-7422-062-3 224
- KOSMAČOVÁ, Mariana
Akty a závery – zákony a ustanovenia Žilinskej synody. Ed. M. Kovačka.
Martin : Slovenská národná knižnica, 2010. 111 s. ISBN 978-89301-63-8 226
- KLEMPAY, Martin
ČAPLOVIČ Miroslav – STANOVÁ Mária a kol.: *Slovensko v dejinách 20. storočia. Kapitoly k spoločenským a vojensko-politickým udalostiam. K 70. narodeninám PhDr. Mariána Hronského, DrSc.* Bratislava : Vojenský historický ústav, 2010. 393 s. ISBN 978-80-070434-1-4 228
- KOSMAČOVÁ, Mariana
Genealogicko-heraldický hlas, roč. 21, 2011, č. 1-2. 104 s.
ISSN 1335-0137 231
- MELICHÁREK, Maroš
ŠÍSTEK, František: *Junáci, horalé a lenoši. Obraz Černé Hory a Černohorců v české společnosti, 1830 – 2006.* Praha : Historický ústav, 2011. 290 s. ISBN 978-80-7286-184-2 233
- KLEMPAY, Martin
VASILOVÁ, Darina – FRANKOVÁ, Libuša: *Z dejín prešovského kolegiálneho gymnázia (1804 – 1918).* *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Monographia č. 135 ; AFPh UP 333/414.*
Prešov : Prešovská univerzita; Filozofická fakulta, 2011. 287 s.
ISBN 978-80-555-0466-7 236
- VALLOVÁ, Viera
WAGNER, J. Wilhelm: *Velký ilustrovaný atlas Rakúsko-Uhorska. Habsburská ríša slovom, obrazom a na mapách.* Bratislava : Ikar. 2012.
159 s. ISBN 978-80551-2498-8 239
- PAVLOVIČ, Richard
Vojtech Čelko: *Zo všetkých strán.* Edícia Zrkadlenie/Zrcadlení. Praha, Slovenský literárny klub v ČR 2011. 179 s. ISBN 9788087319017 240

KRONIKA

RENDEK, Lukáš

Jeden deň vysokoškolákom na Inštitúte histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity Prešove. Prešov 26. január 2012 244

MOJDIS, Ján

Kríza v politike – politika v kríze. Medzinárodná vedecká konferencia na Inštitúte politológie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Prešov 15. – 16. február 2012 246

HOPTOVÁ, Luciána

Exkurzia študentov Inštitútu histórie FF PU v Prešove do Múzea SNP v Banskej Bystrici. Banská Bystrica 29. február 2012 248

HOPTOVÁ, Luciána

Nacionalizmus a národné identity v strednej Európe v 19. a 20. storočí. Prednáška doc. PhDr. Rudolfa Chmela, DrSc., pre študentov Inštitútu histórie a Inštitútu politológie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Prešov 5. marec 2012 250

DŽUJKO, Ján

Medzinárodná vedecká konferencia Mestá v stredovýchodnej Európe (18. – 20. storočie) – Modernizačné procesy miest na pozadí dejín. Krakow 6. marec 2012 250

ŠVORC, Peter

Maďarsko-slovenský workshop historikov a literárnych vedcov TERMINOLÓGIA A HISTÓRIA. Ostrihom 19. marec 2012 253

KOSMAČOVÁ, Mariana

Prezentácia publikačnej činnosti členov Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove za rok 2011. Prešov 27. marec 2012 255

BIZOŇOVÁ, Monika

XX Ogólnopolski zjazd historyków studentów (konferencja studencko-doktorancka)/XX celopolský zjazd historikov študentov (konferencia študentsko-doktorandská). Katowice 11. – 14. apríl 2012 256

DOHNANEC, Tibor

ERASMUS mobility na Inštitúte histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Prednášky PhDr. Milana Svobodu, PhD., z Katedry historie Přírodovědně-humanitní a pedagogické fakulty Technické univerzity v Liberci. Prešov 16. – 19. apríl 2012 259

PAVLOVIČ, Richard

Zasadnutie Česko-slovenskej/Slovensko-českej komisie historikov. Skalica 17. – 20. apríl 2012 262

HOPTOVÁ, Luciána

Doktorandská vedecká konferencia Promýšlet Evropu dvacátého století: Evropa sjednocená/ rozdělená. Brno 19. apríl 2012 264

KOSMAČOVÁ, Mariana	
<i>Faleristika a heraldika očami súčasníka. 3. odborný seminár venovaný pomocným vedám historickým.</i> Prešov 25. apríl 2012	266
RENDEK, Lukáš	
<i>8. Študentská vedecká konferencia na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove.</i> Prešov 26. apríl 2012	268
KOVAĽ, Peter	
<i>Prezentácia kolektívnej monografie Veľká doba a jej dôsledky. Prešov v 20. rokoch 20. storočia v Knižnici P. O. Hviezdoslava v Prešove.</i> Prešov 3. máj 2012	270
ŠVORC, Peter	
<i>Evanjelická cirkev v živote dolnozemsých Slovákov. Medzinárodná vedecká konferencia.</i> Nadlak 19. máj 2012	272
MOJDIS, Ján	
<i>Medzinárodná vedecká konferencia Ženy a politika.</i> Praha 24. – 25. máj 2012	275
ŠVORC, Peter	
<i>Die wissenschaftliche Erschließung der Karpaten (18. – 20. Jahrhundert)/ Vedecké objavovanie Karpát (18. – 20. storočie). Medzinárodná konferencia.</i> Stará Lesná 8. – 9. jún 2012	276
O AUTOROCH	280
INFORMÁCIE PRE AUTOROV	282

CONTENTS

ŠVORC, Peter <i>Foreword</i>	15
SCIENTIFIC ARTICLES	
ŽUMÁROVÁ, Jana <i>Matica slovenská in context of archiving and auxiliary historical sciences in the years 1863 – 1875</i>	18
OROSOVÁ, Martina <i>The State Inspectorate of Archives and Libraries in Slovakia in 1919 – 1939 ..</i>	30
SOKOLOVSKÝ, Leon <i>Situation and prospects of the Department of Archiving and Auxiliary Sciences in History of Comenius University in Bratislava</i>	42
FUKASOVÁ, Daniela <i>Agricultural Archive and its position within the History of Slovak Archival Science</i>	48
KOLLÁROVÁ, Zuzana <i>Twenty years of activities of Society of Slovak Archivists</i>	62
SMITKA, Jiří – VALÚŠEK, David <i>Tuition of Archival Science at Universities in the Czech Republic – development and the present condition</i>	68
PEOPLE AND TIME	
ŠVORC, Peter <i>Univ. prof. Dr. h. c., Dr. Karl W. Schwarz sixty years old</i>	78
VASILOVÁ, Darina <i>Štefan Farbaky – pedagogue and inventor, pioneer in the field of mining and metallurgy in Slovakia (Contribution to study at the Prešov's College grammar school in the years 1850 – 1854)</i>	84
MATERIALS	
LIŠKA, Anton <i>From the contents of circulars and brochures against cholera from the years 1830 – 1831 (I.) State and church measures and recommendations against the spread of cholera</i>	98
STUDY MATERIALS	
FRANKOVÁ, Libuša <i>To Slovak nation-defending efforts in the first half of the 19th century</i>	140

VASILOVÁ, Darina <i>Aims of teaching and their application in teaching of history (Textbook for students of the teaching of history study field)</i>	155
---	-----

INTERVIEWS

KLEMPAY, Martin <i>60 years of the Institute of History at the Faculty of Arts of the University of Prešov in Prešov. An interview with historian PhDr. Angelina Uramová ...</i>	212
KOSMAČOVÁ, Mariana <i>Interview with PhDr. Milan Svoboda, PhD. from the Department of History at the Faculty of Science, Humanities and Education of the Technical University in Liberec. Prešov 16 April 2012</i>	219

REVIEWS/ANNOTATIONS

VALLOVÁ, Viera BŮŽEK, Václav a kol.: <i>Společnost českých zemí v raném novověku.</i> Praha : Lidové noviny, 2010. 1025 s. ISBN 987-80-7422-062-3	224
KOSMAČOVÁ, Mariana <i>Akty a závery – zákony a ustanovenia Žilinskej synody.</i> Ed. M. Kovačka. Martin : Slovenská národná knižnica, 2010. 111 s. ISBN 978-89301-63-8	226
KLEMPAY, Martin ČAPLOVIČ Miroslav – STANOVÁ Mária a kol.: <i>Slovensko v dejinách 20. storočia. Kapitoly k spoločenským a vojensko-politickým udalostiam. K 70. narodeninám PhDr. Mariána Hronského, DrSc.</i> Bratislava : Vojenský historický ústav, 2010. 393 s. ISBN 978-80-070434-1-4	228
KOSMAČOVÁ, Mariana <i>Genealogicko-heraldický hlas</i> , roč. 21, 2011, č. 1-2. 104 s. ISSN 1335-0137	231
MELICHÁREK, Maroš ŠÍSTEK, František: <i>Junáci, horalé a lenoši. Obraz Černé Hory a Černošců v české společnosti, 1830 – 2006.</i> Praha : Historický ústav, 2011. 290 s. ISBN 978-80-7286-184-2	233
KLEMPAY, Martin VASILOVÁ, Darina – FRANKOVÁ, Libuša: <i>Z dejín prešovského kolegiálneho gymnázia (1804 – 1918).</i> <i>Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Monographia č. 135 ; AFPh UP 333/414.</i> Prešov : Prešovská univerzita; Filozofická fakulta, 2011. 287 s. ISBN 978-80-555-0466-7	236
VALLOVÁ, Viera WAGNER, J. Wilhelm: <i>Veľký ilustrovaný atlas Rakúsko-Uhorska. Habsburská ríša slovom, obrazom a na mapách.</i> Bratislava : Ikar. 2012. 159 s. ISBN 978-80551-2498-8	239

PAVLOVIČ, Richard	
<i>Vojtech Čelko: Zo všetkých strán. Edícia Zrkadlenie/Zrcadlení. Praha, Slovenský literárny klub v ČR 2011. 179 s. ISBN 9788087319017</i>	240

CHRONICLE

RENDEK, Lukáš	
<i>Being a university student for one day at the Institute of History at the Faculty of Arts of the University of Prešov in Prešov. Prešov 26 January 2012</i>	244
MOJDIS, Ján	
<i>Crisis in politics – politics in crisis. International scientific conference at the Institute of Political sciences at the Faculty of Arts of the University of Prešov in Prešov. Prešov 15 – 16 February 2012</i>	246
HOPTOVÁ, Luciána	
<i>Excursion of the students of the Institute of History at the Faculty of Arts of the University of Prešov in Prešov in Museum of Slovak National Uprising in Banská Bystrica. Banská Bystrica 29 February 2012</i>	248
HOPTOVÁ, Luciána	
<i>Nationalism and national identities in Central Europe in the 19th and 20th century. Lecture of doc. PhDr. Rudolf Chmel, DrSc. for the students of the Institute of History at the Faculty of Arts of the University of Prešov in Prešov. Prešov 5 March 2012</i>	250
DŽUJKO, Ján	
<i>International scientific conference Towns in Central and Eastern Europe (18th – 20th century) – Modernisation processes of towns against the background of history. Krakow 6 March 2012</i>	250
ŠVORC, Peter	
<i>Hungarian-Slovak workshop of historians and literary scholars TERMINOLOGY AND HISTORY. Esztergom 19 March 2012</i>	253
KOSMAČOVÁ, Mariana	
<i>Presentation of publication activity of the members of the Institute of History at the Faculty of Arts of the University of Prešov in Prešov for 2011. Prešov 27 March 2012</i>	255
BIZOŇOVÁ, Monika	
<i>XX Ogólnopolski zjazd historyków studentów (konferencja studencko-doktorancka)/XX. meeting of the history's students (conference of Master's and PhD. students). Katowice 11 – 14 April 2012</i>	256
DOHNANEC, Tibor	
<i>ERASMUS mobility at the Institute of History at the Faculty of Arts of the University of Prešov in Prešov. Lectures of PhDr. Milan Svoboda, PhD. from the Department of History at the Faculty of Science, Humanities and Education of the Technical University in Liberec. Prešov 16 – 19 April 2012</i>	259

PAVLOVIČ, Richard	
<i>Meeting of Czech-Slovak /Slovak-Czech commission of historians.</i>	
Skalica 17 – 20 April 2012	262
HOPTOVÁ, Luciána	
<i>Student scientific conference Thinking Europe in the 20th century:</i>	
<i>Europe integrated/divided.</i> Brno 19 April 2012	264
KOSMAČOVÁ, Mariana	
<i>Faleristics and Heraldry viewed by a contemporary. Third specialized</i>	
<i>seminary on auxiliary historical sciences.</i> Prešov 25 April 2012	266
RENDEK, Lukáš	
<i>8 Student scientific conference at the Faculty of Arts of the University</i>	
<i>of Prešov in Prešov.</i> Prešov 26 April 2012	268
KOVAL, Peter	
<i>Presentation of collective monograph Great time and its consequences.</i>	
<i>Prešov in the 20s of the 20th century in Library of P. O. Hviezdoslav</i>	
<i>in Prešov.</i> Prešov 3 May 2012	270
ŠVORC, Peter	
<i>Evangelical Church in the life of Lowerland Slovaks. International</i>	
<i>scientific conference.</i> Nadlak 19 May 2012	272
MOJDIS, Ján	
<i>International scientific conference Women in politics.</i>	
Prague 24 – 25 May 2012	275
ŠVORC, Peter	
<i>Die wissenschaftliche Erschließung der Karpaten (18. – 20. Jahrhundert)/</i>	
<i>Scientific discovery of Carpathians (18th – 20th century). International</i>	
<i>conference.</i> Stará Lesná 8 – 9 June 2012	276
A WORD ABOUT AUTHORS	280
INFORMATION FOR CONTRIBUTORS	282

INHALT

ŠVORC, Peter <i>Vorwort</i>	15
STUDIEN	
ŽUMÁROVÁ, Jana <i>Matica slovenská im Kontext des Archivwesens und der historischen Hilfswissenschaft in den Jahren 1863 – 1875</i>	18
OROSOVÁ, Martina <i>Das Staatliche Inspektorat der Archive und Bibliotheken in der Slowakei zwischen 1919 und 1939</i>	30
SOKOLOVSKÝ, Leon <i>Der aktuelle Zustand und Perspektiven des Lehrstuhls für Archivwesen und historische Hilfswissenschaften an der Philosophischen Fakultät der Komensky-Universität in Bratislava</i>	42
FUKASOVÁ, Daniela <i>Das Landwirtschaftsarchiv und seine Aufgabe in der Geschichte des slowakischen Archivwesens</i>	48
KOLLÁROVÁ, Zuzana <i>Zwanzigjähriges Jubiläum des Verbandes slowakischer Archivare</i>	62
SMITKA, Jiří – VALÚŠEK, David <i>Der Archivwesenunterricht an den Hochschulen in der Tschechischen Republik – die Entwicklung und der aktuelle Stand</i>	68
MENSCHEN UND ZEIT	
ŠVORC, Peter <i>Univ. prof. Dr. h. c., Dr. Karl W. Schwarz sechzigjährig</i>	78
VASIĽOVÁ, Darina <i>Štefan Farbaky – Pädagoge und Erfinder, Pionier im Bereich des Bergwesens und Hüttenwesens in der Slowakei (Beitrag zum Studium am kollegialen Gymnasium in Prešov in Jahren 1850 – 1854)</i>	84
MATERIALIEN	
LIŠKA, Anton <i>Aus dem Inhalt der Sendbriefe und Broschüren gegen Cholera aus den Jahren 1830 – 1831 (I). Staatliche und kirchliche Maßnahmen und Empfehlungen gegen die Ausbreitung der Cholera</i>	98
LERNMATERIALIEN	
FRANKOVÁ, Libuša <i>Zu den slowakischen Bestrebungen nationaler Verteidigung in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts</i>	140

VASILOVÁ, Darina <i>Ziele des Unterrichts und ihre Applikation im Unterricht der Geschichte (Lehrtext für die Studenten des Lehramts der Geschichte)</i>	155
---	-----

INTERVIEWS

KLEMPAY, Martin <i>60 Jahre Institut für Geschichte an der Philosophischen Fakultät der Prešover Universität in Prešov. Interview mit der Historikerin – PhDr. Angelina Uramová</i>	212
--	-----

KOSMAČOVÁ, Mariana <i>Dialog mit dem PhDr. Milan Svoboda, PhD., aus dem Lehrstuhl für Geschichte der Naturwissenschaftlich-geisteswissenschaftlichen und pädagogischen Fakultät der Technischen Universität in Liberec. Prešov 16. April 2012</i>	219
--	-----

REZENSION/ANOTATION

VALLOVÁ, Viera BŮŽEK, Václav a kol.: <i>Společnost českých zemí v raném novověku.</i> Praha : Lidové noviny, 2010. 1025 s. ISBN 987-80-7422-062-3	224
---	-----

KOSMAČOVÁ, Mariana <i>Akty a závery – zákony a ustanovenia Žilinskej synody.</i> Ed. M. Kovačka. Martin : Slovenská národná knižnica, 2010. 111 s. ISBN 978-89301-63-8	226
--	-----

KLEMPAY, Martin ČAPLOVIČ Miroslav – STANOVÁ Mária a kol.: <i>Slovensko v dejinách 20. storočia. Kapitoly k spoločenským a vojensko-politickým udalostiam. K 70. narodeninám PhDr. Mariána Hronského, Dr.Sc.</i> Bratislava : Vojenský historický ústav, 2010. 393 s. ISBN 978-80-070434-1-4	228
---	-----

KOSMAČOVÁ, Mariana <i>Genealogicko-heraldický hlas</i> , roč. 21, 2011, č. 1-2. 104 s. ISSN 1335-0137	231
---	-----

MELICHÁREK, Maroš ŠÍSTEK, František: <i>Junáci, horalé a lenoši. Obraz Černé Hory a Černohorců v české společnosti, 1830 – 2006.</i> Praha : Historický ústav, 2011. 290 s. ISBN 978-80-7286-184-2	233
--	-----

KLEMPAY, Martin VASILOVÁ, Darina – FRANKOVÁ, Libuša: <i>Z dejín prešovského kolegiálneho gymnázia (1804 – 1918). Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Monographia č. 135 ; AFPh UP 333/414.</i> Prešov : Prešovská univerzita; Filozofická fakulta, 2011. 287 s. ISBN 978-80-555-0466-7	236
--	-----

VALLOVÁ, Viera	
WAGNER, J. Wilhelm: <i>Veľký ilustrovaný atlas Rakúsko-Uhorska. Habsburská ríša slovom, obrazom a na mapách</i> . Bratislava : Ikar. 2012. 159 s. ISBN 978-80551-2498-8	239
PAVLOVIČ, Richard	
Vojtech Čelko: <i>Zo všetkých strán</i> . Edícia Zrkadlenie/Zrcadlení. Praha, Slovenský literárny klub v ČR 2011. 179 s. ISBN 9788087319017	240
CHRONIK	
RENDEK, Lukáš	
<i>Ein Tag der Studenten am Institut für Geschichte der Philosophischen Fakultät der Prešover Universität in Prešov</i> . Prešov 26. Januar 2012	244
MOJDIS, Ján	
<i>Krise in der Politik – Politik in der Krise. Internationale wissenschaftliche Konferenz am Institut für Politologie der Philosophischen Fakultät der Universität in Prešov</i> . Prešov 15. – 16. Februar 2012	246
HOPTOVÁ, Luciána	
<i>Exkursion der Prešover Geschichtsstudenten der Philosophischen Fakultät der Prešover Universität in Prešov ins Museum SNP in Banská Bystrica</i> . Banská Bystrica 29. Februar 2012	248
HOPTOVÁ, Luciána	
<i>Nationalismus und nationale Identitäten in Mitteleuropa im 19. und 20. Jahrhundert. Der Vertrag des doc. PhDr. Rudolf Chmel, DrSc. für die Studenten des Instituts für Geschichte und für Politologie der Philosophischen Fakultät der Prešover Universität in Prešov</i> . Prešov 5. März 2012	250
DŽUJKO, Ján	
<i>Internationale wissenschaftliche Konferenz. Die Städte in mittelöstlichem Europa (18. – 20. Jahrhundert) – Modernisierungsprozesse der Städte im Hintergrund der Geschichte</i> . Krakau 6. März 2012	250
ŠVORC, Peter	
<i>Ungarisch-slowakischer Workshop der Historiker und Literaturwissenschaftler TERMINOLOGIE UND HISTORIE</i> . Esztergom 19. März 2012	253
KOSMAČOVÁ, Mariana	
<i>Präsentation der Publikationstätigkeit des Instituts für Geschichte der Philosophischen Fakultät der Prešover Universität in Prešov im Jahre 2011</i> . Prešov 27. März 2012	255
BIZOŇOVÁ, Monika	
<i>XX Ogólnopolski zjazd historyków studentów (konferencja studencko-doktorancka)/XX gesamtpolnische Versammlung der Historiker-Studenten (Studentisch-doktorandische Konferenz)</i> . Katowice 11. – 14. April 2012	256

DOHNANEC, Tibor	
<i>ERASMUS Mobilität am Institut für Geschichte der Philosophischen Fakultät Universität in Prešov. Vorträge des PhDr. Milan Svoboda, PhD., aus dem Lehrstuhl für Geschichte der Naturwissenschaftlich-geisteswissenschaftlichen und pädagogischen Fakultät der Technischen Universität in Liberec. Prešov 16. – 19. April 2012</i>	259
PAVLOVIČ, Richard	
<i>Sitzung der Tschechisch-slowakischen/Slowakisch-tschechischen Historikerkommission. Skalica 17. – 20. April 2012</i>	262
HOPTOVÁ, Luciána	
<i>Wissenschaftskonferenz der Doktoranden Nachdenken über Europa des 20. Jahrhunderts: vereintes/geteiltes Europa. Brno 19. April 2012</i>	264
KOSMAČOVÁ, Mariana	
<i>Phaleristik und Heraldik mit den Augen der Zeitgenossen. 3. Fachseminar den historischen Hilfswissenschaften gewidmet. Prešov 25. April 2012</i>	266
RENDEK, Lukáš	
<i>8. studentische Wissenschaftskonferenz an der Philosophischen Fakultät der Prešover Universität in Prešov. Prešov 26. April 2012</i>	268
KOVAL, Peter	
<i>Präsentation der kollektiven Monographie Große Epoche und ihre Folgen. Prešov in den 20er Jahren des 20. Jahrhunderts in der P. O. Hviezdoslav Bibliothek in Prešov. Prešov 3. Mai 2012</i>	270
ŠVORC, Peter	
<i>Evangelische Kirche im Leben der Slowaken aus dem Unterland. Internationale wissenschaftliche Konferenz. Nadlak 19. Mai 2012</i>	272
MOJDIS, Ján	
<i>Internationale wissenschaftliche Konferenz Die Frauen und die Politik. Prag 24. – 25. Mai 2012</i>	275
ŠVORC, Peter	
<i>Die wissenschaftliche Erschließung der Karpaten (18. – 20. Jahrhundert). Internationale Konferenz. Stará Lesná 8. – 9. Juni 2012</i>	276
ÜBER AUTOREN	280
INFORMATIONEN FÜR DIE AUTOREN	282

Slovo na úvod

Rok 2012, podobne ako aj tie predchádzajúce, bol od svojho počiatku bohatý na mnohé vedecké podujatia, ktoré sa spájajú s históriou. Je to nesporne jav pozitívny, lebo ukazuje, že slovenská historická obec žije, že sa angažuje nielen vo výskume, ale aj v prezentácii svojich výsledkov. V novembri 2010 sa na pôde Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity uskutočnila konferencia *Dejiny Slovenska v archívnych prameňoch ~ Dvadsať rokov archívnictva na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove*. Časť jej referátov sme uverejnili v časopise DEJINY 1/2011, druhú časť v tomto čísle, čím uzatvárame zaujímavý celok venovaný dejinám archívnictva nielen v samotnom Prešove, ale na Slovensku, ba aj za jeho hranicami. Ostatné rubriky už tradične otvárajú svoje stránky príspevkom mapujúcim život a pôsobenie vybraných osobností, v materiálnej podobe predstavujú dokumenty z našich archívov, vytvárajú priestor pre študijné texty určené prioritne študentom odboru história, ale aj pre didaktické príspevky, ktoré by chceli pomôcť učiteľom pri výučbe dejepisu. Didaktika dejepisu je na Slovensku dlhodobo nedocenená, rovnako, ako aj samotný predmet, ktorý sa na školách vyučuje v zredukovaných počtoch hodín. A tak vyučujúci musia starostlivo zvažovať svoje učebné plány a obsah vyučovacích hodín, aby mohli povedať svojim žiakom to podstatné, čo sa v minulosti odohralo.

Pri príprave tohto čísla zažila redakcia dve udalosti, ktoré sa jej výrazne dotkli:

Jedna – ľudsky veľmi milá – keď sme mohli pozdraviť nášho kolegu a zároveň člena redakčnej rady časopisu DEJINY univerzitného profesora Dr. h. c. Dr. Karla Schwarza z Viedenskej univerzity pri príležitosti jeho životného jubilea – 60. rokov, ktoré oslávil v júli t. r. (pozri s. 78).

Druhá – viac ako smutná, keď sme sa pri posledných korektúrach tohto čísla dozvedeli, že nás náhle opustila naša kolegyňa a zodpovedná redaktorka internetového časopisu DEJINY PhDr. Darina Vasiľová, PhD. Časopis bol pre ňu jedným z najmilších foriem jej realizácie, žila ním a venovala mu mnoho pracovného i osobného času. Do tohto čísla ponúkla dva rozsiahle príspevky ako keby tušila, že to budú posledné, ktoré uverejní. V tiráži a ani v obsahu sme ešte túto udalosť neoznačili tradičným znakom (†), ktorý svedčí o odchode spolupracovníka z tvorivého kolektívu. To preto, že prvé číslo VII. ročníka DEJÍN Darina Vasiľová pripravila do tlače od prvej po poslednú stranu a akosi sa nám správa o jej úmrtí ešte stále ťažko ukladá na papier.

Čas je mimoriadne premenná veličina. Neustále sa stráca do minulosti, premieňa sa spolu s ľuďmi a ich konaním na dejiny. Niekedy ešte prebiehajúce, inokedy už uzavreté. A to vari len preto, aby mali historici čo študovať a o čom písať...

Peter Švorc

Вспомните того человека
который поднялся на
эту высоту ради
нашего удобства
и комфорта
и который
сделал это
с великим
удовольствием
и счастием
в память
"Uncle" K
who performed
with great
over several

Zažihanie pouličných svetiel. Bronzová plastika v Užhorode. Foto Peter Švorc

ŠTÚDIE

Mukačevský zámok. Foto Peter Švorc

MATICA SLOVENSKÁ V KONTEXTE ARCHÍVNICTVA A POMOCNÝCH VIED HISTORICKÝCH V ROKOCH 1863 – 1875

Jana ŽUMÁROVÁ

Abstract

Matica slovenská in context of archiving and auxiliary historical sciences in the years 1863 – 1875. Matica slovenská as the first nationwide institution of Slovaks laid foundations of archiving at the national level. It took and stored the collections related mainly to history of Slovakia and Slovaks. Main document in evidence of the collections of Matica slovenská, Zápisnica darov v rozličných látkach, was written in Slovak language. It also recorded a collection of documents and autographs, a collection of papers and seals. The base of the archive of Matica slovenská is formed especially by the collections of manuscripts, autographs and a collection of documents. A significant moment in the development of archiving and auxiliary historical sciences was publishing of the first and key periodical of Matica slovenská – Letopis Matice slovenskej. It published scientific articles, critical transcriptions of documents and lists of all the collections of Matica slovenská and it was issued in the years 1864 – 1875. Franko Víťazoslav Sasinek and Pavol Križko, two founders of the Slovak archiving, worked for Matica slovenská as well. Franko Víťazoslav Sasinek was a curator of the collections and secretary of Matica slovenská. He promoted research and knowledge of history based on the research in the archives. He was a compiler of the first Slovak diplomatarium Archiv starých česko-slovenských listín, písemností a dejepisných pôvodín pre dejepis a literatúru Slovákov. Pavol Križko, an archivist from town of Kremnica and member of Matica slovenská, closely collaborated with Franko Víťazoslav Sasinek at publishing Letopis Matice slovenskej and at compilation of the first Slovak diplomatarium. His work in the archive of town of Kremnica is evident even today. His important palaeographical work Písmo, jeho vývin a šírenie sa od prvopočiatkov až po najnovšiu dobu contributed to the development of auxiliary historical sciences. Matica slovenská gave birth to the many pioneers of the Slovak science. Activity of Matica slovenská provided the base for the Slovak archiving and historiography which allowed compiling something that was not possible before – the history of Slovakia and Slovaks.

Key words

Matica slovenská. Archiving. Letopis Matice slovenskej. Collections. Archivists. History of Slovakia and Slovaks.

Zusammenfassung

Matica slovenská im Kontext des Archivwesens und der historischen Hilfswissenschaft in den Jahren 1863 – 1875. Matica slovenská, die erste kulturelle und wissenschaftliche Institution der Slowaken, half die Grundlage des slowakischen Archivwesens im 19. Jahrhundert zu bilden. Das Ziel dieser Institution war es unter anderem Literatur und Gegenstände, die mit der Geschichte der Slowakei und der Slowaken zusammenhängen, zu

sammeln. Das Grunddokument ihrer Evidenz trug den Namen „Das Übernahmeprotokoll der Spenden aus unterschiedlichem Material“ und wurde in slowakischer Sprache ausgefertigt. Außerdem wurden speziell auch Sammlung der Handschriften, Sammlung der Urkunden und Sammlung der Siegel geführt. Besonders die Handschriften und Urkunden wurden zum Bestandteil des Archivs der Matica. Zum bedeutenden Moment in der Entwicklung des Archivwesens und der historischen Hilfswissenschaften wurde die Herausgabe der ersten und grundlegenden Zeitschrift namens *Letopis Matice slovenskej* (Chronik, bzw. Jahrbuch). Im Jahrbuch wurden historische Studien, Urkundentranskriptionen (zusammen mit kritischer Analyse) und Verzeichnisse der einzelnen Sammlungen veröffentlicht. Das Jahrbuch erschien in den Jahren 1864 – 1875. Für *Matica slovenská* arbeiteten zwei Gründer des slowakischen Archivwesens: Franko Viťazoslav Sasinek und Pavol Križko. Franko Viťazoslav Sasinek wurde zum Kuratoren der Sammlungen und gleichzeitig zum Sekretär der *Matica slovenská*. Er bevorzugte Bildung vom Geschichtserkenntnis und Entwicklung der Geschichtsforschung aufgrund des Archivstudiums. Er war Verfasser der ersten slowakischen Urkundensammlung. Der Kremnitzer Stadtarchivar Pavol Križko arbeitete mit Franko Viťazoslav Sasinek so bei der Ausgabe vom Jahrbuch, als auch bei Zusammenstellung der Urkundensammlung zusammen. Seine Arbeit im Archiv der Stadt Kremnica ist bis heute sichtbar. Sein aus der Sicht der historischen Hilfswissenschaften bedeutendes Werk heißt *Die Schrift, seine Entwicklung und Verbreitung von den Anfängen bis zu den heutigen Tagen*. *Matica* war im 19. Jahrhundert bei der Formierung bedeutenden slowakischen Wissenschaftlern behilflich. Sie wurde sogar zur Basis für Entstehung und weitere Entwicklung des slowakischen Archiv- und Geschichtswesens.

Schlüsselwörter

Matica slovenská. Das Archivwesen. Letopis Matice slovenskej. Die Sammlungen. Die Archive. Die Geschichte der Slowakei und der Slowaken.

Matica slovenská ako prvá celonárodná kultúrna inštitúcia Slovákov položila základy archívniectva na národnej úrovni. Vytýčila si za cieľ zhromažďovať také pramene, ktoré budú nápomocné pri výskume a poznaní dejín Slovenska a Slovákov.

V prvých svojich stanovách z roku 1862 si *Matica slovenská* uložila za cieľ: „v členech slovenského národa mravnú a umnú vzdelanosť budiť, rozširovať a utvrdzovať; slovenskú literatúru a krásne umenia pestovať a podporovať a tým i hmotný dobrobyt slovenského národa napomáhať a na jeho zvelebení pracovať.“¹ A jedným z prostriedkov ako tento cieľ mala dosiahnuť bolo aj vytváranie literárnych, umeleckých, prírodných a starožitných zbierok.²

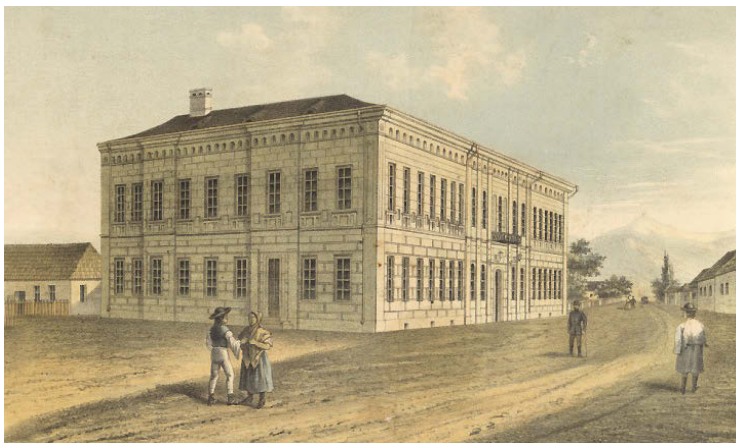
Zo stanov jasne vyplýva, že *Matica* už od začiatku kladla veľký dôraz na vytvorenie základov zbierkovej činnosti. Zárodoky matičnej knižnice, archívu a múzea musíme vidieť pred rokom 1863, keď bola *Matica slovenská* ešte len ideou. Základný kameň „archívu“ položil už tajomník Spolku milovníkov reči a literatúry slovenskej Martin

1 BOTTO, Július: *Dejiny Matice slovenskej*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1923, s. 126.

2 BOTTO, Július: *Dejiny Matice slovenskej*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1923, s. 127.

Hamuljak v roku 1858, keď odovzdal svoje písomnosti, rukopisy a knižnicu pre maticnú vec. Medzi jeho najcennejšie dary patrili práve zápisnice zo zasadnutí spolku.³ Počas nasledujúcich rokov sa počet darov zvyšoval. Ich preberanie nebolo nejako zvlášť organizované. Napríklad z 22. júla 1863 pochádza zoznam „vecí Matici slovenskej darovaných“ vyhotovený v Bratislave a podpísaný Vendkom Bohbojom Kutlíkom, budúcim splnomocnencom Matice slovenskej.⁴

Po 4. auguste 1863, oficiálnom vzniku Matice slovenskej, sa zbierková činnosť rozbehla naplno. Istý problém predstavoval nedostatok priestorov na ukladanie zbierok v Turčianskom Svätom Martine, preto sa už na prvom Valnom zhromaždení rozhodlo o umiestňovaní zbierok v biskupskej rezidencii v Banskej Bystrici. Na tomto valnom zhromaždení sa ustanovila aj funkcia opatrovníka zbierok, ktorý sídlil takisto v Banskej Bystrici. V rokoch 1864 – 1865 ním bol biskupský archivár Jozef Markus. Po jeho odchode na faru v Ľubietovej ho vo funkcii vystriedal Franko Vítázoslav Sasínek, ktorý v nej zotrval až do zatvorenia Matice slovenskej a skonfiškovania zbierok v roku 1875. Do obdobia Sasínkovho opatrovnictva spadajú aj obnovenie snáh o založenie múzea v Banskej Bystrici, kde by boli zbierky umiestnené. Smrť Štefana Moyses, predsedu Matice slovenskej prerušila tieto snahy. Zbierky sa presťahovali spolu so Sasínikom, už ako tajomníkom Matice slovenskej do Turčianskeho Svätého Martina. Matica vyriešila absentujúce depoty umiestnením zbierok v dome Matice slovenskej (dnešnom Slovenskom národnom literárnom múzeu), ktorej prvá časť bola budovaná v rokoch 1864 – 1865. O prevoze zbierok z Banskej Bystrice do Martina existujú v Archíve Matice

*Dom Matice slovenskej
(dnešné Slovenské národné literárne múzeum)⁶*

-
- 3 KUZMÍK, Jozef: *Vývoj myšlienky národnej knižnice na Slovensku*. Martin : Matica slovenská, 1955, s. 20.
  - 4 Archív Matice slovenskej v Martine (AMS), fond *Matica slovenská I. (1857) 1863 – 1875 (1912)*, inv. č. 24.
  - 5 *Franko Vítázoslav Sasínek. Najvýznamnejší slovenský historik 19. storočia*. Zost. Richard Marsina, Peter Mulík. Martin : Matica slovenská, 2007, s. 46-53.
  - 6 AMS, *Zbierka fotodokumentačného materiálu Matice slovenskej 19. st. – 21. st.* Budovy a objekty Matice slovenskej, sign. M1/2.

slovenskej podrobné písomné doklady. Napríklad Franz Loh zo Zvolena posielal účet za debnu, vrchnák a balenie zbierok.⁷ Franko Víťazoslav Sasinek taktiež viedol podrobné súpisu výdavkov na prevoz.⁸ V matičnom dome ostali zbierky až do roku 1875.

Zbierky mali rôzny charakter. Od kníh, rukopisov, listín, pečatí, cez mince, skameneliny, hudobníky a iné. Najviac bolo prirodzene knižničných dokumentov, rôznych mincí a múzejných predmetov.

Všetky dary pre Maticu slovenskú sa sumárne evidovali v takzvaných *Zápisniciach darov*. Úplne prvá zápisnica, ktorá sa zachovala v Archíve Matice slovenskej pre evidovanie darov je vo forme papierových hárkov. Niesla názov *Zápisnica A. darov pre Maticu slovenskú*.⁹ Obsahuje zápisy darov od 5. augusta 1863, teda tesne po vzniku Matice slovenskej, až do 7. augusta 1869, teda približne do presťahovania zbierok z Banskej Bystrice do Turčianskeho Svätého Martina. Tvorilo ju 8 listov s rozmermi 21,3 x 33,8 cm. Táto prvá zápisnica ešte neviduje zbierky podľa kategórií, ale iba podľa rokov a v rámci nich chronologicky. Spolu obsahuje 205 zápisov, resp. darov. Má nasledovnú rubrikatúru: číslo denníka prvého podpredsedu, poradové číslo daru, deň prijatia, predmet (stručný opis daru), meno darcu, poznámku.

Práve posledná rubrika *Poznámka* nám poskytuje informácie o tom, kto tieto dary preberal. Informuje o preberaní darov tajomníkom Matice slovenskej Michalom Chrásteckom v Turčianskom Svätom Martine: „Prijal a k ďalšiemu opatreniu do B. Bystrice prevzal v T. Sv. Martine, 22. sept. 1863 M. Chrástek v. r. tajomník“. Ďalšie poznámky hovoria o prijatí darov prvým tajomníkom Pavlom Mudroňom a ich odoslaní Michalovi Chrásteckovi do Banskej Bystrice, o preberaní darov ďalšími tajomníkmi: Martinom Kramárom, Frankom Víťazoslavom Sasinkom, a už spomínaným Michalom Chrásteckom. Pri jednom z darov je poznámka: „uložen pri pripise a prílohách odboru v archíve podpredsedníctva“. Pri inej skupine darov je uvedené: „zostaly v Martine“.

The image shows a handwritten page from a ledger titled "Zápisnica A. darov pre Maticu slovenskú" dated 5. 1863. The page contains a table with columns for date, day of the week, item description, donor name, and remarks. The entries are numbered 1 through 13. The handwriting is in cursive, and there are some corrections and additional notes in the right margin.

číslo	deň	predmet	meno darca	poznámka
14.	1.	Prázdny g-ov z roka 1860.	Dr. Ondrej Rad. Linčák.	
15.	2.	Knihy, dokumenty, listy, listy Staromestskej, onulim darom 1860. 2.	Jozef Kukuljevič	
16.	3.	Minca, 1/2 r. 1862.	Profesor Jozef Cella	
17.	4.	Prázdny g-ov z roka 1860.	Ing. J. J. J. J.	
18.	5.	Prázdny g-ov z roka 1860.	Profesor J. J. J.	
19.	6.	Minca, na Slovensko, 1/2 r. 1862.	Dr. Karol Kováčik	
20.	7.	Prázdny g-ov z roka 1860.	Karol Ladislav Kuzmány	
21.	8.	Prázdny g-ov z roka 1860.	Karol Ladislav Kuzmány	
22.	9.	Prázdny g-ov z roka 1860.	Karol Ladislav Kuzmány	
23.	10.	Minca, medená, "pro libitum" z r. 1860.	Samuel Čermák, mestský školník	
24.	11.	Bronzový vložkový bodák.	Jozef J. J. J.	
25.	12.	Prázdny g-ov z roka 1860.	Jozef Kukuljevič	
26.	13.	Prázdny g-ov z roka 1860.	Dr. Jozef Čavol.	

Zápisnica A. darov pre Maticu slovenskú, tzv. martinská zápisnica¹⁰

7 AMS, fond *Matica slovenská I. (1857) 1863 – 1875 (1912)*, inv. č. 1557.

8 AMS, fond *Matica slovenská I. (1857) 1863 – 1875 (1912)*, inv. č. 1559.

9 AMS, fond *Matica slovenská I. (1857) 1863 – 1875 (1912)*, inv. č. 30.

10 Pozri pozn. č. 9.

Táto zápisnica sa zvykne nazývať aj „martinská“.¹¹ Najvýznamnejšími rukopisnými darmi v tejto zápisnici je rukopis Jána Hollého Evanjelium sv. Jána od darcu Jána Bellu; rukopisy Karola Štúra, ktorý bol bratom Ľudovíta Štúra: 1. *O národných povestách a piesňach pliemien slovanských*, 2. *Dušeslovnia*, 3. *Zemepis pre počiat. školy*; rukopisy Ľudovíta Štúra: 1. *Pri karu Pravos. Červenáka*, 2. *Prednášeni historii slovanske 1843 v Bretislave*, 3. *jeden nemenovaný spis* od syna Karola Štúra Gustáva Štúra; vyučenský list vystavený pre slobodné kráľovské mesto Modru z roku 1766 od Trenkusa Kubiša, farára v Jastrabí; dve listiny z konca 18. storočia (bližšie nešpecifikované) od Ľudovíta Dohnányho a ďalšie.

Ďalšie dochované zápisnice sú viazané v knižnej forme.¹² Rozmery: š 27,4 cm, d 43,3 cm, h 4 cm. Vyhotovil ich pravdepodobne August Plech z Banskej Bystrice, keďže prijal od tajomníka Michala Chrásteka 5 zlatých za vyhotovenie protokolov na evidenciu matičných zbierok.¹³ Zápisnice predstavujú dva diely: *Zápisnica A darov pre Maticu slovenskú v rozličných látkach r. 1863/4; 1864/5* a *Zápisnica B darov pre Maticu slovenskú v rozličných látkach* takto pomenovaná už len pri novodobom spracovaní. Zápisnica B sa paralelne viedla so Zápisnicou A. Dary sú rozčlenené podľa druhov zbierok a v rámci nich chronologicky. Záznam v zápisnici obsahuje poradové číslo, dátum, stručný obsah daru, darcu a poznámku. Zápisnica A darov obsahuje:

Rozličné zbierky

Knižnica Hamuljakova

A. Zbierka kníh:

Rešetkova knižnica,
Hamuljakova knižnica,
Szentpéteryho knižnica

B. Zbierka rukopisov a autografov

C. Zbierka listín

D. Zbierka pečatí

E. Zbierka máp, obrazov, odtlačkov a hudobní

Zápisnica B darov obsahuje:

F. Zbierka mincí a bankoviek

G. Zbierka prírodnín a skamenelín

H. Zbierka peňazí, banknôt a pamatníkov

Numismatica Divaldiana (numizmatická zbierka bansko-bystrického kanonika Montána Divalda)

Pokračovanie iných zbierok

Môžeme teda povedať, že zbierka rukopisov a autografov a zbierka listín vytvorili základ budúceho archívu Matice slovenskej. Začiatkové kapitoly, najmä rozličné zbierky nie sú členené do konkrétnych zbierok kategórií. Pravdepodobne ich zapisoval ešte Jozef

11 ŠARLUŠKA, Vojtech: *Účasť Matice slovenskej na historickom výskume Slovenska*. Martin : Matica slovenská, 1982, s. 45.

12 AMS, fond *Matica slovenská I. (1857) 1863 – 1875 (1912)*, inv. č. 31, 32.

13 AMS, fond *Matica slovenská I. (1857) 1863 – 1875 (1912)*, inv. č. 208.

Markus, ktorý zbierky nečlenil.¹⁴ Zbierka rukopisov a autografov obsahuje 114 zápisov (darov) v rozpätí od 4. augusta 1864 do 4. augusta 1874. Z významných darov možno uviesť rukopisy z knižnice Michala Rešetku, napríklad *Rozjímanie na desať dní cvičení duchovných*; *Valaska škola mravov stodola* od Hugolína Gavloviča; *Životopis Mikuláša Fejérpatakyho ním samým spísaný a jeho synom doplnený*; *Verše slovenské Petra Benického* z roku 1652; Daniel Lichard, vtedy redaktor novín *Obzor*, daroval rukopis Štefana Moysesu *Myšlienky o záhradníctve vôbec a štepárstve obzvlášte*; Marek Čulen prispel darom Sládkovičovej básne na pamiatku vymenovanie Janka Francisciho za liptovského župana roku 1864; Ján Drahotín Makovický venoval Matici dve básne Jána Hollého. Ďalej zbierka obsahuje listy Jána Kollára; články čičmárskeho cechu v Ružomberku z roku 1772; kázeň Andreja Sládkoviča z roku 1850; slovenský žaltár zo 16. storočia atď. Zbierka listín obsahuje 38 zápisov (darov), pričom prvý zápis je z 15. októbra 1864 a posledný zo 4. augusta 1874. Tu sa možno zmieniť o dare Jána Drahotína Makovického, ktorý tvorili tri slovenské listiny zo 17. storočia: slovenská listina od Kašpara Illešházyho z roku 1641, slovenská listina od Andreja Plathi z Veľkej Paludze z roku 1663 a nakoniec starý odpis slovenskej listiny od Fraňa Kubínyho z roku 1647. O dare informuje aj list Jána Drahotína Makovického.¹⁵ Odpis troch maďarských listín týkajúcich sa Ľudovíta Štúra a jeho zvolenia za vyslanca mesta Zvolen na uhorský snem daroval J. Bánik zo Zvolena. Za zmienku stojí aj ďalší dar Makovického – latinské pergamenové listiny z 15. storočia týkajúce sa majetkovej záležitosti turčianskeho konventu a usadlosti Wydafeld. Zaujímavý je aj dar M. Bazovského – 16 listín zo 17. a 18. storočia týkajúcich sa rodiny Polóni.

Na získavaní zbierok, ako zo zápisnice vyplýva, sa podieľali viacerí matiční činitelia a slovenskí národovci, napríklad František Víťazoslav Sasinek, Pavol Križko, Daniel Lichard, predseda Matice Štefan Moyses, podpredseda Karol Kuzmány, Ján Drahotín Makovický, Viliam Paulíny-Tóth, Gustáv Kazimír Zechenter-Laskomerský, Ľudovít Grossmann, Martin Čulen a mnohí ďalší. Do zbierok prispievali aj inštitúcie, najmä slovenské matice: dalmatínska, srbská, haličsko-ruská a iné.

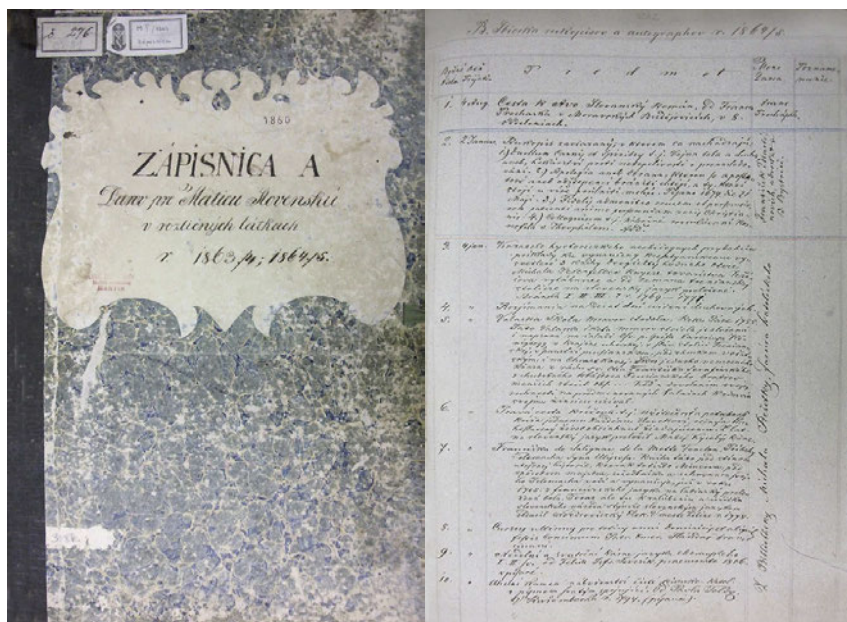
Zápisnice darov môžeme považovať za prvú formu evidencie archívnych dokumentov v Matici slovenskej. Skutočnosť, že boli vedené v slovenčine predstavovala zásadný prelom v evidencii dokumentov.

Opatrovníci zbierok vyhotovovali správy o prírastkoch zbierok ku každému zasadnutiu výboru Matice slovenskej. Pre potreby poďakovania a ubezpečenie, že o darované dokumenty a predmety bude riadne postarané, bolo vyhotovené osobitné tlačivo s textom vytlačeným latinkou aj azbukou, po vyplnení opatrené pečatou Matice slovenskej s podpisom väčšinou opatrovníka zbierok.¹⁶ V Archíve Matice slovenskej sa nachádzajú poďakovania aj s inými podpismi, hlavne podpredsedu Karola Kuzmányho Matice slovenskej so sídlom v Turčianskom Svätom Martine.

14 ŠARLUŠKA, Vojtech: *Účasť Matice slovenskej na historickom výskume Slovenska*. Martin : Matica slovenská, 1982, s. 42.

15 AMS, fond *Matica slovenská I. (1857) 1863 – 1875 (1912)*, inv. č. 294.

16 AMS, fond *Matica slovenská I. (1857) 1863 – 1875 (1912)*, inv. č. 91.

Zápisnica A darov pre Maticu slovenskú v rozličných látkach, tzv. banskobystrická zápisnica¹⁷

Osobitnou kapitolou v dejinách Matice slovenskej je vydávanie *Letopisu Matice slovenskej*. *Letopis Matice slovenskej* bol prvým a základným matičným časopisom. Zohral podstatnú úlohu na vývoji historického výskumu na Slovensku. Vychádzal v rokoch 1864 – 1875. Aj keď prvý ročník *Letopisu*, zostavený tajomníkom Matice slovenskej Michalom Chrástekom, mal skôr organizačný charakter (obsahoval zápisnice zo zasadnutí výboru Matice slovenskej, zápisnicu z I. valného zhromaždenia Matice slovenskej, menoslov členov Matice slovenskej, majetok Matice slovenskej a pod.), obsahoval už aj súpis matičných zbierok, medzi nimi aj zbierku rukopisov a autografov a zbierku listín. Súpisy nových zbierok boli potom uverejňované každý rok. Ďalší ročník *Letopisu* vyšiel až v roku 1867. Zostavovateľom bol Viliam Paulíny-Tóth. Jeho prvú časť už tvorili vedecké štúdie a rubrika *Listinárň*, na stránkach ktorej boli publikované odpisy listín, najmä slovenských a týkajúcich sa Slovenska. V tomto ročníku uverejnil Pavol Križko odpisy štyroch listín z archívu mesta Kremnice (list sliezskej kňaznej richtárovi a rade mesta Kremnice o obsadení funkcie miestneho farára z roku 1581, list Mateja Tvrdoňanského richtárovi a rade mesta Kremnice vo veci sporu o majetok z roku 1575, list turčianskeho „vicearchidiakona“ ohľadne pozemkového sporu a list novohradského bega slobodnému kráľovskému mestu Pukancu z roku 1574).¹⁸ Najčastejším prispievateľom do *Letopisu Matice slovenskej* bol František Víťazoslav Sasinek. Prispel odpismi dokumentov z archívu Liptovského Svätého Mikuláša, z archívu Turčianskeho Svätého Martina: listiny Pongrácovské, prepis Slovensko-lupčianskej krstnej knihy (matričná kniha

¹⁷ Pozri pozn. č. 12. Foto: Michaela Nahálková.

¹⁸ *Letopis Matice slovenskej*, roč. III. a IV., 1867, Sv. I., s. 47, 48.

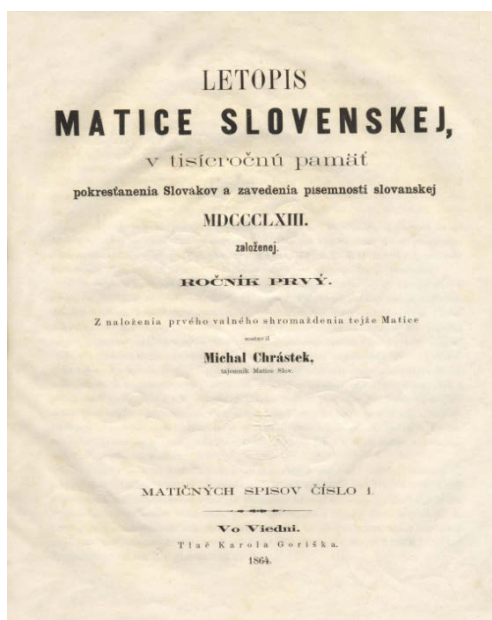

evanjelickej cirkvi od roku 1621¹⁹), listiny slobodného kráľovského mesta Svätý Jur, listiny zo zbierok Matice slovenskej. Sasi- nek pri každom odpise sa snažil podať aj ďalšie informácie, najmä o súčasnom ulo- žení listiny a jej stave zachovanosti, o pe- čati, písacej látke a pod. Ďalej do časopisu odpismi listín a štúdiami prispieval Štefan Hýroš: listiny archívu rodu Palugyay, lis- tiny týkajúce sa Ružomberka, Nemeckej Ľupče, Stankovian a Hubovej, genealógia rodu Zápoľskovcov s pripojenými genea- logickými tabuľkami. Jednu z pomocných vied historických, konkrétne epigrafiku reprezentovala štúdia Pavla Križka *Staro- bylé nápisy na Kremnickom pohorí*. K via- cerým príspevkom, ak to bolo možné sú pripojené rodostromy. *Letopis Matice slo- venskej* môžeme považovať za prvé vedecké periodikum v slovenčine, zaoberajúce sa dejinami Slovenska a Slovákov.

Teraz si pripomeňme tri osobnosti, kto- ré svojou prácou, či už priamo v Matici slovenskej alebo v rámci spolupráce s Maticou slovenskou sa dokázali zapísať do dejín archívni- ctva na Slovensku.

Jozef Markus (1835 – 1902) ako prvý opatrovník matičných zbierok vstúpil do pove- domia v čase, keď sa rozhodlo o ich uložení v biskupskej rezidencii v Banskej Bystrici. V rokoch 1864 – 1865 začal ako prvý usporiadať zbierky a dávať im konkrétnu formu. Práve on ako prvý už kompletne prevzal do vznikajúceho matičného archívu písomnosti Martina Hamuljaka a Michala Rešetku. Písal o tom aj v správe opatrovníka zbierok z januára 1865 k VII. Zasadnutiu Výboru Matice slovenskej o prírastkoch matičných a knižničných zbierok.²⁰ Za jeho opatrovníctva sa zaviedla tzv. Zápisnica darov Matice slovenskej, t. j. prírastková kniha Matice slovenskej.

V Archíve Matice slovenskej sa nachádza niekoľko listov, ktoré potvrdzujú koreš- pondenciu Jozefa Markusa s darcami a správy o prírastkoch matičných zbierok pred- kladané na zasadnutiach výboru Matice slovenskej.²¹ Už z 28. novembra 1863 je list evanjelického farára Samuela Tomášika z Chyžného, ktorý adresoval aj so zoznamom darovaných vecí „ku opatrovaniu“ osobne Jozefovi Markusovi.²² Jozef Markus si viedol kompletne záznamy výpožičiek či už z archívu alebo knižnice. Potvrdenia o výpožičke si písali samotní požičiavatelja. V októbri 1864 sa do Matice dostali zásluhou Gustáva

Titulná strana prvého čísla *Letopisu Matice slovenskej* z roku 1864

19 ŠARLUŠKA, Vojtech: *Účasť Matice slovenskej na historickom výskume Slovenska*. Martin : Matica slovenská, 1982, s. 26.

20 AMS, fond *Matica slovenská I. (1857) 1863 – 1875 (1912)*, inv. č. 240.

21 *Matica slovenská I. (1857) 1863 – 1875 (1912) Inventár*. Spracoval a zostavil Ivan Geguš. Martin : Matica slovenská, 1990. 442 s. ISBN 80-7090-029-6

22 AMS, fond *Matica slovenská I. (1857) 1863 – 1875 (1912)*, inv. č. 76.

Štúra aj rukopisy jeho „strýca“ Ľudovíta Štúra a jeho otca Karola Štúra.²³ 3. apríla 1865 evanjelický farár v Pitvaroši dal do opatrovníctva Matici slovenskej 5 listov od Adama Kollára, 4 slovenské a 2 po latinsky písané listy od superintendanta Jána Seberíniho a 4 listy od Ľudovíta Štúra.²⁴ V zápisnici darov sú všetky uvedené dary zapísané. Okrem nich aj rukopisy z knižnice Michala Rešetku, napríklad okrem *Valaskej školy mravov stodoly* aj *Rozjímania na desať dní cvičení duchovných*, životopis Mikuláša Fejérpatakého a básne Petra Benického z roku 1652. Ján Drahotín Makovický daroval básne Jána Hollého, ale aj rôzne odpisy listín. Po zdarnom rozbehnutí zbierkovej činnosti sa v roku 1865 Jozef Markus vzdal funkcie opatrovníka zbierok z dôvodu preloženia na faru v Ľubietovej.²⁵

František Vít'azoslav Sasinek (1830 – 1914) sa 9. augusta 1865 stal po Markusovi v poradí druhým opatrovníkom matičných zbierok. Už sme spomínali, že sa ako tajomník Matice slovenskej v roku 1869 presťahoval spolu so zbierkami do Turčianskeho Svätého Martina. Sasinek sa narozdiel od Markusa snažil nielen o zhromažďovanie a ochranu zbierok, ale ako prvý začal sprístupňovať poznatky verejnosti. Túto činnosť treba dať do súvisu hlavne s jeho redigovaním *Letopisu Matice slovenskej*, v ktorom, ako už bolo uvedené, publikoval odpisy listín, vedecké štúdie a súpisy matičných zbierok. Sprístupňovanie prameňov listinného charakteru formou odpisov malo za cieľ presadiť a zaviesť výskum a poznanie dejín prevažne na základe bádania v archívoch. Sasinek sa horlivo zasadzoval o sprístupnenie všetkých archívov verejnosti. Zo zápisnice III. výborového zasadnutia Matice slovenskej, ktoré sa konalo 31. mája 1871²⁶ sa dozvedáme, že Sasinek bol autorom spisu *Codex Posoniensis*. O tomto spise nič bližšie nevieme. Zasadnutie sa uznieslo, že bude po častiach publikovaný v *Letopise*. Tento plán sa nepodarilo zrealizovať. V tej istej zápisnici sa nachádza aj bod, v ktorom sa uznieslo, že na návrh Františka Šupalu, člena Historického odboru Matice slovenskej, má Matica vydať „*Sobranie starých slovenských listín a písemností*“. Ďalej sa uvádza: „*uzavrelo sa: požiadať členov Fr. Šupalu, Sam. Zacheja, Št. Hýroša a jiných, aby k cieľu tomu sbierali a Matici doposielali staré slovenské listiny a písemnosti*.“ Na nasledujúcom výborovom zasadnutí 1. augusta 1871 sa rozhodlo aj o peňažnom odmeňovaní odpisovateľov listín.²⁷ Zostaviť edíciu mal Sasinek. Do akcie sa zapojilo množstvo slovenských vzdelancov a národovcov. Napríklad záznam z 19. marca 1872 o žiadosti poslanej Pavlovi Novákovi v Trnave²⁸, aby zaobstaral odpisy starých dokumentov a modlitieb dokazuje takúto súčinnosť. O vyvolanom záujme svedčilo aj množstvo odpisov publikovaných v *Letopise*. V roku 1872 vyšiel tlačou Kníhtlačiarsko-účastinárskeho spolku v Turčianskom Svätom Martine prvý diel tohto diplomatáru pod názvom *Archiv starých česko-slovenských listín, písemností a dejepisných pôvodín pre dejepis a literatúru Slovákov*. V Archíve Matice slovenskej sa zachoval Sasinkov vlastnoručne napísaný plán vydania tejto práce z roku 1872.²⁹ Pozostával zo šiestich bodov. Obsahoval plánovaný názov edície: *Archiv*

23 AMS, fond *Matica slovenská I. (1857) 1863 – 1875 (1912)*, inv. č. 301.

24 AMS, fond *Matica slovenská I. (1857) 1863 – 1875 (1912)*, inv. č. 313.

25 AMS, fond *Matica slovenská I. (1857) 1863 – 1875 (1912)*, inv. č. 508.

26 *Letopis Matice slovenskej*, roč. VIII., Sv. II., s. 68.

27 *Letopis Matice slovenskej*, roč. VIII., Sv. II., s. 73.

28 AMS, fond *Matica slovenská I. (1857) 1863 – 1875 (1912)*, inv. č. 1853.

29 AMS, fond *Matica slovenská I. (1857) 1863 – 1875 (1912)*, inv. č. 1859.

česko-slovenských dejepisov, listín a písomností pre dejepis a literatúru. Edícia mala byť usporiadaná chronologicky. Obsahovať mala: „a) *Výťahy z najstarších česko-slovenských dejepiscov, nakoľko sa oni týkajú Slovákov a Uhorska; b) Listiny uhorských a jiných kráľov, jako i súkromných, nakoľko oni objasňujú dejepis Slovákov a Uhorska a vydávajú svedectvo o užívaní českej a slovenskej hlavy pri kráľovskom dvore a vôbec vo verejnom a súkromnom živote krajiny uhorskej; c) Písomnosti, t. j. spisy v predošlých storočiach na Slovensku písaných a dosiaľ neuverejnených, ku pr. Básne Petra Benického z r. 1652, lekár (neznámeho dosiaľ pôvodcu) z r. 1506; ktoré spisy nachodia sa v matičnom museume; staré súdovské pravoty, zápisnice obcí a cechov, nápisy a pečate.“ Ďalej uvádzal, že práca by mala mať dva diely a každý diel sa mal skladať z troch častí: „a) *Dejepis, b) Listiny c) Písomnosti*“. Každý diel mal obsahovať 27 hárkov alebo 3 deväťhárkové zošity, pričom každý rok mal vyjsť jeden zošit. Na okraji je Sasinkovým rukopisom poznámka o troch dieloch edície. V úvode *Archívu*³⁰ Sasinek informoval o troch dieloch edície. I. diel mal obsahovať česko-slovenské listiny a kráľovské pečate, pečate úradných a súkromných osôb, miest, obcí a spoločností. II. diel mal obsahovať česko-slovenské písomnosti, týkajúce sa vedy a umenia. III. diel mal obsahovať česko-slovenské pôvodiny – listiny. Vyšli iba prvé dva diely edície, ale iba prvý je edíciou listín, druhý obsahuje rôzne básne, piesne a podobne. Oba diely podrobne rozobral vo svojom príspevku *Franko V. Sasinek ako editor Richard Marsina*, publikovanom v zborníku z konferencie.³¹ Každý prepis listiny v edícii je označený poradovým číslom, nasleduje stručný obsah dokumentu s datovaním, doslovný prepis listiny a nakoniec zdroj prevzatia listiny. Niektoré obsahujú aj informácie o uložení, stave zachovania, prípadne pečati. Túto edíciu musíme pokladať za významný pokrok v oblasti kritického publikovania prameňov. Sasinek zhromažďoval odpisy aj po vydaní týchto dvoch zväzkov, pravdepodobne k dokončeniu tretieho dielu. Čo je zaujímavé, že aj po roku 1875, a teda po násilnom zatvorení Matice slovenskej pokračovala táto Sasinkova snaha aspoň na stránkach *Slovenského letopisu*.*

V poradí treťou priekopníckou osobnosťou archívniectva, ktorá mala úzke kontakty s Maticou slovenskou bol **Pavol Križko** (1841 – 1902), kremnický historik a archívár. Práve táto zakladateľská osobnosť slovenskej archivistiky začínala v Matici slovenskej. Už v 60. a 70. rokoch 19. storočia sa Pavol Križko, jeden zo zakladajúcich členov Matice slovenskej (v *Albume skutočných členov Matice slovenskej* je uvedený pod poradovým číslom 324 ako archívár v Kremnici³²), začal zúčastňovať na matičných akciách. Neskôr po jej zatvorení nadviazal spoluprácu s Muzeálnou slovenskou spoločnosťou. Križko figuroval hlavne ako pracovník pôsobiaci v Kremnici, ale súčasne významne podporoval všetky akcie organizované Maticou. Jednou jeho z najvýznamnejších úloh pre Maticu slovenskú bola účasť na zberateľskej akcii na podporu Matice. On sám bol prispievateľom a pravidelným účastníkom na valných zhromaždeniach. Podľa vzoru stanov Matice slovenskej zakladal spolky na vzdelávanie remeselníkov – *Tovarišský spolok na vzdelávanie remeselníkov Slovákov*. Za významnejší počín z hľadiska archívniectva treba

30 *Archiv starých česko-slovenských listín, písomností a dejepisných pôvodín pre dejepis a literatúru Slovákov*. Sost. Franko V. Sasinek. Martin : Matica slovenská, 1872, s. 4.

31 *Franko Vítazoslav Sasinek. Najvýznamnejší slovenský historik 19. storočia*. Zost. Richard Marsina, Peter Mulík. Martin : Matica slovenská, 2007, s. 36-43.

32 AMS, fond *Matica slovenská I. (1857) 1863 – 1875 (1912)*, inv. č. 28.

jednoznačne vyzdvihnúť Križkovu spoluprácu s Františkom Vítázoslavom Sasinkom na odpisovaní a publikovaní odpisov listín v *Letopise Matice slovenskej* a neskôr aj v *Slovenskom letopise*³³. Publikovanie prepisov listín z kremnického archívu v *Letopise Matice slovenskej* muselo byť výsledkom určitého usporiadania archívu a už pokročilejšieho poznania jeho dejín a štruktúry.

Pavol Križko spolupracoval s Maticou slovenskou aj v akcii odpisovania rôznych slovenských listín pre diplomatár. V Archíve literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice sa nachádza z roku 1899 Križkov strojopisný odpis tzv. výhražného listu Bardejovčanom z roku 1493.³⁴ V liste z 11. novembra 1876 Sasinkovi³⁵ zaslal odpisy desiatich slovenských listín zo 16. storočia. Zároveň mu písal, že musel dlho hľadať listiny, ktoré ešte neboli nikde uverejnené a preto sa jeho odpoveď oneskorila. Listiny zo 17. storočia ešte neodpisoval. V liste taktiež uviedol, že v bansko-bystrickom archíve sa nachádza veľa slovenských listín z rokov 1526 – 1599 a že z jedného „kyrillského“ zlomku zo 14. alebo 15. storočia si spravil faksimile a hodlá ho uverejniť.

Pre archívnicstvo, resp. pomocné vedy historické má najväčší význam jeho paleografické dielo *Písmo, jeho vývin a šírenie sa od prvopočiatkov až po najnovšiu dobu* z roku 1870. Aj keď nemožno poprieť, že ide o prelomové dielo na území Slovenska, nie všetky ohlasy naň boli pozitívne. V Archíve Matice slovenskej existujú zachované posudky k tejto práci. Prvý je od Fridricha Baltíka³⁶, profesora na evanjelickom gymnáziu v Banskej Bystrici.³⁷ Fridrich Baltík si myslel, že vývoj písma každého národa je nezaujímavý pre slovenský národ a už vôbec nie pre Maticu slovenskú a odporúča Križkovi, aby sa viac zamerlal na matičné zbierky. Keďže Križko chcel predniesť časť z tejto práce na matičnom valnom zhromaždení, Baltík sa obával, že to bude zúčastnených nudiť a jednoznačne to neodporúčal. Taktiež mu vyčítal, že použil veľmi málo originálnych prameňov a veľa informácií čerpal z monografií a z „conversačných kníh“, a teda z druhotných zdrojov. Ďalší posudok z roku 1869³⁸ napísal František Šujanský, jazykovedec a etnograf, vtedy člen jazykovedného odboru Matice slovenskej a rovnako ako Baltík ho neodporučil čítať na valnom zhromaždení, keďže bolo príliš vedecké a nechválne sa vyjadril o zbytočnej podrobnosti jednotlivých kapitol. Najmä úvod sa mu zdal veľmi obsiahly. Aj pri jednotlivých národných písmach zachádzal podľa neho Pavol Križko do podrobností v tom, že obširne opísal dejiny toho-ktorého etnika. Odporúčal mu, aby sa v budúcnosti zamerlal na nejaké málo známe písmo, alebo ešte nerozlúštené a aby neodpisoval encyklopedické údaje. Na záver posudku uviedol, že práca nie je vedecká a ešte menej je populárna. Ľudovít Grossmann, člen jazykovedného odboru Matice slovenskej sa vyjadril k práci v podobnom duchu.³⁹ Dielo nakoniec tlačou nevyšlo. Uvádžali sa rôzne dôvody. Jedným z nich bol aj veľký rozsah práce a finančná náročnosť vydania.

33 LEHOTSKÁ, Darina: Pavol Križko – priekopník slovenského archívnicstva (1841 – 1902). In *Slovenská archivistika*, roč. 15, č. 1 1980, č. 1, s. 13-31.

34 Slovenská národná knižnica – Archív literatúry a umenia (SNK – ALU) Martin, sign. C 651.

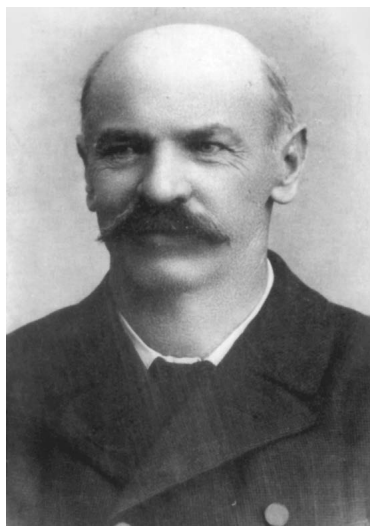
35 SNK – ALU Martin, sign. M 90 B 15.

36 AMS, fond *Matica slovenská I. (1857) 1863 – 1875 (1912)*, inv. č. 1201.

37 WINKLER, Tomáš – ELIÁŠ, Michal a kol.: *Matica slovenská. Dejiny a prítomnosť*. Martin : Matica slovenská, 2003, s. 82.

38 AMS, fond *Matica slovenská I. (1857) 1863 – 1875 (1912)*, inv. č. 1220.

39 AMS, fond *Matica slovenská I. (1857) 1863 – 1875 (1912)*, inv. č. 1222.

*František Vítězoslav Sasinek (1830 – 1914)⁴⁰
a Pavol Križko (1841 – 1902)⁴¹*

Podiel Matice slovenskej a hlavne jej osobností na formovaní archívnictva, múzejníctva a knihovníctva je zásadný. Z Matice slovenskej vyšli priekopnícke osobnosti slovenskej vedy. Slovenské archívnictvo a dejepisectvo získalo v Matici slovenskej základňu, na ktorej mohlo stavať to, čo predtým nebolo možné: dejiny Slovenska a Slovákov. Archív Matice slovenskej bol budovaný za účelom zhromaždiť čo najviac materiálu práve k národným dejinám. Vypracovanie slovenských dejín malo pozdvihnúť národné povedomie a národnú hrdosť Slovákov.

Recenzent: *doc. PhDr. Libuša Franková, CSc.*
(*Preklady resumé Michaela Naháľková – anglický jazyk;*
Lenka Bischof – nemecký jazyk)

40 Foto Franko Vítězoslav Sasinek, reprofoto SNK – ALU Martin, sign. SS 7/2.

41 Použitá fotografia Pavla Križka z fotosúboru *Pavol Križko 1841 – 1902*. Pripravil Július Valach. Martin : Matica slovenská, 1991. ISBN 80-7090-200-0.

ŠTÁTNY INŠPEKTORÁT ARCHÍVOV A KNIŽNÍC NA SLOVENSKU V ROKOCH 1919 – 1939

Martina OROSOVÁ

Abstract

The State Inspectorate of Archives and Libraries in Slovakia in 1919 – 1939. Since the government of the Czechoslovak Republic did not pass neither the Archives Act nor the Libraries Act in 1919 – 1939, the archives and library administration was settled temporarily through an appointed official at the State Inspectorate of Archives and Libraries. The State Inspectorate of Archives and Libraries in Bratislava was established by the Ministry of Education and National Edification Decree dated May 12, 1919. Dr Vaclav Chaloupecky served as the state Inspector of archives and libraries in Slovakia and simultaneously became the professor of history at the Comenius University in Bratislava. He paid attention mainly to the office records at the estates affected by the land reform. Their owners often let the archives and libraries unattended, or they tried to sell them by auction. Other owners tried to smuggle their written documents and books abroad, across the borders of Czechoslovakia. The duty of the inspector was to monitor the status of all the Slovak archives, to allow foreign applicants to research in the archives and to prepare background papers for the archive-record separation with Hungary on the basis of peace agreements. However, his activities were hampered by unfavourable economic situation, due to which the concerned authorities did not seek understanding of the problems of the archives and libraries. A positive role of Chaloupecky is the amount of valuable information he gathered on the Slovak archives, which help us to reconstruct the history of the archival science in the inter-war period. Even his sincere efforts to protect endangered cultural heritage, especially in the Slovak countryside, can't be denied. Chaloupecky concluded his official duties in Slovakia after the Slovak Republic was declared and the majority of employees of Czech origin had to leave the country. The State Inspectorate of Archives and Libraries continued to function at the Ministry of Education and National Edification, and Professor Branislav Varsik became the Inspector.

Key words

Slovakia, Archives. Dr Vaclav Chaloupecky. Ministry of Education and National Edification. Preservation of monuments. Land reform.

Zusammenfassung

Das Staatsinspektorat für Archive und Bibliotheken in der Slowakei in den Jahren 1919 – 1939. In den Jahren 1919 – 1939 hat die tschechoslowakische Regierung keinem Archiv- und Bibliotheksgesetz zugestimmt. Deshalb gab es die provisorische Regelung, dass ein Beamter des Staatsinspektorats für Archive und Bibliotheken bestimmt wurde. Dieses Staatsinspektorat ist gemäß eines Erlasses des Ministeriums für Schulwesen und Volksaufklärung in Prag am 12. 5. 1919 gegründet worden. Zum Inspektor für Archive und Bibliotheken wurde Vaclav Chaloupecky ernannt und gleichzeitig

wurde er auch Professor für Geschichte an der Comenius-Universität in Pressburg. Im Brennpunkt seiner Aufmerksamkeit waren die Archive der Großgrundbesitzer, die von der Bodenreform betroffen waren. Deren Besitzer beließen die Archive und Bibliotheken ohne Aufsicht oder sie bemühten sich sie zu verkaufen bzw. auf Auktionen versteigern zu lassen. Andere Besitzer haben sich bemüht eigene schriftliche Dokumente und Bücher hinter die tschechoslowakische Grenze auszuführen. Die Aufgabe des Inspektors war die Ermittlung der Bestände von alten slowakischen Archiven sowie deren Aufsicht, außerdem die Vorbereitung des Materials für die Aktentrennung mit Ungarn aufgrund der Friedensverträge. Die schlechte ökonomische Situation hat seine Tätigkeit erschwert, zumal die zuständigen Organe wegen ihr kein Verständnis für die Probleme von Archiven und Bibliotheken hatten. Die positive Bedeutung Chaloupeckys erkennt man vor allem an der Menge an wertvollen Informationen, welche er über die slowakischen Archive gesammelt hat und welche uns heute helfen, die Geschichte der Archive in der Zwischenkriegszeit zu rekonstruieren. Sein aufrichtiges Bemühen zum Schutz des bedrohten Kulturerbes hauptsächlich auf dem slowakischen Lande kann man nicht leugnen. Die Tätigkeit Vaclav Chaloupeckys in der Slowakei war beendet nach der Proklamation der Slowakischen Republik, als die Mehrheit der Arbeitnehmer tschechischer Herkunft das Land verlassen musste. Das Inspektorat für Archive und Bibliotheken existierte neben dem Ministerium für Schulwesen und Volksaufklärung weiter und Prof. Branislav Varsik ist der neue Inspektor geworden.

Schlüsselwörter

Slowakei. Archiven. Dr. Vaclav Chaloupecky. Ministerium für Schulwesen und Volksaufklärung. Denkmalschutz. Bodenreform.

Štátny inšpektorát archívov a knižníc na Slovensku patrí nerozlučne k dejinám slovenského archívnictva v medzivojnovom období. Zásadnú štúdiu o jeho činnosti uverejnil český archivár Václav Babička v Slovenskej archivistike v roku 2005,¹ ktorý čerpal najmä z archívnych dokumentov z fondu Ministerstva školstva a národnej osvety v Prahe (MŠANO). Informácie o Inšpektoráte nájdeme aj v dokumentoch o ochrane pamiatok v rokoch 1919 – 1939, keďže archívnictvo aj pamiatková starostlivosť spadali do kompetencie jedného rezortu a ich činnosť sa v mnohých ohľadoch prelínala.² Zriadenie Štátneho inšpektorátu archívov a knižníc na Slovensku bolo súčasťou politiky, ktorou Praha riešila problémy s novým, jej viac-menej neznámym územím, s ktorým sa české krajiny ocitli v roku 1918 v spoločnom štáte. Zákon o zriadení samostatného československého štátu výslovne ustanovil, že všetky dovtedajšie rakúske a uhorské zákony a nariadenia ostávajú v platnosti, a že všetky štátne, krajinské a župné úrady úradujú podľa dosiaľ platných zákonov a nariadení.³ Tak ostala zachovaná právna a správna kontinuita a nový štát mohol fungovať bez prerušenia, čo sa týkalo aj fungovania archívov. Štátny archívny inšpektor existoval aj v časoch Uhorska a z Uhorska zdedilo Slovensko

1 BABIČKA, Václav: Slovenské archívnictví v letech 1919 – 1939 z pohledu Ministerstva školství a národní osvěty v Praze. In: *Slovenská archivistika*, roč. 60, 2005, č. 2, s. 3-37. ISSN 0231-6722.

2 Archív Pamiatkového úradu SR (Archív PÚ SR), fond Pamiatkové orgány na Slovensku 1919 – 1951 (PO) a fond Štátny inšpektorát archívov a knižníc na Slovensku 1919 – 1939 (ŠIAK).

3 Zákon č. 11/1918 zo dňa 28. 19. 1918. Sb. zák. a nar. čiastka 11, č. 11, čl. 2. a 3.

aj sieť verejných a súkromných archívov. Podľa vyjadrenia ministra s plnou mocou pre správu Slovenska sa dokonca archívy a ich správa nepovažovali za problém. Minister M. Mičura uviedol, že „za súčasných pomerov je o zabezpečenie archíválií v archívoch župných a mestských na Slovensku dobre postarané a že starostlivosť o tieto archívy je zverená náležite kvalifikovaným archivárom, podliehajúcim kompetencii ministerstva vnútra“.⁴ V skutočnosti to nebolo také jednoduché, hlavne z personálnych dôvodov. Úradníctvo totiž bolo takmer úplne zmaďarizované a po prevrate sa mnohí funkcionári, ale aj nižší úradníci rozhodli presťahovať do Maďarska. Navyše, stabilizácia pomerov na slovenskom území sa oddialila vpádom boľševickej armády Maďarskej republiky rád. V konečnom dôsledku však vojnové udalosti nepostihli archívy v takej ničivej miere, ako by sa mohlo zdať a bez vážnejšej ujmy prešli do sústavy československého archívnictva. Horšie na tom boli súkromné archívy vyššej a nižšej šľachty. Väčšinou boli súčasťou tzv. patrimoniálnych archívov, teda archívov bývalých panstiev. V nich boli pomiešané spisy týkajúce sa hospodárenia panstva, resp. veľkostatku, ale aj rodinné záležitosti ich majiteľov. Ústava Československej republiky neuznávala žiadne výsady pohlavia, rodu alebo povolania, teda ani inštitút šľachtictva. V spojení so zánikom Uhorska a zmenou štátotvornej národnosti sa bývalá aristokracia ocitla v pozícii, ktorá ich viedla k emigrácii. Mnohé šľachtické rezidencie boli postupne vyprázdňované, ostávali v nich len správcovia a nájomcovia dozerajúci na hospodárstvo, čo sa nepriaznivo odrazilo na stave archívov a knižníc, o ktoré zrazu nikto nemal záujem. Najväčšie kusy skončili na aukciách alebo v obchodoch so starožitnosťami.

Ani Praha však nemala jasnú predstavu o budúcnosti československého archívnictva. Problém bol už v tom, pod ktorý rezort by malo patriť. Reálna situácia sa vyvinula tak, že na archívy a registratúry, ktoré vznikli činnosťou štátnych a samosprávnych úradov, si robilo nárok ministerstvo vnútra, zároveň však uznávalo nezávislosť archívov ministerstiev dopravy a pôšt, zahraničia, vojny a poľnohospodárstva. Uvažovalo sa o zriadení ústredných štátnych archívov v Prahe, Brne a Bratislave. Podľa návrhu zákona o archívnictve mal „Štátny archív pre Slovensko obsahovať archíválie bývalých komitátov, ich orgánov a správnych výborov na území slovenskom, ďalej archíválie štátnej správy finančnej z celého Slovenska a konečne archíválie, ktoré je podľa čl. 77 a 177 mierovej zmluvy Trianonskej povinné vyplatiť Maďarsko Československu“.⁵ Hospodárske archívy z veľkostatkov zabratých pozemkovou reformou mal spravovať Zemědělský archív v Prahe po dohode s Ministerstvom školstva a národnej osvety (MŠANO) a Štátnym pozemkovým úradom. Ostávali ešte neštátne archívy (najmä cirkevné a súkromné), o ktoré sa intenzívne zaujímalo MŠANO. Ministerstvo bolo aj iniciátorom zriadenia štátnych inšpektorátov v Prahe (inšpektor Dr. V. Vojtíšek), Brne (inšpektor Dr. F. Hrubý) a Bratislave (inšpektor Dr. V. Chaloupecký). Štátny inšpektorát archívov a knižníc v Bratislave bol zriadený výnosom MŠANO č. 14704/19 n. o. zo dňa 12. 5. 1919. Za štátneho inšpektora bol ustanovený český historik PhDr. V. Chaloupecký (1882 Dětenice – 1951 Praha), absolvent Univerzity Karlovej v Prahe, ktorý pred aj po vojne pôsobil ako archivár a knihovník u kniežaťa Lobkovitza na zámku v Roudnici nad

4 Národní archiv (NA) Praha, fond Ministerstvo školstva a národnej osvety (MŠ), Archivy, šk. 490, spis č. 1277/1922, 10. 2. 1922.

5 NA Praha, fond MŠ, šk. 490, spis č. 1277/1922, 10. 2. 1922.

Labem.⁶ Patrilo medzi mnohých českých odborníkov, pre ktorých sa Slovensko stalo miestom ich odbornej či úradníckej kariéry akú by v západnej časti republiky možno nikdy nedosiahli. V. Chaloupecký sa nestal zodpovedným za slovenské archívniectvo preto, žeby bol špecialistom na slovenské dejiny a ich historické pramene. Skôr preto, že mal dobré kontakty na MŠANO a vraj dôvodom mohol byť aj slovenský pôvod jeho manželky. Svoje nové poslanie však bral so všetkou vážnosťou, o čom svedčia aj výkazy práce, ktoré zasielal MŠANO najmä v priebehu prvých mesiacov a rokov svojho účinkovania.⁷ Za pomerne krátky čas sa dokázal zorientovať v problematike slovenského archívniectva a vypracovať návrh na jeho organizáciu v nových podmienkach. Vo svojej činnosti nadviazal na činnosť rakúskych a uhorských inšpektorov, ktorí mali dozor nad múzeami, knižnicami a archívami.⁸ Jeho hlavnou úlohou bolo osobne sa presvedčiť v akom stave sa nachádzajú verejné archívy a knižnice na Slovensku, postarať sa o ich zabezpečenie a pripraviť takú organizáciu archívov a knižníc, ktorá by vyhovovala vedeckým aj správnyim potrebám. Na čas, kým sa mali archívy a knižnice v štátnej a verejnej správe zreorganizovať, sa v podstate uzavreli pre odbornú verejnosť a slúžili len úradným účelom. Každý záujemca musel inšpektora požiadať o súhlas bádať v príslušnom archíve. Všetci správcovia verejných, aj tých súkromných archívov a knižníc, o ktoré mala Československá republika záujem, sa museli inšpektorovi podriaďovať a „*podati mu svědomitě, pravdivě a ochotně všechny informace, o které požádá, a řídit se pokud se zabezpečení jejich tyče, jeho pokyny*“.⁹ Štátne subvencie a dotácie mohli byť týmto inštitúciám poskytnuté len s dobrozdaním inšpektora, ktorý mal právo presvedčiť sa, že štátne financie sa využívajú len na povolené účely. Dodajme, že jedinou inštitúciou, ktorá dostávala skromné štátne dotácie z MŠANO bol archív Slovenského národného múzea v Martine.

O otázke archívniectva sa viedlo niekoľko porád na medziministerskej úrovni. Posledné rozhodnutie, ktoré sa považovalo za dočasné, no vydržalo v podstate až do konca druhej svetovej vojny, padlo 30. januára 1922.¹⁰ V návrhu zákona o archívniectve sa za najvyšší správny orgán považovalo prezídium ministerskej rady, ku ktorému mala byť pričlenená štátna archívna rada ako poradný orgán a orgán pripravujúci smernice o archívnej starostlivosti. Cítíme v tom nadväznosť na predprevratový stav, keďže cisárske rozhodnutie o štátnej archívnej rade bolo anulované uznesením ministerskej rady dňa 23. 11. 1918. Archívny zákon nebol prijatý za celé obdobie existencie prvej Československej republiky, podobne ako zákon o knižniciach, ochrane pamiatok či múzejníctve. Nakoniec sa ustálil stav, ktorý na ministerskej porade navrhol minister školstva a národnej osvety V. Šrobár, aby sa zatiaľ upustilo od definitívnej úpravy organizácie archívniectva

6 MARSINA, Richard: Historik a medievista Václav Chaloupecký (1882 – 1951). In: *Historický zborník*, roč. 11, 2001, č. 2, s. 187-189. ISSN 1335-8723; SVĚCHOTA, Lukáš: Václav Chaloupecký. In: *Pamiatky a múzeá*, roč. 58, 2009, č. 4, s. 68. ISSN 1335-4353.

7 Archív PÚ SR, fond ŠIAK, šk. 1, spisy z rokov 1919 – 1927; BABIČKA, Václav: Slovenské archívniectví v letech 1919 – 1939 z pohledu Ministerstva školství a národní osvěty v Praze. In: *Slovenská archivistika*, roč. 60, 2005, č. 2, s. 3-37. ISSN 0231-6722.

8 Cisárske nariadenie z 24. 6. 1907.

9 Archív PÚ SR, fond ŠIAK, šk. 1. *Popis kompetencií Štátneho inšpektora archívov a knižníc z pera V. Chaloupeckého, 1919* (bez čísla)

10 NA Praha, fond MŠ, šk. 490, spis č. 1277/1922, 10. 2. 1922.

a aby sa nemenil doterajší stav. Všetkým ministerstvám sa zadala úloha, aby sa vo svojom rezorte postarali o uchovanie a zabezpečenie archívnych dokumentov. O zabezpečenie archívov, ktoré nepatrilo pod žiadne ministerstvo sa mali postarať pamiatkové úrady. Tu je príčina toho, prečo sa vo fondoch pamiatkových úradov v Čechách aj na Slovensku nachádza množstvo spisov týkajúcich sa archívov a knižníc. Zároveň sa tým na ďalšie obdobie utvrdila pozícia všetkých troch archívnych inšpektorov. Na úrovni MŠANO spadalo archívniectvo do pôsobnosti V. oddelenia, spolu s pamiatkami, múzejníctvom, archeológiou a vydávaním historických publikácií. Archívniectvo v rezorte tohto ministerstva úzko súviselo aj s činnosťou ďalších inštitúcií pod týmto ministerstvom, ktorými boli Štátny historický ústav v Prahe, Štátna archívna škola v Prahe, Československý ústav v Ríme a Kultúrno-historická komisia pri československom veľvyslanectve vo Viedni.¹¹ Všetky mali v náplni práce archívno-historický výskum, vyhľadávanie bohémik a slovacík v zahraničí a vydávanie historických prameňov. Ich záujem o písomné pamiatky bol preto prirodzený. Na Slovensku sa angažoval najmä Štátny historický ústav, ktorý v záujme prípravy slovenského registára do roku 1490 zorganizoval fotografovanie najvýznamnejších stredovekých prameňov v archívoch v Bratislave, Nitre, Trnave, Trenčíne, Pezinku a vo Sv. Jure.¹² Vyhotovenie fotografických snímok všetkých dokumentov do roku 1526 mal V. Chaloupecký v pláne už čoskoro po svojom menovaní za inšpektora. V liste ministromi s plnou mocou pre správu Slovenska vyjadril požiadavku, aby bol na tento účel zriadený fotografický kabinet, ktorý by slúžil zároveň na fotografovanie pamiatok. Obával sa najmä o archívy drobnej šľachty, zemanov, ktoré boli podľa neho ešte viac ohrozené ako archívy magnátov. Predstavoval si, že všetky fotografické kópie archívnych dokumentov budú sústredené v jednom štátnom archíve, kde budú prístupné bádateľom. „*Jaký prospěch z toho budoucí vědě historické, zejména diplomatické kritice vzejde, netřeba šíře vykládati. Badatelé historičtí, tam kde vzejdou jim pochybnosti o textu tiskem vydaných listin, jezdit za originály po všech krajích Slovenska nebudou, nýbrž najdou nejdůležitější materiál při zdejším archivu. Se přípravami třeba začítí ihned.*“¹³ Od tejto myšlienky, ktorej potrebu uznali aj nasledujúce generácie archívárov, uplynulo takmer sto rokov, no na škodu vedeckého bádania s jej realizáciou nastal len malý pokrok. Iniciatívu pri fotografovaní historických písomných dokumentov vyvíjali aj maďarskí bádatelia. Napriek zdržanlivému postoju Ministerstva zahraničných vecí MŠANO vydalo maďarskému archívárovi Dr. Belovi Kossányimu súhlas s fotografovaním dokumentov v niektorých slovenských archívoch s tou podmienkou, že kópia každej listiny bude za úhradu poskytnutá Historickému semináru Univerzity Komenského v Bratislave. MŠANO skutočne poskytlo 5000 Kč na zakúpenie 1396 fotokópií slovenských archívnych dokumentov od B. Kossányiho. Fotokópie však neboli určené pre bratislavský historický seminár, ale pre Štátny historický ústav v Prahe.¹⁴

Štátny inšpektorát archívov a knižníc mal byť pôvodne len dočasným orgánom, pokiaľ nebude prijatý archívny zákon, ktorý by vyriešil organizáciu archívniectva jednotne v celej republike a pokiaľ v Bratislave nebude zriadený ústredný archív pre Slovensko.

11 NA Praha, fond MŠ, šk. 3132, spis č. 130.707/26–V, 16. 5. 1927.

12 Archív PÚ SR, fond ŠIAK, šk. 2, spis č. 608/38, 7. 7. 1938.

13 Archív PÚ SR, fond ŠIAK, šk. 2. Nedatovaný koncept listu (pravdepodobne rok 1919).

14 Archív PÚ SR, fond ŠIAK, šk. 2, spis č. 993/36, 24. 3. 1936.

Preto nebol inšpektorát riešený ako úrad so systematizovanými miestami viacerých zamestnancov, ale len ako splnomocnená osoba poverená konkrétnymi úlohami. Ako sme už uviedli, situácia sa vyvinula úplne inak a inšpektorát fungoval ako predĺžená ruka Prahy po celých 20 rokov. Jeho postavenie bolo často spochybňované nielen niektorými archívami a knižnicami, ktoré sa inšpektor pokúšal usmerňovať v ich činnosti, ale aj ostatnými štátnymi a samosprávnymi úradmi, najmä tými, ktoré patrili do rezortu vnútra. S kompetenciami inšpektora mal problém Krajinský úrad, ktorý si zriadil svoj archív aj bez pričinenia MŠANO v Prahe. Nedorozumenia vznikali najmä v prípadoch, keď inšpektor riešil žiadosti bádateľov, ktorí mali záujem navštíviť slovenské archívy.¹⁵ Krajinský úrad sa domnieval, že minimálne v prípadoch bývalých župných archívov môže o tejto veci rozhodovať samostatne, resp. podľa pokynov ministerstva vnútra. Do veci sa muselo vložiť aj Ministerstvo zahraničných vecí, ktoré už celé roky neúspešne riešilo spisovú rozluku s Maďarskom na základe Trianonskej a Saintgermainskej zmluvy, na ktorej mal výrazný podiel aj V. Chaloupecký.¹⁶ Bádatelia z Maďarska sa považovali za potenciálne nebezpečenstvo iredenty a ich činnosť na Slovensku bola prísne sledovaná. V roku 1933 vydalo Prezídium Ministerstva vnútra výnos, zaslaný stoličným archívom ako „dôverný“, v ktorom žiadalo, aby maďarským historikom nepredkladali materiál na bádanie. Ako dôvod nemali uviesť príkaz nadriadeného orgánu, ale podobne ako to robili maďarskí archívári sa mali vyhovoriť na to, že archív sa práve usporadúva, alebo že listiny nie je práve možné vyhľadať.¹⁷ V. Chaloupecký nakoniec sám navrhol, aby o žiadostiach zahraničných bádateľov rozhodoval Krajinský úrad, ktorý si mal v prípade nejasností vyžiadať stanovisko inšpektora, univerzity alebo krajinského archívu.¹⁸ Krajinský úrad nesúhlasil so zámerom V. Chaloupeckého, aby boli všetky župné archívy presťahované do Bratislavy, napriek tomu, že sa považovali za súčasť Krajinského archívu.¹⁹ Na presťahovanie všetkých archívov nemal Krajinský úrad vhodnú budovu ani dostatok školených archivárov. Tiež sa chcel vyhnúť ťažkostiam zo strany miestnych činiteľov. Všetky bývalé župné archívy preto ostali na svojich miestach s výnimkou komárňanského, ktorý bol prevezený do Bratislavy z dôvodu jeho nevhodného uloženia v Komárne. Pre nedostatok miesta bol tiež prevezený archív Abovsko-novohradskej župy do Prešova a archív Liptovskej župy do Levoče.²⁰ V. Chaloupecký si svoje postavenie a autoritu nakoniec vždy obhájal aj vďaka absolútnej podpore, ktorej sa mu dostávalo zo strany pražského ministerstva.

15 O bádanie v slovenských archívoch žiadali napríklad: P. Horniak, J. Markov, A. Göllnerová, J. Fehérrund, A. Hořejš, Szabó, C. Schickert, A. Fekete Nagy, Ila Bálint, E. Schieche, G. Komoróczy, B. Kossányi.

16 SVĚCHOTA, Lukáš: Pamiatky a Trianonská zmluva. In: *Pamiatky a múzeá*, roč. 58, 2009, č. 4, s. 12-17. ISSN 1335-4353.

17 Archív PÚ SR, fond ŠIAK, šk. 2, spis č. 681/33, 3. 4. 1933. *Výnos Prezídia Ministerstva vnútra č. 3611 – prez. zo dňa 28. 2. 1933.*

18 Archív PÚ SR, fond ŠIAK, šk. 2, spis č. 1065/34, 25. 5. 1934

19 Archív Krajinského úradu bol zriadený smernicou krajinského prezidenta č. 19.355/28 – prez. zo dňa 20. 9. 1928 ako samostatný vedecký ústav pričlenený ku krajinskému úradu a podliehajúci dozoru prezídia. Tvorili ho všetky dovtedajšie župné archívy tvoriace samostatné fondy. Správcovia týchto archívov museli vo veciach archívnej služby dodržiavať nariadenia Krajinského úradu.

20 Archív PÚ SR, fond ŠIAK, šk. 2, spis č. 1054/33, 18. 5. 1933.

V prvých mesiacoch a rokoch svojej činnosti sa V. Chaloupecký sústredil najmä na zariadenie svojho úradu. Keďže Štátny inšpektorát po celý čas svojej existencie sídlil v spoločných priestoroch s Vládnym komisariátom, resp. Štátnym referátom na ochranu pamiatok (Konventná ul. 1, Františkánske nám. 1, Törökova 2), mali veľa spoločného. Využívali rovnakých zriadencov, ktorí sa starali o čistotu kancelárií, ukladanie spisov, robili poslíčkov, vodičov i fotografov, mali spoločných pisárov aj kancelistov a mali spoločnú knižnicu. Jej budovaniu venoval obrovské úsilie nielen V. Chaloupecký, ale aj pracovníci pamiatkového úradu. O úspešnosti ich úsilia svedčí fakt, že knižnica ktorú založili je vlastne súčasťou knižnicou Pamiatkového úradu SR.

Previazanosť Štátneho inšpektorátu archívov a knižníc so Štátnym referátom na ochranu pamiatok bola aj oficiálna. Na základe výnosu Prezídia MŠANO č. 4600 – pres. zo dňa 23. 5. 1922 bol prvý pamiatkový orgán, Vládnym komisariát pre ochranu pamiatok na Slovensku, zrušený a záležitosti ochrany pamiatok a múzejníctva boli priradené k Štátnemu inšpektorátu archívov a knižníc, ktorý podliehal priamo V. odboru MŠANO v Prahe. Nová organizácia nadobudla platnosť 1. júna 1922. Týmto riešením, ktoré sa udialo v Prahe úplne bez účasti zainteresovaných osôb, teda V. Chaloupeckého a J. Hofmana, narazili na seba dve silné osobnosti. Kým Chaloupecký žiadal ministerstvo, aby im zaslalo inštrukcie o ďalšej organizácii úradu, Hofman rovno zaslal ministerstvu návrh, ako si toto vynútené spolužitie predstavuje. J. Hofman rešpektoval úradnú ancienitu V. Chaloupeckého a priznal mu vedenie v personálnych a finančných záležitostiach. O samotnú agendu ochrany pamiatok by sa postaral sám, ako to prakticky robil už od apríla 1922, kedy z Vládneho komisariátu odišiel Dušan Jurkovič.²¹ S návrhom súhlasil aj V. Chaloupecký, ktorý sa nechcel pliesť do ochrany pamiatok a svoje poslanie videl niekde inde. V tom istom roku bol totiž menovaný za profesora československých dejín na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského. Hofmanove riešenie mu v podstate veľmi vyhovovalo – znamenalo totiž postup v jeho úradnej kariére a platovej triede bez toho, aby mu nejako výrazne pribudli povinnosti. Konečné rozhodnutie bolo v rukách ministerského radcu, prednostu V. oddelenia Zdeňka Wirtha. V piatich bodoch ustanovil pomer inšpektora archívniectva k referentovi ochrany pamiatok: „1) referent pre ochranu pamiatok J. Hofman pridružuje sa spolu s J. Reichertom, jedným zriadencom a jednou pisárkou (A. Přidalová) dočasne, a to až do úplného vybudovania pamiatkového úradu k tamojšiemu inšpektorátu; 2) od 1. 6. 1922 prestala byť pamiatková a múzejná agenda súčasťou bývalého Vládneho komisariátu a zodpovednosť za prechodné vedenie agendy a za prevzatie majetku a inventáru prechádza na inšpektora V. Chaloupeckého; 3) týmto dňom je možné vydávať úradné výnosy pamiatkovej a múzejnej agendy pod záhlavím Štátneho referátu pre ochranu pamiatok na Slovensku; 4) personálne a finančné záležitosti oboch úradov vybavuje a za úrad zodpovedá inšpektor V. Chaloupecký, inak vybavuje agendu archívnu a knižničnú inšpektor Chaloupecký a agendu pamiatkovú a múzejnú referent Hofman samostatne; 5) vnútornú administratívu úradu vedie ako dosiaľ činil vo Vládnom komisariáte J. Hofman“.²² V. Chaloupecký bol preradený do vyššej VII. hodnostnej triedy 2. stupňa. K jeho novým povinnostiam patrilo hlavne služobné hodnotenie zamestnancov podľa kvalifikačnej tabuľky, ktoré musel vyplniť

21 NA Praha, fond MŠ, šk. 3223, spis č. 1399, 12. 6. 1922.

22 NA Praha, fond MŠ, šk. 3223, spis č. 65789/1922, 12. 7. 1922.

a zasielať do Prahy na ministerstvo. Jeho meškajúce kvalifikačné hodnotenia Praha pravidelne urgovala.²³ Tento stav pretrval do roku 1931, kedy bol za prednostu Štátneho referátu na ochranu pamiatok vymenovaný J. Hofman.

Agenda Štátneho inšpektorátu archívov a knižníc sa rokmi úplne premiešala s agendou Štátneho referátu na ochranu pamiatok. Už v roku 1919 začal V. Chaloupecký došlávať správy o zaujímavých archívoch a knižniciach, ktoré potom aj osobne navštívil. Jeho cesty po Slovensku ilustrujú nielen podrobné správy zasielané do Prahy, ale aj dôsledné cestovné výkazy.²⁴ Archívna a pamiatková agenda sa stretávala najmä v prípadoch rodových archívov a hospodárskych registratúr bývalých panstiev a veľkostatkov, ktoré boli zvyčajne umiestnené v tradičných šľachtických rezidenciách, teda objektoch pamiatkového záujmu. Okrem straty šľachtických titulov a spoločensko-politického postavenia postretla majiteľov veľkostatkov aj ekonomická ujma spôsobená pozemkovou reformou. Vlastníci sa snažili vyťažiť zo zvyšného majetku čo najviac a neskrývane ho vyvážali za hranice Slovenska alebo predávali na aukciách a dražbách. Tomuto osudu neboli ušetrené ani mnohé archívne a knižničné pamiatky. Na predaj boli napríklad aj hospodárske registratúry Pálffyovských panstiev, ktoré boli uložené na zámku v Pezinku spolu s knihami. Spisy predával advokát Móric Katona za desaťtisíc korún.²⁵ V mnohých prípadoch nebolo o písomné pamiatky postarané vôbec, boli uložené na povalech alebo v pivniciach a o ich osud sa bývalí majitelia už nezaujímalí. Zainteresované orgány sa o nich dozvedeli často len z tlače, ako to bolo aj v prípade „*archiválií ve velkém zámku v Pováží*“.²⁶ Autor článku, ktorý vyšiel v Národnej Politike dňa 28. 1. 1930 kriticky hodnotil stav archívov na statkoch a zámkoch na Slovensku a Podkarpatskej Rusi zabraných Štátnym pozemkovým úradom, ilustrujúc ich na príklade z Povážia. V bližšie neurčenom kaštieli boli cez prázdniny ubytované dievčatá veľkej ženskej medzinárodnej organizácie, ktoré objavili na povale kaštieľa rôzne staré listy, rytiny, mapy, diplomy, pergamenové listiny s veľkými pečaťami atď. Dievčatá si ich rozdelili a priviezli domov, bez toho aby im v tom niekto zabránil. Podobných prípadov vraj bolo mnoho a niektoré sa spájali s „*náhončimi maďarskej vlády*“, ktorí putovali po zabraných statkoch a získavali historický listinný materiál. Na podnet MŠANO prípad prešetroval obvodný notár z Považského Podhradia, ktorý uviedol, že môže ísť o kaštieľ v Považskom Podhradí, Orlovom alebo Jasenici. Úradné spisy z kaštieľa v Považskom Podhradí vraj spálil ešte správca Lányi. Kaštieľ bol počas prevratu v roku 1918 vydrancovaný miestnymi obyvateľmi a vojakmi vracajúcimi sa z frontu. Všetko zariadenie bolo rozbité a vykradnuté, okná aj dvere vylámané, zničený bol vodovod aj registratúra. Najcennejšie kusy si zobrala bývalá majiteľka H. Popperová z Veľkej Bytče. V roku 1919 tu bolo ubytované československé vojsko, ktoré zničilo značnú časť pamätných spisov. Podľa hlásenia pracovníka Vládneho komisariátu na ochranu pamiatok F. Faulhammera z februára 1922 bola registratúra (náhodne vybrané záznamy boli latinsky písané účty z roku

---

23 NA Praha, fond MŠ, šk. 3223, spis č. 10908/33, 7. 10. 1933.

24 Archív PÚ SR, fond ŠIAK, šk. 1 a 2. Vid' aj záznamy evidované pod konkrétnymi lokalitami vo fonde Pamiatkové orgány 1919 – 1951.

25 Archív PÚ SR, fond ŠIAK, šk. 2, nečíslované opisy spisov z roku 1930.

26 Archív PÚ SR, fond ŠIAK, šk. 2, spis č. 438/32, 29. 2. 1932 a f. PO, šk. 77, spis č. 1780/34, 22. 8. 1934.

1734) nachádzajúca sa na prízemí v biednom stave.²⁷ V nasledujúcich rokoch komisariát neustále apeloval na nových vlastníkov (Trenčianska župa, Krajinský úrad, Štátny pozemkový úrad), že ich povinnosťou je postarať sa nielen o budovu, ale aj o všetky cenné pamiatky, ktoré sa v nej nachádzajú. V roku 1924 prevzala kaštieľ Kongregácia sestier Cyrilo-Methodejských a zriadila tu ústav pre postihnuté deti. Sestry o zabezpečenie archívu tiež nemali záujem a keď prezrel kaštieľ miestny notár žiadne písomnosti už nenašiel. Archív v Orlovom si odviezol ešte bývalý majiteľ knieža Hohenlohe a neskorší majitelia už so žiadnym archívom do styku neprišli. Szunyoghovský kaštieľ v Jasenici mal vraj krásne pamiatky, ktoré však boli pri predaji zničené alebo rozobraté. Len malú časť sa podarilo zachrániť Slovenskému múzeu v Turčianskom Sv. Martine. Notár bol však presvedčený, že pamiatky z kaštieľov sú medzi miestnymi ľuďmi. Práve bol na stope knihy o založení Považského Podhradia a tiež jednej knihy z Jasenice.²⁸

Samozrejme, nikto nespochybňoval fakt, že na zariadenie objektov, vrátane písomností ktoré boli v súkromnom vlastníctve, mali ich majitelia plné právo, no ich vývoz podliehal ochrane. Zákon zakazujúci vývoz umeleckých, historických a písomných pamiatok bol jeden z prvých zákonov, ktorý vydal revolučný Národný výbor československý už 29. októbra 1918.²⁹ Aj v § 12 zákona č. 64/1918 sa uvádzalo, že „všetky vo verejnom a súkromnom majetku sa nachádzajúce archívy, múzeá, umelecké zbierky, knižnice a starožitnosti i umelecké predmety z územia Slovenska nie je dovolené odcuďziť, ani vyvážať ani nivočiť“.³⁰ Na tieto zákony nadväzovalo prevádzacie nariadenie splnomocneného ministra pre správu Slovenska č. 166/1919 a doplňujúce nariadenie č. 24/1921, v ktorých sa vývoz a ničenie pamiatok, archívov, knižníc a muzeálnych zbierok považovalo za priestupok, ktorý sa trestá šesťmesačným väzením a pokutou.³¹ Za ničenie sa považovalo aj úmyselné zanedbanie každodennej starostlivosti. Z prípadov, o ktorých sa oficiálne miesta dozvedeli, vyplýva, že sa im veľmi nedarilo nejakým spôsobom výrazne zabrániť ničeniu či vývozu písomností či umeleckých predmetov, a to platí aj o Štátnom inšpektoráte archívov a knižníc, ktorý na to v podstate ani nemal nijaké nástroje.³² Vážnosť situácie na vidieku najlepšie ilustrujú články uverejňované v českej a slovenskej tlači. Na nebezpečenstvo, ktoré hrozilo historickým a umeleckým pamiatkam bezohľadnou parceláciou veľkostatkov upozornil aj prof. Josef Pekař. Štátny pozemkový úrad priznal, že mu prichádza množstvo sťažností zo zabratých veľkostatkov a že uloženiu archívov, registratúr, príručných spisovní a knižníc sa venuje len veľmi málo pozornosti. Štátny pozemkový úrad vydal nariadenie, aby tieto dôležité historické pramene boli uložené v bezpečných, suchých a vetraných miestnostiach, bez prístupu

27 Archív PÚ SR, fond PO, Považské Podhradie, šk. 77, spis č. 647/22, 3. 2. 1922.

28 Archív PÚ SR, fond PO, Považské Podhradie, šk. 77, spis č. 1780/34, 22. 8. 1934. *List notára Obvodného notárskeho úradu v Považskom Podhradí z 28. 7. 1934.* Podpis nečitateľný.

29 Zákon č. 13/1918 zo dňa 29. 10. 1918 Sb. zák. a nar.

30 Zákon č. 64 o správe Slovenska zo dňa 10. 12. 1918 Sb. zák. a nar.

31 Nariadenie plnom. min. pre správu Slovenska č. 166/1919 (4432-2 – prez.) zo dňa 10. 11. 1919, Úradné noviny č. 34 z 18. 11. 1921 a nariadenie č. 24/1921(5686 – prez.) zo dňa 16. 7. 1921.

32 O činnosti V. Chaloupeckého vo vzťahu ku knižniciam a vývoze knižničných pamiatok ŽAŽOVÁ, Henrieta: Knižnice v agende pamiatkových orgánov. In: *Pamiatky a múzeá*, roč. 58, 2009, č. 4, s. 55-61. ISSN 1335-4353.

nepovolaných osôb.³³ Podľa publicistov však úradné vyjadrenia „je nutné“ alebo „úrad dôrazne upozorňuje“ zneli úplne platonicky. „*Udržovanie archíválií a historických pamiatok stojí peniaze, a tie žiadny veľkostatkár nevynaloží pre krásne oči pozemkového alebo pamiatkového úradu. Nech zákonné ustanovenie znie akokoľvek, nestane sa nič a pamiatky budú hynúť. A to aj v prípade, ak ich do opatery prevezme štát, pretože pre ich umiestnenie a opatrovanie nebude mať dost' prostriedkov.*“³⁴

V jednotlivých regiónoch Slovenska mohol inšpektor Chaloupecký počítať s pomocou kvalifikovaných odborníkov, aj keď ich nebolo veľa, ktorí vedeli pracovať s archívnymi dokumentmi a dokázali oceniť ich hodnotu. Inšpektorovými „dôverníkmi“ boli aj profesori trenčianskeho gymnázia F. Heřmanský a J. Fikerle, ktorí boli poverení preskúmaním archívu Zayovcov v Uhrovci. Zayovský archív a knižnica, umiestnené v uhroveckom kaštieli, viackrát vzbudili pozornosť inšpektorátu, pretože kvôli zlej finančnej situácii bývalého grófa Mikuláša Zaya sa na verejnosti viackrát objavili správy o predaji, vývoze, či dražbe rôznych predmetov z kaštieľa. Okresný a notársky úrad v Bánovciach nad Bebravou však potvrdili, že archív a knižnica nikdy neboli predmetom exekučných konaní.³⁵ O ich umiestnení v kaštieli sa dvakrát osobne presvedčil aj B. Varsik, ktorý uviedol, že archívne dokumenty sú dobre uložené v truhliciach a zabalené v papieri a plátenných kapsách.³⁶ V žiadosti o prešetrenie správy uverejnenej v novinách A-zet dňa 17. 1. 1936 o dražbe zayovského majetku V. Chaloupecký obsérne vysvetlil nielen legislatívne úpravy zakazujúce vývoz pamiatok, ale aj jednotlivé pojmy. Nariadenie č. 166/1919 podľa neho správne hovorilo o „archívoch“ a nie „archívnych pamiatkach“, pretože archívy sú súborom písomností vytvorených činnosťou fyzickej alebo právnickej osoby, a tvoria celky, ktoré ako celky a súbory majú byť zachované. Rozpredaj jednotlivých dokumentov na dražbe a roztrhanie archívneho súboru medzi viacerých majiteľov by vlastne bolo jeho zničením, podobným roztrhaniu vzácnej knihy. Tým však nebolo dotknuté právo majiteľa predat' archív ako celok novému majiteľovi, samozrejme len na území Československa.³⁷ Problémy súkromných archívov, ktoré mali aj vysokú národno-historickú hodnotu, nakoniec vyriešili povojnové konfiškácie, ktoré bývalým majiteľom upreli právo na ich vlastníctvo. Archívy a knižnice, často poškodené vojnovými udalosťami, prešli do správy národných inštitúcií.

Snaha zistiť stav slovenských archívov vyvrcholila v roku 1923 dotazníkovou akciou, v rámci ktorej sa zisťovalo nielen aktuálne zabezpečenie archívu po materiálnej a personálnej stránke, ale aj množstvo a druh archívnych dokumentov vyvezených do Maďarska. Z dotazníkov, ktoré sa vrátili do Bratislavy sa zachovalo 34 dokumentov z najrôznejších archívov zo slovenských miest a dedín.³⁸

33 Zákon č. 81/1920 o prideloванні zabranej pôdy zo dňa 30. 1. 1920 obsahoval aj paragrafy o ochrane pamiatok pri pozemkovej reforme.

34 Pražský večerník, 14. 11. 1921; Slovenský denník, 16. 11. 1921.

35 Archív PÚ SR, fond PO, Uhrovec, šk. 105. *Spisy z rokov 1919 – 1948.*

36 Archív PÚ SR, fond PO, Uhrovec, šk. 105, Uhrovec, kaštieľ, spis č. 147.501/1939. *Správa o knižnici a archíve, B. Varsik, 16. 11. 1939.*

37 Archív PÚ SR, fond PO, Uhrovec, šk. 105, spis č. 172/36, 18. 1. 1936 a spis č. 442/36, 8. 2. 1936.

38 Archív PÚ SR, fond PO, lokality Banská Bystrica (archív mesta a župný archív), Brezno (archív mesta), Detva (obecný a farský archív), Dolný Kubín (archív oravskej župy), Dolný Peter (archív rodiny Dávidovskej), Hlohovec, Horné Jaseno (archív rodiny Jesenských), Ilava, Jasov (archív

V 30. rokoch sa vynorili problémy so skartáciami súdnych spisov. Inšpektorát nebol schopný zabezpečiť odbornú prehliadku všetkých spisov, ktoré skartovali okresné sudy na celom území Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Preto oznámenia okresných súdov o skartácii len bral na vedomie, s čím súhlasilo aj MŠANO.³⁹ Tento postup však neschvaľovalo Ministerstvo vnútra, pretože bolo v rozpore s § 289 správneho poriadku.⁴⁰ Krajinský archív sa tiež nemohol ujať súdnych spisov, nemal na to priestory, financie, ani personál. Z Uhorska zdedilo Slovensko 14 archívnych pracovných miest, no po župnej reforme, kedy ostalo na území Slovenska len šesť žúp, sa neporozumením ministerstva vnútra pre potreby Slovenska počet archívnych úradníkov zredukoval na šesť, pričom niektorí boli v skutočnosti už polovičnými penzistami. Podľa slov V. Chaloupeckého tak slovenské archívniectvo upadlo do horšieho stavu ako v časoch Uhorska. Ani po zriadení Krajinského úradu sa počet systemizovaných miest pre archívárov nezvýšil a polovica z nich naďalej ostala obsadená dôchodcami. Jedno miesto bolo navyše pridelené pre knihovníka, a tak celá agenda Krajinského archívu stála na pleciah dvoch mladých archívárov. Inšpektor preto navrhoval tri rôzne riešenia skartácie súdnych spisov, všetky však záviseli od personálnych a úložných možností či už Krajinského archívu, inšpektorátu alebo špeciálneho súdneho archívu. V. Chaloupecký sa nebál otvorene oznámiť ministerstvu vnútra, žeby bolo spravodlivé, keby posilnilo počet archívárov na Slovensku, ktorý zredukovalo zlým vlastným rozhodnutím.⁴¹

V. Chaloupeckého čoraz viac zamestnávala pedagogická a vedecká práca a na úradovanie a dozor nad slovenskými archívmi mu nezostávalo veľa času. V druhej polovici roka 1938 si zobral dlhšiu dovolenku, ktorú trávil vo svojom rodisku v Dĕteniciach. Už vedel, že čoskoro začne pôsobiť na Karlovej univerzite v Prahe. Koncom októbra márne očakávali jeho návrat do Bratislavy a J. Hofman ho niekoľkokrát vyzýval, aby vybavil spisy, ktoré čakali na jeho príchod, alebo vydal potrebné inštrukcie na ich vybavenie. Išlo najmä o usporiadanie Tranovského knižnice, vývoz knižníc z Prešova a usporiadanie archívu v Spišských Vlachoch.⁴² V nasledujúcich mesiacoch vybavoval Chaloupeckého agendu J. Hofman v spolupráci s nastupujúcou generáciou slovenských

---

kláštora), Kľačany (archív ľudovej školy), Kláštor pod Znievom (archív sirotinca), Kopernica (farský archív), Košice, Krišovská Liesková, Lenartovce (archív rodu Abafy), Levice (archív gymnázia a mestský archív), Liptovský Mikuláš (župný archív), Lúbietová (obecný archív), Lučenec (mestský archív), Martin (mestský archív a archív rodiny Košútovskej), Modra, Mošovce (archív rodiny Hubayovskej), Pliešovce (obecný archív), Pukanec (obecný archív), Rajec (obecný archív), Sasinkovo (archív ľudovej školy), Sedliacka Dubová (farský archív), Šahy (archív hon-tianskej župy), Zvolen (mestský archív).

39 Archív PÚ SR, fond PO. Skartácia spisov okresných súdov sa uskutočnila v mestách: Banská Bystrica (1930), Bardejov (1938), Dunajská Streda (1936), Galanta (1930), Giraltovce (1935), Hlohovec (1937), Humenné (1937), Chust (1937), Ilava (1931), Iršava (1937), Jesenské (1936), Komárno (1936), Košice (1934), Kremnica (1930), Krupina (1930), Levoča (1934), Liptovský Mikuláš (1937), Malacky (1932), Martin (1937), Michalovce (1934), Nitra (1936), Nová Baňa (1930), Nové Zámky (1938), Prievidza (1932), Púchov (1938), Rachovo (1937), Sečovce (1934), Sevluša (1936), Sobrance (1933), Spišské Podhradie (1936), Stará Ľubovňa (1933), Svidník (1937), Topoľčany (1938), Užhorod (1937), Vrāble (1937).

40 Vládné nariadenie č. 99/1924 zo dňa 3. 5. 1924 Sb. zák. a nar.

41 Archív PÚ SR, fond ŠIAK, šk. 2, spis č. 1208/34, 13. 4. 1934.

42 Archív PÚ SR, fond ŠIAK, šk. 2, spis č. 3218/38, 7. 11. 1938.

archivárov a historikov, najmä B. Varsikom a A. Húščavom. Pôsobenie Chaloupeckého na Slovensku ukončili politické udalosti roku 1939, keď bola väčšina zamestnancov českej národnosti ponúknutá do služieb Protektorátu Čiech a Moravy. Funkcia štátneho inšpektora archívov sa však udržala pri slovenskom Ministerstve školstva a národnej osvety aj počas druhej svetovej vojny. Inšpektoráty v Čechách a na Morave zanikli výnosom MŠANO č. 142.575/41–V/4 z 13. 11. 1941 na základe príkazu ríšskeho protektora z 29. 10. 1941. Štátnym inšpektorom, ktorý sa o slovenské archívy staral v čase ich vojnového ohrozenia, bol prof. B. Varsik. O jeho činnosti sa dozvedáme aj z pamiatkovej agendy. Ale to už je iná kapitola v dejinách slovenského archívnictva.

Jednoznačne hodnotiť pôsobenie V. Chaloupeckého ako štátneho inšpektora archívov a knižníc na Slovensku nie je jednoduché. Nemožno mu uprieť snahu dôverne poznať slovenské archívy, ako aj snahu o systematickú organizáciu slovenského archívnictva. Vzhľadom na to, že počas celého medzivojnového obdobia tvorila inšpektorát len jedna osoba s obmedzenými prostriedkami ani nemôžeme očakávať nejakú väčšiu aktivitu či úspechy. Spoločensko-politická situácia nepriala kultúre ani vedeckej práci. Archívnictvo, podobne ako ostatné zložky zahŕňajúce kultúrne dedičstvo Slovenska, nebolo prioritou žiadnej politickej strany, o čom koniec-koncov svedčí provizórium v riešení organizácie československého archívnictva, knihovníctva i múzejníctva, ktoré nemali žiadnu oporu v legislatíve. Zdá sa, že oveľa väčšie úspechy ako pražské MŠANO, či ostatné ministerstvá, najmä vnútra a poľnohospodárstva, dosiahol Krajinský úrad v Bratislave, ktorý zriadil prvý ústredný archív na Slovensku, čo ako v skromnej podobe a bez pomoci Prahy. Dokázal však podchytiť len bývalé župné archívy. Mestské a obecné archívy ostali na pleciach miestnych správnych orgánov a cirkevné archívy žili naďalej vo svojom vlastnom svete. Napriek vedomosti o hodnotách rodových a hospodárskych archívov na veľkostatkoch sa pre ich záchranu neurobilo v podstate nič a počas prechodu frontu v posledných mesiacoch druhej svetovej vojny utrpeli najväčšie škody. Štátne subvencie z Prahy prúdili na Slovensko vo veľmi obmedzenom množstve a neschopnosť prekonať pozície čechoslovakizmu nevedomky zväzovala ruky všetkým protagonistom, ktorí prišli Slovensku pomôcť v jeho kultúrnom a vedeckom raste. Pravdou je aj to, že V. Chaloupecký sa intenzívne venoval vedeckej a pedagogickej práci, ktorá našla vyvrcholenie v jeho menovaní za rektora Komenského univerzity, čo bolo určite významnejšie postavenie ako miesto štátneho úradníka, ktorý po osamostatnení Štátneho referátu na ochranu pamiatok v roku 1931 stratil aj pozíciu prednostu pamiatkarov. V každom prípade, Štátny inšpektorát archívov a knižníc na Slovensku ako aj dejiny slovenského archívnictva v medzivojnovom období si zasluhujú hlbšiu analýzu a väčšiu pozornosť zo strany slovenských historikov a archivárov.

Recenzent: *doc. PhDr. Miloslava Bodnárová, CSc.*
(*Preklady resumé Ladislav Demeter – anglický jazyk;*
Juliana Reichardtová – nemecký jazyk)

STAV A PERSPEKTÍVY KATEDRY ARCHÍVNICTVA A POMOCNÝCH VIED HISTORICKÝCH NA FILOZOFICKEJ FAKULTE UNIVERZITY KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

Leon SOKOLOVSKÝ

Abstract

Situation and prospects of the Department of Archiving and Auxiliary Sciences in History of Comenius University in Bratislava. The prehistory of the department dates back to shortly after the establishment of the Faculty of Philosophy of Comenius University in Bratislava. During the academic year 1921/22 prof. Václav Chaloupecký started to give lectures on Auxiliary Sciences in History. In 1924 prof. Chaloupecký was succeeded by prof. Vladimír Klecanda. During the academic year 1950/51 prof. Alexander Húščava contributed to the establishment of a new branch of study – Archival Science. Doc. Darina Lehotská and prof. Jozef Novák actively participated in the activities of the Department and the mentioned branch of study during the first 50 years. On 1 January 2000 former department was transformed into the Department of Archival and Auxiliary Historical Sciences. It consists of one professor, four associate professors and one assistant professor. The Department provides education in Bachelor's degree (4 years) and Master's degree (1 year) in the study programme Archival Science, followed by Doctoral degree (4-5 years) in the study programme Auxiliary Historical Sciences. Nowadays there are 41 students in the Bachelor's degree, 9 students in the Master's degree and 14 students in a Doctoral degree. The titles of the final theses and dissertations of our graduates are published in magazine Slovak Archivistics as well as on the Internet. We are the only Institute in Slovakia accredited to conduct habilitation procedure and procedure for nomination of professors in the fields of study Auxiliary Historical Sciences. Current research activities of the department are based on the scientific and educational specialization of the teachers working in our department. We also pay adequate attention to the cooperation with domestic and foreign partners. In future we would like to pay more attention to some as yet undeveloped auxiliary historical sciences, such as epigraphy, codicology, vexilology, faleristics, emblematic and archival theory and practice, including archival informatics and history of administration and so on.

Key words

Department of Archiving and Auxiliary Sciences in History. Faculty of Philosophy of Comenius University in Bratislava. Field of study. Archival science. History. Figures. Evaluation. Situation. Prospects.

Zusammenfassung

Der aktuelle Zustand und Perspektiven des Lehrstuhls für Archivwesen und historische Hilfswissenschaften an der Philosophischen Fakultät der Komensky-Universität in Bratislava. Die Prähistorie dieses Lehrstuhls reicht bis in die Zeiten

kurz nach Entstehung der Philosophischen Fakultät in Bratislava, als der Professor Václav Chaloupecký im akademischen Jahre 1921/22 begann, Vorlesungen zum Thema historische Hilfswissenschaften zu führen, hinüber. Im Jahre 1924 wurde der Professor Vladimír Klecanda zu seinem Nachfolger. Die Studienfachrichtung Archivwesen wurde dank dem Professoren Alexander Húščava im akademischen Jahre 1950/51 gegründet. Die ersten 50 Jahre prägten die Tätigkeiten des Lehrstuhls vor allem die Dozentin Darina Lehotská und der Professor Jozef Novák. Der Lehrstuhl für Archivwesen und historische Hilfswissenschaften existiert seit dem 1. Januar 2000. Neben einem Lehrstuhlinhaber mit Professorentitel stehen vier weitere wissenschaftliche Mitarbeiter (Dozenten) und eine Lehrbeauftragte zur Verfügung. Der Lehrstuhl bietet Lehrveranstaltungen in den Bachelor- (4 Jahre), Master- (1 Jahr) und Promotionsstudiengängen (4 – 5 Jahre). In Gegenwart studieren im Bachelorstudiengang 41, im Masterstudiengang 9 und im Promotionsstudiengang 14 Studenten. Die Titel aller Absolventenarbeiten werden in der Fachzeitschrift Slowakische Archivistik und im Internet veröffentlicht. Als einziger wissenschaftlicher Arbeitsplatz für historische Hilfswissenschaften in der Slowakei besitzt er das Habilitationsrecht und ist auch fürs Berufsverfahren für Professoren zuständig. Die aktuelle Forschungsaktivität hängt mit der fachlichen und pädagogischen Spezialisierung der wissenschaftlichen Mitarbeiter zusammen. Der Lehrstuhl kooperiert so mit slowakischen, als auch mit ausländischen Partnern. In der Zukunft wird sich der Lehrstuhl einigen der bisher weniger geprägten historischen Hilfswissenschaften wie Epigraphik, Kodikologie, Wappenkunde, Phaleristik, Emblemthik, weiter der Archivtheorie und –Praxis, Archivinformatik, Verwaltungsgeschichte usw. widmen.

Schlüsselwörter

Lehrstuhl für Archivwesen und historische Hilfswissenschaften. Philosophische Fakultät der Komensky-Universität in Bratislava. Studienrichtung Archivwesen. Geschichte. Persönlichkeiten. Bewertung. Zustand. Perspektive.

Prehistória našej katedry siaha do obdobia krátko po vzniku Filozofickej fakulty UK v Bratislave, keď na nej od akademického roku 1921/22 (teda takmer pred 90 rokmi!) začal vtedy súkromný docent, neskôr známy prof. Václav Chaloupecký viesť prednášky z pomocných vied historických. V roku 1924 sa jeho nasledovníkom stal absolvent Karlovej univerzity, zahraničný elév École Nationale des Chartes v Paríži a dlhoročný pražský archivár prof. Vladimír Klecanda. Žiakom prof. Klecandu bol Alexander Húščava, ktorý na Filozofickej fakulte UK pôsobil od roku 1937 ako súkromný docent a od roku 1939 ako riadny univerzitný profesor. A bol to práve prof. Húščava, ktorý sa rozhodujúcim spôsobom zaslúžil o to, že od akademického roku 1950/51 bol na tejto fakulte zriadený samostatný študijný odbor archívniectvo (zanedlho uplynie od toho času už 60 rokov).

Za prvé polstoročie existencie tohto študijného odboru sa na výchove niekoľkých generácií vysokoškolsky vzdelaných slovenských archivárov podieľali popri prof. Húščavovi aj ďalšie významné osobnosti z oblasti archívniectva, pomocných vied historických, histórie, cudzích jazykov a iných vied. Z nich tu treba osobitne spomenúť najmä doc. Darinu Lehotskú (od roku 1950 bola externá, od roku 1955 riadna učiteľka fakulty) a Húščavovho žiaka, asistenta a nástupcu vo vedení odboru prof. Jozefa Nováka (od roku 1954). Oni traja najvýznamnejšou mierou dali študijnému odboru archívniectva na

FiFUK (aj medzinárodne) uznávaný odborný kredit a súčasne (nielen medzi archivármi) povestný vysoko humánný charakter.

A práve na tradíciách vybudovaných týmito našimi učiteľmi má tú najúprimnejšiu snahu stavať svoje pôsobenie súčasná Katedra archívnictva a pomocných vied historických FiF UK. Vznikla ako kontinuálna pokračovateľka predchádzajúceho odboru archívnictva, ktorý bol pôvodne, od svojich počiatkov, organizačnou súčasťou Katedry československých (po roku 1990 slovenských) dejín a archívnictva. Stalo sa tak pred vyše dvadsiatimi rokmi – k 1. januáru 2000. Od tohto dátumu funguje a vyvíja sa ako jedna z 31 samostatných katedier našej fakulty. Zároveň môžeme pri všetkej skromnosti konštatovať, že v rámci nedávnej akreditácie, ako aj v hodnoteniach vedecko-pedagogických a publikačných výkonov týchto katedier v ostatných rokoch patrila a patrí medzi najlepšie.

Pritom naša katedra nie je nijako veľká. Pozostáva len zo šiestich interných učiteľov. Má však celkom slušnú a perspektívnu kvalifikačnú skladbu – tvorí ju jeden profesor, štyria docenti a jedna odborná asistentka, doktorka filozofie s vedeckou hodnosťou CSc. V tomto zložení a samozrejme aj s pedagogickou spoluprácou kolegov z katedier slovenských dejín, všeobecných dejín a ďalších, najmä jazykových katedier slovenského jazyka, latinčiny, maďarčiny, nemčiny zabezpečujeme výučbu dvoch študijných odborov (zatiaľ) v troch študijných programoch – konkrétne 1. – bakalársky a 2. – magisterský študijný program archívnictva a 3. – doktorandský študijný program pomocných vied historických.

V súlade so Zákomom o vysokých školách č. 131/2002 Z. z., s oficiálnou, Ministerstvom školstva SR vydanou *Sústavou študijných odborov Slovenskej republiky*¹ ako aj podľa rozhodnutia Akreditačnej komisie o priznaných právach v 1. až 3. stupni vysokoškolského vzdelávania k 20. septembru 2010² trvá prvý (bakalársky) stupeň 4 roky a druhý (magisterský) stupeň 1 rok. Vďaka tomu môžu naši študenti v bakalárskom stupni absolvovať, popri ostatných predmetoch, plný štvorsemesťálny kurz z dejín správy, na ne nadväzujúci takisto štvorsemesťálny kurz z diplomatiky, ako aj súvislých osem semestrov latinčiny, šesť semestrov nemčiny a maďarčiny a prakticky všetky klasické i základné moderné pomocné vedy historické. Hlavným poslaním jednoročného magisterského stupňa je potom, popri ďalšej (výberovej) špecializácii študentov, napísanie kvalitnej diplomovej práce. Diplomové práce našich absolventov (mimo chod ich názvy každoročne publikujeme na stránkach Slovenskej archivistiky a ich kompletný zoznam za celú dobu existencie nášho odboru je prístupný aj na internete), sú nielen z archívnictva, ale prakticky aj zo všetkých pomocných vied historických, vrátane vexilológie, dejín správy a najnovšie už aj z historickej geografie, demografie a štatistiky. Niektoré z nich sa stali aj základom pre štúdie uverejnené vo vedeckých, respektíve odborných časopisoch, prípadne zborníkoch. Obidva študijné programy otvárame dlhodobo pravidelne každý rok. V súčasnosti máme na bakalárskom stupni 41 a na magisterskom stupni 9 študentov, teda spolu ich je 50. Všetci študujú v dennej forme štúdia.

1 <http://www.akredkom.sk/index.pl?tmpl=odbory> (17.11.2010)

2 <http://www.minedu.sk/index.php?lang=sk&rootId=45> (17.11.2010) – číslo dokladu: CD-2009-32696/47535-13:071

Významnou súčasťou odbornej prípravy našich študentov je taktiež každoročne prebiehajúce súťažné podujatie – študentská vedecká konferencia, v rámci ktorej sa popri určovaní poradia víťazných prác udeľuje ešte aj osobitná Cena profesora Alexandra Húščavu – zakladateľa vysokoškolského študijného odboru archívniectva na našej fakulte a tým aj na Slovensku.

V treťom stupni štúdia pripravuje na Katedre archívniectva a PVH FiF UK pod vedením jej učiteľov svoje dizertačné práce osem interných doktorandov, v externej forme sú šiesti (všetci pracujú v archívoch!), takže dokopy ich máme 14. Okrem nich v tomto akademickom roku úspešne obhájili akademický titul PhD. v odbore pomocné vedy historické ďalší dvaja doktorandi. Aj o týchto informujeme v časopise Slovenská archivistika.

Absolventi študijných odborov archívniectvo a pomocné vedy historické vyučovaných na našej katedre sa ako vysokoškolsky vzdelaní odborníci uplatňujú najmä v štátnych, verejných a ostatných archívoch (Slovenský národný archív, Štátny ústredný banský archív, štátne archívy, Archív mesta Bratislavy, mestské archívy, archívy významných kultúrnych a hospodárskych inštitúcií, Archív Slovenského rozhlasu, Archív Slovenskej televízie, cirkevné archívy, súkromné archívy atď.), v registratúrach rozličných inštitúcií, podnikov a zariadení (firmy, banky), vo vedeckých inštitúciách (Slovenská akadémia vied, Matica slovenská, Slovenská národná knižnica, rozličné vedecko-výskumné ústavy a spoločnosti), v kultúrnych, osvetových a vzdelávacích inštitúciách (knižnice, múzeá, galérie, vydavateľstvá a pod.), v štátnej správe (kancelária prezidenta SR, kancelária Národnej rady SR, úrad vlády, ministerstvá, krajské úrady, okresné úrady, úrady špecializovanej štátnej správy, zastupiteľské úrady SR v zahraničí), v samospráve (úrady samosprávnych krajov, mestské a obecné úrady a pod.), v redakciách novín, časopisov, rozhlasu, televízie, internetových masmédiách a na vysokých školách.

Ako jediné pracovisko na Slovensku máme akreditačnou komisiou priznané práva „na habilitačné konania a konania na vymenúvanie profesorov“ pre študijný odbor pomocné vedy historické.³ Na tomto základe sa u nás počas predchádzajúcich piatich rokov habilitovali štyria docenti, z toho jedna docentka z Českej republiky. Zároveň predpokladáme, že približne o tri roky sa budú postupne inaugurovať za univerzitných profesorov najmenej traja uchádzači spomedzi terajších docentov na katedre.

Zameranie aktuálnych bádateľských aktivít Katedry archívniectva a PVH FiF UK prioritne vychádza z vedecko-pedagogickej špecializácie na nej pôsobiacich učiteľov. Riešenie prakticky všetkých výskumných úloh od roku 2005 bolo a je podporované grantovými agentúrami akými sú APVV, VEGA a pod. Ide hlavne o témy z heraldiky a sfragistiky, historickej geografie, demografie a štatistiky, epigrafie, archontológie, diplomatiky, dejín správy. Piaty zo šiestich pedagógov katedry sú autormi najmenej jednej, traja dokonca viacerých knižných monografií a samozrejme mnohých vedeckých štúdií aj populárnovedných článkov.⁴ Tomu zodpovedajú aj k nim sa vzťahujúce početné citačné ohlasy, a to nielen zo Slovenska, ale aj zo zahraničia.

3 <http://www.minedu.sk/index.php?lang=sk&rootId=45> (17.11.2010) – číslo dokladu: CD-2009-32696/32940-5:071.

4 Bibliografické záznamy publikovaných prác jednotlivých členov katedry archívniectva a PVH FiF UK sú evidované a zverejnené na: http://alis.uniba.sk:8000/cgi-bin/gw_49_3_8/chameleon?skin=epc (17.11.2010)

Primeranú pozornosť venujeme aj spolupráci s domácimi a zahraničnými partnermi. Na Slovensku najintenzívnejšie kontakty rozvíjame s Odborom archívov Ministerstva vnútra SR a štátnymi archívami na čele so Slovenským národným archívom, so Spoločnosťou slovenských archívárov, Slovenskou genealogicko-heraldickou spoločnosťou a Slovenskou historickou spoločnosťou. Zahraničné partnerské styky máme predovšetkým s kolegami na Katedre pomocných vied historických a archívneho studia Filozofickej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe, na Univerzite vo Viedni a práve v súčasnosti sa rozbieha kooperácia s príbuznou katedrou na budapeštianskej univerzite Loránda Eötvösa. Komunikujeme však aj s akademickými priateľmi z Poľska, Nemecka, Lotyšska.

S výskumnou a publikačnou činnosťou členov našej katedry úzko súvisí tiež ich vedecko-organizačná práca. Štyria totiž boli, respektíve sú aj vedúcimi riešiteľských kolektívov spomínaných projektov, niektorí dokonca viacnásobnými. Z našej katedry vyšla aj iniciatíva a zabezpečovanie prípravy (vrátane spoluautorstva) moderných viacdielných dejín Bratislavy, z ktorých práve pred pár dňami bol už prvý zväzok odovzdaný do vydavateľstva. Celkom samozrejmom súčasťou našej práce sú i expertné a vedecko-popularizačné aktivity v podobe rozličných posudkov, prednášok na fakulte, univerzite aj mimo nich, vo forme odborných príspevkov a vystúpení v printových i elektronických masovokomunikačných médiách atď.

Aj keď teda, ako vidno z predchádzajúceho stručného prehľadu, súčasný stav Katedry archívniectva a PVH na FiF UK, výkony jej učiteľov i študentov by bolo možné vnímať vcelku ako relatívne pozitívne, viac-menej intenzívne sa priebežne zamýšľame tak nad našimi blízkymi, ako aj vzdialenejšími perspektívami. Zjednodušene povedané, uvedomujeme si, že každá nová doba prináša nové výzvy, ktoré by sa mali odraziť v nových činoch. Uvedená kvalifikačná štruktúra učiteľov katedry, ale aj počty a rysujúce sa schopnosti jej interných doktorandov nás vedú k nádeji ďalšieho vedecko-pedagogického potenciálu tohto pomerne mladého kolektívu. V našom, takpovediac strategickom plánovaní sa objavujú úvahy o intenzifikácii pestovania niektorých, doteraz nerozvinutých disciplín vychádzajúcich z okruhu pomocných vied historických, ako napríklad kodikológia, vexilológia, faleristika, emblematika, ďalej z doterajšieho stavu archívnej teórie a praxe, vrátane archívnej informatiky, dejín správy atď. Predpokladaný zvýšený počet profesorov – potenciálnych garantov študijných programov – nám umožní uvažovať o ich kompletizácii tak v študijnom odbore archívniectvo, ako aj v študijnom odbore pomocné vedy historické. Nevzdávame sa ani úmyslu, napriek doterajšiemu nezdaru, realizovať (zatiaľ v rámci študijného odboru archívniectva) zo začiatku aspoň prvý – bakalársky stupeň študijného programu správa registratúry. Vo vedeckom výskume sa mienime prednostne koncentrovať v oblasti archívniectva, klasických i moderných pomocných vied historických či dejín správy na doteraz len čiastočne, nedostatočne alebo vôbec nepreskúmané okruhy problémov s celoslovenským záberom. Naďalej mienime tiež pokračovať v spolupráci so všetkými našimi partnermi, medzi ktorými by sme na poprednom mieste (a to čo najskôr!) radi videli aj Katedru archívniectva a pomocných vied historických Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity.

Osobne verím, ba som o tom pevne presvedčený, že naznačené úlohy a perspektívy učiteľia, doktorandi aj študenti „mojej“ Katedry archívniectva a PVH Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v blízkej i vzdialenejšej budúcnosti nielen zvládnu, ale ďalej rozvinú a obohatia o nové idey, ktoré budú aj schopní premeniť na úspešné skutky. Majú na to všetky potrebné subjektívne predpoklady a vlastnosti. Dúfam len, že ak im v tom

priamo nepomôžu, tak aspoň ich nebudú hatiť okolnosti vyplývajúce zo stavu našej spoločnosti, rezortu školstva, z úrovne univerzity, ani fakulty. Bude to určite na prospech univerzitného vzdelávania slovenských archivárov a odborníkov v pomocných vedách historických, ako aj slovenského archívnictva a slovenskej historickej vedy.

Recenzent: *prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.*
(*Preklady resumé Marcela Kapustníková – anglický jazyk;*
Lenka Bischof – nemecký jazyk)

PÔDOHOSPODÁRSKY ARCHÍV A JEHO ZÁSTOJ V DEJINÁCH SLOVENSKEHO ARCHÍVNICTVA

Daniela FUKASOVÁ

Abstract

Agricultural Archive and its position within the History of Slovak Archival Science. Archival material from the confiscated assets of the former landlords and private owners after the year 1945 became state property and was necessary to defer it to the public archive. The Agricultural Archives was established in 1948 on the basis of the resolution Board of Commissioners, as the research institute for historical agricultural archival science, library science and museum science. It was subordinate to the Commission of Agriculture and Agrarian Reform. Its main task was, together with its subsidiaries, to gather and collect archival, library and other historical material from confiscate holding of agricultural owners, but also its acquisition from private owners. Despite various obstacles, lack of adequate storage facilities, phasing out the number of employees, or scuffle with other agencies, the Agricultural Archives managed to save many valuable patrimonial archives, but also assume the material of all former directorates of the State forests and state proprieties. It began to take over the archives of the first land reform and to work well on downloading the archival documents of single agricultural cooperatives. By the year 1956, the Agricultural Archives managed to concentrate approximately 12,680 linear meters of archival material. The Central Slovak State Archives in Bratislava was established on the basis of the Decree No. 29/1954 Coll. from May 7th 1954 and all agricultural and forestry archives were required to integrate into the organization of state archives, with legal effect from December 31st 1955. That day Agricultural Archives became extinct.

Key words

Agricultural archive. Archival funds and archival collections. Function. Economic history. Confiscated assets. State forests. State lands. First land reform. Agricultural cooperatives.

Zusammenfassung

Das Landwirtschaftsarchiv und seine Aufgabe in der Geschichte des slowakischen Archivwesens. Das Archivmaterial aus den konfiszierten Besitztümer der ehemaligen Großgrundbesitzer und Privateigentümer wurde nach dem Jahr 1945 zum Staatseigentum und es war notwendig es in das öffentliche Archiv zu verlagern. Aufgrund des Beschlusses des Beauftragtenausschusses entstand 1948 das Landwirtschaftsarchiv, wissenschaftliches Institut für das geschichtliche wirtschaftliche Archivwesen, Bücherwesen und Musealwesen. Es war dem Betrautenamt der Landwirtschaft und Bodenreform untergeordnet. Seine Hauptaufgabe war, gemeinsam mit seinen Filialen, das Sammeln des Archiv-, Buch- und anderen historischen Materials aus konfiszierten landwirtschaftlichen Besitztümern, aber auch der Erwerb von Privateigentümern. Trotz verschiedenen Hindernissen, trotz dem Mangel am geeigneten Lagerraum, trotz allmählicher Reduktion der Mitarbeiteranzahl oder langem Hin und Her mit

anderen Behörden, ist es dem Archiv der Bodenwirtschaft gelungen, viele wertvolle Patrimonialarchive zu retten, aber auch das Material von allen ehemaligen Direktionen der Staatswälder und des Staatsbesitzes zu übernehmen. Man hat angefangen die Archivadokumentation der ersten Bodenreform zu übernehmen und es begann die Arbeit an der Übernahme der Akteien der einzelnen Bauerngenossenschaften. Bis zum Jahr 1956 ist es dem Landwirtschaftsarchiv gelungen gesamt ungefähr 12 680 Laufmeter Archivmaterials zu akkumulieren. Aufgrund des Regierungsbeschlusses Nr. 29/1954 Gs. über Archivwesen vom 7. Mai 1954 entstand das Staatliche Slowakische Zentralarchiv in Bratislava und alle landwirtschafts-forstliche Archive wurden obligatorisch in die Organisation der Staatsarchive eingegliedert, mit Rechtswirksamkeit ab dem 31. Dezember 1955. Mit diesem Datum wurde das Landwirtschaftsarchiv geschlossen.

Schlüsselwörter

Landwirtschaftsarchiv. Archivfonds. Funktion. Wirtschaftsgeschichte. Konfiskate. Staatliche Wälder. Staatliches Eigentum. Staatsgrundstück. 1. Grundstückreform. Einheitliche Bauerngenossenschaften.

Hlavnou úlohou všetkých archívov je zbierať chrániť a zachovať archívne dokumenty pre ďalšie generácie, mnohé archívy však neprežili ani svojich zakladateľov. I keď jedným z takých je i Pôdohospodársky archív, jeho odkaz pretrval dodnes.

K dejinám Pôdohospodárskeho archívu sa v poslednej dobe objavilo niekoľko zaujímavých prác. Jednou z prvých bola i štúdia, ktorú sme publikovali na stránkach Slovenskej archivistiky ešte v roku 2008,¹ hneď po sprístupnení archívneho fondu pochádzajúceho priamo z jeho činnosti a uloženého v Slovenskom národnom archíve. Ako jeden z pracovníkov Pôdohospodárskeho archívu sa k tejto téme vrátil aj Richard Marsina,² ale vyšli i ďalšie práce, dokonca vieme, že sa Pôdohospodársky archív stal témou dizertačnej práce.³

Po vzniku Československej republiky v roku 1918 bol výnosom Ministerstva školstva a národnej osvety č. 19 704 zo dňa 12. mája 1919 zriadený Štátny inšpektorát archívov a knižníc. Za inšpektora archívov a knižníc bol vymenovaný univerzitný profesor Dr. Václav Chaloupecký, ktorý bol podriadený priamo Ministrovi s plnou mocou pre správu Slovenska. Jeho úlohou bolo osobne sa presvedčiť o stave archívov a knižníc na Slovensku, postarať sa o ich zabezpečenie a pripraviť organizáciu archívov, ktorá by spĺňala požiadavky odbornej i laickej verejnosti na tieto inštitúcie. Popri svojej pedagogickej a vedeckej práci sa však nestíhal dôkladnejšie venovať otázke archívov a jeho činnosť sa obmedzovala väčšinou len na prehliadky a vedecko-výskumnú činnosť súkromného

1 FUKASOVÁ, Daniela: Pôdohospodársky archív a jeho miesto v dejinách slovenského archívnictva. In: *Slovenská archivistika*, roč. 43, 2008, č. 1, s. 36-45.

2 MARSINA, Richard: *Pôdohospodársky archív – počiatky organizovaného archívnictva na Slovensku*. Rukopis výstupu na medzinárodnej konferencii Archív – pamäť regiónu, usporiadanej 10. septembra 2009 v Šali.

3 MATAVOVÁ, Katarína: Pôdohospodársky archív a jeho význam pre slovenské archívnictvo. In: *Studia historica Tyrnaviensia IX – X*. Ed. Marta Dobrotková. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave; Filozofická fakulta, 2010, s. 332-346.

charakteru.⁴ Zmena sa očakávala v roku 1928, keď bol Výnosom prezídia Krajinského úradu v Bratislave č. 19355 zo dňa 28. septembra 1928 vytvorený Krajinský archív so sídlom v Bratislave. Do správy tohto archívu patrili všetky archívne fondy bývalých historických župných archívov, ktoré boli ponechané na svojich pôvodných miestach, s výnimkou archívu Komárňanskej župy, ktorý bol pričlenený k archívu Bratislavskej župy a privezený do Bratislavy.⁵ Pri príležitosti vecnej likvidácie župnej organizácie na Slovensku v roku 1928 boli do Bratislavy oddisponované aj spisy pochádzajúce z činnosti župných úradov z rokov 1922 – 1928. Ďalšiu časť archívneho materiálu novozriadeného Krajinského archívu tvorila registratúra úradu Ministra s plnou mocou pre správu Slovenska a registratúra pochádzajúca z činnosti Krajinského úradu v Bratislave. Všetok spisový materiál Krajinského archívu bol uložený v pivničných miestnostiach bývalého župného domu v Bratislave.⁶

V praxi to znamenalo, že dožiadania na spisy z obdobia rokov 1868 – 1923 sa riešili priamo na príslušných okresných úradoch, v ktorých boli uložené staré župné archívy, spisy žúp z rokov 1923 – 1928, ako aj spisy bývalej Komárňanskej a Bratislavskej župy, ktoré boli uložené priamo v Krajinskom archíve a všetky dožiadania šli cez spisovňu. Žiadosti týkajúce sa obdobia pred rokom 1868 museli ísť bez výnimky cez Krajinský archív.⁷ Kvôli priestorovým a personálnym nedostatkom však Krajinský archív nedosiahol predpokladané výsledky a nepodarilo sa ho legislatívne pretransformovať na ústredný archív. V otázke organizácie archívnictva na Slovensku sa aj napriek mnohým návrhom a diskusiám prvých desať rokov od vzniku republiky nedospelo k žiadnemu konkrétnemu výsledku, ani k vybudovaniu riadnej archívnej organizácie.⁸

So zánikom Československej republiky zanikol k 31. decembru 1939 aj Krajinský archív v Bratislave. Počas Slovenskej republiky prebral agendu bývalého Krajinského archívu referát pri prezídiu Ministerstva vnútra s názvom Archív Ministerstva vnútra, ktorého sídlo ostalo v budove bývalého župného domu v Bratislave. Priamo dozeral na dva župné archívy (bratislavský a komárňanský), ostatných 9 bolo pod správou okresných úradov. Dozor nad mestskými a súkromnými archívmi mal Štátny inšpektorát archívov a knižníc pri Ministerstve školstva, na čele ktorého bol prof. Branislav Varsik, bývalý prednosta Krajinského archívu. Pre archívy katolíckej cirkvi existoval samostatný inšpektorát, ktorý viedol Vojtech Bucko.⁹

Potrebu vyriešiť otázku organizácie archívnictva na Slovensku si uvedomovala i odborná verejnosť. Na stránkach Sborníka Matice Slovenskej sa stretli dva návrhy na rie-

4 *Sprievodca po archívnych fondoch I. Oddelenie feudalizmu*. Zost. František Sedlák, Juraj Žudel, František Palko. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1964, s. 7-28.

5 GÜNTEROVÁ-MAJEROVÁ, Alžbeta: O otázkach slovenského archívnictva. In: *Archivní časopis*, roč. 2, 1952, č. 1, s. 16-17.

6 Slovenský národný archív Bratislava (SNA), fond Krajinský úrad v Bratislave (KÚ), inv. č. 465, šk. 38, č. 29755.

7 Obežník Prezídia Krajinského úradu v Bratislave zo dňa 6. júna 1930, č. 28.668/prez. ohľadom umiestnenia archívov bývalých žúp. In: *Krajinský vestník pre Slovensko*, č. 18, roč. 3. zo dňa 20. júna 1930.

8 BABIČKA, Václav: Archiv ministerstva vnútra a archívy na Slovensku 1918 – 1938. In: *Slovenská archivistika*, roč. 21, 1986, č. 1, s. 54-72.

9 *Sprievodca po archívnych fondoch I. Oddelenie feudalizmu*. Zost. František Sedlák, Juraj Žudel, František Palko. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1964, s. 13-14.

šenie tejto otázky. Išlo o návrh Vendelína Jankoviča a Mária Jeršovej.¹⁰ Ako výsledok týchto aktivít bol vypracovaný vládny návrh zákona o Štátnom archíve, ktorý 13. júna 1942 zaslalo Ministerstvo vnútra kompetentným orgánom na preštudovanie. Vládny návrh tohto zákona však neprešiel.

Po roku 1945 prešiel Archív Ministerstva vnútra SR pod správu Prezídia Povereníctva vnútra, kde sa stal iba jedným z referátov ako Archív povereníctva vnútra. Bol stále umiestnený v tej istej budove a spravoval len archív Bratislavskej a Komárňanskej župy, dokumenty z činnosti Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska, Krajinského úradu, Ministerstva vnútra SR a niektoré rodové archívy.¹¹

Po skončení druhej svetovej vojny sa v súvislosti s konfiškáciami pôdy bývalých veľkostatkov, ale aj s revíziou prvej pozemkovej reformy nastolila otázka ako vhodne sústrediť a samozrejme aj odborne spravovať archívne dokumenty, ktoré sa popri všetkých zhabaných nehnuteľnostiach a hnutelnostiach dostali do rúk štátu. Na skonfiškovanej pôde, presnejšie povedané v skonfiškovaných objektoch, sa často nachádzali nielen predmety vysokej historickej a umeleckej hodnoty, či knižnice v rozsahu niekoľkých tisícok zväzkov, ale i rozsiahle hospodárske a rodové archívy s dokumentmi siahajúcimi až do 13. storočia. Konfiškácie poľnohospodárskeho majetku aj revíziu I. pozemkovej reformy malo v kompetencii Ministerstvo zemédelstva v Prahe a Povereníctvo pôdohospodárstva v Bratislave. Nájdený archívny materiál sa tak stal majetkom štátu a bolo potrebné oddisponovať ho do verejného archívu.¹² V českých krajinách už v roku 1919 vznikol *Československý státní zemědělský archiv v Prahe* ako zvláštne oddelenie Ministerstva zemédelstva v Prahe, ktorý sa špecializoval na lesnícko-poľnohospodárske archívnictvo. Až do roku 1938 organizačne zastrešoval i územie Slovenska, išlo však zväčša len o zisťovanie výskytu archívov, z ktorého sa nám zachovali krátke informačné správy.¹³

Zriadením kultúrno-historického oddelenia pri III. odbore (Hospodárske školstvo a osвета) Povereníctva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy (ďalej len PPPR), sekcia B v roku 1946 sa tento nedostatok v organizácii archívov na Slovensku aspoň čiastočne riešil. Pracovníci kultúrno-historického oddelenia sa snažili vyhľadávať vzácne knihy a dokumenty pochádzajúce z konfiškátov, ktoré boli medzitým koncentrované na rôznych miestach alebo ostali v miestach bývalých panstiev a majetkov a bolo potrebné urobiť rýchle opatrenia na ich záchranu.¹⁴ V rámci tohto oddelenia boli postupne popri vykonávaní obhliadok hospodárskych archívov urobené prípravné práce na zriadenie Pôdohospodárskeho archívu – vedeckého ústavu pre pôdohospodárske archívnictvo, múzejníctvo, vedecké odborné knižnice, ochranu prírodných a umeleckých pamiatok tohto sektoru a inú, sem patriacu činnosť.¹⁵ V legislatívnom odbore Povereníctva pôdo-

10 JANKOVIČ, Vendelín – JERŠOVÁ, Mária. *Zo slovenských archívov. K problémom slovenského archívnictva I. a II.* In: *Sborník Matice Slovenskej*, roč. 18, 1940, s. 258-270.

11 *Spríevodca po archívnych fondoch I. Oddelenie feudalizmu.* Zost. František Sedlák, Juraj Žudel, František Palko. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1964, s. 16-17.

12 KUŠÍK, Michal: Pôdohospodársky archív a jeho fondy. In: *Archivní časopis*, roč. 1, 1951, č. 3, s. 93-97.

13 SNA, fond Pôdohospodársky archív (PA), šk. 30, inv. č. 264, č. spisu PA.II.f.68a.

14 SNA, PA, šk. 6, inv. č. 13, č. spisu I-III/4-A268/2/46.

15 BARTÁK, Július: Pôdohospodársky archív a jeho vedecké poslanie na Slovensku. In: *Archivní časopis*, roč. 1, 1951, č. 1, s. 17-18.

hospodárstva bol vypracovaný návrh na zriadenie Pôdohospodárskeho archívu, s ktorým vyjadril svoj súhlas i vtedajší inšpektor archívov a knižníc Branislav Varsik.¹⁶ Aj napriek tomu, že Sbor povereníkov v Bratislave sa za zriadenie Pôdohospodárskeho archívu pri Povereníctve pôdohospodárstva a pozemkovej reformy PPPR jasne vyslovil už 13. júna 1947, pre politické obštrukcie sa reálne neudialo nič.¹⁷ Po zmene politickej situácie vo februári 1948 bolo možné v tejto veci opäť konať a na základe rozhodnutia Sboru povereníkov na zasadnutí konanom dňa 6. mája 1948 bol uznesením č. 13.016/1948-I, uverejneným v Úradnom vestníku, zriadený Pôdohospodársky archív ako vedecký ústav pre hospodárske historické archívniectvo, knihovníctvo a múzejníctvo. Na základe tohto zasadnutia bol vyhláškou č. 718 v Úradnom vestníku č. 40 zo dňa 15. mája 1948 uverejnený aj organizačný poriadok Pôdohospodárskeho archívu.¹⁸ Na základe §5 organizačného poriadku bol Pôdohospodársky archív podriadený Povereníctvu pôdohospodárstva a pozemkovej reformy sekcii B. Na čelo archívu bol postavený riaditeľ, ktorého menoval povereník pôdohospodárstva a pozemkovej reformy zo zamestnancov rezortu. Hneď od začiatku činnosti Pôdohospodárskeho archívu sa stal riaditeľom Július Barták, ktorý už od roku 1946, ešte ako zamestnanec Štátnych lesov, viedol kultúrno-historické oddelenie PPPR.¹⁹ Už 23. apríla 1948 boli prevzaté spisy od kultúrno-historického oddelenia III. odboru PPPR a vykonalo sa spisové odčlenenie s tým, že všetky záležitosti týkajúce sa Pôdohospodárskeho archívu boli označované v čísle spisu namiesto rímskej trojky značkou PA.²⁰

Na splnenie všetkých úloh, ktoré sa od Pôdohospodárskeho archívu vyžadovali, mal tento podľa § 8 organizačného poriadku zriadiť oblasti pobočky so sídlom v Bratislave, Nitre, Turčianskom Sv. Martine, Banskej Bystrici, Rimavskej Sobote, Levoči, Košiciach a v Humennom. Ako prvá vznikla už v máji 1948 pobočka v Košiciach a v júni 1948 pobočka v Humennom. V septembri 1948 sa podarilo založiť pobočku Pôdohospodárskeho archívu v Banskej Bystrici a v novembri 1948 v Rimavskej Sobote. V januári 1949 vznikla pobočka Pôdohospodárskeho archívu v Levoči a pre západné Slovensko boli až v septembri 1949 vytvorené pobočky v Bratislave, kde sídlilo aj Ústredie Pôdohospodárskeho archívu a v Nitre. Najväčší problém bol so zriadením a personálnym obsadením pobočky Pôdohospodárskeho archívu v Martine. Nakoniec sa tejto pobočky v apríli 1950 ujala Dr. Mária Jeršová zo Slovenského národného múzea, kde sa nachádzali i niektoré depoty tejto pobočky.²¹ Tento stav nebol konečný, pre nedostatok vhodných priestorov na uskladnenie archívnych dokumentov, ale aj pre obštrukcie vychádzajúce najmä z krajských a miestnych národných výborov, či pre kompetenčné spory s Národ-

16 SNA, fond PA, šk. 6, inv. č. 14, č. spisu A-III/4-1268/73/47.

17 Vtedajší povereník pôdohospodárstva MVDr. Martin Kvetko, nominant Demokratickej strany, odmietol uznesenie Sboru povereníkov podpísať, urobil tak až jeho nástupca Michal Falťan po zmene politického režimu. Pozri MATAVOVÁ, Katarína: Pôdohospodársky archív a jeho význam pre slovenské archívniectvo. In: *Studia historica Tyrnaviensia IX – X*. Ed. Marta Dobrotková. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, Filozofická fakulta, 2010, s. 334.

18 SNA, fond PA, šk. 5, inv. č. 5.

19 SNA, fond PA, šk. 30, inv. č. 264, č. spisu PA.II.f.68a.

20 SNA, fond PA, šk. 6, inv. č. 15, č. spisu A-PA-1/128/48.

21 MARSINA, Richard: O práci v Pôdohospodárskom archíve. In: *Archivní časopis*, roč. 6, 1956, č. 1, s. 25-26.

nou kultúrnou komisiou pre Slovensko, ktorá v zmysle dohody medzi Poverením školstva, vied a umení a PPPR mala skonfiškovaný materiál kultúrno-historickej povahy prebrať od PPPR, vytrieďiť a odovzdať kultúrnym inštitúciám,²² bolo nie vždy možné, aby pobočky Pôdohospodárskeho archívu v danom meste aj skutočne sídlili. Veľké problémy s umiestnením mala hlavne Oblastná pobočka Pôdohospodárskeho archívu v Banskej Bystrici, sídliaca v kaštieli v Radvani nad Hronom, o ktorý však mali záujem aj iné organizácie. Rovnako i Oblastná pobočka Pôdohospodárskeho archívu v Nitre, ktorej sídlo sa niekoľkokrát presúvalo, najskôr z Horných Krškan do Nitry, z Nitry do Oponíc, až nakoniec pri začleňovaní pôdohospodárskych archívov na Slovensku do sieť štátnych archívov ku 31. 12. 1955 sídlila v Bojniciach.²³

Pre nedostatok miesta nemohol byť archívny materiál vždy sústredený v týchto pobočkách, ale často musel dočasne zostať v mieste svojho pôvodného uloženia, prípadne v náhradných priestoroch. Preto Pôdohospodársky archív zriaďoval tzv. archívne strediská. Takéto strediská boli napríklad na hrade Červený Kameň, na Oravskom hrade, v Betliari, v Hodkovciach, v Liptovskom Hrádku, ale dočasne boli archívne dokumenty deponované aj v archíve SNM v Martine. V roku 1951 Pôdohospodársky archív spolu so svojimi ôsmimi oblastnými pobočkami a archívnymi strediskami sídlil až na dvadsiatich rôznych miestach.²⁴

Organizačne mal byť Pôdohospodársky archív rozdelený na sedem oddelení a pomocnú kanceláriu, to celé s riaditeľom na čele.²⁵ Väčšina z týchto oddelení však existovala len na papieri a ostala dlhodobo neobsadená, pretože archív neustále zápasil s nedostatkom kvalifikovaných pracovných síl. Pri pôvodnom pláne počtu zamestnancov sa počítalo okrem odborných i s dokumentačnými a s manipulačnými silami. Tento plán bol však niekoľkokrát zredukovaný akciami, ako napríklad „Preradovanie zamestnancov do výroby“ v roku 1951, a tak mal Pôdohospodársky archív v roku 1955 takmer len samé odborné sily, čo znamenalo, že vo väčšine pobočiek bol len jeden pracovník, ktorý musel všetky druhy prác vykonávať sám. Jedine Ústredie malo okrem riaditeľa (Július Barták) aj dvoch vedeckých archívárov (Richard Marsina, František Sedlák), jedného manipulanta a jednu dokumentačnú silu. Dvaja vedeckí archívári (Albert Stránsky a Ctibor Matulay) boli už len v pobočke Pôdohospodárskeho archívu v Radvani nad Hronom, ktorá ako jediná mala primerané archívne priestory a vďaka tomu bola aj najväčším archívom. V ostatných pobočkách Pôdohospodárskeho archívu boli prednosťou jedinou pracovnou silou. Dokonca v pobočke v Rimavskej Sobote nebola istý čas žiadna stála pracovná sila.²⁶

Hlavnou úlohou Pôdohospodárskeho archívu bolo najmä zistenie odborného a vedeckého materiálu k dejinám pôdohospodárstva na Slovensku a napomáhanie jeho systema-

22 OROSOVÁ, Martina: Pôdohospodársky archív a Národná kultúrna komisia 1946 – 1951. In: *50 rokov SNA, Osudy, problémy a perspektívy slovenského archívnictva. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie, ktorá sa konala v dňoch 10. – 11. novembra 2004 v Kongresovej sále SNA pri príležitosti 50. výročia SNA*. Bratislava 2005, s. 26-38.

23 SNA, fond PA, šk. 39, inv. č. 313, č. spisu PA/17/4/55.

24 KUŠÍK, Michal: Pôdohospodársky archív a jeho fondy. In: *Archívny časopis*, roč. 1, 1951, č. 3, s. 93-97.

25 SNA, fond PA, šk.5, inv. č. 5, č. spisu PA.I.a.1.

26 SNA, fond PA, šk. 39, inv. č. 313, č. spisu PA-17/4/55.

tickému štúdiu, zbieranie a zhromažďovanie archívneho, knižného a iného historického materiálu zo skonfiškovaných pôdohospodárskych majetkov, ale aj jeho získavanie od súkromných vlastníkov.²⁷ Okrem toho mal Pôdohospodársky archív za úlohu spravovať registratúry úradov podriadených PPPR. S ich súhlasom mal realizovať vyraďovacie konanie ich registratúr a preberať archívny materiál do vlastnej správy. Do rámca pôsobnosti Pôdohospodárskeho archívu spadali archívy a registratúry:

- a) Poverenictva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy
- b) Poverenictva lesov a drevárskeho priemyslu
- c) Hlavnej správy ministerstva štátnych majetkov pre Slovensko
- d) Bývalých riaditeľstiev Štátnych lesov a Štátnych majetkov
- e) V rámci podniku Československých štátnych lesov a majetkov prevzali písomný materiál pridelených hospodárskych celkov bývalých veľkostatkov:
  - 1) prevzatých podľa pozemkovej reformy (najmä zoštátňovacími akciami),
  - 2) komposesorátov včlenených do týchto podnikov,
  - 3) skonfiškovaných majetkov podľa nariadenia č. 104/1945 Sb. n. SNR v znení vyhlášky č. 1/1948 Sb. n. SNR,
  - 4) majetkov prevzatých z platnosti zákona o novej pozemkovej reforme podľa zák. č. 142/1947 Sb. n. SNR,
  - 5) majetkov pridelených do štátnej správy dotknutých zák. č. 16/1948 Sb. z. a n. o novej pozemkovej reforme,
  - 6) majetkov spadajúcich pod ďalšie zoštátňovacie akcie.²⁸

Popri plnení všetkých týchto úloh v oblasti záchrany a sprístupnenia archívnych dokumentov bolo potrebné zabezpečiť fungovanie Pôdohospodárskeho archívu i materiálne. Nielen vedenie Pôdohospodárskeho archívu, ale i samotní pracovníci sa museli postarať aj o zaobstaranie vhodných archívnych budov a miestností, ich adaptáciu, vnútorné a kancelárske zariadenie. Pri zriaďovaní pobočiek Pôdohospodárskeho archívu bolo potrebné vždy najskôr zabezpečiť úradné miestnosti a priestory pre archívny materiál. V niektorých mestách sa to podarilo ľahšie, v iných to bolo takmer nemožné. Napríklad Oblastná pobočka Pôdohospodárskeho archívu v Nitre začala pôsobiť len v dvoch miestnostiach súkromného bytu profesora Jána Dobrovodského, ktorý bol ochotný prevziať jej správu.²⁹ Ďalšie miestnosti získavala každá pobočka Pôdohospodárskeho archívu priebežne, avšak často o ne i prichádzala a musela sa sťahovať do iných priestorov. Väčšinu takto získaných miestností bolo potrebné adaptovať pre účely archívu a samozrejme z rozpočtu Pôdohospodárskeho archívu. Čo sa týka vnútorného zariadenia, pokiaľ to bolo možné, preberal Pôdohospodársky archív všetok upotrebitelný nábytok zo skonfiškovaných archívov a knižníc.³⁰ Okrem toho bolo potrebné zabezpečiť všetky kancelárske potreby, archívny materiál a množstvo iných drobností. Pri svojom vzniku v apríli 1948 prevzal Pôdohospodársky archív od III. odboru PPPR podľa zoznamu inventáru len:

27 SNA, fond PA, šk. 6, inv. č. 15, č. spisu A-PA-1/139/48 – *Organizačný poriadok PA.*

28 SNA, fond PA, šk. 30, inv. č. 264, č. spisu PA-68a/25/53.

29 SNA, fond PA, šk. 40, inv. č. 328, č. spisu A-PA-3/5/48.

30 SNA, fond PA, šk. 40, inv. č. 329, č. spisu A-PA-5/20/48.

„2 žlté skrine, 2 čierne podstavce pod kartotečné skrinky, 4 kartotečné skrinky, 1 čierny stolík pod stroj, 1 písací stroj značky Continental č. 179657.“³¹

Pred ukončením činnosti Pôdohospodárskeho archívu a pri začlenení do siete štátnych archívov v januári roku 1956 boli spoločne s inými dokladmi vypracované i súpisy inventárneho zariadenia jednotlivých pracovísk Pôdohospodárskeho archívu, podľa ktorých vidno, že všetky pobočky Pôdohospodárskeho archívu boli plne vybavené všetkým potrebným zariadením, kancelárskymi potrebami a rôznymi pomôckami.³²

Dôležitou úlohou Pôdohospodárskeho archívu bolo usporiadanie a riadne uloženie archívneho materiálu, ale aj inventarizácia a celkové sprístupnenie vyhotovením základných archívnych pomôcok. Práve táto úloha bola často, najmä v prvých rokoch pôsobenia, zatláčaná do úzadia, pretože dôraz sa kládol hlavne na zozbieranie a zaistenie archívneho materiálu z konfiškátov, o ktorý sa nikto nestaral a zamestnanci Pôdohospodárskeho archívu ho často nachádzali i rozhádzaný v maštali, prípadne s ním obyvatelia kúrili.³³ Východiskom a podkladom pri získavaní správ o archívnych dokumentoch boli správy Státního zemédělského archívu v Prahe z polovice 30. rokov 20. storočia a správy okresných a miestnych národných výborov, ktoré boli odovzdané pobočkám Pôdohospodárskeho archívu.³⁴ Na ich základe, ale aj na základe ďalších informácií, pracovníci Pôdohospodárskeho archívu vykonávali prehliadky archívov, ktoré mali zabrániť ďalším škodám na archívnych dokumentoch a boli impulzom pre ich sústredenie do Pôdohospodárskeho archívu. V čase vzniku Pôdohospodárskeho archívu bolo na území Slovenska približne 450 skonfiškovaných hradov, zámkov a kaštieľov, kde sa mohli nachádzať vzácne archívy.³⁵

Samotné správy pracovníkov Pôdohospodárskeho archívu prinášajú často až neuveriteľné informácie o tom, ako sa na Slovensku nakladalo so vzácnymi knihami a dokumentmi. Tak sa môžeme dozvedieť, že knižnica a hospodársky archív z kaštieľa rodiny Sennyey v obci Biel boli po príchode vojska vyhodené na dvor, kde ich rozmetal vietor, „*pokiaľ neboli inak zužitkované.*“ Inak zužitkovaných bolo napríklad asi 150 kníh, ktorými miestna pani učiteľka podkúrila v peci.³⁶ V kaštieli Csákyovcov v Bijacovciach podľa správy z 25. apríla 1949 miestnosti archívu využívali tunajší obyvatelia na sušenie prádla a na sklad haraburdia. „*Voľne sa chodilo po spisoch rozsypaných na podlahe. Tieto sa používali celú zimu na podkurovanie. Papiere na podlahe boli pomiešané so všelijakou nečistotou, páperím, vyhádzanou srstou zo zničených fotelov a divánov atd.*“³⁷ Zaujímavá je i správa z kaštieľa Lónyayovcov v Drahňove, kde sa dočítame, že v archívnych miestnostiach našiel pracovník Pôdohospodárskeho archívu dve kravy a jedného žrebca, pretože slúžila ako maštal. Po dôležitom a málo prebádanom archíve Lónyayovcov už nebolo ani stopy. Na záver správy ešte dodal: „*Tunajší ľud je natolko zvrhlý, že už po oslobodení vypáčil mauzóleum grófov Lónyay, odvalil tumbu, rad ra-*

31 SNA, fond PA, šk. 8, inv. č. 43, č. spisu A-PA-44/4/48.

32 SNA, fond PA, šk. 49, inv. č. 492-500.

33 SNA, fond PA, šk. 31, inv. č. 267, č. spisu PA-70/12/53.

34 SNA, fond PA, inv. č. 376 – 377, 379, 386 – 388, 410 – 412, 423 – 425, 445 – 447, 459 – 461.

35 PURGINA, Ján: Činnosť Pôdohospodárskeho archívu do marca 1950. In: *Historický zborník SAVU*, roč. 8, 1950, s. 104.

36 SNA, fond PA, šk. 45, inv. č. 411, č. spisu PA-46/280/50.

37 SNA, fond PA, šk. 46, inv. č. 445, č. spisu PA-46/63/49.

dom pootváral rakvy a medzi iným vyzul zachovalé čižmy z istej mŕtvoly. Dotyčný ich vraj dodnes aj nosí!“³⁸

Po zistení, respektíve objavení archívnych dokumentov bolo potrebné zabezpečiť ich prevoz a uloženie v príslušnej pobočke Pôdohospodárskeho archívu. Samotný Pôdohospodársky archív však nemal k dispozícii vlastné nákladné autá, tieto si zapožičiavali od rôznych iných úradov a inštitúcií *ad hoc*. Na žiadosť o trvalé pridelenie osobného a nákladného automobilu z marca 1949 dostal Pôdohospodársky archív od PPPR zamietavú odpoveď s dodatkom, že „prevezenie predmetného materiálu môže byť uskutočnené účelnejšie a lacnejšie verejnými dopravnými prostriedkami.“³⁹ Na služobné cesty sa teda zväčša využívali verejné dopravné prostriedky, len v niektorých pobočkách mali pracovníci Pôdohospodárskeho archívu pridelený služobný motocykel.⁴⁰

Po sústredení archívneho materiálu v priestoroch Pôdohospodárskeho archívu sa pristupovalo k jeho spracovaniu. Základom bolo tzv. „hrubé triedenie“, pri ktorom išlo najmä o skúmanie obsahovej stránky dokumentov, prípadne zistenie prechádzajúceho archívneho usporiadania. Po hrubom roztriedení sa najprv pristupovalo k rekonštrukcii pôvodných registratúrnych usporiadaní, ktorá bola možná len ak sa zachovali pôvodné elenchy. Takto sa ihneď sprístupnila časť archívnych fondov Pôdohospodárskeho archívu bádateľom na štúdium. Pôvodné usporiadanie si však zachoval len zlomok archívnych dokumentov a materiál od konca 18. storočia, niekedy i starší bol zväčša neusporiadaný, často úplne rozmetaný. Nezabúdajme, že väčšina archívnych dokumentov bola v nemčine, maďarčine a latinčine. Na niektoré základné, najmä skartovacie práce boli najímaní i externí pracovníci, ktorí preskartovali státisíce spisov najmä z archívov riaditeľstiev štátnych lesov a majetkov.⁴¹

Podľa popisu práce jednotlivých zamestnancov bola práca archivára v Pôdohospodárskom archíve pomerne jednoduchá. Vedecký archivár, ako bola klasifikovaná odborná sila v Pôdohospodárskom archíve, mal v náplni práce vedenie pobočky Pôdohospodárskeho archívu s územnou pôsobnosťou pre ten ktorý kraj, inventarizáciu a katalogizáciu archívneho materiálu, jeho systematické usporadúvanie a triedenie v depotoch Pôdohospodárskeho archívu. Okrem toho k jeho povinnostiam patrila aj účasť na príprave edícií prameňov k hospodárskym dejinám Slovenska, usmerňovanie skartačných prác jednotiek Povereníctva pôdohospodárstva a Povereníctva lesov a drevárskeho priemyslu v kraji a starostlivosť o príručnú knižnicu pobočky.⁴² Tol'ko hovoria popisy pracovných pozícií a plány práce, avšak každodenná realita pracovníkov Pôdohospodárskeho archívu bola trochu odlišná. Zo zachovaného pracovného denníka vedúceho Oblastnej pobočky Pôdohospodárskeho archívu v Humennom Otmara Gergelyiho, písaného v čase od 21. apríla 1949 do 6. júla 1950, sa dozvedáme aj trochu viac.

38 SNA, fond PA, šk. 45, inv. č. 411. *Správa zo služobnej cesty do Drahnova z 23. a 24. augusta 1948.*

39 SNA, fond PA, šk. 10, inv. č. 76, č. spisu PA-41/4/49.

40 SNA, fond PA, šk. 20, inv. č. 184.

41 MARSINA, Richard: O práci v Pôdohospodárskom archíve. In: *Archivní časopis*, roč. 6, 1956, č. 1, s. 30-31.

42 SNA, fond PA, šk. 39, inv. č. 313, č. spisu PA-17/4/55.

21. apríl 1949

„...Spísanie sumárneho prehľadu práce od začiatku roku 1949. Sostavenie cestovného účtu. Vybavenie pracovného preukazu na úrade ochrany práce. Ukradnutie, popílenie, porúbanie dreva, čistenie pece, zametanie, zakúrenie. Zostavenie plánu práce na II. štvrťrok 1949 a na apríl 1949. Práca skončená o 23,10 hod.“

22. apríl 1949

„...Od siedmej hodiny vybavovanie úradnej korešpondencie, odnesenie na poštu. Porada s inštalátormi obecného vodovodu. Poobede montáž – zhotovenie elektrického osvetľovacieho telesa do kancelárie. Práca skončená 22,14 hod. Štúdium odbornej literatúry do 00,20 hod.“

23. apríl 1949

„Čistenie kancelárie, rúbanie dreva, zakúrenie. Pokračovanie v zostavovaní cestovných účtov za apríl...“

3. máj 1949

„Poranenie ruky sekerou, obväzovanie, práceneschopnosť... Preštudovanie predpisov pre jednotné vyhotovenie regálov. Schematický nákres pre stolára. Vybavovanie kancelárskej agendy, pošta. Práca skončená o 20,00 hod.“

6. máj 1949

„...Porada so stolárskou firmou ohľadne vyhotovenia rebrinových konzol počtom 12. Vybavenie pošty a služobnej korešpondencie... Zadováženie gulatiny, porezanie na cirkulárke, vlastnoručné zhotovenie 3 kusov rebrinových konzol. Pracovný výkon 14 hodín. Práca skončená o 22,00 hod.“

9. máj 1949

„Inštalácia vodovodu. Vyžiadanie dosák 2 m³ pre archívny depot u Riaditeľstva štátnych lesov. Zisťovanie cien za požičanie traktora. Pošta. Služobná korešpondencia. Objednávka vedeckej literatúry. Intervencie ohľadne traktora u pána riaditeľa Hamaša, Hronského a Ing. Klinovského. Vyjednanie traktora s vlečkou. Služobná cesta do Budkoviec započatá o 18,00 hod. Naloženie lónyayovskej knižnice, spísanie zápisnice o prevzatí s veliteľstvom NB, cesta s traktorom tam a späť do Humenného 82 km. Služobná cesta a práca skončená o polnoci, pracovný výkon 17 hodín.“

10. máj 1949

„Prenášanie lónyayovskej knižnice z traktorovej vlečky na poschodie do archívneho skladu. Výber, výmera a prenášanie dosák zo skladu RŠL do archívneho skladu. Postavenie police (vlastnoručne) v ložnej polohe 40 cm šírky. Celková kapacita dosiaľ vyrobených provizórnych regálov je 80 bežných metrov....Práca skončená o 19 hod. Pracovný výkon 12 hodín.“

9. júl 1949

„Dozor na stavebných prácach, s ktorými sa opäť začalo po týždennom prerušení. Najatie tesárskeho majstra, vytrhávanie starej zvlnenej podlahy. Dojednanie s VSE o elektroinštalácii adaptovaných miestností. Dojednanie požičania nepremokavej plachty riaditeľstvom Štátnej nemocnice v Humennom. Organizovanie prepravy archívu z Michaloviec. Zaoštarovanie palubovky (nových podláh).“

12. júl 1949
„Zväžanie jednej časti Sztárayovského archívu v XV. debnách. prípravy na cestu traktorom, balenie materiálu na mieste, 2 defekty. Cesta trvala od 9 – 20 hod.“
20. júl 1949
„Dozor pri riadení a čistení knižnice. Separovanie archívneho a knižného materiálu zo smetí. Prenesenie pamiatok na chránené miesta...“
25. júl 1949
„Pokračovanie v protokolovaní. Nešťastná vodoinštalácia...! Zháňanie povozu pre dopravu dosák, dozor na elektroinštaláciu, vyjednávanie s technickým referátom MSK ohľadne požičania traktora. Konštrukcia a montáž vysušovacieho zariadenia. Vysušovanie vlhkých stien v kancelárii, ničenie hmyzu. Kancelárska agenda.“
5. september 1949
„Zaobstarávanie remeselníkov. Vyjednávanie so stolármi, objednávka dverí. Objednávka zárubní – vymeriavanie, informácia v drevosklade, výpočet množstva. Zháňanie cementu a príležitostného dopravného prostriedku. Práca skončená o 18,00 hod. Vybavenie pošty. Súrna oprava prasknutého vodovodného potrubia v muzeálnych miestnostiach. Odčerpávanie vody.“
7. november 1949 a 8. november 1949
„Pokračovanie v úmornom spisovaní zemplínskych kaštieľov. Práca bežala nepretržite celú noc a celý nasledujúci deň, bez spánku, bez odpočinku. Urgovanie cementu na ONV, zamietnutie žiadosti na Kraji, telefonické hlásenie zamietnutia na PP. Telefón z Košíc, volajú ohľadne pece. Pec je objednaná, všetka pošta je načas vybavená. denne 2 x pošta. Odoslanie I. etapy obširných hlásení pre účely inventarizačnej komisie, Protokolovanie, kradnutie dreva, kúrenie. Ach, ach! Bez spánku pracujem nepretržite do 22,50 hod. Už druhý deň a druhú noc a vy my pošlete naraz šesť termínovaných pripisov, všetko obratom a ešte sa vyhrádzate so zastavením výkonnostného? Ach, ach...!“
17. november 1949
„Vyčistenie tzv. čínskej miestnosti, z ktorej bol nábytok odsťahovaný do kráľovskej miestnosti. Vynesenie smetí. Prestahovanie regálov zo skladu z poschodia do čínskej miestnosti, pošta, prípravné práce k vytriedeniu a inventarizovaniu kníh (Stáray). Započatie triedenia v zime, zavedenie el. osvetlenie provizórne vlastnoručne. Pokusy získať do miestnosti piecku, aby sa tu dalo pracovať a podľa možnosti celú knižnicu zinventarizovať do Vianoc a to v rámci nadplánu. Zaobstaranie paluboviek, zaistenie materiálu a objednávka. Zháňanie cementu.“
12. marec 1950 Nedel'a
„V noci puklo vodovodné vedenie a z poschodia stekajúca voda zaliala chodbu a miestnosti v ktorej boli knihy. Záchranné práce od včasného rána do obeda. Poobede triedenie Stárayovského archívu do večerných hodín“
5. apríl 1950
„Konzervovanie písomných pamiatok – rekonštrukcia z fragmentu, podlepovanie.“

14. apríl 1950

„Vybavovanie nahromadenej pošty. Vyzdvihnutie peňazí, zavedenie do peňažného denníka. Kontrola vykonanej práce v archívnom sklade. Ničenie myši a netopierov, vysušovanie zvlhnutých miestností.“⁴³

Musíme dodať, že Otmar Gergelyi (1919 – 1995) absolvoval štúdium FF Slovenskej univerzity v Bratislave, odbor dejiny – nemčina, latinčina, neskôr doplnené doktorátom z filozofie. Okrem slovenčiny ovládal ďalších deväť jazykov. Od roku 1948 bol zamestnaný v Pôdohospodárskom archíve na pozícii zmluvného archívneho úradníka. Ešte v tom istom roku bol z Ústredia Pôdohospodárskeho archívu v Bratislave preložený do Humenného s osobitným poverením usporiadať a katalogizovať knižnicu v Andrásyho kaštieli a zároveň vykonať prípravné práce pre založenie Oblastnej pobočky Pôdohospodárskeho archívu v Humennom. Od septembra 1949 bol prednostom novozriadenej Oblastnej pobočky Pôdohospodárskeho archívu v Humennom.⁴⁴ Práca v Pôdohospodárskom archíve si však vyžadovala neustálu prítomnosť zamestnancov, častokrát pracovali aj v nedeľu, prípadne cez noc. Nebolo nič výnimočné pracovať denne 17 až 20 hodín. Okrem zabezpečenia dreva na kúrenie, ktorého bol evidentne výrazný nedostatok, vykonávali zamestnanci Pôdohospodárskeho archívu všetky drobné práce, zabezpečovali priebeh adaptačných prác, zadováženie stavebného materiálu, vhodných remeselníkov, stavebného dozoru až po vlastnoručnú výpomoc. Rovnako pri záchrane archívnych dokumentov si museli zabezpečiť vhodný dopravný prostriedok, naloženie a vyloženie dokumentov. Ani drobné reštaurátorské práce neboli výnimkou.

Každodenná mravčia práca bola však korunovaná aj malými úspechmi. V zápise z 20. decembra 1949 sa dočítame: „O 3,30 ráno odjazd na služobnú cestu do Borše. Návrat dňa 21. decembra o 1,30 ráno. Nájsená vzácna tlač *Johannesa Sambuca z Trnavy z roku 1552 – Strasburg*“.⁴⁵ V oficiálnej správe o prehliadke zostatku knižnice bývalého poslanca Kossutha v Borši z 20. decembra 1949 sa môžeme dozvedieť, že knihu našiel v pivnici, po odstránení „...početného *haraburdia, ktorým bola hŕba kníh, ležiacich na vlhkej zemi prikrýta,...*“, išlo o veľmi namáhavú činnosť v zime a špine, pretože väčšina kníh bola „...*splesnutá, odporne zapáchajúca a pokrytá hrubou vrstvou vykryštalizovaného liadku*“.⁴⁶

Okrem záchrany a čiastočne i sprístupnenia veľkého množstva archívnych dokumentov sa Pôdohospodársky archív v rámci svojej vydavateľskej činnosti podieľal na vyhľadávaní a príprave dokumentov pre Sborník Jozefa Decreta-Matejovie, v spolupráci s Historickým ústavom SAV a prevažne z archívnych dokumentov Pôdohospodárskeho archívu boli pripravené a vydané listy poddaných⁴⁷ pod vedením jeho pracovníkov a z materiálu získaného z Pôdohospodárskeho archívu a doplneného z archívu v Budapešti sa pripravila aj edícia urbárov.⁴⁸ Okrem týchto súborných prác prispievali pracov-

43 SNA, fond PA, šk. 18, inv. č. 158, č. spisu PA-92/33/50.

44 SNA, fond PA, šk. 49, inv. č. 501, č. spisu 11 – Otmar Gergelyi

45 SNA, fond PA, šk. 18, inv. č. 158, č. spisu PA-92/33/50.

46 SNA, fond PA, šk. 45, inv. č. 411, č. spisu PA-20/237/49.

47 HORVÁTH, Pavol: *Listy poddaných: z rokov 1538 – 1848*. Bratislava : SAV, 1955. 375 s.

48 *Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku 1. (16. storočie)* Ed. Richard Marsina, Michal Kušík. Bratislava : SAV, 1959. 572 s.; *Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku 2. (17. storočie)* Ed. Richard Marsina, Michal Kušík. Bratislava : SAV, 1959. 595 s.

níci Pôdohospodárskeho archívu pravidelne do odborných periodík svojimi štúdiami a inými prácami. Mnohokrát pomohli aj pri príprave prác z regionálnych dejín.⁴⁹ Medzi dôležité činnosti Pôdohospodárskeho archívu nepochybne patrila i archívna prax, ktorú vykonávali poslucháči Filozofickej fakulty na pracoviskách Pôdohospodárskeho archívu na základe dohody so Slovenskou univerzitou v Bratislave, neskoršou Univerzitou Komenského. Takto sa zabezpečila príprava novej generácie archivárov, z ktorých mnohí ešte aj dnes pôsobia v našich archívoch.⁵⁰

Počas približne siedmich rokov pôsobenia Pôdohospodárskeho archívu bol do jeho správy prevzatý a vytriedený všetok archívny materiál bývalých riaditeľstiev Štátnych lesov a Štátnych majetkov. Postupne sa prebrali i archívne dokumenty I. pozemkovej reformy a začalo sa pracovať aj na preberaní spisov JRD pobočkami Pôdohospodárskeho archívu. Pôdohospodársky archív zozbieral hlavne archívny materiál pochádzajúci z držby a spravovania veľkých pozemkových majetkov, tak súkromných (šľachtických), ako aj štátnych z 13. – 20. storočia. Archívny materiál z obdobia pred rokom 1848 sa týkal hlavne hospodárenia na majeroch (vinohradníctvo, rybníkárstvo, chov dobytka, oviec, robôt na panských majetkoch), hospodárenia na poliach poddaných (urbáre, desiatky, konskripcie) ako aj hospodárenia rôznych priemyselných podnikov, ktoré vznikali na panstvách (manufaktúry na výrobu súkna, keramiky, papierne, bane, hámre, huty atď.) Pomerne málo archívnych dokumentov sa zachovalo zo súkromných veľkostatkov po roku 1848, kedy sa tieto majetky u nás dávali zväčša do prenájmu. Za najcennejší materiál po roku 1919 môžeme považovať archívy bývalých úradov I. pozemkovej reformy, ktoré boli však v správe Pôdohospodárskeho archívu len sčasti, značná časť ostala rozptýlená v rámci ONV a KNV. Celkovo sa do roku 1956, do začlenenia Pôdohospodárskeho archívu do siete štátnych archívov, podarilo vo všetkých pobočkách sústrediť približne 11 680 bežných metrov (ďalej len bm) archívneho materiálu. Konkrétne v Ústredí Pôdohospodárskeho archívu v Bratislave a v Archívnom stredisku Pôdohospodárskeho archívu na Červenom Kameni bolo spolu uložených 3300 bm, v Bojniciach 800 bm, v Trenčíne 350 bm, v Archívnom stredisku Pôdohospodárskeho archívu na Oravskom hrade 700 bm, v Archívnom stredisku Pôdohospodárskeho archívu v Liptovskom Hrádku 450 bm, v depozite SNM v Martine 300 bm, v Radvani nad Hronom 2500 bm, v Rimavskej Sobote 400 bm, v Košiciach 800 bm, v Archívnom stredisku Pôdohospodárskeho archívu v Jasove 350 bm, v Levoči 1350 bm, v Krásnej Hôrke 200 bm, v Betliari 100 bm a v Hodkoviaciach 80 bm archívneho materiálu.⁵¹

Existenciu Pôdohospodárskeho archívu ukončilo vládne nariadenie č. 29/1954 Zb. o archívniectve zo 7. mája 1954.⁵² Na základe tohto nariadenia vnikol Štátny slovenský ústredný archív v Bratislave a §4 určil povinnosť začleniť pôdohospodársko-lesnícke archívy do organizácie štátnych archívov s právnou účinnosťou od 31. decembra 1955. Znamenalo to koniec Pôdohospodárskeho archívu ako samostatného ústavu. Archívne fondy z Ústredia Pôdohospodárskeho archívu sa stali súčasťou Štátneho slovenského ústredného archívu ako jeho pôdohospodársko-lesnícke oddelenie, ktoré sa neskôr transformovalo na oddelenie dejín feudalizmu a tvorí tak predchodcu dnešného Odde-

49 SNA, fond PA, šk. 39, inv. č. 313, č. spisu PA-17/4/55.

50 SNA, fond PA, šk. 30, inv. č. 263, č. spisu PA-65/23/53.

51 SNA, fond PA, šk. 39, inv. č. 313, č. spisu PA-17/5/55.

52 *Vládne nariadenie č. 29/1954 Zb. o archívniectve zo dňa 7. mája 1954.*

lenia starších fondov Slovenského národného archívu. Pobočky Pôdohospodárskeho archívu boli včlenené do siete štátnych archívov podľa jednotlivých krajov (dnešné štátne archívy s regionálnou pôsobnosťou).⁵³

Recenzent: *prof. PhDr. Roman Holec, CSc.*
(*Preklady resumé Daniela Fukasová – anglický jazyk;*
Lenka Bischof – nemecký jazyk)

---

53 VRABCOVÁ, Eva: *Slovenský národný archív a jeho osobnosti*. V rukopise.

DVADSAŤ ROKOV ČINNOSTI SPOLOČNOSTI SLOVENSKÝCH ARCHIVÁROV

Zuzana KOLLÁROVÁ

Abstract

Twenty years of activities of Society of Slovak Archivists. In the paper the author tried to summarize information on the activities of the Society of Slovak Archivists from its beginning on 21 December 1989. The first part is divided according to the electoral terms. From 1989 to 1994 the chairman of the society was Elo Rákoš who was succeeded by Veronika Nováková (till 2006). The Society of Slovak Archivists underwent a huge development during this period. At the beginning it established itself as a „labour movement”, aimed at protecting of archivists’ rights. Later priority was to get closer to the programmes of other similar European associations. Thus, archive days came into existence, archivists’ forum was published, and the committee organized excursion tours and so on. In the second part of the article the author, as the chairwoman of SSA from 2006 to 2010, describes the activity of the society of the last term. She deals with communication with superior bodies, foreign cooperation, archive days, excursion tours, archivists’ forum, web page, propagation of archives and archival science and many others activities.

Key words

Slovakia. Archival science. Society of Slovak Archivists (SSA). History. Activity of association. Activities. Personalities. Archivists’ forum.

Zusammenfassung

Zwanzigjähriges Jubiläum des Verbandes slowakischer Archivare. Die Autorin fasst in ihrem Beitrag alle Informationen über die Tätigkeiten des Verbandes slowakischer Archivare seit seiner Entstehung am 21. Dezember 1989 zusammen. Den ersten Teil des Beitrages teilte sie nach den Wahlperioden in zwei Etappen auf. In den Jahren 1989 – 1994 (1. Etappe) wurde zum Vorsitzenden des Verbandes Elo Rákoš gewählt, in der folgenden Wahlperiode in den Jahren 1994 – 2006 (2. Etappe) übernahm Veronika Nováková die Führung. Während dieser Zeit machte der Verband eine schnelle Entwicklung durch. Seit der Entstehung etablierte er sich zuerst als Arbeitnehmersverband der Archivare und beschäftigte sich mit ihrem Arbeitsrechtsschutz. Später konzentrierte er sich auf ähnliche Tätigkeiten wie andere Verbände der Archivare in Europa. Ihre Beispiele folgend organisierte der Verband die Slowakischen Archivtage, wurde zum Herausgeber der Zeitschrift Forum der Archivare, organisierte Exkursionen und Ähnliches. Im zweiten Teil des Beitrages beschreibt die Autorin aus der Position der aktuellen Vorsitzenden des Verbandes seine Aktivität in den Jahren 2006 – 2010. Der Verband ist zurzeit zum Beispiel für die Kommunikation mit den Dienstbehörden, für Zusammenarbeit mit Ausland, Vorbereitung der erwähnten Archivtagen, Exkursionen, Herausgeben der obengenannten Fachzeitschrift, Aktualisierung der Webseite, Propagation der Archive und Archivwesen, usw. zuständig.

Schlüsselwörter

Slowakei. Archivwesen. Verband slowakischer Archivare (VsA). Geschichte. Verbandstätigkeit. Aktivität. Persönlichkeiten. Forum der Archivare.

Spoločnosť slovenských archivárov vznikla v búrlivých ponovembrových dňoch roku 1989 ako reakcia na dlhodobo pociťované i avízované potreby slovenských archivárov mať svoju profesijnú organizáciu, ktorá by ich mohla reprezentovať nielen na domácej pôde, ale aj v zahraničí, kde podobné organizácie už existovali. Jej dejiny by sa dali pracovne rozdeliť do niekoľkých období, viac-menej zodpovedajúcich volebným obdobiam funkcionárskeho aktívu spoločnosti.

1989 – 1994

Myšlienka vzniku Spoločnosti slovenských archivárov vznikla na pôde bývalého Štátneho ústredného archívu v Bratislave (v súčasnosti Slovenského národného archívu) na celoslovenskom stretnutí slovenských archivárov 21. decembra 1989. Ustanovená bola na zakladajúcom valnom zhromaždení 4. apríla 1990, na ktorom boli prijaté stanovy. Za prvého predsedu bol zvolený Elemír Rákoš a za čestného predsedu Michal Kušík. K myšlienkam SSA sa v tom čase prihlásilo 260 pracovníkov archívov.

Po roku 1990 sa Spoločnosť zúčastňovala veľmi intenzívne riešenia platových záležitostí archivárov, prípravy zákona o archívnictve, koncepcie slovenského archívnictva, no bola ústretová aj k aktuálnym spoločenským požiadavkám. Už v novembri 1990 zorganizovala SSA prvú historickú exkurziu do Viedne a sympóziu Paleografia, epigrafika a kodikológia dnes, ktorá sa uskutočnila 19. – 21. 11. 1990 na Čingove v Slovenskom raji. Obdobie od založenia SSA do roku 1994 sa nieslo v znamení búrlivých spoločenských premien a hľadania identity. V roku 1994 bolo 220 členov SSA.

1994 – 1998

1. júna 1994 sa konalo valné zhromaždenie v Rajeckých Tepliciach, na ktorom bola za predsedníčku spoločnosti zvolená Veronika Nováková a za čestného predsedu Elemír Rákoš. Od roku 1994 sa začalo obdobie koncepčného rozvoja spoločnosti v súlade s vývojom archívnych spoločností v zahraničí, medzi ktoré sa SSA úspešne etablovala.

2. výbor SSA sa už skoro od začiatku svojej činnosti mohol venovať hlavne rozvoju archívnictva na Slovensku. Hlavnou úlohou bol vedecký rozvoj v archívoch, usporiadanie fondov a pod. a popri tom aj zvýšenie spolupráce medzi archivármi. SSA začala organizovať viaceré sympózia a vedecké semináre. 30. 5. – 1. 6. 1994 sa v Rajeckých Tepliciach uskutočnilo sympóziu s názvom Identita archivára. 8. 11. 1994 usporiadala SSA seminár k cirkevným dejinám. Centrom záujmu sa stali archívne dokumenty týkajúce sa cirkvi po roku 1948 a ich sprístupnenie pre bádateľskú verejnosť. 25. 4. 1995 sa konal v SNA odborný seminár: *Vedecko-výskumná činnosť v archívoch*. 26. – 28. 9. 1995 sa uskutočnila v Dolnom Kubíne konferencia *Komunikácia v archívoch*. 15. – 17. 10. 1996 sa prebehla na Táloch konferencia na tému *Vedecko-výskumný aparát v archívoch*. Po Táloch začala od roku 1997 tradícia s organizáciou archívnych dní SR.

V júli 1996 však došlo k zmene, kedy sa prvýkrát začalo uvažovať o prepúšťaní v štátnej správe. Predsedníčka SSA V. Nováková sa obrátila na ministra vnútra Ľudovíta Hudeka so žiadosťou o prehodnotenie tejto situácie. V archívoch pracovalo 250 pracovníkov a archívy boli zavalené reštitúciami, rehabilitáciami, požiadavkami na písomnosti majetkového charakteru a pod. Minister už v auguste odpísal, že chápe jej argumenty

a tak znížil počet archivárov o 25... Medzinárodná spolupráca sa sústredila na navštevovanie rôznych medzinárodných podujatí, na ktoré členov SSA pozývali partnerské spoločnosti. Z iniciatívy J. Hanusa sa rozbehol projekt s anglickými archivármi, s ktorými sa uskutočnila výmenná stáž. Výnimočným sa stalo členstvo SSA v Medzinárodnej rade archívov od apríla 1995 a nominácia J. Hanusa do Medzinárodnej komisie na ochranu archívnych dokumentov pri CIA. Kvôli nedostatku finančných prostriedkov sa slovenskí archivári nemohli zúčastňovať celosvetových archívnych podujatí.

V roku 1995 sa Ján Beňko obrátil aj prostredníctvom SSA na archivárov, aby pomohli pri tvorbe terminologického slovníka, ktorého zostavením bol poverený Marián Zemene. Nenaplnené ostali kvôli financiám ambície vydať publikáciu o archívoch SR. V roku 1998 bolo v SSA 325 členov.

1998 – 2002

Veronika Nováková bola za predsedníčku zvolená aj 15. októbra 1998 na valnom zhromaždení v Šamoríne. Najdôležitejšou úlohou výboru SSA bola príprava zákona č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach. Rokovanie boli zdĺhavé a ich výsledky nie vždy reprezentovali požiadavky archivárov. Ďalším problémom bola koncepcia archívnictva na Slovensku, najmä otázka siete archívov. V roku 2000 sa spoločnosti konečne podarilo vydať Sprievodcu po slovenských archívoch autorov Z. Kollárovej a J. Hanusa v slovenskom a anglickom jazyku, čo je žiaľ počas desiatich rokov jediný sprievodca, ktorého môžeme využiť aj v zahraničí, i keď sú v ňom už zastaralé údaje. V roku 2000 zaznela na stránkach FA snaha o vytvorenie Biografického slovníka archivárov Slovenska.

V rámci zahraničnej spolupráce pokračovali najmä vzájomné návštevy podujatí našich susedov, z archívu Európskej únie z Bruselu sme dostávali časopis INSAR, pokračovala výmena archivárov s archivármi z Anglicka. Záujem o spoluprácu prejavili kolegovia z Litvy a Rumunska. 25. – 26. septembra 2002 v Miškolci zorganizovali slovenskí archivári s maďarskými spoločnú konferenciu pod názvom Spoločné dejiny v zrkadle archívnych prameňov a vo výuke dejepisu. V roku 2002 mala SSA 359 členov.

2002 – 2006

Valné zhromaždenie 18. októbra 2002 v Senci opätovne za predsedníčku zvolilo Veroniku Novákovú. Činnosť výboru bola poznamenaná šetrením finančných prostriedkov. Výboru sa podarilo v júni 2005 dosiahnuť stiahnutie návrhu novely zákona o archívoch a registratúrach z rokovania v SNR.

V zahraničnej spolupráci SSA pokračovalo v zabehnutých aktivitách. Pred koncom volebného obdobia bol pripravený návrh zmluvy o spolupráci medzi Spoločnosťou maďarských archivárov a Spoločnosťou slovenských archivárov. Veľkým negatívom bola skutočnosť, že SSA nemala dosť finančných prostriedkov, aby poverila účasťou väčšiu skupinku svojich zástupcov na svetovom kongrese archivárov vo Viedni v roku 2004. Utlmenie zahraničných aktivít bolo dôvodom poverenia nového výboru na prehlbenie zahraničnej spolupráce.

Kvôli mnohým problémom, no hlavne kvôli nezáujmu archivárov písať príspevky do Fóra archivárov, toto v rokoch 2003 a 2004 prestalo vychádzať, čo bola a je nesmierna škoda. S väčším záujmom sa archivári zúčastnili exkurzií do archívov v Grazi, Budapešti a Sankt Pöltene, ktoré mali mimoriadny úspech. K 31. máju 2006 mala Spoločnosť slovenských archivárov 388 členov.

2006 – 2010

Na 8. valnom zhromaždení 22. júna 2006 v Levoči bola za predsedníčku zvolená Zuzana Kollárová. 9. VZ sa konalo 29. mája 2008 v Skalici.

Koncom roku 2006 a začiatkom roku 2007, oznámilo MV SR prepúšťanie archivárov. Výbor proti tomu aktívne vystúpil. Malo byť prepustených 20% archivárov, čo bolo v rozpore s Koncepciou rozvoja štátnych archívov zriadených Ministerstvom vnútra Slovenskej republiky podľa zákona č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov do roku 2010 (s výhľadom do roku 2015), schválenej Vládou Slovenskej republiky uznesením č. 1201/2003 zo 17. decembra 2003. Výbor listami oslovil ministra vnútra, médiá a verejnosť.

Nedôverujúc sľubom a v záujme všetkých archivárov, pristúpil výbor k spísaniu Vyhlásenia výboru Spoločnosti slovenských archivárov zo dňa 21. 11. 2007 ku kritickej situácii v ochrane archívneho dedičstva Slovenskej republiky. V krátkej dobe archivárov podporilo okolo 500 ľudí rôznych profesií a aj viaceré vysoké školy, Historický ústav SAV, Spišský dejepisný spolok a pod. Takto sa podarilo predpokladaných 20 % zmodifikovať na približne 10 %.

Kameňom úrazu“ sa stala novela archívneho zákona 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov v roku 2007. O novele sa archívna verejnosť dozvedela veľmi neskoro a to dokonca v takom čase, kedy už nebol priestor na širšiu archívnu diskusiu. Zákon nerešpektuje názory archivárskej verejnosti. Z tohto hľadiska môžeme novelu archívneho zákona považovať za nechcené dieťa našej archívnej society.

Na ministra vnútra sa obrátil výbor 5. júna 2008 s Vyhlásením slovenských archivárov zo dňa 29. mája 2008 ku kritickej situácii Archívu hlavného mesta Bratislavy, prijatého na AD v Skalici. Minister vnútra odpovedal 20. júna 2008: „...*Ubezpečujeme Vás, že vyriešenie problémov Archívu hlavného mesta Slovenskej republiky považujeme za jednu z priorit nášho ministerstva a že naše úsilie vyvrcholí v horizonte 3 – 4 rokov odovzdaním účelovej novostavby archívu, dôstojného reprezentačného stánku pre ochranu, spracovanie a sprístupňovanie nášho kultúrneho dedičstva.*“

16. 9. 2009 po rozpade odboru archívov a registratúr MV SR na dva odbory, vydal výbor Vyhlásenie výboru SSA zo dňa 16. septembra 2009 za zachovanie integrity archívneho systému v Slovenskej republike. Ani túto legitímnu požiadavku sa nám nepodarilo presadiť.

Požiadavka na rozvinutie zahraničných kontaktov vyvstala na archívnych dňoch v Levoči (2006). Zahraničné kontakty sa začali rozvíjať 6. marca 2007, kedy sa v Poprade uskutočnilo z iniciatívy PhDr. Zuzany Kollárovej, PhD. a dr. Hanny Krajewskej z Poľska stretnutie predstaviteľov archívnych spoločností. Archivári štátov V4 zo Slovenska (dr. Kollárová, PhD.), Poľska (dr. Hanna Krajewska), Česka (dr. Daniel Doležal) a Maďarska (dr. László Szógi) vytvorili pracovnú skupinu krajín V4. Na spoločnom stretnutí prijali deklaráciu o spolupráci, ktorá zahŕňa najmä vedeckú a odbornú spoluprácu pri konferenciách, zborníkoch, výstavách a pod.

Okrem spomenutých krajín SSA nadviazala spoluprácu s partnermi z Rakúska, Nemecka a Slovinska. 22. augusta 2007 bola podpísaná zmluva o spolupráci medzi archívnymi spoločnosťami z Maďarska a Slovenska.

Prvou spoločnou konferenciou krajín V4 bola konferencia v Nowom Sączu a v Bochni, ktorá sa konala 10. – 13. septembra 2008. Bohatý program mal ústredné heslo – Spo-

ločná minulosť, spoločná budúcnosť. Okrem konferencie sa počas celého podujatia konali rôzne exkurzie a prijatia na najvyššej úrovni. Sľubne sa začali rozvíjať zahraničné stáže, najmä medzi Slovenskom a Poľskom.

Veľmi obľúbenými sa stali exkurzie. 11. októbra 2006 sa uskutočnila exkurzia do Archívu mesta Brna a Okresného archívu v Zlíne. 26. – 27. septembra 2007 archivári navštívili Slovinsko. Počas dvoch dní sa zoznámili s kolegami, archívami a pamätihodnosťami miest Ljubljana, Ptuj, Maribor a Celje. 5. – 6. októbra 2009 sa archivári zúčastnili exkurzie do cirkevných archívov v Panónii a do Župného archívu vo Vespréme.

Kvôli propagácii SSA bola v roku 2007 vytvorená webová stránka www.archivari.sk. Neuspokojivou je pre nás skutočnosť, že stránka nemá ešte stále cudzojazyčné verzie, minimálne v anglickom a nemeckom jazyku.

Na podporu mladých nádejných archivárov a kvôli rozvoju samotnej archivárskej vedy vypísal v roku 2006 výbor *súťaž o Cenu Elemíra Rákoša*, ktorá mala byť udelená archivárom a historikom do 30 rokov za odbornú štúdiu z oblasti archívniectva a pomocných vied historických. Táto sa stretla s absolútnym nezaujmom.

Erb SSA ideovo navrhol a výtvarne stvárnil heraldik Ladislav Vrteľ. Zobrazuje Janusa a dáva spoločnosti punc historickosti a dôveryhodnosti. Je zapísaný v Heraldickom registri SR pod signatúrou W-110/2007. Bol publikovaný v Heraldickom registri SR VI.

V roku 2008 SSA podporila vydanie *zborníka z 10. archívnych dní v Levoči*, týkajúcom sa dejín archívov a archívniectva – *Dejiny archívov na Slovensku*. Zost. Júlia Ragáčová. Bratislava 2008. 184 s.

Deň otvorených dverí. Podujatie bolo navrhnuté na VZ v Skalici v roku 2008. Podľa pôvodného návrhu a v súlade s rozhodnutím Medzinárodnej rady archívov a tento mal uskutočniť okolo 8. júna, ktorý bol vyhlásený za Medzinárodný deň archívov. Ako prvý reagoval na výzvu SSA Archív mesta Košíc. Podujatie sa uskutočnilo 11. – 12. septembra 2009 v 15 archívoch zo 72.

Pri príležitosti 20. výročia vzniku SSA v roku 2009 pri príležitosti Archívnych dní v Bojniciach boli ocenení za rozvoj SSA 10 zaslúžilí členovia výborov SSA plaketou, ktorú navrhol Ladislav Vrteľ. Zobrazuje erb SSA. Ďalšími ocenenými boli v roku 2010 IN MEMORIAM prvý predseda SSA PhDr. Elemír Rákoš, CSc. a dlhoročný člen výboru SSA PhDr. Ján Dubovský. Ocenením Za dlhoročnú spoluprácu archivári vyjadrili svoju vďaku firme EMBA Trade z Nových Zámkov v zastúpení Ing. Tibora Erdélyiho a firme BACH Systems v zastúpení Krasimíra Damjanova.

Biografický slovník archivárov. Myšlienka sa znovuobnovila v roku 2008. K októbru 2009 bolo zozbieraných 266 hesiel.

Archívne dni

Významným počínom, na podnet predsedníčky spoločnosti Veroniky Novákovej, sa stalo založenie archívnych dní. Ich hlavným obsahom bolo prerokovávanie aktuálnych problémov archívnej spoločnosti spojené so spoločenským podujatím upevňujúcim kolegiálne vzťahy. Na prvých archívnych dňoch sa stretli archivári v roku 1997 v Poprade. Zaujímavosťou je, že I. archívne dni sprevádzalo množstvo sprievodných podujatí skoro vo všetkých archívoch na Slovensku. Boli to, dnešnou terminológiou – dni otvorených dverí v slovenských archívoch.

Archívne dni sa stali tradičným podujatím. Po Poprade (1997) sa konali v Šamoríne (1998), v Banskej Bystrici (1999), vo Vyhniciach (2000), v Mojmírovciach (2001), v Sen-

ci (2002), v Liptovskom Jáne (2003), v Trenčíne (2004), v Košiciach (2005), v Levoči (2006), v Žiline (2007), Skalici (2008), v Bojniciach (2009) a v Komárne (2010). Ich hlavnými usporiadateľmi boli príslušné štátne archívy, ktoré v spolupráci so SSA a so sponzormi zabezpečovali ubytovanie, odborný a kultúrny program, propagáciu archívnickva a samotných archívov.

Archívne dni v súčasnosti tvoria dôležitú spoločenskú a odbornú súčasť života archivarov. Každoročne sú pripravované čoraz s väčšími nárokmi na organizačnú časť, majú čoraz vyššiu odbornú a spoločenskú úroveň. Toto významné podujatie umožňuje SSA prezentáciu slovenského archívnickva doma a v zahraničí, ako aj čerpanie nových poznatkov spoza hraníc prostredníctvom prednášok, prezentácií a pod. Každoročne sú na archívne dni pozývaní hostia z Česka, Poľska, Maďarska, Rakúska, Nemecka a Slovenska. Sú už skoro tradične vysoko hodnotené domácimi a aj zahraničnými archivarmi. Od roku 2007 vyšlo z každých AD CD s textami a fotografiami.

Netradičnými boli 13. archívne dni v Bojniciach, ktoré sa uskutočnili 26. – 28. mája 2009. Centrálnou témou boli: Archívy v krízových situáciách. Domnievame sa, že toto boli najreprezentatívnejšie archívne dni a to vzhľadom k tomu, že boli zmenené na medzinárodnú konferenciu s najpočetnejším medzinárodným zastúpením, kedy len pri prednáškach vystúpilo 11 zahraničných prednášateľov z Maďarska, Poľska a Česka. Organizáciu podporili aj finančné prostriedky z Vyšehradskeho fondu. Z AD sa podaril vydať zborník príspevkov a CD, ktorého zostavovateľkou bola Júlia Ragáčová a Monika Péková.

14. archívne dni v Komárne sa konali 25. – 27. mája 2010. Boli venované téme – Archívy po roku 1989. Víťazstvá a prehry. Celé podujatie malo nielen spomienkový, ale hlavne hodnotiaci charakter.

Fórum archivarov

Fórum archivarov začalo vychádzať už v roku 1990. Malo jednoznačnú funkciu – informovať členskú základňu o činnosti SSA. V súčasnosti je jediným prameňom, ktorý nám umožňuje návrat do minulosti, je zrkadlom svojej doby, niekedy úsmevným, inokedy sa v ňom nájdu správy na zamyslenie – Ako sme vlastne pokročili? Miesta jeho vydávania boli úzko naviazané na predsednícky post a na technické vymoženosti. Prvé čísla vznikali v súčasnom Slovenskom národnom archíve.

FA malo svoje pravidelné rubriky v ktorých sa predstavovali samotné archívy, referovali o zasadnutiach výboru, nachádzali sa tu informácie zo zahraničia a aj z domova, diskusie na aktuálnu tému, zaujímavá bola rubrika – opýtali sme sa, knižné novinky, servis, reklama, osobnosti a veselo-vážne drobnosti počínajúc receptom na archivárske medovníky. V rokoch 2003 – 2004 FA prestalo vychádzať. Dôvodov bolo viacero. Vysoký náklad si vyžadoval vysoké náklady na tlač a distribúciu a upadla aj pisateľská aktivita. Obnoviť FA sa podarilo v roku 2005, kedy vyšli 4 čísla. Rozvoj technológií umožnil, aby sa od roku 2006 FA stalo internetovým časopisom a od roku 2006 začalo vychádzať štvrťročne. Počas 18 rokov a jedného začínajúceho (2010) vyšlo 141 čísel, z ktorých skoro každé obsahovalo okolo 24 strán.

Recenzent: *Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.*

*(Preklady resumé Marcela Kapustníková – anglický jazyk;
Lenka Bischof – nemecký jazyk)*

VÝUKA ARCHIVNICTVÍ NA VYSOKÝCH ŠKOLÁCH V ČESKÉ REPUBLICE – VÝVOJ A SOUČASNÝ STAV

Jiří SMITKA – David VALŮŠEK

Abstract

Tuition of Archival Science at Universities in the Czech Republic – development and the present condition. A study of archival science in Bohemia and Moravia is in many cases kept in standard system established in 1950s and 1960s, which in many ways follows the older patterns of education focused on work with medieval and early modern age papers. Present archival science imploringly needs specialists, who will be able to keep up with fast development of modern patterns of record service. Work of archivist can not be anymore done without knowledge of software for recording and long-term preservation of papers in electronic form. If archival departments are not flexible enough to imbibe new requirements, which are laid on archivists in practice, into their tuition, the possibilities of graduates' employment will be more and more limited. At the same time there is significant lack of qualified and adequately educated record service's officers at public and private agents, who need for their work on one hand basic knowledge of legislative, administrative code and its usage, and on the other hand knowledge of informatics and automated systems for electronic recording of documents, their administration and long-term preservation. First attempts to innovate archival study can be seen at the University in Hradec Králové, which is followed by University of South Bohemia in České Budějovice, and in some ways also by University in Pardubice. The study of archival science should be in the foreseeable future divided into two branches, the classic where the study will take place the same way as nowadays, and the new branch which will deal with digitalization, computerization of papers and record services. Private sector's should also demand for secondary educated record service's officers as in the rest of Europe (mainly in Germany).

Key words

Archival science. Bohemia. Branch. Computerization. Digitalization. Moravia. Record service. Study.

Zusammenfassung

Der Archivwesenunterricht an den Hochschulen in der Tschechischen Republik – die Entwicklung und der aktuelle Stand. Das Studium des Archivwesens im Böhmen und im Mähren hält sich immer in den meisten Fällen an das eingelaufene System, das eingeführt im 50er und 60er Jahren letztes Jahrhunderts war, und welches schluss in vielem an die älteren Ausbildungsmodelle gerichtete vor allem auf die Arbeit mit den Mittelalterliche- oder Frühneuzetlicheurkunden. Gegenwärtiges Archivwesen braucht aber dringend die Spezialisten, die qualifiziert halten den Schritt mit der schnellen Entwicklung des modernen Modells der Schriftgutverwaltung sein waren. Die Arbeit des Archivars verzichte schon nicht ohne die Kenntnis der Software für die Evidenz und für die langzeitige Erhaltung der Dokumente in der elektronischen Form. Wenn die Lehrstühle für Archivwesen in die Ausbildung diese neuen Anforderungen, gestell-

ten auf die Archivare im Praxis, ausreichende flexibel absorbieren nicht sein werden, werden die Möglichkeiten der Aufwendung für die Absolventen im Fach zunehmend beschränkt. Gleichzeitig ist ausdrücklich sichtbar der Mangel der hochwertigen und der proportionalen ausgebildeten Referenten der Schriftgutverwaltung bei den öffentlich-rechtlichen und privatrechtlichen Verursacher. Die Referenten brauchen für das Ausüben des Praxis einerseits die grundlegende Orientierung in den gesetzgebenden Fragen (in der Problematik der Verwaltungsordnung und seine Anwendung), andererseits die Kenntnis der Informatikfläche und der automatisierten Systeme der elektronischen Evidenz der Dokumente, seine Verwaltung und langzeitiges Speicherung. Die erste Versuche um die Innovation des Archivstudiums können wir an der Uni im Königgrätz betrachten. Nach und nach folgen die Südböhmeneruniversität in Böhmisches Budweis und einigermassen auch die Uni in Pardubitz. In absehbarer Zeit muss wahrscheinlich zu der Teilung des Archivstudiums in zwei Zweige kommen, und zwar im klassischen Zweig, wo wird das Studium ungefähr die gleiche Form verlaufen, wie ist es heute fast restlos, und im neuen Zweig, der dem prinzipiellen Mass die Problematik der Digitalisierung, der Elektronisierung der Dokumente und der Schriftgutverwaltung zurückstrahlen wird. Die Nachfrage vor allem des Privatsektors könnte auch nach den mittelschulgebildeten Referenten der Schriftgutverwaltung sein, wie ist es auch anderorts im Europa (hauptsächlich im Deutschland).

Schlüsselwörter

Das Archivwesen. Das Böhmen. Die Digitalisierung. Das Mähren. Der Fachbereich. Die Schriftgutverwaltung. Das Studium.

ČECHY¹

Katedra pomocných věd historických a archivního studia Filosofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze

Současný model studia byl zaveden až po roce 1989. Od školního roku 1991/92 bylo studium rozděleno na 2 cykly.

První cyklus (2 roky) je pro všechny studenty společný: prosemináře PVH, archivnictví spojený se 2 týdny praxe v archivu, historický, němčina, latina klasická a středověká, dějiny správy do 1848, středověká paleografie, obecná diplomatika a chronologie, kurs výpočetní techniky.

2. cyklus (3 roky) je možné si zvolit ze dvou specializací: pomocné vědy historické nebo archivnictví. Pro obě zaměření jsou základní předměty společné: česká diplomatika středověku a novověku, novověká paleografie, středověká němčina, sfragistika, heraldika a genealogie. Po prvním cyklu je nutné složit komisionální postupovou zkoušku (základy archivnictví, nauka o pramenech, obecná diplomatika), na závěr studia státní závěrečnou zkoušku (PVH, archivnictví, dějiny správy). Pokud je obor diplomní, předchází státní závěrečné zkoušce obhajoba diplomové práce. Studium archivnictví je buď jednooborové nebo dvouoborové (s kombinací historie, latina, němčina, hudební věda, italština nebo dějiny umění).

1 Komplettní základní přehled najdete na <http://archivnictvi.euweb.cz/archivni-skoly.html>

Od roku 1994/1995 je realizováno externí studium – systém individuálních konzultací a zkoušek podle stejného plánu jako u denního studia.

Novou formou je od roku 1996/97 bakalářské studium (zaveden na českých vysokých školách tzv. boloňský systém). Trvá 3 roky, je ukončeno obhajobou bakalářské práce a bakalářskou zkouškou (redukovaný plán magisterského studia – orientace na novověk a praktické archivnictví).

Od školního roku 1990/91 je realizováno nové postgraduální studium (Ph. D.), které trvá 3 – 5 let, forma může být externí nebo interní. Studium probíhá podle individuálního studijního plánu (2 jazyky, filozofie, 3 odborné zkoušky, povinnost publikovat několik článků, recenzí a anotací). Postgraduální studium je ukončeno obhajobou doktorské disertace a státní doktorskou zkouškou před oborovou radou (10 členů – zástupci FF UK, HÚ AV ČR, Národního muzea, AS MVČR).

Od roku 1998/99 též obnoveno doktorské studium (PhDr.), jenž obnáší obhajobu disertační práce a rigorózní zkoušku z PVH.

V roce 1990 byl jmenován vedoucím katedry Ivan Hlaváček. Od 1. ledna 2000 stojí v čele katedry Prof. PhDr. Marie Bláhová, DrSc.²

Ústav archivnictví a pomocných věd historických FF JČU v Českých Budějovicích

Vznikl 1. dubna 2006, avšak již od roku 2003 se na Jihočeské univerzitě vyučovalo archivnictví v rámci Historického ústavu. V roce 2006 skončili studium první absolventi jednooborového bakalářského programu. Současně bylo v roce 2006 akreditováno dvouoborové bakalářské a navazující magisterské studium, které bylo poprvé otevřeno v akademickém roce 2007/08. Vedle pražské a brněnské katedry, resp. ústavu, je českobudějovický ústav jediným v ČR, kde lze absolvovat obě formy studia, může tedy přijímat i absolventy bakalářského studia z fakult, kde magisterské studium neexistuje.

Bylo zde reakreditováno i rigorózní řízení, které by mělo začít být realizováno v nejbližší době. Výuka archivnictví v Českých Budějovicích klade důraz na získání komplexních znalostí z oboru historie, dějin správy, pomocných věd historických a archivnictví. Výuka vlastního archivnictví probíhá v přímé součinnosti s místním Státním okresním archivem v Českých Budějovicích a jemu nadřazeným nedalekým Státním oblastním archivem v Třeboni. Studium oboru Archivnictví je zaměřeno nejen na výuku teoretických znalostí z oblasti historie, pomocných věd historických a archivnictví, soustředěných především na období 16. – 20. století, ale zejména na předávání praktických dovedností potřebných pro evidenci, zpracování a zpřístupňování archivního materiálu raně novověké, novověké a moderní provenience a při organizování práce v archivech. Absolvent oboru získá znalosti z oboru archivnictví, pomocných věd historických a historie a také potřebné znalosti jazykové. Co se týče archivnictví, jsou studenti seznamováni s organizací archivů v ČR a s archivní legislativou, osvojují si znalost jednotlivých etap zpracování a zpřístupňování archivního materiálu a také prakticky pořádají archivní materiál a pořizují archivní pomůcky. Osvojují si také základy ediční práce a dovednost využívat výpočetní techniku v archivech, součástí studia jsou přednášky týkající se péče o archiválie a jejich ochrany, spisové služby a skartačního řízení.

---

2 Více viz <http://pvh.ff.cuni.cz/>

Zvláštní pozornost je věnována jednotlivým pomocným vědám historickým, především novověké paleografii a diplomatice, ale i ostatním, a to s přihlédnutím k potřebám archivní praxe. Zvláštní pozornost a rozsah patří dějinám správy. Studium je zakončeno jednak obhajobou absolventské práce, jednak státní závěrečnou zkouškou z archivnictví, z dějin správy a diplomatiky a z historie. Jako bakalářskou práci je možno odevzdat zpracovanou archivní pomůcku.

Archivnictví vyučují odborníci z praxe přímo v prostorách budějovického archivu a studenti mají možnost se bezprostředně seznámit s archivním materiálem a také se podílejí na jeho zpracování. Ve spojitosti s praxí probíhá také výuka výpočetní techniky v archivech nebo seznamování s nejrůznějšími moderními trendy, jaké v současné době do archivů přicházejí. Výuka je doplňována povinnou praxí v archivech, kterou si studenti vybírají podle vlastní volby a domluvy a mají tak možnost již od dob studia navazovat kontakty, které jim mohou usnadnit výběr témat absolventských prací i případné pozdější uplatnění v praxi.

Vzhledem k předpokládanému vývoji a budoucím požadavkům praxe bylo rozhodnuto umožnit na Jihočeské universitě přípravu specialistů orientujících se v obou oborech, t. j. archivnictví a informatika, a to jejich kombinací v dvouoborovém bakalářském studiu – nového studijního programu archivnictví – informatika, jehož příprava je v plném proudu. Absolventi tohoto oboru by měli být navíc připraveni samostatně pracovat jak v oblasti archivnictví, tak i v oblasti informatiky. Je tak velice nepravděpodobné, že by takto vzdělaní absolventi nenašli uplatnění v praxi.

Ředitelkou ústavu je od jeho počátku doc. PhDr. Marie Ryantová, CSc.³

Katedra pomocných věd historických a archivnictví Univerzity Hradec Králové

Studium archivnictví v Hradci Králové bylo zahájeno ve školním roce 1998/99 v rámci Katedry historie Pedagogické fakulty Vysoké školy pedagogické v Hradci Králové. V roce 2000 byl název školy změněn na Univerzita Hradec Králové. Samostatná filosofická fakulta zahájila činnost 1. září 2005, nejprve jako fakulta humanitních studií, a v jejím rámci vznikla samostatná katedra pomocných věd historických a archivnictví.

Katedra zajišťuje bakalářský dvouoborový studijní program archivnictví – historie a bakalářský obor Počítačová podpora v archivnictví. Obě specializace nabízejí možnost jak prezenční, tak kombinované formy studia.

V oboru Archivnictví – historie je kladen důraz na osvojení poznatků a dovedností z archivní, pomocněvědné a historické oblasti, jakož i na systematické vzdělávání v oblasti cizích jazyků (latina, němčina), které zohledňuje i naprosté začátečníky.

V ČR zatím unikátní obor Počítačová podpora v archivnictví v sobě spojuje výuku tradičních historických věd s moderními informačními technologiemi a nejnovějšími poznatky dalších exaktních věd. Pro tento obor byla zřízena specializovaná, technicky výborně vybavená laboratoř. Studenti zároveň absolvují odborné praxe ve vybraných archivech, institucích a firmách. Toto atraktivní studium je na trhu práce výjimečně žádané, neboť vychovává odborníky, kteří se na jedné straně dobře orientují v klasickém archivnictví a dalších historických vědách, na druhé straně jsou schopni adaptabilně

---

3 Více viz <http://uap.ff.jcu.cz/>

reagovat na nejnovější technické postupy a předpisy v oblasti administrativních služeb a převádět je do každodenní praxe.

Výuku v obou oborech zajišťují kromě pedagogů katedry také členové Historického ústavu Filozofické fakulty UHK, vyučující z kateder Přírodovědecké fakulty UHK, špičkoví odborníci z Akademie věd ČR a dalších institucí i vysoce erudovaní praktici z muzeí a archivů všech typů.

V čele katedry je PhDr. Věra Němečková, Ph.D., jež byla garantem studia archivnictví v Hradci Králové od jeho prvopočátků.⁴

Ústav historických věd Filozofické fakulty Univerzity Pardubice

Je akreditováno bakalářské jednooborové prezenční studium Spisová a archivní služba. Výuka byla zahájena v akademickém roce 1999/2000. Studium je zaměřeno více prakticky směrem ke spisové službě a kancelářským systémům. Jsou přednášeny „netradiční“ předměty jako digitalizace v archivnictví praxi, historická regionalistka, muzeologie. Státní závěrečná zkouška se skládá z obhajoby bakalářské práce a zkoušky z teorie spisové a archivní služby a dějiny správy. Garantem studia je doc. PhDr. Marie Macková, Ph.D.⁵

Katedra historie Filozofické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem

Jako navazující magisterské studium je studenty bakalářských programů archivnictví z univerzit, kde není podobné studium v magisterské formě akreditováno, pro doplnění úplného vysokoškolského vzdělání hojně využíván studijní program Kulturně historická regionalistika – pomocné vědy historické. Oblíbenosti tohoto studijního programu rovněž přispívá, že jej lze velmi snadno zvládat též při zaměstnání. Cílem studia je příprava odborníků zaměřených na pomocné vědy historické. Absolvent se specializací pomocné vědy historické získá znalosti z oblasti diplomatiky, epigrafiky, numismatiky, paleografie, historiografie a archivnictví. Státní závěrečná zkouška se skládá z obhajoby diplomové práce a ústní zkoušky z českých a obecných dějin a dále si student zvolí z okruhu paleografie nebo diplomatika, kde musí zodpovědět jednu otázku, další pak následuje z jiné libovolné pomocné vědy historické či archivnictví.

Vedoucí oddělení pomocných věd historických a archivnictví je doc. PhDr. Ludmila Sulitková, CSc.⁶

Archivní kurzy při Katedře pomocných věd historických a archivního studia Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze

Další formou studia, kterou katedra poskytuje, jsou dvouleté archivní kurzy (jedná se o formu tradiční, první byl realizován roku 1963/64 – jednoroční, od 1967/68 byly

4 Více viz <http://www.uhk.cz/cs-cz/fakulty-a-pracoviste/filozoficka-fakulta/katedry-a-ustavy/katedra-pomocnych-ved-historickych-a-archivnictvi/zakladni-informace/Stranky/default.aspx>

5 Více viz <http://www.upce.cz/ff/u/hv.html>

6 Více viz <http://ff.ujep.cz/>

realizovány kurzy dvouleté). Nejprve byly otevírány cca 1-krát za 5 let, dnes 1-krát za 2 roky. Kurz je zaměřen především pro odborné pracovníky v archivech (ale i spisovných či jiných správních institucích) s ukončeným úplným středním vzděláním a rovněž pro pracovníky s vysokoškolským vzděláním odlišného zaměření (specializace). Výuka probíhá formou přednášek, seminářů a cvičení zaměřených na praktickou práci s prameny v prostorách FF UK a v prostorách Národního archivu či Státního oblastního archivu v Praze, na výuce se podílejí jak vyučující katedry, tak externí učitelé z řad odborných pracovníků archivů i archivní správy. Celkový počet 256 hodin je s ohledem na praktické potřeby a zkušenosti rozdělen do 4 semestrů, výuka probíhá v celodenních cyklech (jednou za 14 dní v pátek), t. j. 32 konzultací po 8 hodinách. Absolvování jednotlivých výukových bloků je atestováno zápočtem, jenž je udělován na základě splnění testu (jeho přípravu garantuje vedoucí příslušného bloku). Celé studium je zakončeno vypracováním závěrečné písemné práce a v návaznosti na ni ústní zkouškou. Absolvování kurzu je potvrzeno osvědčením vydaným Karlovou univerzitou. Je třeba dodat, že kurz je placený, a sice od akademického roku 1994/95. Dodnes se poplatek drží ve stejné výši, 20 000 Kč za celý kurz. Celkovým garantem kurzu je doc. PhDr. Ivana Ebelová, CSc.⁷

MORAVA

O konstituování vysokoškolského studia archivnictví na Moravě se zasloužil Jindřich Šebánek, který roku 1947 inicioval zřízení jednorázového tříletého archivního kurzu nazvaného Archivní studium 1947 – 1950 při Masarykově univerzitě v Brně. Šlo o jakousi neformální pobočku Státní archivní školy v Praze a kurz se stal přímým předchůdcem stálého studijního oboru archivnictví při brněnské univerzitě. Studium v kurzu bylo organizováno po obsahové stránce dle vzoru Státní archivní školy v Praze, která zase vycházela z modelu rakouského Institutu für österreichische Geschichtsforschung, čímž se naše domácí archivní školství napojovalo na hlavní proudy evropského odborného vzdělávání v tomto oboru. Na struktuře studia se nic podstatného nezměnilo ani po zavedení oboru archivnictví ve školním roce 1950/51, který na brněnské univerzitě nahradil dosavadní Archivní kurz. Kontinuitu zajišťovala především výrazná osobnost Jindřicha Šebánka, jemuž se v Brně podařilo vybudovat ediční pracoviště evropské úrovně, které se soustředilo především na přípravu svazků Českého diplomatáře.⁸ Tento klíčový ediční projekt české medievalistiky samozřejmě ovlivňoval také zacílení archivního studia na brněnské univerzitě, kdy byl důraz kladen na diplomatiku přemyslovského období. Není jistě překvapivé, že byla při studiu oboru archivnictví věnována velká pozornost přípravě studentů k práci se středověkými písemnými prameny, že byli školeni k dokonalému, preciznímu rozboru jak vnějších, tak vnitřních znaků středo-

7 Více viz <http://pvh.ff.cuni.cz/>

8 K osobnosti Jindřicha Šebánka např. HOFFMANNOVÁ, Jaroslava – PRAŽÁKOVÁ, Jana: *Biografický slovník archivářů českých zemí*. Praha : Libri, 2000, s. 618-619; VAŠKŮ, Vladimír: K nedožitým osmdesátinám Jindřicha Šebánka. In: *AC 30*, 1980, s. 235-237. K počátkům studia archivnictví v Brně a roli Jindřicha Šebánka při jeho konstituování OBRŠLÍK, Jindřich: Profesor Jindřich Šebánek – zakladatel archivního studia 1947 – 1950 při Masarykově univerzitě v Brně. In: *Sto let od narození profesora Jindřicha Šebánka. Sborník příspěvků*. Brno : Moravský zemský archiv v Brně, 2000, s. 31-39.

věkých listin. Mnozí studenti byli aktivně zapojováni do prací spojených s přípravou Českého diplomatáře. V tomto smyslu se nic podstatného nezměnilo ani po odchodu Jindřicha Šebánka do důchodu roku 1970 a základní koncepce oboru archivnictví nastavená za působení Jindřicha Šebánka zůstává zachována fakticky dodnes. Zaměření na práci s historickými prameny vyjadřuje také dnešní název katedry: Ústav pomocných věd historických a archivnictví.

Pro archivní obor brněnské univerzity tedy nadále platí, že poskytuje studentům zevrubnou přípravu na práci se středověkými a novověkými prameny v nejširším slova smyslu. Studenti se naučí pracovat se všemi latinskými písmi, která se vyskytují v písemných pramenech středoevropského prostoru. Zvládnou práci s heraldickými i sfragistickými památkami a získají základy i v dalších pomocných vědách historických, nutných k popisu a interpretaci středověkých písemností (chronologie, metrologie, kodikologie, historická topografie ad.). Velký důraz je kladen na vývoj evropské i české diplomatiky a také na dějiny správy – oba předměty jsou rozděleny do několika celků a můžeme je považovat za jakousi páteř studijního plánu oboru archivnictví na brněnské univerzitě. Dlouhá léta učil dějiny správy brněnské archiváře Jan Janák, bezesporu odborník evropského formátu v daném oboru. Je také spolu se Zdeňkou Hledíkovou autorem dodnes ceněné a vyhledávané syntézy k dějinám správy v českých zemích.⁹ Studenti si prakticky vyzkouší editování středověkého diplomatického materiálu a absolvují také jazykové školení – latina klasická i středověká, historická němčina a současná němčina, stará čeština. Studium je od akademického roku 1995/96 rozděleno do bakalářského a magisterského cyklu. Archivnictví jako takovému je věnována pozornost pouze v bakalářském cyklu, kdy studenti absolvují 3-semesterální kurz zaměřený na základní seznámení s oborem, jeho vývojem, genezi archivnictví v jednotlivých evropských zemích, poznají strukturu archivní sítě České republiky včetně jejího historického vývoje, dějiny vybraných archivů a základy archivní praxe. Jeden semestr je věnován archivní legislativě, ovšem více prostoru je věnováno historickému vývoji legislativy než postižení současného stavu legislativy a velmi výrazných změn, vnášených do ní v posledních letech.¹⁰ Za jednoznačný nedostatek musíme považovat absenci jakéhokoli seznámení studentů se specializovanými programy, dnes běžně využívanými v síti českých archivů, jak k evidenci archivních fondů (program PEvA vytvořený přímo pracovníky Archivní správy MV ČR), tak k pořádání fondů (produkty firmy Bach systems, program Janus). Studenti také nezískají žádné povědomí o stále rozšiřnějších softwarových produktech pro elektronickou evidenci dokumentů a celkovou správu elektronické spisové služby, jejichž nástup můžeme stále výrazněji pozorovat s ohledem na novelizaci české archivní legislativy.

V tomto směru je situace poněkud příznivější na Univerzitě Palackého v Olomouci, kde je výuka oboru archivnictví organizována pouze v bakalářském stupni v rámci katedry historie. Samotné archivnictví vyučuje externě PhDr. Karel Chobot, který je ředitelem Státního okresního archivu Nový Jičín. Olomoučtí studenti tak mají možnost bez-

9 V novém vydání doplnil autorský kolektiv Jan Dobeš. JANÁK, Jan – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – DOBEŠ, Jan: *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*. Praha : NLN, 2005.

10 Srov. ŠTOURAČOVÁ, Jiřina: *Úvod do archivnictví*. Brno : Masarykova univerzita Filozofická fakulta, 1999.

prostředněji reflektovat současné změny v oboru. Kromě toho je v Olomouci vypisován také kurz Informatika pro archiváře, v němž studenti mohou získat základní povědomí o fungování programu evidence archivních fondů PEvA a jsou seznámeni s produkty olomoucké firmy Bach systems, která se za dobu svého působení vyprofilovala jako jeden z důležitých tvůrců specializovaných databázových programů pro práci archiváře.

Závěr

Studium archivnictví v Čechách i na Moravě se bohužel stále ve většině případů drží zaběhnutého systému, který byl zaveden v průběhu 50. – 60. let minulého století a který v mnohém navazoval na ještě starší modely výuky zaměřené především na práci s dokumenty středověkými či raně novověkými. Absolventi s tímto školením mohou stále nacházet velmi dobré uplatnění v oblastních archivech či v Národním archivu, kde využijí vysokoškolskou přípravu při zpracovávání fondů s převahou materiálů do 19. století. Nelze však přehlížet skutečnost, že současné archivnictví naléhavě potřebuje odborníky, kteří budou schopni držet krok s rychlým vývojem moderních modelů spisové služby ve veřejnoprávních i soukromoprávních institucích. Práce archiváře se zvláště v posledních letech výrazně mění. Dnes se již neobejde bez znalosti softwarů pro evidenci a dlouhodobé uchování dokumentů v elektronické podobě, zvláště když v předloňském roce vydaná novela archivního zákona tento způsob archivace zcela zřetelně preferuje. Pokud katedry archivnictví nebudou dostatečně flexibilně absorbovat do výuky tyto nové požadavky kladené na archiváře v praxi, budou možnosti uplatnění absolventů v oboru, jehož vysokoškolské studium si vybrali, čím dál omezenější. Zároveň je výrazně patrný nedostatek kvalitních a úměrně vzdělaných referentů spisové služby u původců veřejnoprávních i soukromoprávních, kteří pro výkon praxe potřebují jednak základní orientaci v legislativních otázkách, v problematice správního řádu a jeho aplikace, jednak znalosti z oborů informatiky a automatizovaných systémů elektronické evidence dokumentů, jejich správy a dlouhodobého ukládání.

První pokusy o inovaci archivního studia můžeme sledovat u Univerzity v Hradci Králové, kterou postupně následuje Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích a do určité míry též Univerzita v Pardubicích. V dohledné době bude muset dojít pravděpodobně k rozdělení archivního studia na dvě větve, a sice klasickou, kde bude studium probíhat zhruba stejnou formou, jak je tomu téměř beze zbytku dnes, a novou, jež bude zásadní měrou reflektovat problematiku digitalizace, elektronizace dokumentů a spisové služby. Poptávka zejména privátního sektoru by mohla být též po středoškolsky vzdělaných referentech spisové služby, jak je tomu i jinde v Evropě (zejména v Německu).

Závěrem je nutno konstatovat, že budoucnost archivního vzdělávání je téma „palčivé a neuzavřené“. Nejedná se o problém lokální, nýbrž celoevropský, ne-li celosvětový, často diskutovaný na jednáních nejrůznějších konferencí (např. v roce 2009 německý Archivtag či 8. Evropská konference o digitálním archivnictví v Ženevě).¹¹ Problematika archivního vzdělávání je ideální platformou pro mezinárodní spolupráci, protože je

---

11 Jak upozorňuje Mikuláš Čtvrtník, již od roku 2006 je na jinak spíše konzervativní École nationale des Chartes otevřen nový obor *Technologies numériques appliquées à l'histoire* spojující vzdělávání v oboru archivnictví a informatiky. ČTVRTNÍK, Mikuláš: 8. Evropská konference o digitálním archivnictví – Ženeva 2010. In: *AC* 60, 2010, s. 283-286.

možné hľadat riešenie aplikovateľná v nejrůzných prostredích. Digitalizace a elektronizace je oblastí, ktorou lze nazvat „trendy“ slovom globální. Co je dnes globálnější než celosvětová internetová síť...?

Recenzent: *doc. PhDr. Milica Bodnárová, CSc.*
(*Preklady resumé Jaroslava Auterská – anglický jazyk;*
Markéta Jetmarová – nemecký jazyk)

LUDIA A DOBA

Nadlak, Rumunsko. Oslavy 200-tého výročia polozenia základného kameňa evanjelického kostola. Foto Branislav Švorc

UNIV. PROF. DR. H. C., DR. KARL W. SCHWARZ ŠEŠŤDESIATROČNÝ

*Karl Schwarz
pri preberaní čestného titulu Dr. h. c.*

Nedávno si pripomenul okrúhle narodeniny dlhoročný spolupracovník Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity a člen redakčnej rady internetového časopisu DEJINY univerzitný profesor Dr. h. c. Dr. Karl W. Schwarz.

Je to už 20 rokov, ako sa začali prvé pracovné a zakrátko aj priateľské kontakty s profesorom Karlom Schwarzom. Návšteva na pôde Katedry dejín FF UPJŠ v Prešove v máji 1992, ktorú zorganizoval vedúci slovenskej pobočky Rakúskeho ústavu pre východnú a juhovýchodnú Európu vo Viedni (Österreichisches Ost- und Südosteuropa-Institut in Wien) prof. RNDr. Florin Žigrai, CSc., naštartovala od počiatku intenzívnu spoluprácu prešovských a rakúskych historikov. Medzi

nimi bol vtedy riaditeľ Rakúskeho ústavu univ. prof. Dr. Arnold Suppan, ale aj prof. Dr. Karl Schwarz. Májový Prešov a vrelé prijatie na prešovskom historickom pracovisku rakúskych kolegov oslovilo a viacerí z nich o rok neskôr prijali pozvanie na konferenciu *MUDr. Ludovít Markušovský a jeho doba* (apríl 1993). Bola to prvá medzinárodná konferencia, ktorú Prešov pripravil aj so západnými historikmi. Vydarila sa, a tak nasledoval projekt druhej – *Spiš v kontinuite času*. Aj táto, ako nakoniec celý rad nasledujúcich vedeckých podujatí, bola pripravená v spolupráci s rakúskymi historikmi. Medzi nimi vtedy s referátom *Die Reformation in der Zips* [Reformácia na Spiši] vystúpil aj prof. Dr. Karl Schwarz. Odvtedy už môžeme hovoriť o pravidelnej spolupráci s ním.

Karl Schwarz sa narodil 23. júla 1952 vo Villachu v Korutánsku, v krásnom prostredí rakúskych Álp, kde sa stretávajú tri etnicity – rakúsko-nemecká, slovinská a talianska. Narodil sa v rodine železničiara a fascinácia vlakmi mu zostala nastálo. Vari aj preto mu nikdy nerobilo problém precestovať stovky kilometrov z Viedne do Prešova, aby sa zúčastnil vedeckých podujatí, na ktoré ho Katedra slovenských dejín a neskôr už Inštitút histórie FF PU v Prešove pozýval.

Karl Schwarz je absolventom evanjelického teologického štúdia, ktoré realizoval vo Viedni, Zürichu a Ženeve, habilitoval sa z cirkevného práva. Inklinoval však k cirkevným dejinám a dejinám práva evanjelických cirkví v strednej Európe, ktorým sa venoval na Evanjelickej teologickej fakulte Viedenskej univerzity, a tiež aj ako ministerský radca na spolkovom Ministerstve pre vyučovanie, umenie a kultúru vo Viedni.

Súpis jeho odborných historických prác obsahuje desiatky položiek a za každou z nich je nielen svedomitý výskum ale aj dôležitý prínos pre poznanie minulosti, spravidla z dejín evanjelických cirkví – teda nielen v Rakúsku, ale aj v okolitých krajinách, najmä v tých, ktoré boli súčasťou habsburskej monarchie. Ak by sme sa pristavili pri

*Auditórium pri odovzdávaní titulu Dr. h. c. Karlovi Schwarzovi
v Dvorane evanjelického kolégia v Prešove*

Slovensku a dejinách Slovenska, tak bibliografické položky historických prác Karla Schwarza, ktoré sa k nim viažu, sú bohatou položkou v jeho súpise.

Do centra jeho bádateľského záujmu sa dostal hlavne Karol Kuzmány¹, ktorý ako superintendent evanjelickej cirkvi mal možnosť zasahovať do mnohých organizačných otázok evanjelickej cirkvi. Karla Schwarza však Kuzmány zaujímal aj z cirkevnoprávneho hľadiska. Kuzmányho totiž nevnímal len ako evanjelického teológa a cirkevného hodnostára, ale aj ako slovenského národného dejateľa, ktorý sa usiloval cez reformy v cirkvi brániť slovenskú osobitosť aspoň na pôde evanjelickej cirkvi. Tu máme na mysli ostrý zápas tzv. patentistov a autonomistov, v ktorom šlo o postavenie evanjelickej cirkvi v štáte, o jej autonómiu, prípadne o možnosť štátu zasahovať do cirkevných záležitostí.² Otázka patentových zápasov zaznela vo viacerých Schwarzových prácach³, napr. aj

-
- 1 SCHWARZ, Karl: Karl Kuzmány und die Neuordnung des protestantischen Kirchenwesens in Ungarn. Ein Beitrag zur Geschichte der Wiener Lehrkanzel für Praktische Theologie. In: Hans-Christoph Schmidt-Lauber (Hg.): *Theologia scientia eminens practica*. Fritz Zerbst zum 70. Geburtstag. Wien-Freiburg-Basel 1979, S. 241 – 252; SCHWARZ, Karl: Über Beziehungen zwischen dem slowakischen Luthertum und Wien: der Theologieprofessor Karol Kuzmány (1806 – 1866). In: Michal Lion/Marianna Oravcová (Hgg.): *Austria Slovaca – Slovacia Austriaca*. Fünf Jahrhunderte slowakisch-österreichische und österreichisch-slowakische kulturelle Beziehungen, Wien 1996, S. 38 – 51.
  - 2 SCHWARZ, Karl: Karol Kuzmány – ein lutherischer Theologe in Wien. In: Michal Lion/Marianna Oravcová (Hgg.), *Austria Slovaca – Slovacia Austriaca*. Dimensionen einer Identität. Biblos-Schriften, Bd. 167. Wien 1996, S. 50 – 66.
  - 3 SCHWARZ, Karl: Der Protestantismus in der Ära des Neoabsolutismus. Zum Projekt einer protestantischen Reichskirche in der Habsburgermonarchie. In: Dušan Kováč/Arnold Suppan/Emilia Hrabovec (Hgg.): *Die Habsburgermonarchie und die Slowaken 1849 – 1867*. Bratislava

v spoluautorstve s ďalším rakúskym historikom Friedrichom Gottasom⁴. Ďalšou slovenskou osobnosťou, ktorou sa rakúsky historik zaoberal, bol Ján Kollár. Karl Schwarz sledoval jeho pôsobenie v Pešti ako evanjelického farára na peštianskom Kohlmarkte (dnes Deák-tér), kde sa Kollár v memorande zo 4. marca 1849 vyjadril o zmysluplnosti celorakúskej protestantskej cirkvi, čo podľa Schwarza stálo na počiatku neskoršieho uhorského

Na prezentácii knihy Cirkvi a národy strednej Európy (1800 – 1950) na pôde Slovenského inštitútu vo Viedni

protestantského patentu z roku 1859⁵, ďalej si všímal Kollárov prechod z Pešti do Viedne⁶ i pôsobenie Kollára vo Viedni⁷. Pravda, do jeho zorného poľa sa dostali aj ďalšie

---

2001, S. 117 – 132; SCHWARZ, Karl: Das Protestantenpatent von 1859 im Widerstreit der Meinungen. In: Dušan Ondrejovič (Hg.): Cesty hľadania. Zborník vedeckých prác k 60. výročiu Evanjelickej teologickéj fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Bratislava 1994, s. 242 – 263.

4 SCHWARZ, Karl – GOTTAS, Friedrich: „Patentisten“ contra „Autonomisten“: Das Protestantenpatent von 1859 im Widerstreit der Meinungen. In: Karl Schwarz/Peter Švorc (Hgg.): Die Reformation und ihre Wirkungsgeschichte in der Slowakei. Kirchen- und konfessionsgeschichtliche Beiträge. Studien und Texte zur Kirchengeschichte und Geschichte II/Bd. 14. Wien 1996, S. 159 – 182.

5 SCHWARZ, Karl: Eine „protestantische Gesamtkirche Österreichs... ist rathsam“: Ján Kollár als kirchenpolitischer Vordenker (1849). In: David P. Daniel (Hg.): Evanjelici a evanjelická teológia na Slovensku. Zborník pri príležitosti sedemdesiatky doc. ThDr. Andreja Hajduka a doc. ThDr. Daniela Štefana Veselého. Bratislava 1999, s. 133 – 151. SCHWARZ, Karl: Ján Kollárs Denkschrift zur Ungarischen Kirchenfrage (1849). In: Österreichische Osthefte Jhg. 21, 1979, S. 105 – 114.

6 SCHWARZ, Karl: Von Budapest nach Wien. Streiflichter zur Biographie Ján Kollárs. In: Peter F. Barton (Hg.): Kirche im Wandel. Festschrift für Bischof Oskar Sakrauský zum 80. Geburtstag. Studien und Texte zur Kirchengeschichte und Geschichte Zweite Reihe Bd. 13. Wien 1993, S. 101 – 118.

7 SCHWARZ, Karl: Ján Kollár und Wien. Zwei skizzenhafte Momentaufnahmen aus seiner Biographie. In: Philologia XIII (Universitas Comeniana Studia facultatis Paedagogicae). Bratislava 1996, S. 29 – 39.

osobnosti evanjelického života na Slovensku ako Ján Kvačala⁸, Ján Michal Seberíny⁹, Leonard Stöckel¹⁰, Samuel Hruškovíc¹¹, Matej Bel¹², Ján Borbis, Ján Ritter Mikuláš¹³ a spišský nemecký luteránsky kňaz a spisovateľ Jakub Glatz¹⁴. Vo vymenovaní tém týkajúcich sa Slovenska, ktorých sa Karl Schwarz zhostil, by sa dalo ešte pokračovať. Ale na mieste je upozorniť na istým spôsobom priekopnícku prácu – zborník *Die Reformation und ihre Wirkungsgeschichte in der Slowakei*¹⁵, ktorý vyšiel vo Viedni v roku 1996, teda nie dlho po nežnej revolúcii otvárajúcej pre slovenskú historiografiu aj témy cirkevných dejín. Cennejšie však bolo to, že zborník vyšiel v zahraničí a v nemčine, vydal ho

-
- 8 SCHWARZ, Karl: Im Spannungsfeld von Kirche und Kultur: Ján Kvačala – ein slowakischer Kirchenhistoriker zwischen Pozsony, Wien, Dorpat und Bratislava. In: Beiträge zur ostdeutschen Kirchengeschichte 8 (2007), S. 87 – 99; SCHWARZ, Karl: Der lutherische Theologe Ján Kvačala – ein Bahnbrecher der modernen Comeniusforschung und eine Brücke zwischen Pressburg/ Bratislava und Wien. In: Emilia Hrabovec – Beata Katrebova-Blehova (Hg.): Slowakei und Österreich im 20. Jahrhundert. Eine Nachbarschaft in historisch-literarischer Perspektive (= Europa Orientalis 3), Wien-Münster 2008, S. 71 – 85; SCHWARZ, Karl: Ján Kvačala ja tema tähendus Tartu/Dorpati ülikoolile. In: Riho Altnurme (Hg.): Eesti Teoloogilise Mõtlemise Ajaloost. Sissejuhatavaid Märkusi Ja Apokrüüfe, Tartu 2006, S. 72 – 83.
  - 9 SCHWARZ, Karl: Johann Michael Seberiny und die evangelische Militärseelsorge im alten Österreich. In: Oskar Sakrausky/Karl-Reinhart Trauner (Hg.): Aus der Vergangenheit in die Zukunft. Julius Hanak zum 75. Geburtstag = Militär & Seelsorge Themenheft 25, Wien 2008, S. 87 – 94; SCHWARZ, Karl: Johann Michael Seberiny – ein Absolvent des Collegiums als Theologieprofessor in Wien. In: Prešovské evanjelické kolégium – jeho miesto a význam v kultúrnych dejinách strednej Európy. Acta Collegii Evangelici Presoviensis Bd. 1. Prešov 1997, 197 – 214.
  - 10 SCHWARZ, Karl: Praeceptor Hungariae: Über den Melanchthonschüler Leonhard Stöckel (1510 – 1560). In: Peter Kónya (Hg.): Prvé augsburské vyznanie viery na Slovensku a Bardejov. Acta Collegii Evangelici Presoviensis 5. Prešov 2000, s. 47 – 67. SCHWARZ, Karl: Leonhard Stöckel und das reformatorische Schulwesen in der Slowakei. Brücken. Germanistisches Jahrbuch Tschechien – Slowakei N.F. 3 (1995), S. 279 – 298; SCHWARZ, Karl: „Lumen et Reformator Ecclesiarum Superioris Hungariae“: Der Melanchthonschüler Leonhard Stöckel (1510 – 1560) – ein Schul- und Kirchenreformer im Karpatenraum. In: Peter Bubmann – Hans Jürgen Luibl (hg.): Philipp Melancthon – Praeceptor Europae. Erlangen 2010, S. 52 – 69.
  - 11 SCHWARZ, Karl: Samuel Hruškovíc (1694 – 1748) a náboženskopolitická situácia v Uhorsku na prelome 17. a 18. storočia. In: Život Samuela Hruškovic (Vita Samuelis Hruscowitz). Zost. Ľudmila Ozabalová. Bratislava 2006, s. 148 – 152.
  - 12 SCHWARZ, Karl: Matthias Bel – rector et instaurator scholarum Posonensium. In: Wynfrid Krieglleder – Andrea Seidler – Jozef Tancer (Hg.): Deutsche Sprache und Kultur im Raum Pressburg [=Presse und Geschichte Bd. 4]. Bremen 2002, S. 231 – 247.
  - 13 SCHWARZ, Karl: „Für die evangelischen... Kultusangelegenheiten eine eigene... Abteilung“. In memoriam Günter Sagburg. In: Hans Paarhammer – Alfred Rinnerthaler (Hrsg.): Österreich und der Heilige Stuhl im 19. und 20. Jahrhundert. Frankfurt am Main 2001, S. 545 – 572.
  - 14 SCHWARZ, Karl: Von Poprad nach Preßburg: Anmerkungen zu Leben und Werk des Konsistorialrates D. Jakob Glatz. In: Acta Collegii Evangelici Presoviensis IX. Miscellanea 2000. Prešov 2001, S. 205 – 213; SCHWARZ, Karl: Von der Zips über Schnepfenthal nach Wien. Jakob Glatz – ein karpatendeutsches Schicksal. In: Gottfried Adam – Robert Schelander (Hg.): Jakob Glatz. Wien : Vienna University Press, 2010, S. 13 – 22.
  - 15 Die Reformation und ihre Wirkungsgeschichte in der Slowakei. Kirchen- und konfessionsgeschichtliche Beiträge. Studien und Texte zur Kirchengeschichte und Geschichte. Zweite Reihe 14. Hg. Karl Schwarz und Peter Švorc. Wien 1996, 280 S.

*Medzinárodná vedecká konferencia Veľká doba v malom priestore (5. 10. 2011).
K. Schwarz vedie jednu zo sekcií konferencie. Foto Martin Ďurišín*

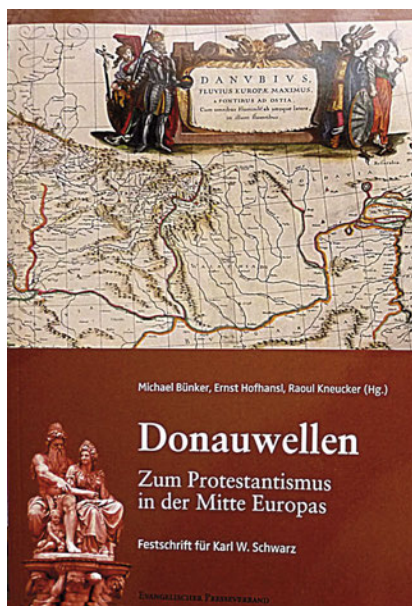
Evangelischer Presseverband vo Viedni. Zásluha Karla Schwarza spočívala v priblížení slovenských dejín, a teda aj Slovenska, rakúskemu, resp. nemecky čítajúcemu čitateľovi, ale treba povedať, že aj v podnietení komplexnejšieho výskumu dejín evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku u nás doma, čo zaregistrovali zostavovatelia Evanjelickej encyklopédie na Slovensku, ktorí do nej zaradili aj heslo predstavujúce uvedený zborník¹⁶.

Zostavovateľská činnosť profesora Karla Schwarza sa týka aj ďalších vedeckých publikácií, ktoré vyšli na Slovensku. Boli to zborníky z medzinárodných vedeckých konferencií, ktoré organizoval Inštitút histórie FF PU v Prešove. Spomeňme aspoň *Národnostná otázka v strednej Európe v rokoch 1848 – 1938* (Prešov, 2005) a *Cirkvi a národné vedomie obyvateľstva strednej Európy (1800 – 1950)* (Prešov, 2008)¹⁷.

V roku 2006 sa stal členom medzinárodnej redakčnej rady nášho internetového časopisu DEJINY, v roku 2010 členom redakčnej rady *Historia ecclesiastica*, vydávaného Centrom excelentnosti sociohistorického a kultúrnohistorického výskumu na Prešovskej univerzite.

16 Evanjelickej encyklopédie Slovenska. Zost. Borislav Petrik a Peter Rybár. Bratislava : Vydavateľstvo BoPo, 2001, s. 80 – 81.

17 ŠVORC, Peter – HARBULOVÁ, Ľubica – SCHWARZ, Karl: *Národnostná otázka v strednej Európe v rokoch 1848 – 1938 / Die Nationalitätenfrage in Mitteleuropa in den Jahren 1848 – 1939*. Prešov : Universum, 2005; ŠVORC, Peter – HARBULOVÁ, Ľubica – SCHWARZ, Karl: *Cirkvi a národné vedomie obyvateľstva strednej Európy (1800 – 1950) / Die Kirchen und das Nationalbewusstsein der Bevölkerung Mitteleuropas (1800 – 1950)*. Prešov : Universum, 2008.

Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. v roku 2008 podal Vedeckej rade Filozofickej fakulty PU návrh na udelenie čestného titulu Dr. h. c. pre profesora Dr. Karla Schwarz. Návrh jednomyselne schválila nielen Vedecká rada FF PU, ale aj Vedecká rada Prešovskej univerzity, ktorá ocenila jeho prínos vo vede a v prehľbovaní slovensko-rakúskych kontaktov a spolupráce.

Karla Schwarz môžeme pokojne priradiť k nezištným priateľom Slovenska. Vďaka jeho iniciatíve bolo z Viedne presunutú sídlo Inštitútu cirkevných dejín dunajského a karpatského priestoru (Institut für Kirchengeschichte des Donaus- und Karpatenraums) na Evanjelickú fakultu Komenského univerzity v Bratislave, kde profesor Karl Schwarz aj prednáša.

Pedagogické a vedecké aktivity má aj v Maďarsku a v Čechách, čo už tie pracoviská postupne ocenili – Komenského univerzita mu udelila

Pamätnú medailu (2000), Univerzita Karlova v Prahe Medailu Jána Amosa Komenského (2009), Reformovaná univerzita Karla Gašpara v Budapešti ho zvolila za riadneho člena svojho akademického senátu (2001).

Výpočet aktivít profesora Dr. Karla Schwarz by bol určite rozsiahlym výpočtom. Sčasti to urobili jeho priatelia a kolegovia z Rakúska, Česka, Maďarska, Rumunska, Slovenska a Slovinska, keď mu 14. septembra 2012 osobne odovzdali pri príležitosti jeho jubilea zostavený a jemu venovaný zborník *Donauwellen. Zum Protestantismus in der Mitte Europas. Festschrift für Karl W. Schwarz*¹⁸.

No a nám nezostáva nič iné, len sa pripojiť k početným gratulantom a prof. Dr. Karlovi Schwarzovi zaželat' pevné zdravie, bádateľský i cestovateľský elán, pohodu ale i pretrvávajúci optimizmus, ktorý doteraz nezištné šíril vôkol seba.

Peter Švorc

18 *Donauwellen. Zum Protestantismus in der Mitte Europas. Festschrift für Karl W. Schwarz.* Hg. Von Michael Bünker, Ernst Hofhansl, Raoul Kneucker. Wien : Evangelischer Presseverband, 2012.

ŠTEFAN FARBAKY – PEDAGÓG A VYNÁLEZCA, PRIEKOPNÍK V OBLASTI BANÍCTVA A HUTNÍCTVA NA SLOVENSKU

(Príspevok k štúdiu na prešovskom kolegiálnom gymnáziu
v rokoch 1850 – 1854)

Darina VASILOVÁ

Abstract

Štefan Farbaky – pedagogue and inventor, pioneer in the field of mining and metallurgy in Slovakia (Contribution to studies on Prešov evangelical college in 1850 – 1854). Štefan Farbaky (1836 – 1928) – influential personality of Prešov's education among student ranks. Mining engineer, pioneer of science and technology in the field of mining and metallurgy in Slovakia. He passed three higher classes at Prešov evangelical college in 1850 – 1854. After leaving examination he attended law course for some time, but his relation with natural sciences prevailed. In years 1854 – 1858 was Štefan Farbaky student of Mining and forestry academy in Banská Štiavnica. He graduated from mining-metallurgy field of study. From 1858 he was a university teacher at his "alma mater" and continued his career as rector (1876 – 1892). He focused scientifically on permanent lighting. Together with Štefan Schenek (1830 – 1909) constructed storage battery, which was used as a source of electricity for lighting. Farbaky was also active in cultural and social life in Banská Štiavnica. He was one of the members and representatives in scientific and professional boards. He also got involved in politics. Bibliography of Štefan Farbaky is also wide – co-author of A több pengével fürészelő gépek munkabírása (Budapešť 1894). He published his scientific essays mainly in periodicals as Bányászati és Kohászati Lapok (Mining and metallurgical letters) a Erdőszeti Lapok (Forestry letters).

Key words

Štefan Farbaky. Prešov. College. Secondary grammar school. Banská Štiavnica. Mining and metallurgical academy. Mining engineer. University teacher. Pioneer in mining and metallurgy.

Zusammenfassung

Štefan Farbaky – Pädagoge und Erfinder, Pionier im Bereich des Bergwesens und Hüttenwesens in der Slowakei (Beitrag zum Studium am kollegialen Gymnasium in Prešov in den Jahren 1850 – 1854). Štefan Farbaky (1836 – 1928) – die hervorragende Persönlichkeit des Schulwesens in Prešov aus den Reihen der Studierenden. Bergingenieur, Pionier der Wissenschaft und Technik im Bereich des Berg- und Hüttenwesens in der Slowakei. In den Jahren 1850 – 1854 absolvierte er höhere Klassen am kollegialen Gymnasium in Prešov. Nach dem Abitur besuchte er am Kollegium auch kurz den juristischen Kurs, aber seine Beziehung zu den Naturwissenschaften gewann. In den Jahren 1854 – 1858 studierte er an der Berg- und Forstakademie in Banská Štiavnica. Dort absolvierte er das berg- und hüttenmännische Fach. Seit dem Jahr 1858 war er an seiner

Štefan Farbaky.

Zdroj: Farbaky István In: *Nemzeti Portrétár* [online]. [cit.2012-04-22]. Dostupné na internete: <<http://npg.hu/index.php/component/jcollection/item/1151-farbaky-istvan>>.

školsťva sa v 50. rokoch 19. storočia na kolegiálne vyššie gymnázium zapísali aj štyria budúci technickí inžinieri, objavitelia a vynálezcovia, významní priekopníci v oblasti rozvoja vedy a techniky na Slovensku v druhej polovici 19. storočia, pôsobiaci aj ako vysokoškolskí učítelia a verejní pracovníci – Štefan Farbaky (1836 – 1928), ktorý študoval v rokoch 1850 – 1854, banský inžinier, pedagóg a vynálezca; pred rokom 1854 Viliam Scholz (1833 – 1901), hutnícky inžinier, vysokoškolský pedagóg, autor zlepšovacích návrhov a patentov v hutníckej oblasti; pred rokom 1856 aj banskí odborníci, vysokoškolskí profesori Július Lehotský (1837 – 1892), modernizátor technologického zariadenia hroneckých železiarni a Július Gretzmacher (1836 – 1906), objaviteľ a vynálezca.

Štefan Farbaky patrila k významným banským inžinierom, priekopníkom baníctva a hutníctva na Slovensku, bol vysokoškolským pedagógom, preslávil sa ako vynálezca, autor banských, hutníckych a chemických patentov. Jeho súčasník o ňom napísal: „... jeho vedecká práca v strojnícťom obore platila za priekopnú, keďže strojnícťka technika v tom čase žila takmer ešte len svoj detský vek...“¹

Narodil sa 15. augusta 1836² v maďarskej Nyíregyháze v rodine slovenských rodičov – evanjelického kňaza Daniela Farbakyho z Veličnej a jeho manželky Anny, rodenej

*Alma Mater als Hochschulpädagoge tätig, in den Jahren 1876 – 1892 als Rektor. Wissenschaftlich orientierte er sich an stabiler Beleuchtung. Gemeinsam mit Štefan Schenek (1830 – 1909) konstruierte er den Akkumulator, der als Elektrizitätsquelle für Beleuchtung diente. Er beteiligte sich am gesellschaftlichen und kulturellen Leben in Banská Štiavnica und gehörte zu den Funktionären und Mitgliedern der wissenschaftlichen und fachlichen Gremien. Er engagierte sich auch politisch und war Abgeordneter des Ungarischen Reichstags. Farbaky gehörte zu den publikationstätigen Autoren. Er war Mitverfasser der Arbeit *A több pengével fürészelő gépek munkabírása* (Budapest 1894). Fachliche und wissenschaftliche Beiträge publizierte er in den *Periodika Bányászati és Kohászati Lapok* (Banické a hutnícké listy) a *Erdőszeti Lapok* (Lesnícké listy)*

Po reorganizácii prešovského evanjelického kolégia v dôsledku Thunovej reformy

1 Štefan Farbaky. In: *Štiavnické noviny*, roč. 1, 1929, č. 2, s. 1.

2 Árvanagyfalvi Farbaky István ny. bányász- és erdősz akad. tanár és igazgató min. tanácsosnak önéletrajza. In: *Elektronikus Periodika Archivum. Bányászati és Kohászati Lapok*, roč. 62, 18. január 1929, č. 2, s. 25 [online]. [cit.2012-02-21]. Dostupné na internete: <<http://bkl.uni-miskolc>>.

Bukvovej. Tri dni nato ho rodičia dali pokrstiť Štefana Juraja Imricha (István György Imre).³ Začiatkom roka 1855 prišiel o otca. Bol ženatý, jeho manželkou sa stala Piroška Kürthyová. „*Jeho rodinný život bol šťastný.*“⁴ Stal sa otcom syna. V posledných desaťročiach 19. storočia ho jeho súčasníci videli následne: „*Jeho štíhla, junácka postava, spôsob jeho vystupovania vyzýskaly si úctu všade, kde sa objavil, jeho reč svojou vecnosťou a jadrnosťou podmaňovala mysle, keď prehovoril pri rôznych prejavoch verejného a cirkevného života.*“⁵ Rozprával nemecky a maďarsky, slovenčinu neovládal. Po vzniku Československej republiky sa chcel naučiť slovenský jazyk, preto sa rozhodol v roku 1919 navštevovať aj slovenský kurz. Výsledok nebol úspešný, v jeho vysokom veku mu to veľmi nešlo. Na druhej strane – v uvedenom smere je paradoxom skutočnosť, že testamentom si zaručil pohrebný obrad v maďarčine.⁶ V roku 1915 postihlo rodinu nešťastie – tragicky zahynul ich jediný syn, o tri roky neskôr 25. decembra 1918 zomrela aj Farbakyho manželka.⁷

V rodisku navštevoval ľudovú školu a prvé štyri triedy evanjelického gymnázia, na ktorom získal základy stredoškolského vzdelania. Ako 14-ročný opustil Nyíregyházu a odišiel študovať do Prešova. V školskom roku 1850/51 bol do matriky prešovského kolegiálneho gymnázia zapísaný pod číslom 39 do prvej triedy – rétorickej.⁸ Po absolvovaní V. – VIII. triedy vyššieho gymnázia zmaturoval.

Štefan Farbaky vstúpil na pôdu prešovského kolégia a jeho gymnázia v čase, keď uhorské školstvo prechádzalo rôznymi organizačnými a obsahovými zmenami. Po zavedení dokumentu *Entwurf der Organisation der österreichischen Gymnasien und Realschulen* v Uhorsku po roku 1850,⁹ bolo nariadené aj každej protestantskej vyššej škole, že ak sa chce i naďalej udržať a mať „právo verejnosti“, musí sa podriaďiť vládou prijatej školskej

---

hu/1929/index.php>. Uvedená autobiografia Štefana Farbakyho z mája 1924 publikovaná po jeho smrti v periodiku *Bányászati és Kohászati Lapok*, roč. 62, 18. január 1929, č. 2, s. 24-36 bola východiskom pre spracovanie príspevku vzhľadom na skutočnosť, že rôzne publikované príspevky o Štefanovi Farbakym maďarskej i slovenskej proveniencie uvádzajú rôzne dátumy narodenia i úmrtia, napr. nekrológ z roku 1929 uvádza dátum narodenia 13. august 1836. Pozri Štefan Farbaky. In: *Štiavnické noviny*, roč. 1, 1929, č. 1, s. 1; alebo rok narodenia 1837. Pozri *Slovenský biografický slovník 2*. Zomp. red. Štefan Valentovič. Martin : Matica slovenská, 1987. Heslo Farbaky, Štefan, s. 55; deň a mesiac úmrtia 3. december, resp. 31. december – D. V.

- 3 Árvanagyfalvi Farbaky István ny. bányász- és erdész akad. tanár és igazgató min. tanácsosnak önéletrajza. In: *Elektronikus Periodika Archivum. Bányászati és Kohászati Lapok*, roč. 62, 18. január 1929, č. 2, s. 25 [online]. [cit.2012-02-21]. Dostupné na internete: <<http://bkl.uni-miskolc.hu/1929/index.php>>.
- 4 Štefan Farbaky. In: *Štiavnické noviny*, roč. 1, 1929, č. 2, s. 2.
- 5 Štefan Farbaky. In: *Štiavnické noviny*, roč. 1, 1929, č. 1, s. 1.
- 6 Štefan Farbaky. In: *Štiavnické noviny*, roč. 1, 1929, č. 1, s. 1.
- 7 Árvanagyfalvi Farbaky István ny. bányász- és erdész akad. tanár és igazgató min. tanácsosnak önéletrajza. In: *Elektronikus Periodika Archivum. Bányászati és Kohászati Lapok*, roč. 62, 18. január 1929, č. 2, s. 35 [online]. [cit.2012-02-21]. Dostupné na internete: <<http://bkl.uni-miskolc.hu/1929/index.php>>.
- 8 Štátny archív (ŠA) Prešov, fond Evanjelické kolégium Prešov (EKP), šk. 112, inv. č. 248. *Az eperjesi egyházkerületi Collegium Anyakönyve 1840/1 – 1870/1*. Zázpis študentov kolégia v školskom roku 1850/51.
- 9 Bližšie SROGOŇ, Tomáš et al.: *Dejiny školstva a pedagogiky*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1986, s. 183-188.

reformy. Kolégiu hrozila strata autonómie. Od jari 1850 žiadali od profesorov školy priaznivé vysvedčenie o ich politickej činnosti v rokoch 1848/49 a o tom, že sú rakúskymi občanmi. Cisárske úrady boli voči kolégiu nedôverčivé, a tak bolo potrebné podľa nariadenia z roku 1852 hlásiť každý polrok, kto čo učí. K tomu sa pridružili aj nové organizačné zmeny v štúdiu na kolégiu. Thunova reforma školstva podriaďovala školstvo Viedni a negovala autonómiu protestantských škôl v Uhorsku. Zreorganizované školstvo malo byť postavené do služieb zjednotenej monarchie a zamerané na výchovu administratívnych úradníkov. Andrejovi Vandrákovi – riaditeľovi kolégia bol 16. januára 1851 doručený list, v ktorom vláda požadovala splnenie požiadaviek Entwurfu: vytvorenie osemtriedneho gymnázia so štyrmi vyššími triedami a dvanástimi profesormi a z tried akademického charakteru vytvoriť právnickú a teologickú akadémiu pre krytie potreby kňazstva a svetského vzdelania pre oblasť administratívy a súdnictva. Filozofické kurzy mali byť pričlenené k šesťtriednym gymnáziám alebo lýceám.¹⁰ Germanizačné tendencie v školstve zamerané na oklieštenie autonómie protestantského školstva prijali profesori kolégia s nevôľou. Andrej Vandrák bol spolu s vtedajším dozorcóm kolégia Vendelínom Joóbm jednoznačne za modernú prestavbu kolégia pri zachovaní autonómie a maďarčiny.¹¹

V júni 1852, v tom čase Štefan Farbaky navštevoval šiestu triedu kolegiálneho gymnázia, kolegiálne patronátne zhromaždenie s cieľom udržať školu ako dištriktuálnu pri zachovaní plnej samostatnosti, pristúpilo na prispôsobenie sa požiadavkám Entwurfu a začalo s reorganizáciou správy a riadenia kolégia, ako aj s organizačnými a obsahovými zmenami v oblasti štúdia.¹² Kolégium získalo právo verejnosti 19. októbra 1852, to znamená, že sa na ňom mohli konať odborné skúšky a maturity – Štefan Farbaky začal navštevovať siedmu triedu kolegiálneho gymnázia. Vlastníkom kolégia boli naďalej patronát Potiského dištriktu a miestnych evanjelických obcí. Škola pozostávala z osemtriedneho gymnázia, trojročného teologického ústavu a dvojročného právnického kurzu. Hlavné dozorné právo vykonávala uhorská vláda a ňou poverené Uhorské kráľovské ministerstvo školstva a kultu prostredníctvom superintendencie. Na čele kolégia stáli, tak ako v predchádzajúcom období dvaja dozorcovia – miestny dozorca a vidiecky dozorca (neskôr cirkevný dozorca). V rokoch 1850 – 1854 to boli Vendelín Jóob (miestny dozorca) a Tomáš Keczer (1851 – 1852, 1854), Gregor Meliorisz (1853), na mieste vidieckych dozorcov kolégia.. Významné záležitosti vyššieho gymnázia riešilo valné zhromaždenie patronátu.

Počas štúdia Štefana Farbakyho na kolegiálnom gymnáziu vo funkcii riaditeľa kolégia pôsobili: PhDr. Andrej Vandrák (1850 – 1851, 1852 – 1854) a Fridrich Hazslinszky (1851 – 1852).

V školskom roku 1850/51 gymnázium pozostávalo s troch tried, každá s dvojročným kurzom – prvá a druhá trieda – gramatická; tretia a štvrtá trieda – syntaxická; piata

10 BOKES, František: Rozvoj vyššieho školstva na Slovensku v 17. – 19. storočí. Ed. Imrich Sedlák. In: *Prešovské kolégium v slovenských dejinách*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 29.

11 VASÍLOVÁ, Darina – FRANKOVÁ, Libuša: *Z dejín prešovského kolegiálneho gymnázia (1804 – 1918)*. *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Monographia č. 135 ; AFPH UP 333/414*. Prešov : Prešovská univerzita; Filozofická fakulta, 2011, s. PEG STUDIUM

12 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 1, inv. č. 92. *Zápisnice z valných zhromaždení patronátu 1811 – 1870. 1852 évi jegyzőkönyvek*. Pozri zápisnice za jún 1852.

a šiesta trieda – rétorická; nasledovali ďalšie dve triedy s filozofickým kurzom, tzv. lýceum: siedma trieda – trieda fyzikov a ôsma trieda – trieda logikov. Uvedeným ôsmim triedam gymnázia predchádzal dvojročný vyšší elementárny kurz. Pred rokom 1850 na ôsmu triedu súbežne nadväzovali dva dvojročné kurzy – právnický kurz a teologický kurz.¹³

V spomínanom školskom roku bol učebný plán pre osemročné gymnázium následný:

Prvá trieda: náboženstvo (2 hodiny týždenne), materinský jazyk (4), latinský jazyk (6), dejepis (2), geografia (2), matematika (2), prírodoveda (2), krasopis (2).

Druhá trieda: náboženstvo (2), materinský jazyk (4), latinský jazyk (6), dejepis (2), geografia (2), matematika (2), prírodoveda (2), krasopis (2).

Tretia trieda: náboženstvo (2), materinský jazyk (2), grécky jazyk (2), latinský jazyk (6), dejepis (2), geografia (2), matematika (2), prírodoveda (2), krasopis (2).

Štvrtá trieda: náboženstvo (2), materinský jazyk (2), grécky jazyk (2), latinský jazyk (6), dejepis (2), geografia (2), matematika (2), prírodoveda (2), krasopis (2).

Piata trieda: náboženstvo (2), materinský jazyk (2), grécky jazyk (2), latinský jazyk (4), dejepis (2), geografia (2), matematika (2), prírodoveda (2).

Šiesta trieda: náboženstvo (2), materinský jazyk (2), grécky jazyk (2), latinský jazyk (4), dejepis (2), geografia (2), matematika (2), prírodoveda (2).

Siedma trieda: náboženstvo (2), materinský jazyk (3), grécky jazyk (2), latinský jazyk (2), dejepis (2), matematika (4), prírodoveda (2), filozofia (4).

Ôsma trieda: náboženstvo (2), materinský jazyk (3), grécky jazyk (2), latinský jazyk (2), dejepis (4), prírodoveda (2), etika (4)/pedagogika (2).¹⁴

Učebný plán bol pre prvé dve triedy a druhé dve triedy skoro totožný, pri materinskom jazyku boli v obsahu uvedené preklady z latinčiny, maďarčiny a nemčiny. V piatom a šiestom ročníku bola znížená dotácia pre výučbu latinčiny, už v tretej triede pribudla gréčtina. Prevládala dvojhodinová dotácia pre výučbu jednotlivých predmetov, najväčší priestor bol venovaný latinčine – gymnázium malo humanitný charakter s dôrazom na výučbu jazykov. V siedmej triede pribudla filozofia so zameraním na psychológiu a logiku, o rok neskôr estetiku a pedagogiku. Učilo sa podľa prác Andreja Vandráka. Učebné plány sa modifikovali v priebehu samotných 50., neskôr aj 60. a 70. rokov 19. storočia. Už v učebnom pláne zo školského roku 1854/55 je viditeľná zmena v počte týždenných vyučovacích hodín z 20 – 22 začiatkom 50. rokov na 22 – 27 v spomínanom školskom roku.¹⁵

Záujem o štúdium na gymnáziu bol pomerne značný. Svedčia o tom neustále sa zvyšujúce počty prihlásených študentov. Škola prijímala nielen chlapcov evanjelického augsburského. vierovyznania, ale bola otvorená aj reformovaným, gréckokatolíkom či izraelitom.

13 Bližšie ŠA Prešov, fond EKP, šk. 49, inv. č. 138. *Lehrgegenstände in dem evang. difer. Collegium zu Eperjes im J. 1850/1*, s. 1-2.

14 Pozri ŠA Prešov, fond EKP, šk. 49, inv. č. 138. *Lehrgegenstände in dem evang. difer. Collegium zu Eperjes im J. 1850/1*, s. 1-2.

15 *Az eperjesi evang. kerületi Collegium 1854/5 iki értésítője*. Eperjesen : Redlitz Ed. betüivel, 1855, s. 4-5.

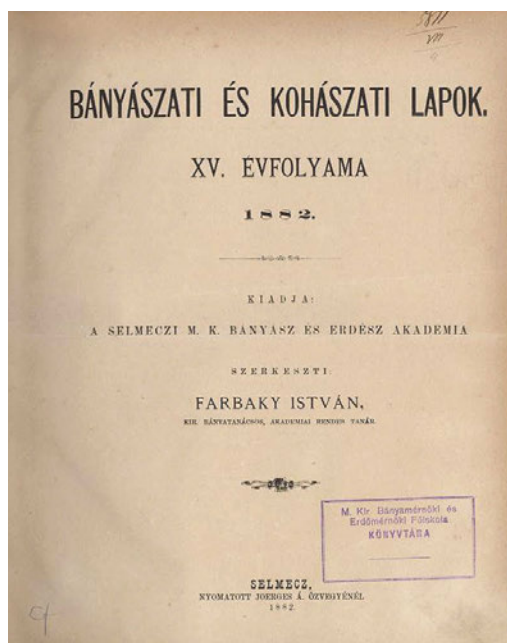
Mladý Farbaky si osvojoval nové poznatky u profesorov, ako Andrej Krayzell (1800 – 1866), ktorý učil rétoriku a poetiku od roku 1828 až do svojej smrti v roku 1866; Andrej Vandrák (1807 – 1884),¹⁶ pôsobiaci na škole v rokoch 1833 – 1884, na gymnáziu vyučoval latinský jazyk, maďarský jazyk, dejiny, filozofiu a logiku; Jozef Herfurth (1820 – 1895),¹⁷ prešovský rodák, absolvent kolégia, právnik, numizmatik, ktorý nastúpil na školu v januári 1850 ako výpomocný učiteľ cirkevných dejín a od 19. júla 1853 bol riadnym gymnaziálnym profesorom – vyučoval všeobecné dejiny a dejiny Uhorska, vlastivedu, maďarský jazyk a zemepis; Teodor Munyay (1820 – ?), ktorý bol zvolený hneď začiatkom septembra 1850 za učiteľa gramatiky a na gymnáziu pôsobil do mája 1853; Ernest Lintner (1825 – ?), ktorý bol pozvaný na kolégium 19. júla 1852 za učiteľa gréckeho, maďarského a nemeckého jazyka – v roku 1853 odišiel. V priestoroch gymnázia Farbaky stretával aj ďalších profesorov školy, ktorí pôsobili v nižších triedach gymnázia, ako napr. od roku 1852 Július Mikolík (1826 – 1894), bývalý žiak školy, neskôr gymnaziálny učiteľ spevu. Krátky čas od roku 1852 do novembra 1853 pôsobil v prvej triede gymnázia aj Ján Noszák (1828 – ?). 29. septembra 1852 bol pozvaný za učiteľa náboženstva na teológii a gymnáziu Štefan Linberger (1825 – 1902); 17. apríla 1853 bol pozvaný za profesora tretej triedy gymnázia Ľudovít Haitsch (1825 – 1886), ktorý postupne učil matematiku, prírodopis, náboženstvo a príležitostne aj maďarský jazyk. 1. októbra 1853 bol pozvaný na miesto Ernesta Lintnera Karol Zundel (1827 – ?), vyučujúci spomínané jazyky do roku 1859. V roku 1853 začalo dlhoročné pôsobenie tiež bývalého žiaka školy Jakuba Flóriána (1830 – 1901) na gymnáziu profesora maďarského a nemeckého jazyka, dejepisu, geografie, krasopisu a latinčiny.¹⁸

Po ukončení gymnázia navštevoval aj kolegiálny právnický náukobeh, ale iba jeden semester. Jeho vzťah k prírodným vedám, najmä k matematike zvíťazil a Štefan Farbaky sa rozhodol pre iným smerom zamerané štúdium. V rokoch 1854 – 1858 bol študentom Baníckej a lesníckej akadémie v Banskej Štiavnici. Zapísal sa na banícko-hutnícky odbor, ktorý úspešne absolvoval.

16 Bližšie VASILOVÁ, Darina: Dr. Andrej Vandrák – človek ideí dobra, krásna, pravdivého a božského. Kolegiálny profesor, rektor kolégia, dekan právnickej akadémie/Dr. Andrej Vandrák – Mensch der Ideen des Guten, Schönen, des Wahrhaftigen und Göttlichen. Kollegialer Professor, Rektor des Kollegiums, Dekan der juristischen Akademie. In: *Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts : Zborník elektronických verzií príspevkov/Sammelband von elektronischer Versionen der Beiträge*. Ed. Darina Vasilová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004, s. 27-43. ISBN 80-7165-487-6.

17 Bližšie VASILOVÁ, Darina: Jozef Adolf Herfurth – profesor prešovského kolégiá (vyššie gymnázium, teologický kurz, právnický kurz)/Jozef Adolf Herfurth – Professor des Prešover Kollegiums (höheres Gymnasium, theologischer Kurs, juristischer Kurs). In: *Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts : Zborník elektronických verzií príspevkov/Sammelband von elektronischer Versionen der Beiträge*. Ed. Darina Vasilová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004, s. 44-48. ISBN 80-7165-487-6.

18 Bližšie VASILOVÁ, Darina – FRANKOVÁ, Libuša: *Z dejín prešovského kolegiálneho gymnázia (1804 – 1918)*. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Monographia č. 135; AFPh UP 333/414. Prešov : Prešovská univerzita; Filozofická fakulta, 2011, s. PEG STUDIUM

Titulná strana periodika *Bányászati és Kohászati Lapok*, ktoré redigoval Štefan Farbaky v rokoch 1882 – 1892.

Zdroj *Bányászati és Kohászati Lapok*. In: *Elektronikus Periodika Archivum* [online]. [cit.2012-04-22]. Dostupné na internete: <<http://bkl.uni-miskolc.hu/1882/index.php>>.

ského športového areálu v meste. Medzi študentmi bol veľmi obľúbeným a uznávaným profesorom. „Jeho poslucháči na baníckej a lesníckej vysokej škole mali ho radi a idúc domov zo „Schachtu“ často privolávali svojmu miláčikovi na slávu.“²⁵ Aj medzi kolegami bol obľúbeným a uznávaným vedeckým pracovníkom. Jeho rektorovaniu na škole

Od roku 1858 pôsobil ako vysokoškolský pedagóg. Svoju kariéru začal ako asistent na príbramskej baníckej akadémii, „kde složil svoju prvú úradnú prísahu“¹⁹. O rok neskôr získal miesto asistenta matematiky a fyziky na Katedre matematiky a mechaniky Baníckej a lesníckej akadémie v Banskej Štiavnici. V tom čase sa na škole prednášalo a vyučovalo po nemecky. Štefan Farbaky sa pričínol o jej odnemčenie.²⁰ V roku 1865 sa stal docentom.²¹ O dva roky neskôr v roku 1867 sa na uvedenej škole stal riadnym profesorom matematiky, mechaniky a fyziky.²² O ďalších päť rokov, od roku 1872 po novej reorganizácii školy²³ už zastával funkciu vedúceho katedry strojnictva a bol menovaný za riadneho profesora všeobecného strojnictva, hutnickeho a lesníckeho strojnictva.²⁴ Zaujímal sa aj o reformu a modernizáciu odborného štúdia na škole. V rokoch 1872 – 1904 si študenti osvojovali nové poznatky na akadémii podľa moderného učebného plánu, ktorý Farbaky vypracoval. Inicioval výstavbu študentského internátu a študent-

19 Štefan Farbaky. In: *Štiavnické noviny*, roč. 1, 1929, č. 1, s. 1.

20 Štefan Farbaky. In: *Štiavnické noviny*, roč. 1, 1929, č. 1, s. 1.

21 Árvanagyfalvi Farbaky István ny. bányász- és erdész akad. tanár és igazgató min. tanácsosnak önéletrajza. In: *Elektronikus Periodika Archivum. Bányászati és Kohászati Lapok*, roč. 62, 18. január 1929, č. 2, s. 27 [online]. [cit.2012-02-21]. Dostupné na internete: <<http://bkl.uni-miskolc.hu/1929/index.php>>.

22 Árvanagyfalvi Farbaky István ny. bányász- és erdész akad. tanár és igazgató min. tanácsosnak önéletrajza. In: *Elektronikus Periodika Archivum. Bányászati és Kohászati Lapok*, roč. 62, 18. január 1929, č. 2, s. 27 [online]. [cit.2012-02-21]. Dostupné na internete: <<http://bkl.uni-miskolc.hu/1929/index.php>>.

23 Pozri bližšie Árvanagyfalvi Farbaky István ny. bányász- és erdész akad. tanár és igazgató min. tanácsosnak önéletrajza. In: *Elektronikus Periodika Archivum. Bányászati és Kohászati Lapok*, roč. 62, 18. január 1929, č. 2, s. 29 [online]. [cit.2012-02-21]. Dostupné na internete: <<http://bkl.uni-miskolc.hu/1929/index.php>>.

24 Štefan Farbaky. In: *Štiavnické noviny*, roč. 1, 1929, č. 1, s. 1.

25 Štefan Farbaky. In: *Štiavnické noviny*, roč. 1, 1929, č. 1, s. 1.

predchádzali dva roky pôsobenia vo funkcii konrektora školy. V rokoch 1876 – 1892 šesťkrát zvolený za rektora Baníckej a lesníckej akadémie v Banskej Štiavnici.²⁶ Stal sa uznávaným odborníkom v oblasti ozubených kolies a ich konštrukcie. Až do odchodu na dôchodok v roku 1892, teda plných dvadsať rokov pôsobil na škole ako profesor všeobecného hutníckeho a lesníckeho strojnictva.

Výskumne sa orientoval na stabilné osvetlenie. Jeho vedecká práca patrila medzi priekopnícke. V 70. rokoch 19. storočia spolu s kolegom profesorom Štefanom Schenekom (1830 – 1909) zostrojili prístroj na výrobu svietiplynu. Prístroj bol využívaný najmä v laboratóriách školy. V prvej polovici 80. rokov sa spolu so spomínaným kolegom venovali konštrukcii akumulátorov. S výskumom osvetlenia miestností školy začali v roku 1883 po rozšírení priestorov akadémie. Výsledkom úsilia rokov 1882 – 1885 bol Farbaky-Schenekov akumulátor, ktorý si vynálezcovia dali aj patentovať. Veľký elektrický akumulátor bol zostrojený podľa princípov Francúza Gastona Plantého, jeho prototyp vynálezcovia použili ako zdroj elektriny na osvetľovanie.²⁷ V roku 1885 vypísala viedenská opera inzerát na dodanie akumulátorov. Vynálezcovia zo Slovenska boli najlepší – viedenská opera použila na svoje osvetlenie až 4000 akumulátorov z dielne Farbaky – Schenek, podobne aj viedenský Burgtheater použil 540 akumulátorov na osvetlenie divadla.²⁸ Nový vynález sa používal v európskych krajinách i USA, v samotnej Banskej Štiavnici do roku 1908. Výsledky ich výskumu a neúnavnej vedeckej práce ocenila aj Uhorská akadémia vied. Získali Marczibányiho cenu.²⁹ Obaja profesori navrhli a skonštruovali veľký elektrický akumulátor, ktorého prototyp použili nielen na osvetlenie novej budovy banskoštiavnickej banskej a lesníckej akadémie, ale aj viedenskej opery, viedenskej cisárskej rezidencie, zámockého divadla... Výsledkom ich ďalšej spoločnej vedecko-výskumnej práce boli akumulátory verejného osvetlenia. V spomínanom období – v roku 1885 bolo pre Farbakyho a jeho odbornú erudovanosť uznaním pozvanie na budapeštiansku XXIV. strojnícku výstavu za člena odbornej poroty a predsedu sekcie.³⁰

Aktivizoval sa vo verejnom spoločenskom dianí a spolkom živote. Patril k funkcionárom i členom odborných grémii. V roku 1871 sa stal členom Uhorskej geologickej spoločnosti a jej banskoštiavnickej pobočky, ako aj Banskoštiavnickej lekárskej a prírodovednej spoločnosti. V roku 1892 stál pri zrode Krajinského spolku baníkov a hutníkov, bol jeho čestným členom, od roku 1902 podpredsedom. Tiež zastával funkciu inšpektora pobočky Hornouhorského osvetového spolku. Dvanásť rokov pôsobil ako riaditeľ významného peňažného ústavu v meste – banskoštiavnickej Sporiteľne, navyše

26 Árvanagyfalvi Farbaky István ny. bányász- és erdész akad. tanár és igazgató min. tanácsosnak önéletrajza. In: *Elektronikus Periodika Archivum. Bányászati és Kohászati Lapok*, roč. 62, 18. január 1929, č. 2, s. 29 [online]. [cit.2012-02-21]. Dostupné na internete: <<http://bkl.uni-miskolc.hu/1929/index.php>>.

27 Štefan Farbaky. Matematik, fyzik, pedagóg. In: *Matematický ústav Slovenská akadémia vied. Matematici* [online]. [cit.2011-11-12]. Dostupné na internete: <<http://www.mat.savba.sk/MATEMATICI/matematici.php?cislo=41>>.

28 HERČKO, Ivan: Rektor banskoštiavnickej akadémie. In: *Technické noviny : týždenník o vede, technike a duševnom vlastníctve*, roč. 21, 1973, č. 51 – 52, s. 2.

29 HERČKO, Ivan: Rektor banskoštiavnickej akadémie. In: *Technické noviny : týždenník o vede, technike a duševnom vlastníctve*, roč. 21, 1973, č. 51 – 52, s. 2.

30 HERČKO, Ivan: Rektor banskoštiavnickej akadémie. In: *Technické noviny : týždenník o vede, technike a duševnom vlastníctve*, roč. 21, 1973, č. 51 – 52, s. 2.

tridsať rokov jej funkcionárom a vplyvným členom.³¹ Uvedená finančná inštitúcia postupne podľahla tlaku „*upisovania uhorských vojenských pôžičiek*“³², čo po roku 1918 podkopalo jej existenciu. Vo vojenských pôžičkách prišiel o značnú časť svojho majetku aj Štefan Farbaky. V roku 1872 sa stal banským radcom, 1892 hlavným banským radcom, 1909 ministerským radcom. Bol iniciátorom výstavby reprezentačných a účelových budov školy. Bol dlhoročným predsedom tzv. „panského kasína“ v meste, v ktorom sa každý deň stretávala značná časť banskoštiavnickej inteligencie.

Z publikovaného nekrológu v roku 1929 sa dozvedáme aj o niektorých povahových črtách Štefana Farbakyho V priestore kasína, ako uvádza jeho súčasník „...*inače dosť rezervovane chovajúci sa Farbaky stal sa sdielnym, otvoreným, pritom ale ostal vždy diskretným, ktorá jeho vlastnosť vyzískala si úctu aj v jeho najbližších priateľov.*“³³ O spoločenské dianie v meste sa zaujímal aj na sklonku svojho života – keď v roku 1924 navštívil Banskú Štiavnicu prezident Tomáš G. Masyryk – 88-ročný Štefan Farbaky nechýbal pri jeho uvítaní, pričom poznamenal, že „...*jakým maličkým sa cíti on proti svojmu niekdajšiemu kolegovi v rakúsko-uhorskej delegácii.*“³⁴

S jeho menom sa stretávame aj v oblasti podpory vzdelávania v sfére stredného evanjelického školstva. Patril k horlivým prívržencom evanjelickej cirkvi – v rokoch 1875 – 1919 pôsobil ako inšpektor banskoštiavnického evanjelického lýcea a od 90. rokov 19. storočia bol aj inšpektorom evanjelického zboru v meste. Na evanjelickom lýceu vyučoval matematiku už ako asistent na akadémii, od roku 1880 – bol výpomocnou silou v najvyšších triedach gymnázia. „*Keď do tohto predmetu, hlavne do analytickej geometrie a fyziky, bol voviedol svojho priateľa prof. Ježoviča, vyučovanie týmto predmetom na evanjelickom lýceu ostalo v rukách Ježoviča až do roku 1903 a Farbaky potom ako lyceálny inšpektor ostro bdel nad vyučovaním týmto predmetom na evanjelickom lýceu.*“³⁵ Ako inšpektor školy bol pravidelne poverený biskupom predsedať maturitným skúškam a „*jeho prísne merítko pri matematike a fyzike značne zvýšilo úroveň b-štiavn. ev. lýcea*“³⁶. Aj ako inšpektor miestneho evanjelického cirkevného zboru sa zasadzoval za riešenie nielen cirkevných problémov, ale aj školských otázok evanjelického lýcea – vystupoval najmä na dištriktuálnych a generálnych konventoch. Taktiež stál pri zrode banskoštiavnického štátneho učiteľského ústavu, ktorý vznikol v roku 1881³⁷ a až do roku 1911 bol pridelený k evanjelickému lýceu.³⁸ V cirkevnom dianí sa angažoval aj po roku 1918. V roku 1919 ocenil miestny evanjelický zbor jeho zásluhy a zvolil ho za čest-

31 Spolkovú činnosť pozri *Slovenský biografický slovník 2*. Zodp. red. Štefan Valentovič. Martin : Matica slovenská, 1987. Heslo Farbaky, Štefan, s. 55; Štefan Farbaky. In: *Štiavnické noviny*, roč. 1, 1929, č. 2, s. 2.

32 Štefan Farbaky. In: *Štiavnické noviny*, roč. 1, 1929, č. 2, s. 2.

33 Štefan Farbaky. In: *Štiavnické noviny*, roč. 1, 1929, č. 2, s. 2.

34 Pozri bližšie Árvanagyfalvi Farbaky István ny. bányász- és erdész akad. tanár és igazgató min. tanácsosnak önéletrajza. In: *Elektronikus Periodika Archivum. Bányászati és Kohászati Lapok*, roč. 62, 18. január 1929, č. 2, s. 29 [online]. [cit.2012-02-21]. Dostupné na internete: <<http://bkl.uni-miskolc.hu/1929/index.php>>.

35 Štefan Farbaky. In: *Štiavnické noviny*, roč. 1, 1929, č. 2, s. 2.

36 Štefan Farbaky. In: *Štiavnické noviny*, roč. 1, 1929, č. 2, s. 2.

37 HERČKO, Ivan: Rektor banskoštiavnickej akadémie. In: *Technické noviny : týždenník o vede, technike a duševnom vlastníctve*, roč. 21, 1973, č. 51 – 52, s. 2.

38 Pozri Štefan Farbaky. In: *Štiavnické noviny*, roč. 1, 1929, č. 2, s. 2.

ného inšpektora zboru a tiež člena výkonného výboru evanjelického učiteľského ústavu a evanjelického internátu.³⁹

Angažoval sa aj politicky. V rokoch 1867 – 1901 bol poslancom za dvoj mesto Banská Štiavnica – Banská Belá.⁴⁰ Bol dlhoročným členom municipiálneho⁴¹ zastupiteľstva v meste a „...*nebolo vážnejšej otázky, týkajúcej sa hlavne mestského hospodárenie, ku ktorej by nebol prehovoril a nezastal sa záujmov celého občianstva...*“⁴² Od februára 1892 bol poslancom uhorského snemu za Banskoštiavnický okrskok.⁴³ Jeho voľba bola akýmsi ocenením za jeho verejnú angažovanosť a odbornú erudovanosť, ako aj obľúbenosť medzi spoluobyvateľmi mesta. Dočítame sa o tom aj v periodiku Štiavnické noviny z roku 1929: „*Jeho odborné znalosti v baníctve, jeho úradné styky a známosti hlavne s ministerstvom orby a ministerstvom financií, jeho popularita medzi b-štiavnickým občianstvom priniesly mu najkrajší prejav úcty a dôvery b-štiavn. občianstva, keď si ho B. Štiavnica r. 1892 vyvolila za poslanca do uh. snemu.*“⁴⁴ V tom čase začalo baníctvo v meste už upadať, neprosperovalo tak ako v predchádzajúcom období. Mesto v uvedenom smere potrebovalo značnú podporu hlavne zo strany ministerstva a v osobe Štefana Farbakyho našlo vhodného a povolného zástancu a sprostredkovateľa smerom k parlamentu aj smerom k vláde. Farbaky intenzívne pracoval vo výboroch, bol členom rakúsko-uhorskej delegácie, ktorú v roku 1904 vyslala vláda na parížsku svetovú výstavu. V Paríži pôsobila ako člen poroty. Aby sa mohol venovať práci poslanca, požiadal o odchod do penzie.

V tom čase niektorí jeho kolegovia z akademickej pôdy iniciovali preloženie banskoštiavnickej akadémie „aspoň“ do Budapešti.⁴⁵ Farbaky neschvaľoval konanie svojich bývalých kolegov a presadzoval u vlády myšlienku prebudovania akadémie na vysokú školu so sídlom v Banskej Štiavnici. To sa mu aj v roku 1904 podarilo, ale stratil priazeň bývalých kolegov a v nasledujúcich voľbách nebol zvolený za poslanca. Vysoká škola banícka a lesnícka v Banskej Štiavnici zotrvala v meste do vzniku Československej republiky v roku 1918. V nových podmienkach po roku 1918 pre odborné vysoké školstvo nastali výrazné zmeny. Predchádzajúce snahy o premiestnenie školy vyvrcholili v apríli 1919. Škola bola presťahovaná do Šoprone a Banská Štiavnica prišla o možnosť po vyše 150 rokoch poskytovať jedinečné odborné vzdelávanie.

Bol publikačne činným autorom. Spoluautor odbornej knižnej práce *A több pengével fűrészelő gépek munkabírása* (Budapešť 1894). Písal odborné a vedecké príspevky, ktoré publikoval v periodiku zameranom na banícku a hutnícku tematiku *Bányászati és Kohászati Lapok – Banícke a hutnícke listy* (napr. roč. 4, 1871, príspevky najmä

39 Štefan Farbaky. In: *Štiavnické noviny*, roč. 1, 1929, č. 2, s. 3.

40 BULÁKOVÁ, Ľudmila – HRÁDEK, Pavel – PŠENČÍK, Dušan: Z histórie plynárenstva. Osobnosti éry svietiplynu na Slovensku. In: *Slovgas. Odborný plynárenský časopis*, roč. 20, 2011, č. 2, s. 34 [online]. [cit.2012-03-12]. Dostupné na internete: <http://www.szn.sk/Slovgas/Casopis/2011/2/2011_2_15.pdf>.

41 Municipiálne mesto – samostatné mesto s právomocou župy. Podliehalo priamo ministerstvu vnútra. V rokoch 1886 – 1922 k municipiálnym mestám na Slovensku patrila okrem Bratislavy, Košíc a Komárna aj Banská Štiavnica – D. V.

42 Štefan Farbaky. In: *Štiavnické noviny*, roč. 1, 1929, č. 2, s. 1.

43 HERČKO, Ivan: Rektor banskoštiavnickej akadémie. In: *Technické noviny : týždenník o vede, technike a duševnom vlastníctve*, roč. 21, 1973, č. 51 – 52, s. 2.

44 Štefan Farbaky. In: *Štiavnické noviny*, roč. 1, 1929, č. 2, s. 1.

45 Štefan Farbaky. In: *Štiavnické noviny*, roč. 1, 1929, č. 2, s. 1.

o banskoštiavnickej akadémii boli publikované v nasledujúcich číslach: č. 8, s. 67; č. 9, s. 78-79; č. 10, s. 85-86; č. 11, s. 91-93; č. 12, s. 102-103; č. 13, s. 106-108; č. 14, s. 113-114; č. 15, s. 124; č. 21, s. 174-175; s. č. 22, 182-183;⁴⁶ neskôr najmä v rokoch 1882, 1883, 1885, 1897, 1903 – D. V.). Od 1. januára 1882 do 15. júna 1892 časopis aj redigoval.⁴⁷ Počas redigovania patrilo k najplodnejším prispievateľom do periodika.⁴⁸ Patrilo ku spoluzakladateľom nielen predchádzajúceho periodika, ktoré vychádzalo v Pešti od roku 1868⁴⁹ ale aj ďalšieho odborného časopisu *Erdőszeti Lapok – Lesníckych listov*, ktorý vychádzal v Banskej Štiavnici od roku 1862.⁵⁰ Ani v tomto mesačníku nechýbali jeho odborné príspevky (roč. 1. 1862, č. 5, s. 157-162; č. 6, s. 174-187; č. 9, s. 275-285).⁵¹

Pričinil sa k zachovaniu akadémie v Banskej Štiavnici, ako aj modernizáciu baníctva v meste. V roku 1904 bol povýšený do šľachtického stavu – za svoje služby obdržal uhorské zemianstvo od uhorského kráľa. Jeho predmenie bolo „*árvanagyfalvi*“ – „*šľachtic z oravskej Veličnej*“.⁵² Spolu so Štefanom Schenekom získal od Uhorskej akadémie vied Marczibányiho cenu za štúdium konštrukčných problémov akumulátorov. V roku 1892 bol vyznamenaný Radom železnej koruny.⁵³ Pri príležitosti Banského kongresu v Kremnici v roku 1909 vznikla aj veľká pamätná medaila s priemerom 45 mm, ktorá má na prednej strane vyobrazené poprsie Štefana Farbakyho s cvikom na očiach.⁵⁴

Štefan Farbaky – vynikajúci vedec, odborník, vynálezca, vysokoškolský profesor i funkcionár školy na poste rektora a verejný činiteľ zomrel 93-ročný na sklonku roka 1928 – 30. decembra⁵⁵ večer, usnul pri čítaní novín. Bol pochovaný 2. januára 1929 v ro-

46 Bányászati és Kohászati Lapok, roč. 4, 1871, č. 8, s. 67; č. 9, s. 78-79; č. 10, s. 85-86; č. 11, s. 91-93; č. 12, s. 102-103; č. 13, s. 106-108; č. 14, s. 113-114; č. 15, s. 124; č. 21, s. 174-175; s. č. 22, 182-183. In: *Elektronikus Periodika Archivum* [online]. [cit.2012-04-24]. Dostupné na internete: <<http://bkl.uni-miskolc.hu/1871/index.php>>.

47 Farbaky István. In: *SZINNEY, József: Magyar írók élete és munkái* [online]. [cit.2012-02-23]. Dostupné na internete: <<http://mek.niif.hu/03600/03630/html/f/f05089.htm>>.

48 HERČKO, Ivan: Rektor banskoštiavnickej akadémie. In: *Technické noviny : týždenník o vede, technike a duševnom vlastníctve*, roč. 21, 1973, č. 51 – 52, s. 2.

49 Periodikum z rokov 1868 – 1950 pozri online archív: Bányászati és Kohászati Lapok. In: *Elektronikus Periodika Archivum* [online]. [cit.2012-04-22]. Dostupné na internete: <<http://epa.oszk.hu/html/vgi/boritolapuj.phtml?id=00446#>>.

50 Erdőszeti Lapok z roku 1862 pozri online archív: Erdőszeti Lapok, roč. 1, 1862, č. 1 – 12. In: *Elektronikus Periodika Archivum* [online]. [cit.2012-04-23]. Dostupné na internete: <[ttp://erdeszetilapok.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?aktev=1862&id=1192](http://erdeszetilapok.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?aktev=1862&id=1192)>.

51 Erdőszeti Lapok z rokov 1862 2011 pozri online archív: Erdőszeti Lapok In: *Elektronikus Periodika Archivum* [online]. [cit.2012-04-23]. Dostupné na internete: <<http://erdeszetilapok.oszk.hu/html/vgi/boritolapuj.phtml?id=01192>>.

52 Farbaky István † In: *Erdőszeti Lapok*, roč. 68, 1929, č. 1, s. 10 [online]. [cit.2012-04-20]. Dostupné na internete: <http://erdeszetilapok.oszk.hu/00111/pdf/EL_1929_01_10-13.pdf>; Štefan Farbaky. In: *Štiavnické noviny*, roč. 1, 1929, č. 1, s. 1.

53 *Slovenský biografický slovník 2*. Zodp. red. Štefan Valentovič. Martin : Matica slovenská, 1987. Heslo Farbaky, Štefan, s. 55.

54 Farbaky Štefan. In: *CEMETERY. Virtuálne cintoríny Slovenska* [online]. [cit.2012-03-20]. Dostupné na internete: <http://www.cemetery.sk/?gr_id=85195&pid=620>.

55 Farbaky István meghalt! In: *Elektronikus Periodika Archivum. Bányászati és Kohászati Lapok*, roč. 62, 4. január 1929, č. 1, s. 1 [online]. [cit.2012-02-21]. Dostupné na internete: <<http://bkl.uni-miskolc.hu/1929/index.php>>, tiež Farbaky István † In: *Erdőszeti Lapok*, roč. 68, 1929, č. 1,

dinnej hrobke v Banskej Štiavnici za Klopačkou. Rozlúčila sa s ním vedecká a odborná verejnosť, študenti i kolegovia z vysokej školy, úctu mu vzdali i obyvatelia Banskej Štiavnice, ktorá mu počas pôsobenia prirástla k srdcu.

Recenzent: *doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc.*

(*Preklady resumé Maroš Melichárek – anglický jazyk;*

Silvia Vranková – nemecký jazyk)

---

s. 10 [online]. [cit.2012-04-20]. Dostupné na internete: <http://erdeszetilapok.oszk.hu/00111/pdf/EL_1929_01_10-13.pdf>. Slovenský biografický slovník udáva deň úmrtia 31. december. Pozri *Slovenský biografický slovník 2*. Z odp. red. Štefan Valentovič. Martin : Matica slovenská, 1987. Heslo Farbaky, Štefan, s. 55. Mnohé slovenské i maďarské zdroje uvádzajú 3. december. V príspevku je uvedený dátum úmrtia prebraný z publikovaného oznámenia o úmrtí a z publikovaných spomienok Farbakyho súčasníka z roku 1929, v ktorom sa uvádza deň konania pohrebu – 2. január 1929. Vzhľadom na uvedený dátum konania poslednej rozlúčky a pohrebného obradu je vysoko nepravdepodobné, aby zomrel 3. decembra – D. V.

MATERIÁL

*Umelecká škola v Mukačeve, bývalý kaštieľ Františka Rákociho.
Foto Peter Švorc*

Z OBSAHU PROTICHOLEROVÝCH OBEŽNÍKOV A BROŽÚROK Z ROKOV 1830 – 1831

(I.)

ŠTÁTNE A CIRKEVNÉ OPATRENIA A ODPORÚČANIA PROTI ŠÍRENÍU CHOLERY

Anton LIŠKA

V historických fondoch slovenských štátnych a cirkevných archívov, múzeí a knižníc sa nachádza bohatý pramenný materiál, viažuci sa k problematike cholerovej epidémie z roku 1831. Spomedzi archívnych dokumentov pojednávajúcich o cholerovej epidémii z roku 1831 majú vysokú výpovednú hodnotu predovšetkým proticholerové obežníky a brožúrky. Boli určené svetským i cirkevným predstaviteľom krajiny, proticholeroým komisárom, štátnym úradníkom v župách a okresoch, lekárom, kňazom, farárom a v neposlednom rade i civilnému obyvateľstvu. Ich úlohou bolo prinášať informácie o opatreniach zabráňujúcich šíreniu cholery a o prevencii, symptómoch a liečbe tohto vysoko infekčného ochorenia. Autormi proticholeroých obežníkov a brožúrok boli uznávaní uhorskí lekári, odborníci na epidemické choroby, proticholeroí komisári, kňazi i ľudoví liečitelia. Obežníky a brožúrky boli písané švabachom a latinkou v latinskom, nemeckom, maďarskom jazyku, ale aj v národných jazykoch, aby im porozumel i prostý ľud. Všetky obežníky a brožúrky boli vydávané a rozposielané adresátom v tlačenej podobe.

Z obsahového hľadiska možno proticholerové obežníky a brožúrky rozdeliť do dvoch skupín:

1. Proticholerové obežníky a brožúrky, ktoré popisujú opatrenia a odporúčania na zamedzenie vpádu cholery do krajiny, resp. šíreniu cholery v krajine;
2. Proticholerové obežníky a brožúrky, ktoré prinášajú informácie o symptómoch, prevencii, liečbe a liekoch proti cholere.

Z hľadiska ich autorstva možno proticholerové obežníky a brožúry rozdeliť do troch skupín:

1. Proticholerové obežníky a brožúrky, ktorých pôvodcom je štátna správa a samospráva;
2. Proticholerové obežníky a brožúrky, ktorých pôvodcom sú cirkevné inštitúcie;
3. Proticholerové obežníky a brožúrky, ktorých pôvodcom sú lekári a ľudoví liečitelia.

Zoznam proticholeroých obežníkov a brožúrok vo vybraných slovenských archívoch, múzeách a knižniciach¹

Spomedzi preskúmaných archívov disponoval najväčšou zbierkou proticholeroých obežníkov a brožúrok z rokov 1830 – 1831 Archív Východoslovenského múzea

1 V štúdiu sa budeme venovať proticholeroým obežníkom a brožúrkam, ktoré sú súčasťou historických fondov nasledujúcich slovenských archívov, múzeí a knižníc: Slovenská národná knižnica – Archív literatúry a umenia v Martine, Archív Východoslovenského múzea v Košiciach, Archív rímskokatolíckeho arcibiskupstva v Košiciach, Archív gréckokatolíckeho arcibiskupstva v Prešove. (A. L.)

v Košiciach. V historickom fonde spomenutého archívu sa nachádza dovedna sedem obežníkov, z ktorých tri sú písané v nemčine (*Instruction für die Sanitäts-Behörden und für das bei den Contumaz-Anstalten verwendete Personale*², dokument bez názvu pojednávajúci o prevencii a domácich liekoch proti cholere³ a *Ärztliche Abhandlung über die Cholera morbus*⁴), dva v latinčine (*Instructio pro Medici set Chirurgis, quibus aegrotorum cura vigente Cholera orientali vel alio quodam pestifero morbo incumbit*⁵ a *Deductio Regularum politicarum, per Regni Jurisdictiones imminente aut jam vigente Cholera orientali vel alio quodam pestifero morbo ordinandarum*⁶) a dva v slovenčine (*Winaučowani, pre Političnich Commissaroch, ktore w Orientalneg Cholere aneb w ginych nakazenych Morowitych Chorostoch Obsednute Obce, z potrebnymi Poradkami zaopatrowat magu*⁷ a dokument bez názvu pojednávajúci o prevencii a domácich liekoch proti cholere⁸).

V historických fondoch Slovenskej národnej knižnice – Archívu literatúry a umenia v Martine a Archívu gréckokatolíckeho arcibiskupstva v Prešove sa nachádza rovnaký počet proticholeroých obežníkov a brožúrok z rokov 1830 – 1831, a síce tri v každom z nich. Slovenská národná knižnica – Archív literatúry a umenia v Martine disponuje jednou slovenskou (*Hodnowerní wípis snadného, a sprobuwaného spôsobu ku zhogeňi wčil panugíceg Mornég Uplawici, aneb gak rečenég Choleri Nemoci*⁹) a jednou latin-skou brožúrkou (*Instructio quood media praepedienti et curandi morbi cholera*¹⁰) a jedným slovenským obežníkom (*Krátičká Správa, gako se proti Wýchodni uplawici /Cholere, chwistovlite/ ochrániti, a co při prwnim nápadě této nemoci, až do přichodu lékaře činiti slussi*¹¹). V Archíve gréckokatolíckeho arcibiskupstva v Prešove sa nachádzajú dva obežníky písané latincky (*Consignatio Commissariorum Regiorum*¹² a dokument

-
- 2 Archív Východoslovenského múzea (AVM) Košice, fond Historickéj tlače (HT), inv. č. R-6283. *Instruction für die Sanitäts-Behörden und für das bei den Contumaz-Anstalten verwendete Personale.*
  - 3 AVM Košice, fond HT, inv. č. R-6283. *Intimát o domácich liekoch proti cholere.*
  - 4 AVM Košice, fond HT, inv. č. R-6283. *Ärztliche Abhandlung über die Cholera morbus.*
  - 5 AVM Košice, fond HT, inv. č. R-6283. *Instructio pro Medici set Chirurgis, quibus aegrotorum cura vigente Cholera orientali vel alio quodam pestifero morbo incumbit.*
  - 6 AVM Košice, fond HT, inv. č. R-6283. *Deductio Regularum politicarum, per Regni Jurisdictiones imminente aut jam vigente Cholera orientali vel alio quodam pestifero morbo ordinandarum.*
  - 7 AVM Košice, fond HT, inv. č. R-6283. *Winaučowani, pre Političnich Commissaroch, ktore w Orientalneg Cholere aneb w ginych nakazenych Morowitych Chorostoch Obsednute Obce, z potrebnymi Poradkami zaopatrowat magu*
  - 8 AVM Košice, fond HT, inv. č. R-6283. *Intimát o domácich liekoch proti cholere.*
  - 9 Slovenská národná knižnica – Archív literatúry a umenia (SNK – ALU) Martin, fond Historickéj tlače (HT), inv. č. K-3146. *Hodnowerní wípis snadného, a sprobuwaného spôsobu ku zhogeňi wčil panugíceg Mornég Uplawici, aneb gak rečenég Choleri Nemoci.*
  - 10 SNK – ALU Martin, fond HT, inv. č. K-3146. *Instructio quood media praepedienti et curandi morbi cholera.*
  - 11 SNK – ALU Martin, fond HT, inv. č. K-3146. *Krátičká Správa, gako se proti Wýchodni uplawici (Cholere, chwistovlite) ochrániti, a co při prwnim nápadě této nemoci, až do přichodu lékaře činiti slussi.*
  - 12 Archív gréckokatolíckeho arcibiskupstva (AGA) Prešov, fond Bežná agenda (BA), inv. č. 247, sign. 970. *Postavenie vojenského kordónu na hraniciach Halíče a Uhorska, aby nikto z Halíče, kde zúri cholera, nemohol prejsť do Uhorska.*

bez názvu pojednávajúci o prevencii a domácich liekoch proti cholere¹³) a jeden v slovenskom jazyku (*Winaučovani jak ty, ktéry do epidemickéj nemoci choléri nasvanej vpaduju, než lekar príjde, od svojich, k sebe prinaležicich zaopatrovany maju bit*¹⁴).

Najmenej, iba dva proticholerové obežníky resp. brožúry, sa nachádzajú v Archíve rímskokatolíckeho arcibiskupstva v Košiciach.¹⁵ Prvý z obežníkov je písaný v latinčine (pastiersky list jágerského arcibiskupa Jána Ladislava z 24. júla 1831 bez názvu¹⁶), druhý v maďarskom jazyku (*A mostan uralkodó Cholerának gyógyítása Egri Megyebéli Tisza-Bábolnai Plébános Morvay János tudósítása szerént*¹⁷).

Celoštátne opatrenia proti zavlečeniu cholery do Uhorska a jej šíreniu v krajine

Cholera sa pôvodne vyskytovala iba v Ázii, najmä v oblasti Prednej Indie, kde počas tisícročí masovo hubila miestne obyvateľstvo.¹⁸ Za hranice Prednej Indie sa po prvýkrát dostala až v roku 1817. Mimo Ázie sa však vtedy ešte nerozšírila. Prvá celosvetová pandémie tohto zákerného infekčného ochorenia naplno prepukla až začiatkom tridsiatych rokov 19. storočia. V tom období cholera prenikla z Ázie do Európy a odtiaľ sa cez Atlantik rozšírila až do Severnej Ameriky a cez Stredozemné more aj do Severnej a Strednej Afriky.¹⁹ Do Európy bola zavlečená v roku 1830 ruskými vojskami, vyslanými z Perzie do Poľska, za účelom napomôcť pri potlačení povstania poľskej šľachty proti cárskemu Rusku.²⁰ Ruskí vojaci, ktorí sa choleroou nainfikovali pravdepodobne ešte počas pôsobenia v Perzii, rozšírili toto infekčné ochorenie pri svojom presune naprieč Ruskom do všetkých oblastí, ktorými prechádzali. Cholera sa tak v krátkom čase dostala do južných, severných a západných častí Ruska. Neobišla ani Moskvu, v ktorej „...

13 AGA Prešov, fond BA, inv. č. 247, sign. 1057. *Intimát obsahujúci domáce lieky proti cholere.*

14 AGA Prešov, fond BA, inv. č. 247, sign. 889. *Slovenské poučenie, vydané v Prešove stoličným lekárom Martinom Hlatkým, pojednávajúce o tom, ako si majú ľudia počínať, keď sa v ich domácnosti vyskytne cholera.*

15 Tento počet nemusí byť konečný. Archívny materiál viažuci sa k cholerovej epidémii z roku 1831 nie je doposiaľ v danom archíve podrobne spracovaný. Možno sa preto domnievať, že medzi nespracovaným archívnym materiálom sa nachádzajú ďalšie, doposiaľ neodhalené proticholerové obežníky a brožúrky z rokov 1830 – 1831. Z tohto dôvodu bude potrebné v budúcnosti archív opätovne navštíviť a v prípade objavenia nových dokumentov doplniť text predkladanej štúdie o nové poznatky. (A. L.)

16 Archív rímskokatolíckeho arcibiskupstva (ARA) Košice, fond Košické biskupstvo (KB), Acta vaccinationen et cholera mortum concernentia 1831 – 1878, inv. č. 1080/1831. *Pastiersky list jágerského arcibiskupa Jána Ladislava z 24. júla 1831.*

17 ARA Košice, fond KB, Acta vaccinationen et cholera mortum concernentia 1831 – 1878. *A mostan uralkodó Cholerának gyógyítása Egri Megyebéli Tisza-Bábolnai Plébános Morvay János tudósítása szerént. Neočíslované.*

18 KÓNYA, Peter: Vo víre vojen a sociálnych zápasov (1800 – 1848). In: *Dejiny obce Sol'*. Ed. Imrich Michnovič. Prešov : L.I.M., 1997, s. 48.

19 JIROUŠKOVÁ, Mária: Zdravotnícke opatrenia proti cholere v roku 1831. In: *Rol'nicke povstanie 1831*. Ed. Viliam Šulc. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1984, s. 116.

20 RAPANT, Daniel: *Sedliacke povstanie na východnom Slovensku roku 1831. Diel prvý – Dejiny*. Bratislava : SAV, 1953, s. 33.

nemilosrdne ľudí hrdúsila a veľa tisícok do hrobu drilila“²¹. Prostredníctvom cárskych vojsk sa cholera napokon dostala až do Poľska, kde toto zákerné infekčné ochorenie naplno prepuklo v novembri roku 1830.²²

Zavlečenie cholery do Poľska vyvolalo v Uhorsku veľké obavy. Vrchní predstavitelia krajiny si boli vedomí nebezpečenstva, aké v sebe táto zákerná infekčná choroba ukrýva, najmä čo sa úmrtnosti týka. Z tohto dôvodu sa snažili vykonať opatrenia, ktoré by zabránili vstupu epidémie do Uhorska. Svedčí o tom úvodná časť Inštrukcií pre sanitárne úrady a personál lazaretov z 21. decembra 1830, v ktorej sa okrem iného uvádza: „Pri neistote nad istými, možno všade identickými, možno modifikovanými možnosťami šírenia nákazy, ktorá už usmrtila milióny ľudí, prikazuje zdravý rozum a filantropický zmysel každého civilizovaného štátu, aby sa postaral o bezpečie svojich poddaných a o občanov okolitých štátov, vždy mal pred očami tú najhoršiu možnosť nákazy a nevynechal žiadny prostriedok na obmedzenie tejto nákazy. Pri orientálnej epidémii cholery musíme brať do úvahy aj politicko-medicínsky pohľad, musia byť použité všetky opatrenia polície vyplývajúce zo skúseností z podobnými morovými chorobami.“²³

Prvé kroky v tomto smere urobil panovník František I. Habsburský, ktorý 2. novembra 1830 vydal v osobitnom dekréte „Úpravy o preventívnych opatreniach“, ktoré sa mali urýchlene vykonať na hraniciach ríše a v jej príľahlých oblastiach. V zmysle týchto úprav došlo k okamžitému uzavretiu a vojenskému stráženiu všetkých ciest a chodníkov vedúcich cez pohraničné územia s Uhorskom. Uhorská miestodržiteľská rada nariadila 28. decembra 1830 zatarasiť aj všetky priesmyky na pohraničnom území. Predstaviteľom magistrátu a ostatným riadiacim osobám bolo nariadené, aby „...každé podozrenie na chorobu hneď hlásili úradníkom kráľovstva Uhorského a tí, aby to hlásili hlavným uhorským predstaviteľom“²⁴. Okrem toho mala byť konfiškovaná „...všetka pošta prichádzajúca z Ruskej ríše, ktorá by mohla informovať o šírení nákazy“.²⁵ Koncom roka 1830 vyšla „Zpráva pro úrady k zachování zdraví ... s výstrahou před vpádem a nakažením ... v ruském císařství panujícího moru – úplavice – cholera morbus, s prostředky ku přetržení jeho rozširování se. Na nejvyšší rozkaz vydané v Budíně 1830 roku“.²⁶ Bola to úprava adresovaná predovšetkým pre zdravotné komisie a kontumačný personál, ktorá vyšla aj v ľudových rečiach. Obsahovala údaje o príznakoch a priebehu cholery, pokyny na jej ošetrovanie a rady, ako sa vyhnúť nakazeniu. Začiatkom roka 1831 Uhorská miestodržiteľská rada po správe, že cholera vypukla už aj v ruskom meste Satanova,

21 ČORBA, Andrej: Hrozne a strašne rozprávky o chorobe cholery a rozbroju proščavi vo višších stranoch uherskej zeme z roku 1831ho v kratkoscí spisane pre obecni v tím čaše zbureni ľud ku pokajaňu. In: *Nové obzory* 12. Ed. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1970, s. 380.

22 JIROUŠKOVÁ, Mária: Zdravotnícke opatrenia proti cholere v roku 1831. In: *Rolnícke povstanie 1831*. Ed. Viliam Šulc. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1984, s. 116.

23 AVM Košice, fond HT, inv. č. R-6283. *Instruction für die Sanitäts-Behörden und für das bei den Contumaz-Anstalten verwendete Personale*, s. 5, § 2-3.

24 AVM Košice, fond HT, inv. č. R-6283. *Instruction für die Sanitäts-Behörden und für das bei den Contumaz-Anstalten verwendete Personale*, s. 5, § 4.

25 AVM Košice, fond HT, inv. č. R-6283. *Instruction für die Sanitäts-Behörden und für das bei den Contumaz-Anstalten verwendete Personale*, s. 6, § 4.

26 JIROUŠKOVÁ, Mária: Zdravotnícke opatrenia proti cholere v roku 1831. In: *Rolnícke povstanie 1831*. Ed. Viliam Šulc. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1984, s. 117.

ležiacom pri haličských hraniciach, vyslala na haličské a sedmohradské hranice osobitných kráľovských komisárov, ktorých úlohou bolo pripraviť potrebné ochranné opatrenia voči cholere a zariadiť nad nimi dozor. Úsek od Trenčianskej po Užhorodskú župu bol podriadený hlavnému županovi Zemplínskej župy grófovi Antonovi Mailáthovi, sedmohradský úsek barónovi Žigmundovi Perénimu.²⁷ Ako odborní poradcovia pôsobili po boku kráľovských komisárov profesori Lekárskej fakulty Peštianskej univerzity Ľudovít Tognio a Pavol Bugát. Zo sídla kráľovského komisára sa posielali obežníky do všetkých okolitých žúp, v ktorých sa župné úrady upozorňovali na prípravu protiepidemických opatrení. Župy boli vyzývané k tomu, aby si ihneď vytvorili osobitné komisie, do ktorých mali byť prizvaní predovšetkým župní lekári. Župy sa tiež mali vzájomne informovať o vykonaných prípravných opatreniach proti cholere.²⁸

Uhorská miestodržiteľská rada chcela zriadiť na uhorských hraniciach a v župách aj tzv. predymovacie stanice na dezinfekciu listov a tovaru. Pre Šarišskú župu mala takáto stanica vzniknúť v Komárniku, pre Zemplínsku župu vo Virave, pre Brežskú župu vo Vereckách a pre Užhorodskú župu v Užoku. Uhorská dvorská kancelária však túto požiadavku považovala za neopodstatnenú a zbytočnú. Vo svojom stanovisku z 28. januára 1831 Miestodržiteľskej rade nariadila, aby sa pridrižovala celorišskej úpravy z 22. januára 1831.²⁹ Ochranné línie tak ostali len v Haliči.

Potom, ako cholera v Haliči zanikla, boli v Uhorsku 8. marca 1831 odvolané všetky proticholerové opatrenia nariadené Uhorskou dvorskou kanceláriou a Uhorskou miestodržiteľskou radou. Pár dní nato (16. marca 1831) poslala Uhorská miestodržiteľská rada Uhorskej dvorskej kancelárii žiadosť o povolenie zariadiť vo vlastnej pôsobnosti všetko potrebné v prípade, ak sa opakovane objaví hrozba vypuknutia cholerovej epidémie v krajine. Uhorská dvorská kancelária túto žiadosť 28. marca 1831, s poukázaním na celorišske opatrenia z dňa 22. januára 1831, zamietla.³⁰

Koncom mája 1831 v Haliči opätovne prepukla cholera, čo malo za následok obnovenie proticholeroých opatrení v Uhorsku. Ako smernica pre postup úradov voči cholere sa vydalo Nariadenie o more (Pestis Verordnung) z roku 1770. Pracovalo sa však aj na novom nariadení (Pest-Polizeiordnung).³¹

Uhorská miestodržiteľská rada prikázala 3. júna 1831 úplne uzavrieť hranice medzi Haličou a Uhorskom. V ten istý deň bol k východným hraniciam krajiny vyslaný ako tretí proticholerový komisár gróf František Zichy, ktorý už 29. mája 1831 nariadil Zemplínskej a Užhorodskej župe urobiť na svojich hraniciach ochranné opatrenia. K východným hraniciam sa presunulo aj vojsko, ktoré vytvorilo na danom území vojenský kordón. Úlohou vojenského kordónu bolo zabrániť prechodu obyvateľov z Haliče do

27 RAPANT, Daniel: *Sedliacke povstanie na východnom Slovensku roku 1831. Diel prvý – Dejiny*. Bratislava : SAV, 1953, s. 33.

28 BOKESOVÁ-UHEROVÁ, Mária: *Zdravotníctvo na Slovensku v období feudalizmu*. Bratislava : SAV, 1973, s. 246.

29 RAPANT, Daniel: *Sedliacke povstanie na východnom Slovensku roku 1831. Diel prvý – Dejiny*. Bratislava : SAV, 1953, s. 34.

30 RAPANT, Daniel: *Sedliacke povstanie na východnom Slovensku roku 1831. Diel prvý – Dejiny*. Bratislava : SAV, 1953, s. 34.

31 BOKESOVÁ-UHEROVÁ, Mária: *Zdravotníctvo na Slovensku v období feudalizmu*. Bratislava : SAV, 1973, s. 246.

Uhorského kráľovstva.³² „Okrem tohto kordónu bol na uhorských hraniciach zriadený ešte jeden predsunutý ríšsky kordón na rieke San a Sali, neskôr na rieke Vysloka až po uhorské hranice. Kordonálne línie sa stretávali v Ujsole, odkiaľ uhorská prechádzala cez Polhoru k Dunajcu cez Nowy Targ.“³³

Napriek všetkým, vyššie spomenutým opatreniam, ktoré sa snažili zamedziť preniknutiu epidémie do Uhorska, „...ukrutná Cholera [...] už tohto Roku 1831 hneď začiatkom mesiaca Júna, dolu Tisu skrze tých plavcov, ktorí po Tise soľ viezli najprv do Tarkanu, potom do Tokaja sa vsadila“³⁴. Prvý prípad cholery v Uhorsku zaznamenali 13. júna 1831 v Ugočskej župe. Na Slovensku sa cholera prvýkrát objavila 22. júna 1831 v Zemplínskej župe.³⁵ V priebehu mesiacov júl a august sa rozšírila do zvyšných žúp kráľovstva. V období od 13. júna 1831 do 14. februára 1832 sa v dôsledku tohto vysoko infekčného ochorenia nakazilo v Uhorsku dokopy 536 517 osôb. Z nich sa 298 876 ľudí vyliečilo a 237 641 zomrelo.³⁶

Po zavlečení cholery do Uhorska Uhorská miestodržiteľská rada 12. júla 1831 vymenovala, a do všetkých častí ríše vyslala, krajinských proticholeroých komisárov. Ich úlohou bolo zavádzať proticholerové opatrenia, kontrolovať ich dodržiavanie a informovať štátne orgány o priebehu cholery a spôsobe jej liečby v župách a kráľovských mestách, nad ktorými mali komisári dozor.³⁷

Na území dnešného Slovenska pôsobil sedem proticholeroých komisárov. V celom Uhorsku ich bolo dokopy dvadsať. Územie Bratislavskej a Nitrianskej župy mal na starosti gróf František Zichy de Vásonkeö. Trenčianska, Turčianska, Liptovská a Oravská župa boli pod správou Jozefa Pongráza de Óvar. O Tekovskú, Hontiansku a Zvolenskú župu sa staral Ján Révay. Spišská, Šarišská a Zemplínska župa podliehala grófovi Antonovi Mailáthovi de Székely. Za proticholerového komisára pre Užskú župu bol vymenovaný Štefan Szerentsy de Szigeth, pre Gemerskú župu Mikuláš Vay de Vaju a pre Abovskú a Turniansku župu barón Ignác Eötvös de Vásáros-Námény starší.³⁸

Zo sídel krajinských komisárov sa posielali do komisármi kontrolovaných žúp obežníky. Prostredníctvom obežníkov boli župné úrady upozorňované na prípravu konkrétnych proticholeroých opatrení a zároveň boli vyzývané k tomu, aby si čo najskôr a vo vlastnej kompetencii vytvorili osobitné proticholerové komisie. Dôležitá úloha v komi-

32 AGA Prešov, fond BA, inv. č. 247, sign. 970. *Postavenie vojenského kordónu na hraniciach Halície a Uhorska, aby nikto z Halície, kde zúri cholera, nemohol prejsť do Uhorska.*

33 JIROUŠKOVÁ, Mária: Zdravotnícke opatrenia proti cholere v roku 1831. In: *Rolnícke povstanie 1831*. Ed. Viliam Šulc. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1984, s. 118.

34 ROJKO, Matej: *Kronika Cyrkvy Ewangelické Solanské (1783 – 1855)*. Rkp., s. 140. Vlastivedné múzeum Hanušovce nad Topľou.

35 JIROUŠKOVÁ, Mária: Zdravotnícke opatrenia proti cholere v roku 1831. In: *Rolnícke povstanie 1831*. Ed. Viliam Šulc. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1984, s. 118.

36 LINZBAUER, Xav. Franciscus: *Codex sanitario-medicinalis Hungariae*. Totus III., Sectio IV. Budae 1861, s. 489-490.

37 AVM Košice, fond HT, inv. č. R-6283. *Winaučowani, pre Političnich Commissaroch, ktere w Orientalneg Cholere aneb w ginych nakazenych Morowitych Chorostoch Obsednute Obce, z potrebnymi Poradkami zaopatrowat magu*, s. 1, § 1.

38 AGA Prešov, fond BA, inv. č. 247, sign. 970. *Postavenie vojenského kordónu na hraniciach Halície a Uhorska, aby nikto z Halície, kde zúri cholera, nemohol prejsť do Uhorska.*

siách mala pripadnúť predovšetkým župným lekárom. Okrem toho sa mali župy navzájom informovať o vykonávaných proticholeroých opatreniach.

Hranice žúp, podobne ako hranice Uhorského kráľovstva, boli strážené vojenskými vartami, ktoré zabezpečovali kontrolu prichádzajúceho a odchádzajúceho tovaru, ľudí a korešpondencie.³⁹ Varty boli rozmiestňované aj na dôležitých cestných spojeniach vo vnútri jednotlivých žúp. Počas trvania epidémie boli zakázané miestne trhy a výročné jarmoky, a to z toho dôvodu, „...že sa na nich v hojnom počte schádzajú ľudia“⁴⁰. Hlavným cieľom spomenutých opatrení bola snaha zabrániť masovému rozširovaniu cholery medzi pospolitým ľudom a jej zavlečeniu do nenakazených oblastí Uhorského kráľovstva.

Okrem svetskej moci sa na zavádzaní a objasňovaní opatrení proti cholere na svojich jurisdikčných územiach podieľali aj predstavitelia vyššieho uhorského cirkevného kléru – kardináli, arcibiskupi a biskupi. Ich nariadenia a odporúčania tlmočili a vysvetľovali prostému ľudu kňazi pôsobiaci v postihnutých farnostiach a matkocirkevných konventoch.

Gréckokatolícky biskup Gregor Tarkovič zaslal 2. júla 1831 vicearchidiakonom jednotlivých dištriktov svojej eparchie a igumenom kláštorov na Bukovej Hôrke a v Krásnom Brode list, v ktorom ich informoval o smrteľnom nebezpečenstve v súvislosti s prenikaním cholery do Uhorského kráľovstva. Súčasťou listu bolo aj usmernenie týkajúce sa aktualizácie liturgie, ktorá reagovala na vzniknutú nepriaznivú situáciu v ríši.⁴¹ O týždeň neskôr, teda 9. júla 1831, rozposlal biskup Tarkovič svojim vicearchidiakonom tlačené inštrukcie šarišského župného lekára Martina Hlathkého, ktoré pojednávali o tom, ako sa majú ľudia chrániť pred cholero.⁴² Nariadenie, ktorým zakázal v celej svojej eparchii odbavovať púte a odpusty, vydal 25. júla 1831. Tento zákaz mal trvať počas celej doby trvania cholerovej epidémie v Uhorskom kráľovstve. Týmto nariadením reagoval biskup Tarkovič na list krajinského komisára grófa Antona Mailátha zo 17. júla 1831, v ktorom ho gróf Mailáth žiadal, aby vo svojej eparchii zamedzil konaniu takých podujatí, na ktorých sa zúčastňuje väčšie množstvo veriacich.⁴³ Samotnému nariadeniu predchádzal obežník, v ktorom biskup Tarkovič vydal inštrukcie pre farárov o poučení ľudí a správaní sa pri styku s nakazenými a pochovávanými ľuďmi.

Jágerský arcibiskup Ján Ladislav adresoval 24. júla 1831 pastiersky list biskupom a kňazom svojej arcidiecézy. V liste reagoval na správy o búrení sa poddanského ľudu voči zavádzaniu proticholeroých opatrení a vznikajúcim fámam o tom, že ľudia nehubí cholera, ale vrchnosť, ktorá zámerne trávi ľudí. Arcibiskup vyjadril znepokojenie nad touto situáciou. Vyzýval biskupov a kňazov, „...aby vo svojich verejných a súkromných

---

39 AVM Košice, fond HT, inv. č. R-6283. *Winaučowani, pre Političních Commissaroch, ktere w Orientalneg Cholere aneb w ginych nakazených Morowitych Chorostoch Obsednute Obce, z potrebnými Poradkami zaopatrowat magu*, s. 1, § 3.

40 ARA Košice, fond KB, Cholera 1831, inv. č. 316/1831. *List stavov Šarišskej hradnej župy Jánovi Königovi, opátovi kláštora Svätého Ducha v obci Mabocsa, zo dňa 18. októbra 1831*.

41 AGA Prešov, fond BA, inv. č. 247, sign. 851. *Opatrenia gréckokatolíckej eparchie proti prenikaniu cholery z Halíče*.

42 AGA Prešov, fond BA, inv. č. 247, sign. 889. *Slovenské poučenie, vydané v Prešove stoličným lekárom Martinom Hlathkým, pojednávajúce o tom, ako si majú ľudia počínať, keď sa v ich domácnosti vyskytne cholera*.

43 AGA Prešov, fond BA, inv. č. 247, sign. 968. *Zákaz odbavovať odpusty a púte v dobe trvania cholery*.

rozhovoroch s vernými svojimi, ktorých myseľ je zasiahnutá nerozvážnym strachom a odsúdením voči lekárom, použili vhodné argumenty na zničenie týchto fám...“⁴⁴. V závere listu ich povzbudzoval k tomu, aby aj v týchto neľahkých časoch vykonávali svoju kňazskú službu „...pevne a svedomito a modlili sa k nebeskej priazni a pevnej otcovskej ochrane“⁴⁵.

Na poplašné správy ohľadne trávenia studní svetskou vrchnosťou reagoval aj kardiál, ostrihomský arcibiskup a prímás Uhorska v jednej osobe, Alexander Rudnay. Vo svojom liste, adresovanom prešovskému gréckokatolíckemu biskupovi Gregorovi Tarkovičovi, vyzýval gréckokatolíckych kňazov prešovskej eparchie, aby svojich veriacich poučili, že fámy o trávení studní sa nezakladajú na pravde.⁴⁶

Proticholerové opatrenia zavádzané v nakazených obciach Uhorska

Ak sa v nejakej obci objavilo podozrenie na výskyt cholery, bol do takejto obce okamžite povolaný proticholerový komisár spolu s lekárom. Ich úlohou bolo podozrenie preveriť a so svojimi poznatkami oboznámiť lekársku radu a vrchnosť príslušnej župy. Ak lekár s komisárom vyhodnotili, že v obci naozaj panuje cholera, zaviedli v takejto nakazenej obci potrebné proticholerové opatrenia.⁴⁷ V prípade nevykonania alebo zanedbania svojich povinností hrozilo krajinským komisárom a župným lekárom trestné stíhanie a následne väznenie.⁴⁸

Jedným z prvých opatrení, ktoré komisári v nakazených obciach nariaďovali, bolo ich uzamknutie pomocou várt, zostavených z vojakov alebo miestnych obyvateľov. Várty boli umiestňované na začiatku a konci nakazených obcí a ich úlohou bolo brániť miestnym obyvateľom v kontakte s ľuďmi z blízkeho, ale aj vzdialenejšieho okolia a kontrolovať každého, kto by zo zamknutej obce chcel odísť. Opustiť zamknutú obec mohla iba osoba, ktorá nato získala povolenie od proticholerového komisára. Aby komisár takéto povolenie udelil, musela sa dotyčná osoba najprv podrobiť prehliadke u lekára. Ak lekár uznal žiadateľa o takéto potvrdenie za zdravého, vystavil o tom vysvedčenie, na základe ktorého potom komisár udelil žiadateľovi povolenie na opustenie obce.

Z uzamknutej obce nesmeli bez príslušných opatrení odísť okrem ľudí ani „...listy, písma, peniaze a iné veci, ktoré jed do seba vťahujú...“⁴⁹. Spomínané predmety sa

44 ARA Košice, fond KB, Acta vaccinationen et cholera mortum concernentia 1831 – 1878, inv. č. 1080/1831. *Pastiersky list jágerského arcibiskupa Jána Ladislava z 24. júla 1831*, s. 2.

45 ARA Košice, fond KB, Acta vaccinationen et cholera mortum concernentia 1831 – 1878, inv. č. 1080/1831. *Pastiersky list jágerského arcibiskupa Jána Ladislava z 24. júla 1831*, s. 4.

46 CORANIČ, Jaroslav: Episkopát Gregora Tarkoviča (1816 – 1841) a jeho prínos k organizácii Prešovského gréckokatolíckeho biskupstva. In: *Theologos : teologická revue*, roč. 9, 2009, č. 2, s. 173.

47 AVM Košice, fond HT, inv. č. R-6283. *Winaučowani, pre Političnich Commissaroch, ktere w Orientalneg Cholere aneb w ginych nakazenych Morowitych Chorostoch Obsednute Obce, z potrebnymi Poradkami zaopatrowat magu*, s. 2, § 8.

48 AVM Košice, fond HT, inv. č. R-6283. *Instruction für die Sanitäts-Behörden und für das bei den Contumaz-Anstalten verwendete Personale*, s. 7, § 10.

49 AVM Košice, fond HT, inv. č. R-6283. *Winaučowani, pre Političnich Commissaroch, ktere w Orientalneg Cholere aneb w ginych nakazenych Morowitych Chorostoch Obsednute Obce, z potrebnymi Poradkami zaopatrowat magu*, s. 2, § 8/c.

pred tým, ako opustili nakazenú obec, museli odovzdať komisárovi. Ten ich predymil a následne poslal do kontumacionálneho domu, kde ich podrobili dôkladnej očiste. Až potom boli odosielané adresátom.

Po uzamknutí obce mali komisári spolu s lekármi za úlohu navštíviť všetky príbytky v obci a zistiť, v koľkých rodinách už cholera prepukla. V prípade, že lekár v niektorom z obhliadaných príbytkov spozoroval na niektorom z jeho obyvateľov príznaky tohto vysoko infekčného ochorenia, nariadil celej rodine karanténu. Karanténa, ktorá zvyčajne trvala 40 dní, spočívala v tom, že nakazené rodiny mali zákaz stýkať sa so zdravými obyvateľmi obce. Ich príbytky boli od ostatných domcov oddelené kameňmi alebo inými zábranami, prípadne boli strážené vartami. Ak zistil lekár príznaky ochorenia vo viacerých rodinách bývajúcich na jednej ulici, vyhlásil karanténu pre obyvateľov celej ulice.⁵⁰

Obyvatelia nachádzajúci sa v karanténe boli dvakrát denne navštevovaní osobami, ktoré nato určil komisár. Úlohou týchto osôb bolo kontrolovať zdravotný stav ľudí v karanténe, a to takým spôsobom, že vyzvali každého obyvateľa nakazeného domca alebo ulice, aby sa dostavil k dverám svojho príbytku. Ak obyvateľ na ich výzvu nereagoval, alebo ak na ňom pri kontrole spozorovali príznaky typické pre cholera, okamžite o tom informovali lekára, ktorý mal za úlohu vykonať v domci potrebné zdravotné opatrenia.⁵¹

Rožný statok, ovce, kone, svine a kozy tých rodín, v ktorých vypukla cholera, sa mali poriadne umyť a za prítomnosti župného úradníka odovzdať obecnému pastierovi. O tejto skutočnosti sa následne vyhotovil úradný protokol. Od okamihu spísania protokolu preberal starostlivosť o tieto zvieratá obecný pastier, ktorého úlohou bolo zabezpečiť pre ne pastvu. V prípade, žeby sa „... medzi líniou obce také pastvisko nenachádzalo, alebo nedostatok paše sa ukázal, vtedy všetky statky miestne, za celých osem dní na slobodnom mieste držané, cez vodu prehnané, a zase čisto umyté, pod vartu ku kontumacionálnemu poriadku zahnané, tak skrz pastierov na to uložených odobrané, a na osobitnú pašu susednej dediny oddané majú byť, kde sa nato starosť znášať bude“⁵². Dobytok bol vrátený pôvodným majiteľom až vtedy, keď sa ukázalo, že všetci členovia rodiny sú znova zdraví a skončila im aj karanténa.

Súčasťou proticholeroých opatrení v nakazených obciach bolo tiež zabíjanie túlavých psov a mačiek. Rovnaký osud zastihol aj divých vtákov.⁵³

Aby sa zabránilo miešaniu chorých ľudí so zdravými, bol počas trvania epidémie v obci vydaný zákaz navštevovať „...školy, krčmy, hostince, obchody s korením, pekár-

50 AVM Košice, fond HT, inv. č. R-6283. *Winaučowani, pre Političnich Commissaroch, ktere w Orientalneg Cholere aneb w ginych nakazenych Morowitych Chorostoch Obsednute Obce, z potrebnymi Poradkami zaopatrowat magu*, s. 2, § 9/a,b.

51 AVM Košice, fond HT, inv. č. R-6283. *Winaučowani, pre Političnich Commissaroch, ktere w Orientalneg Cholere aneb w ginych nakazenych Morowitych Chorostoch Obsednute Obce, z potrebnymi Poradkami zaopatrowat magu*, s. 3, § 9/c.

52 AVM Košice, fond HT, inv. č. R-6283. *Winaučowani, pre Političnich Commissaroch, ktere w Orientalneg Cholere aneb w ginych nakazenych Morowitych Chorostoch Obsednute Obce, z potrebnymi Poradkami zaopatrowat magu*, s. 3, § 9/k.

53 AVM Košice, fond HT, inv. č. R-6283. *Winaučowani, pre Političnich Commissaroch, ktere w Orientalneg Cholere aneb w ginych nakazenych Morowitych Chorostoch Obsednute Obce, z potrebnymi Poradkami zaopatrowat magu*, s. 3, § 9/k.

ne, mäsiarske bitúcky...“⁵⁴. Veci dennej potreby ľudia mohli nakupovať iba na voľných uliciach, alebo im boli prinášané priamo do domu. Peniaze, ktorými sa za tovar platilo, mali byť pred použitím očistené, a to nasledovným spôsobom: kovové platidlá lúhovanim v octe a papierové predymovaním nad tlejúcou pahrebou.

„Taktiež i kostoly a božie domy boli zapreté, a služba božia na uložené hodiny pri zamknutých dverách sa končila, začiatok, koniec, a časti jej (svätá omša a požehnanie) obyvateľom skrze zvon oznamované boli, všetky verejné procesie boli zakázané, a len s osobitným povolením politickej vrchnosti mohla sa podľa spôsobu okolostojičností s nezamknutými obyvateľmi počas veľkých sviatkov, služba božia, na slobodnom a širokom mieste končiť.“⁵⁵

Duchovným a kňazom bolo zabránené navštevovať chorých a zvonit' zomrelým. Sviatosť zmierenia a posledné pomazanie boli chorému vysluhované tak „...aby duchovný pastier v nebezpečenstve nakazení, a rozšírení nebol...“⁵⁶.

Súčasťou proticholeryových opatrení boli aj predpisy týkajúce sa pochovávaní tých, ktorí cholere podľahli. Pochovávalo sa v noci, bez zvonenia, bez kňaza a príbuzných. Telo nebohého sa pred pochovaním polialo kvôli dezinfekcii klorkalkom. Potom sa špeciálnymi železnými hákmi alebo kliešťami uložilo do osobitnej truhly a „...skrze nato určeného hrobára bez všetkej ceremónie a odprevádzania na naznačenú stranu cintorína odnesené a dobre hlboko do zemi pochované bolo...“⁵⁷. Spolu s telom sa do hrobu kládol aj popol zo šiat a perín nebohého, ktoré museli byť po smrti choleryou nakazeného človeka spálené. Nakoniec sa mŕtvola ešte posypala vápnom a prikryla zeminou. Ku prevozu tiel na cintorín slúžil obecný vozík so závesmi, vyhotovený z drevených dosiek. Jeho obsluhu, ako aj celý akt pochovávaní mali na starosti hrobári, ktorých menovali richtári nakazených obcí. Hrobármi sa mohli stať iba osoby silné, smelé a zmužilé, v žiadnom prípade však nie osoby „...choré, slabé, bojazlivé, veľmi mladé alebo veľmi staré...“⁵⁸. Najčastejšie túto nebezpečnú prácu vykonávali cigáni. Aby sa hrobári počas výkonu svojej práce vyhli cholerevej nákaze, odporúčalo sa im, aby do služby nenastupovali s prázdny žalúdkom. Počas práce sa mali čo možno najlepšie chrániť pred dýchaním vzduchu, ktorý obklopoval mŕtvolu, a vyhýbať sa akémukoľvek bezprostrednému kontaktu s nimi. Okrem toho mali dbať na hygienu, umývať si ruky octom a pre-

54 AVM Košice, fond HT, inv. č. R-6283. *Winaučowani, pre Političnich Commissaroch, ktere w Orientalneg Cholere aneb w ginych nakazenych Morowitych Chorostoch Obsednute Obce, z potrebnymi Poradkami zaopatrowat magu*, s. 3, § 9/n.

55 AVM Košice, fond HT, inv. č. R-6283. *Winaučowani, pre Političnich Commissaroch, ktere w Orientalneg Cholere aneb w ginych nakazenych Morowitych Chorostoch Obsednute Obce, z potrebnymi Poradkami zaopatrowat magu*, s. 3, § 9/o.

56 AVM Košice, fond HT, inv. č. R-6283. *Winaučowani, pre Političnich Commissaroch, ktere w Orientalneg Cholere aneb w ginych nakazenych Morowitych Chorostoch Obsednute Obce, z potrebnymi Poradkami zaopatrowat magu*, s. 3, § 9/p.

57 AVM Košice, fond HT, inv. č. R-6283. *Winaučowani, pre Političnich Commissaroch, ktere w Orientalneg Cholere aneb w ginych nakazenych Morowitych Chorostoch Obsednute Obce, z potrebnymi Poradkami zaopatrowat magu*, s. 3, § 9/q.

58 AVM Košice, fond HT, inv. č. R-6283. *Winaučowani, pre Političnich Commissaroch, ktere w Orientalneg Cholere aneb w ginych nakazenych Morowitych Chorostoch Obsednute Obce, z potrebnymi Poradkami zaopatrowat magu*, s. 3, § 11.

plachovať ústa octom, kolínskou alebo nejakou inou aromatickou vodou. Po ukončení práce mali použité oblečenie vydezinfikovať a vymeniť ho za čisté.⁵⁹

Miesta pochovávaní obetí cholery zriaďovali obce zvyčajne ešte pred prepuknutím epidémie. Cholerové cintoríny boli budované na rozhraní chotárov dvoch alebo viacerých obcí, čiže jeden spoločný cintorín pre viacero dedín. V prípade, že to možné nebolo, tak si mala každá obec postaviť svoj vlastný cintorín, ktorý mal byť situovaný najmenej tisíc krokov od intravilánu obce, alebo na mieste, ktoré by bolo ťažko dostupné ľuďom aj dobytku. Župan Zemplínskej stolice gróf Anton Mailáth de Székhely vo svojom liste adresovanom stavom Šarišskej župy odporúčal pochovávať obeť cholery na poliach, ktoré by slúžili výlučne iba na tento účel. Po skončení epidémie sa mali tieto pohrebiská uzatvoriť a pre účely pochovávaní sa mali vybudovať nové cintoríny. Okrem toho navrhoval, „...aby lokalita a rozloha pohrebných miest, kde boli pochované obeť epidémie, bola riadne evidovaná v zápisniciach farských úradov...“⁶⁰. Starostlivosť o tieto hrobové miesta mala byť v kompetencii farských úradov. Hroby na cholerových cintorínoch bývali spoločné, čiže jeden hrob slúžil na pochovanie pre viacerých mŕtvych. Keď sa masový hrob celý naplnil, zasypal sa vápnom a zeminou a zapечатil sa na dobu 50 rokov.⁶¹

Odvolyvanie proticholerových opatrení

Proticholerové opatrenia, zavádzané v krajine a nakazených obciach Uhorska od 3. júna 1831, znamenali pre poddaných značné bremeno. Na príkaz stolice a jej úradníkov sa museli poddaní v letných mesiacoch nedobrovoľne zúčastňovať takých prác, akými bolo kopanie jám na cholerových cintorínoch či strážna služba v nakazených obciach. Poddaným tak neostával dostatok času na obrobienie vlastných polí. Obzvlášť negatívne vnímali osihocovacie opatrenia a zákaz pohybu. Tieto nariadenia najviac postihli skupinu želiarskych poddaných, lebo im znemožnili odchod na žatevné práce na Dolnú zem, kde si každoročne zadovážovali živobytie takmer na celý rok. Pritiažujúce bolo nepochybne aj nariadenie o zrušení trhov, čím sa ľuďom zamedzil prístup k získaniu potravín pre svoju obživu. Poddaným sa takéto opatrenia nepáčili a vysvetľovali si ich svojsky. Napätá situácia bola hlavne v tých oblastiach, kde opatrenia zostávali v platnosti, ale epidémia tam neprepukla. V takomto prostredí sa začali šíriť fámy, že cholera si páni vymysleli, zo strachu pred vpádom Rusov do Uhorska. Vraj sa boja, že by oslobodili poddaných. V obciach, kde epidémia prepukla, sa pre zmenu začala šíriť legenda o trávení poddaných pánmi. V snahe predísť vypuknutiu rodiacej sa rebélie vrchní predstavitelia krajiny napokon začiatkom augusta 1831 všetky vyššie spomínané proticholerové opatrenia odvolali a ponechali „...všetko ísť svojim behom, otvorila cesty, mestá, duchovní potom chovali mŕtvych, aj zvonit' sa dalo...“⁶².

59 AVM Košice, fond HT, inv. č. R-6283. *Instruction für die Sanitäts-Behörden und für das bei den Contumaz-Anstalten verwendete Personale*, s. 9, § 20-21.

60 ARA Košice, fond KB, Cholera 1831, inv. č. 1278/1831. *List stavov Šarišskej hradnej župy kanonikovi Košického biskupstva z 28. októbra 1831*.

61 AVM Košice, fond HT, inv. č. R-6283. *Winaučowani, pre Političnich Commissaroch, ktere w Orientalneg Cholere aneb w ginych nakazenych Morowitych Chorostoch Obsednute Obce, z potrebnymi Poradkami zaopatrowat magu*, s. 3, §9/q.

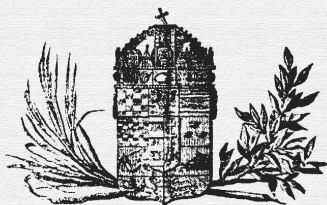
62 ROJKO, Matej: *Kronika Cyrkwy Ewangelické Solanské (1783 – 1855)*. Rkp., s. 141. Vlastivedné múzeum Hanušovce nad Topľou.

Instruction für die Sanitäts-Behörden und für das bei den Contumaz-Anstalten verwendete Personale...¹

Ad Nr. 34092.

I n s t r u c t i o n
für die
S a n i t ä t s - B e h ö r d e n ,
und für das
bei den Contumaz-Anstalten verwendete Personale,
zum Schutze
die k. k. Oesterreichischen Staaten
vor dem Einbruche
der
im kaiserlich Russischen Reiche
herrschenden
epidemischen Brechruhr (Cholera morbus)
zu sichern,
und im möglichen Falle des Eindringens,
ihre Verbreitung zu hemmen.

Auf allerhöchsten Befehl verfaßt.

O f e n ,
gedruckt in der königlichen Universitäts-Buchdruckerei
1 8 3 0.

1 AVM Košice, fond HT, inv. č. R-6283. *Instruction für die Sanitäts-Behörden und für das bei den Contumaz-Anstalten verwendete Personale.*

S u m m a r i u m.

I.

Nothwendigkeit gegen die epidemische Cholera alle jene gesundheitspolizeilichen Vorsichtsmaßregeln zu treffen, welche im Allgemeinen gegen ansteckende Seuchen vorgeschrieben sind.

II.

Verhütung des Eindringens der Krankheit, so lange sie noch auf den Nachbarstaat beschränkt bleibt.

III.

Verhinderung der Verbreitung, im Falle sich die Cholera an der Gränze der kaiserlichen Staaten (des Königreichs Ungarn) zeigen sollte.

- 1) Erkenntniß der Krankheit und ihres Verlaufes.
- 2) Verhütung der Gemeinschaft zwischen Cholera-Kranken und Gesunden.
- 3) Sorge für den allgemeinen Gesundheitszustand der Einwohner, und besonders derjenigen, welche mit den Cholera-Kranken in irgend eine Verbindung treten, um sie vor der möglichsten Ansteckung zu schützen.
- 4) Zerstörung des Ansteckungsstoffes.

IV.

Behandlung der Kranken.

I.

Notwendigkeit gegen die epidemische Brechrubr alle jene gesundheitspolizeilichen Vorsichtsmaßregeln zu treffen, welche im Allgemeinen gegen ansteckende Seuchen vorgeschrieben sind.

§. 1.

Obwohl die ansteckende Natur der morgenländischen Brechrubr (*Cholera morbus*), — welche im Jahre 1817 an den Ufern des Ganges ausbrach, und in den folgenden Jahren nicht nur beinahe ganz Ostindien verheerte, sondern sich auch bis nach Ceylon (1818), Siam (1819), China (1820), Java (1821), nach Persien und Syrien (1822), ans Caspische Meer (1825) verbreitete, und schon im Jahre 1824, besonders aber im Jahre 1829 und 1850 bei Astrachan und Orenburg in das Russische Gebiech einbrach, — vielen Aerzten noch nicht bis zur vollen Evidenz erwiesen zu seyn scheint, ja sogar von verschiedenen, besonders Englischen Aerzten gänzlich geläugnet wird; so sind jedoch sehr viele und auffallende Beweise vorhanden, welche für das Ansteckungsvermögen dieser Krankheit sprechen, wodurch sie sich gesunden Individuen selbst auf eine gewisse Entfernung mittheilen kann.

§. 2.

Bei dieser Unentschiedenheit über die bestimmte, vielleicht überall identische, vielleicht aber durch Nebenumstände modificirte Verbreitungsart dieser mörderischen Seuche, welche schon Millionen von Opfern hinwegraffte, zugleich aber bei den so laut sprechenden Beweisen für ihre contagöse Natur, gebiethet es die Klugheit und der philanthropische Sinn jedes civilisirten Staates zum Wohle seiner Unterthanen und zur Sicherstellung der angränzenden Länder immer den schlimmsten und gefahrdrohendsten Fall vor Augen zu haben, und kein Mittel außer Acht zu lassen, welches der ferneren Ausbreitung einer so schrecklichen Geißel Einhalt thun könnte.

§. 3.

Es muß daher die morgenländische epidemische Cholera in medicinisch-politischer Hinsicht von diesem Standpuncte betrachtet, und es müssen gegen selbe alle jene Maßregeln eingeleitet werden, welche eine auf Erfahrung und Vernunft gestützte Gesundheits-Polizei gegen pestartige Krankheiten vorschreibt.

II.

Verhütung des Eindringens der Krankheit, so lange sie noch auf den Nachbarstaat beschränkt bleibt.

§. 4.

So lange die Cholera auf die weit entfernten Provinzen des Russischen Reiches beschränkt bleibt, ist dort, wo derzeit der Cordon bereits besteht, gegen alle aus jenen Gegenden, in welchen sie sich bisher geäußert hat, kommende Provenienzen, eben so wie gegen die Pestverdächtigen nach dem zweiten Grade zu verfahren. Dasselbe ist im Küstenlande gegen alle aus verdächtigen Russischen Häfen anlangenden Provenienzen zu beobachten; im eintretenden Bedürfnisfalle aber gleich der Cordon zu verstärken, und auf die ganze Gränze gegen Russland auszu dehnen. Wenn die Gefahr sich nähern sollte, ist den Behörden, öffentlichen Sanitäts-Beamten und Aerzten die sorgfältigste Ueberwachung des Gesundheitszustandes einzuschärfen, und letzteren,

so wie den betreffenden Magistrats-Personen und Ortsvorstehern aufzutragen: jeden nur den mindesten Verdacht erregenden Krankheitsfall gehörigen Ortes sogleich anzuzeigen, und den Behörden im Königreiche Ungarn liegt es ob, derley Fälle der k. ungarischen Statthalterey ohne allen Verschub einzuberichten, einstweilen aber alles dasjenige zu verfügen, was bey Annäherung der Pest vorgeschrieben ist. Indessen sind alle Brieffschaften, welche aus Russland eintlangen, an der Gränze derselben Behandlung zu unterwerfen, wie jene Briefe, welche aus nosterisch von der Pest angesteckten Ländern vorkommen.

III.

Verhinderung der Verbreitung im Falle sich die Cholera in den Gränzorten des kaiserlichen Staates, oder wohl gar des Königreichs Ungarn, zeigen sollte.

§. 5.

Um gleich beim ersten Erscheinen des Uebels dessen Verbreitung so schnell als möglich durch die gehörigen Vorsichtsanstalten verhindern, oder wenigstens hemmen zu können, wird es vor allem erforderlich, von der Krankheit genaue Kenntniß zu haben. Diese wird überdieß auch aus jenem Grunde um so unentbehrlicher, als nach Aussage aller Aerzte, welche bisher die epidemische Brechruhr zu beobachten und zu behandeln Gelegenheit hatten, Rettung der Kranken gewöhnlich nur dann zu hoffen ist, wenn schleunige Hilfe geleistet werden kann.

Es muß daher Sorge getragen werden, nicht nur alle Aerzte sondern auch Nichtärzte mit den vorzüglichsten Erscheinungen bekannt zu machen, unter welchen die Cholera einzutreten und zu verlaufen pflegt, und sie von der augenscheinlichen Gefahr bey jeder Veratsäumung augenblicklicher ärztlicher Hülfe zu unterrichten.

1) Erkenntniß der Krankheit.

§. 6.

Die gewöhnlichen Vorboten des Uebels sind: Schwäche, Zittern und Abgeschlagenheit der Glieder, heftiges Kopfweh, Schwindel, Betäubung, Appetitmangel, Unruhe, Angst, Schlaflosigkeit, Herzklopfen, Gefühl von Druck in der Herzgrube, abwechselnd überlaufender Frost und Hitze mit kaltem Schweiß.

Gleichzeitig oder bald darauf folgt ein unausgesetztes Kollern im Unterleibe mit Aufreibung desselben, Eckel, heftiges Würgen, und das Gefühl von Satttheit und Magenüberladung.

§. 7.

Schnell geschieht der Ausbruch der Cholera selbst, welcher sich durch vermehrte erschöpfende Stuhlentleerungen mit Abgang häufiger, wässeriger, molkenartiger, im Alter ein Brennen erregender Flüssigkeiten, und durch Erbrechen einer ähnlichen, meist geruch- und geschmacklosen, weißlichen, mit Klumpen von Schleim vermischter Materie ausspricht. Galle bemerkt man meistens gar nicht, oder nur sehr wenig. Das Athemholen wird zu gleicher Zeit mehr und mehr beschwert, mit großer Aengstlichkeit, Beklommenheit und Gefühl von Zusammenschnürung um die Herzgegend verbunden, von Seufzen oft unterbrochen.

Im Unterleibe wechseln Schmerzen und Hitze mit einander ab, und der Drang zum Stuhle und zum Erbrechen nimmt immer zu, mit sparsamen oder gar keinem Urinieren. Der Durst wird unauslöschlich, mit dem heftigsten Verlangen nach kaltem Wasser, um das unerträgliche Brennen in der Magenegend einigermaßen zu lindern. Die Unruhe steigt in Kurzem auf jenen Grad, daß die Kranken keinen Augenblick in derselben Lage verbleiben können. Der Mund wird trocken, die Zunge bläulich oder weiß und stammelnd. Bald darauf fangen die Extremitäten an kalt zu werden; es stellen sich Anfangs Schmerzen und Reissen in denselben ein, welchen Zuckungen und heftige Krämpfe, besonders in den Fingern, Zehen und Waden

folgen; diese verbreiten sich dann über den Bauch, die Lenden und den untern Theil des Brustkorbes. Der Puls sinkt, und wird zuweilen kaum fühlbar, die Augen werden geröthet, glasig, starr; sinken in ihre Höhlen ein, und sind mit einem dunkeln Ringe umgeben. Das Gesicht des Kranken fällt ein, und drückt unter schnell zunehmender Schwäche und Hinfälligkeit die größte Traurigkeit und die vorschwebende Todesangst aus. Das aus der Ader gelassene Blut ist meistens dick und schwarz.

§. 8.

Der Verlauf der epidemischen Brechruhr ist so rasch, daß gewöhnlich in den ersten 24 Stunden das Schicksal der Kranken entschieden zu seyn pflegt. Einige unterliegen schon nach 7, 10 oder 12 Stunden. Selten dauert das Uebel über zwey Tage, und läßt dann eher Genesung hoffen, welche eben so schnell erfolgt.

§. 9.

Wenn die Kälte der Oberfläche des Körpers bis zur Startheit zunimmt, sich über die Herzgegend und die Zunge verbreitet; wenn kalter Schweiß ausbricht; wenn die Haut an den Fingern und Zehen einschrumpft, die Schmerzen plötzlich aufhören, und die Krämpfe in einen paralytischen Zustand übergehen; wenn mit den Zeichen einer scheinbaren Besserung vollkommene Gefühl- und Bewußtlosigkeit und stellenweise blaue Flecken im Gesicht und an den Extremitäten eintreten, dann pflegt der Tod nicht ferne zu seyn.

Vor dem Eintritte heftiger Krämpfe, wenn mit den wässerigen Flüssigkeiten auch etwas Galle nach oben oder unten entleert wird, und wenn die Kälte der Gliedmaßen nicht zunimmt, kann man Hoffnung nähren, den Kranken zu retten.

2) Verhütung der Gemeinschaft zwischen Cholera-Kranken und Gesunden.

§. 10.

Sobald sich in irgend einem Orte der Gränzstaaten, oder vielleicht des Königreichs Ungarn ein Fall ergibt, der die oben bezeichneten Symptome insgesammt, oder nur zum Theil offenbaret, muß alsogleich ein Arzt herbei geholt, und die unmittelbare Anzeige an die Ortsobrigkeit und von dieser mittelst der betreffenden Behörde an die königl. Statthalterey gemacht werden. Jede Unterlassung oder Verheimlichung ist schärfestens zu ahnden, und nach Maßgabe der Gefahr, die daraus entspringt, zu bestrafen.

§. 11.

Hierauf folgt die Absonderung der Kranken nach allen jenen Vorschriften, welche für die Pest giltig sind. Die Contumaz-Anstalt tritt nun in ihre volle Thätigkeit. Man beruft sich also hier auf die bereits bekannten, und bey Pestausbrüchen anzuwendenden prophylactischen Maßregeln, welche im gegebenen Falle in ihrer ganzen Ausdehnung und mit der gewissenhaftesten Genauigkeit in Ausführung gebracht werden müssen, um alle Communication mit angestechten Personen und Effecten zu vermeiden.

3) Sorge für den allgemeinen Gesundheitszustand der Einwohner und besonders derjenigen, welche mit den Cholera-Kranken in irgend eine Verbindung treten, um sie vor der möglichen Ansteckung zu schützen.

§. 12.

Feuchte Luft, Verköhlung, besonders des Nachts, gesperrte feuchte Wohnung, Körperliche und geistige Anstrengung, schlechte Nahrung, Unmäßigkeit, Herabstimmung des Gemüths, Mangel an hinlänglich schützender Bekleidung, und alles, was Entkräftung nach sich zieht, sind die vorzüglichsten Umstände, welche die Entwicklung der Cholera begünstigen. Auch pflegt sie

in sumpfigen, überschwemmten, und niedrig gelegenen Gegenden leichter zu entfliehen, und verheerender zu sein, als in trockenen Ebenen und hochliegenden Orten. Es ist daher von Seite der Ortsobrigkeit, der politischen Behörde und der Aerzte alles Nöthige einzuleiten, um den nachtheiligen Einfluß der erwähnten Schädlichkeiten nach Möglichkeit zu mindern oder zu verbüten.

§. 13.

Die Gebäude, welche man zur Aufnahme von Cholera-Kranken bestimmt, sollen wo möglich hoch gelegen und trocken sein; auch dürfen sie nie mit zu vielen Patienten überladen werden, damit die mit mephytischen Dünsten geschwängerte Luft weder den Kranken, noch den ihnen Hülfeleistenden nachtheilig werde.

§. 14.

In den Krankenzimmern muß stets für Reinlichkeit, Trockenheit und Erneuerung der Luft, und in der rauheren Jahreszeit für einen mäßigen Grad der Temperatur von beiläufig 15° Réaumur Sorge getragen werden. Wenigstens zwei Mal im Tage sind die Krankenzimmer mit Essigdämpfen, oder was noch vorzüglicher ist, mit Chlordämpfen zu räuchern. Zu diesem Behufe bediene man sich entweder der Gayton Morveaux'schen Mischung aus 2 Unzen Kochsalz, $\frac{1}{2}$ Unze Braunstein-Dryd, eben so viel Schwefelsäure und 1 Unze Wasser, welche auf warmen Sand gestellt, und öfters umgerührt wird; oder man besprühe die Zimmer zwei Mal des Tages mit einer Auflösung von Chlorkalk (1 Unze auf 1 Pfund Wasser). Es darf jedoch die Entwicklung des Chlorgases nie bis zu dem Grade gesteigert werden, daß es die Lungen beleidige.

Weil ferner die durch das Erbrechen und durch den Stuhlgang von Cholera-Kranken ausgeworfenen und entleerten Stoffe für vorzüglich ansteckend gehalten werden, so ist besonders darauf zu sehen, daß derley Auswurfstoffe, bald möglichst aus den Krankenzimmern entfernt, aber nicht in gemeinschaftliche Abtritte, sondern in entlegene, tiefe Gruben gegossen, und jedesmal mit daraufgeworfenem lebendigen Kalk, oder Erde bedeckt werde. Derley Nothgruben sind kaum, wenn sie nicht mehr notwendig sind, sorgfältig zuzuschütten, und mit einem höheren Erdbügel zu bedecken.

§. 15.

Den Einwohnern jenes Ortes, wo die Cholera ausgebrochen, ist eine gesunde, nährende und leicht verdauliche Kost anzuzurufen. Der mäßige Gebrauch von Küchengewürzen, z. B. Pfeffer, Spanischen Pfeffer, Kümmel, Anis, Knoblauch, Zwiebel u. dgl. wäre ebenfalls nicht zu vernachlässigen. Alle rohen Früchte, besonders säuerliche, wässerige, und an meisten unreife, als: Weintrauben, Melonen, Arbuzen (Wassermelonen), Gurken, müssen vermieden werden. Eben so alles, was leicht der Gährung unterliegt, und die Verdauung beschwert, als: Bier, Meth, saure Milch, Quas, der Barsech der Polen (eine säuerliche Suppe mit Rüben), Pilze, gesalzene oder schlechte Fische, fette Speisen. So zuträglich es auch ist, des Morgens etwas Branntwein oder Liqueur, vorzüglich der mit Kümmel, Anis, Krausemünze oder Wacholderbeeren bereitet wird, und unter Tages ein Gläschen Wein zu sich zu nehmen, eben so nachtheilig ist jeder übermäßige Gebrauch von geistigen Getränken und stark erhitzen gewürzhaften Speisen. Jede Ueberladung des Magens mit Speisen und Getränken, besonders des Abends, wirkt nachtheilig; nichts aber macht für die Cholera empfänglicher als Trunkenheit. Die Ortsobrigkeit muß daher die Aufsicht über Schänken, Wirthshäuser, Victualien und besonders über die gute Beschaffenheit des Brotes sich zur vorzüglichsten Pflicht machen.

§. 16.

Es soll allen Einwohnern in jenen Ortschaften, wo sich Fälle von Cholera zeigen, aufgetragen werden, ihre Wohnungen täglich zu lüften, und mit Essig oder Chlor zu räuchern; nie mit nüchternem Magen auszugehen, und besonders des Morgens etwas Geistiges oder Wärmendes z. B. einen Thee von Kamillen, Melisse, Krausemünze zu sich zu nehmen.

§. 17.

Jede angestrenzte und andauernde Arbeit, forirte Märsche bei Soldaten und Nothen, unordentlicher Lebenswandel, so wie das Herumgehen des Nachts sind sorgfältig zu vermeiden.

§. 18.

Vor dem schädlichen Einflusse der Verköhlung und der Feuchtigkeit muß eine angemessene hinlänglich schützende Bekleidung sichern.

Es soll daher Niemand in freier Luft schlafen, und bei Nachts besonders bald nach dem Schlafe nie ausgehen, ohne sich warm angezogen zu haben. Ueberhaupt ist es vortheilhaft immerwährend eine mäßige Transpiration des Körpers zu erhalten. Man trage daher unmittelbar auf dem Leibe ein Flanell-Kleidung, oder man versehen wenigstens den Unterleib mit einer tüchern Binde, und verwahre die Füße vor Feuchtigkeit, man reibe sich den ganzen Körper Morgens und Abends mit erwärmten wollenen Tüchern, oder, wenn es seyn kann, mit warmen Essig.

§. 19.

Auch könnte man den wohlthätigen Einfluß der Seelsorger in Anspruch nehmen, um durch Erweckung der Zuversicht auf die Vorsehung Gottes das Gemüth der Einwohner zu beruhigen und zu stärken.

§. 20.

Nie sollen Aerzte, Wundärzte, Seelsorger und Krankenhüter dem Dienste sich mit nüchternem Magen unterziehen, und ohne früher etwas Geistliches zu sich genommen zu haben. Man hüte sich so viel als möglich die den Kranken zunächst umgebende oder von ihm ausgehauchte Luft einzuathmen, weil diese gleich den Excrementen, als des Ansteckungsvermögens am meisten verdächtig zu seyn scheint. Auch ist es rathsam, bevor man sich in das Krankenzimmer begibt, die Hände mit Essig zu waschen, ein Gläschen mit aufgelösten Chlorkalk oder starken (auch aromatischen) Essig bey sich zu tragen, mit selbem die Gegend um die Nase zu befeuchten, oder öfters daran zu riechen, dann sich den Mund mit verdünntem Essig, Kölnischen oder irgend einem andern aromatischen Wasser auszuspülen. Nach beendigter Kranken = Visite müssen die Kleider durchräuchert, und mit andern ausgetauscht werden.

§. 21.

Dieselben Vorsichten müssen auch die Todtengräber beobachten, und wo möglich jede unmittelbare Berührung der Leichname vermeiden. Anatomische Zergliederungen dürfen auch nicht anders, als mit der größten Behutsamkeit Statt finden, und nur nachdem früher der ganze Leichnam und die eröffneten Eingeweide mit Chlorkalk = Auflösung bespritzt oder befeuchtet worden sind.

4. Zerstörung des Ansteckungstoffes.

§. 22.

Hierzu sind die zur Ausrottung des Pest = Contagiums vorgeschriebenen Maßregeln in Anwendung zu bringen, welche sich auf die Reinigung oder Vernichtung der insicuten oder sehr verdächtigen Effecten, und auf die Behandlung der angestekten Personen und Webuge = läude beziehen.

IV.

Behandlung der Cholera-Kranken.

§. 25.

Nachdem die zweckmäßigste Behandlungsweise der epidemischen Cholera, als einer neuen Asiatischen Krankheitsform, welche Europa von der östlichen Seite bedroht, noch nicht allgemein bekannt ist, so wird es nothwendig, die Aerzte und Wundärzte der Gränzstaaten, wo ein Einbruch der Krankheit am meisten zu fürchten ist, oder wirklich sich schon ergeben haben sollte, mit den bisherigen Erfahrungen, und der bis jetzt am meisten bewährten Heilmethode Englischer und Russischer Aerzte bekannt zu machen.

§. 24.

Wenn der Arzt beim ersten Beginnen der Krankheit, das ist vor dem Eintritt der Krämpfe und des Erkaltens der Gliedmassen gerufen wird, so ist ein Aderlaß gewöhnlich von der größten Wirksamkeit. Es dürfen jedoch bei Erwachsenen nicht weniger als 12 bis 15 Unzen Blut entzogen werden. Sollte bei Oeffnung der Ader das Blut nur sparsam hervoraucellen, so ist es nothwendig die Oberfläche des Körpers und der Gliedmassen mit erwärmten Lüchern zu reiben und zu bedecken, und dann die Entziehung des Blutes fortzusetzen. Wenn es möglich ist, kann man auch ein warmes Bad von 50° Réaumur gebrauchen, um die Circulation des Blutes in eine thätigere Bewegung zu bringen. Die Jahreszeit, das Klima, der epidemische Charakter, das Temperament, und die Leibes-Constitution des Kranken müssen den Maaßstab für die zu entziehende Blutmenge geben, wobei auch auf die Erleichterung zu sehen ist, welche der Kranke während des Aderlassens fühlt.

§. 25.

Nach vorausgeschickter Blutentleerung, oder wenn diese bereits wegen schon eingetretenen Magenschmerzen, Krämpfen und Kälte der Gliedmassen, und bei einem kleinen kaum fühlbaren Pulse nicht mehr anwendbar ist, (in welchem Falle sie sogar nachtheilig wäre), gebe man alsogleich zum Gebrauche des Calomel's und Opium's über, welche zwey Heilmittel allen bisherigen Erfahrungen zu Folge in der epidemischen Brechruhr als die vorzüglichsten anzusehen sind. Jedoch ist nur von großen Gaben der erwünschte Erfolg zu erwarten.

§. 26.

Es werden 10, 15 bis 20 Gran Calomel mit etwas Zucker und Arabischen Gummi in Pulverform, und nach einer halben Stunde 40 bis 50 Tropfen Laudanum liquidum Sydenhami verabreicht, diese Gabe nach 2 oder 3 Stunden (nach Maaßgabe der Gefahr) wiederholt, und auf diese Art fortgeföhren, bis die Hauptzufälle, besonders das Erbrechen, die erschöpfenden Stuhlentleerungen, das Brennen im Unterleibe, und die schmerzhaften Krämpfe nachlassen. Für Kinder muß die Dosis wenigstens auf die Hälfte herabgesetzt werden.

§. 27.

Zu gleicher Zeit trage man Sorge, die erkalteten und sich krampfhaft zusammenziehenden Glieder, besonders aber die Herz- und Magenegend mit Branntwein, Seifen- oder Campher-Spiritus, oder mit verdünntem Salmiakgeist zu reiben, und den Kranken mit erwärmten Lüchern einzuhüllen. Je heftiger die Krämpfe und die Kälte der Extremitäten werden, je mehr die Schwäche und Hinfälligkeit zunimmt, desto öfters müssen die geistigen Einreibungen wiederholt werden, welchen dann auch Senfteige auf die Fußsohlen und auf die Magenegend heizugesellen wären, nebst dem Gebrauche irgend eines aromatischen, mit den oben erwähnten Mitteln abwechselnd darzureichenden Wassers oder einiger Tropfen Pfeffermünzöles auf Zucker.

§. 28.

Wenn der Kranke die ihm verabreichten Medicamente ausbricht (wie dieses sich leicht ereignet, wenn der Arzt zu spät gerufen wird) müssen selbe alsogleich in etwas kleineren, aber desto schneller auf einander folgenden Dosis wiederholt werden. Und sollte der Magen platterdings auch diese nicht vertragen, so kann man mit einem Gemische von 2 Gran Opium, 15 Gran Calomel und 5 bis 4 Drachmen Honig die Zunge und die innere Fläche der Mundhöhle bestreichen, damit der Kranke durch langsames und unmerkliches Hinabschlingen des Speichels auch die aufgetragene Arznei hinab befördere.

§. 29.

Um den Stuhlzwang und die krampfhaften Schmerzen im Unterleibe zu besänftigen, bedient man sich schleimiger Klystiere mit etwas Opium; nämlich 5 bis 4 Unzen irgend eines schleimigen Abkudes von Keiß, Gerste, Salep = oder Eibischwurzel, oder von zerstoßenen Leinsamen, mit 20 oder 30 Tropfen Landanum liquidum, alle 2 bis 3 Stunden wiederholt.

§. 30.

Den lästigen Durst lösche man mit einem Keiß = oder Gersten = Decoct. oder mit einem leichten Aufguss von Kamillenblüthen, welche jedoch lauwarm, und in kleinen öfters wiederholten Gaben gegeben werden müssen.

§. 31.

Wenn durch 5 bis 6 Stunden weder Erbrechen, noch schmerzhaftes erschöpfende Stuhlentleerungen eintreten, die Krämpfe nachlassen, die Oberfläche des Körpers sich erwärmt und auszudünsten anfängt, und der Kranke die Wirkung des Mohnsaftes durch Betäubung und Schläfrigkeit, oder jene des versüßten Quecksilbers durch vermehrte Speichelabsonderung oder durch breiartige gallige Stuhlgänge andeutet, so ist der fernere Gebrauch dieser Arzneien zu unterlassen, und eine gelinde magenstärkende Mirtur aus Krausemünzen = oder Melissenwasser mit etwas Hoffmann'schen Geiste, oder ein paar Tropfen Pfeffermünzenöbles auf Zucker zu verabreichen.

§. 32.

Zum Schluß der Kur dient etwas Rhabarber = Tinctur mit einem aromatischen Wasser und Arabischen Gummischleim verfest.

§. 33.

Sobald das Erbrechen aufhört, suche man auch den Kranken mit Kräftsuppen, Gersten = oder Keißschleim, und manchesmal mit einem Löffel voll guten Wein zu erquicken.

§. 34.

Sollte in der Convalescenz Verstopfung des Leibes eintreten, dann bediene man sich einer Unze Ricinöhl, oder einer Mischung von einer Drachme Magnesia mit 10 bis 15 Gran Rhabarberpulver.

Die heftige Eflust, welche nach überstandener Krankheit nicht selten eintritt, darf nur mit der größten Behutsamkeit und Mäßigkeit befriediget werden.

§. 35.

Den Gränz = Sanitäts = Anstalten wird es zur Pflicht gemacht frühzeitig Sorge zu tragen, daß in allen Apotheken die bisher erwähnten Arzneikörper, welche zur Verhütung und Heilung der Cholera nothwendig sind, in hinlänglicher Menge und von der besten Qualität vorhanden seyen.

§. 56.

Der Landesstelle wird es anheim gestellt, diesen Vorschriften die möglichste Allgemeinheit zu verschaffen, um die Einwohner der Gränzstaaten, in welchen ein Eindruck der Cholera möglich ist, oder wirklich schon Statt fand, mit allen jenen Vorsichtsmaßregeln bekannt zu machen, welche zu ihrem und ihrer Mitbürger Wohl erforderlich, besonders aber für jene, die sich dem Dienste und der unmittelbaren Pflege der Kranken widmen, von der größten Wichtigkeit sind.

Zu diesem Behufe ist auch eine Uebersetzung dieser Vorschriften in die im Königreiche Ungarn gewöhnlichsten Landessprachen veranstaltet, und an die Gränzbehörden zur Benutzung, und im Falle der Nothwendigkeit, zur genauen Nachachtung in nöthiger Anzahl versendet worden.

§. 57.

Zum Gebrauche für das ärztliche Personale wird als eine wissenschaftliche Erweiterung und gleichsam Concentrirung der in dieser Instruction enthaltenen kürzer verfaßten Angaben hier noch eine besondere Abhandlung über die Cholera morbus angehängt.

Ofen am 21. Dezember 1850.

Inštrukcie pre Sanitárne úrady, pre personál lazaretov...²

Zhrnutie

I.

Nutnosť urobiť všetky policajné opatrenia namierené proti šíreniu cholery, ktoré sú vo všeobecnosti predpísané pri šírení epidémií.

II.

Zabránenie vniknutiu choroby, pokiaľ je obmedzená iba na susednú krajinu.

III.

Zabránenie šíreniu choroby, v prípade ak by sa prípady cholery našli na území cisárskych krajín (Uhorského kráľovstva).

1. Rozpoznanie choroby a jej priebehu.
2. Ochrana spoločnosti pred ľuďmi chorými na cholera.
3. Starosť o zdravotný stav obyvateľstva, a predovšetkým o tých ktorí sa dostali do kontaktu s človekom chorým na cholera, aby sa zabránilo nožnej nákaze.
4. Zničenie zdroja nákazy.

IV.

Liečenie chorých

² Preložil Anton Liška.

I.**Nutnosť učiniť všetky policajné opatrenia namierené proti šíreniu cholery, ktoré sú vo všeobecnosti predpísané pri šírení epidémií.**

§1

Aj keď výskyt orientálnej cholery (cholera morbus), ktorá vypukla v roku 1817 na brehoch rieky Ganga a v nasledujúcich rokoch sa rozšírila po celej východnej Indii - na Cejlón (1818), Siam (1819), do Číny (1820), na Jávu (1821), neskôr aj do Perzie a Sýrie (1822) až po Kaspické more (1823); a už v roku 1824, ale najmä v rokoch 1829-30 pri Astrachane a Orenburgu prenikla na územie cárskeho Ruska, - nebol lekármi naplno dokázaní, dokonca niektorými anglickými lekármi popieraný, existujú však viaceré nápadné dôkazy, ktoré hovoria o možnostiach nákazy tejto choroby, ktorá sa prenáša medzi zdravými individuami na základe určitej vzdialenosti.

§2

Pri neistote nad istými, možno všade identickými, možno modifikovanými možnosťami šírenia nákazy, ktorá už usmrtila milióny ľudí, prikazuje zdravý rozum a filantropický zmysel každého civilizovaného štátu, aby sa postaral o bezpečie svojich poddaných a o občanov okolitých štátov, vždy mal pred očami tú najhoršiu možnosť nákazy a nevynechal žiadny prostriedok na obmedzenie tejto nákazy.

§3

Pri orientálnej epidémii cholery musíme brať do úvahy aj politicko-medicínsky pohľad, musia byť použité všetky opatrenia polície vyplývajúce zo skúseností z podobnými morovými chorobami.

II.**Zabránenie vniknutiu choroby, pokiaľ je obmedzená iba na susednú krajinu.**

§4

Pokiaľ je cholera obmedzená na odľahlé provincie Ruskej ríše, je tam už vytvorené ochranné pásmo ktoré obmedzuje pohyb ľudí z týchto provincií, taktiež je vytvorené ochranné pásmo v oblastiach kde je podozrenie tejto choroby. Ak by vzniklo podozrenie prenikania choroby do rakúskych krajín je nutné hneď vytvoriť obdobné ochranné pásmo pri ruských hraniciach. Ak by sa nebezpečenstvo blížilo, je nutné aby úrady, sanitárne zariadenia a lekári zbystrili pozornosť a pozorovali obyvateľstvo, taktiež je nutné prikázať predstaviteľom magistrátu a ostatným riadiacim osobám aby: každé podozrenie na chorobu hneď hlásili úradníkom kráľovstva Uhorského a tí aby to hlásili hlavným uhorským predstaviteľom. Taktiež je nutné konfiškovať všetku poštu prichádzajúcu z Ruskej ríše, ktorá by mohla informovať o šírení nákazy.

III.**Zabránenie šíreniu choroby, v prípade ak by sa prípady cholery našli na území cisárskych krajín (Uhorského kráľovstva).**

§5

Aby sa hneď pri prvom objavení tejto choroby tak skoro, ako sa len dá príslušnými dozornými orgánmi zabránilo jeho rozšíreniu, alebo sa aspoň mohlo pribrzdiť, bude

predovšetkým žiaduce, mať o chorobe presné vedomosti. To bude okrem toho aj z toho dôvodu také nenahraditeľné, pretože podľa výpovedí všetkých lekárov, ktorí doteraz mali príležitosť túto epidemickú chorobu pozorovať a ošetrovať, možno dúfať v záchranu chorých iba vtedy, keď im môže byť poskytnutá rýchla pomoc.

Je teda nutné postarať sa o to, aby sa nielen lekári ale aj súdni lekári oboznámili so všetkými zvyčajnými príznakmi, pod ktorými cholera zvykne nastupovať a prebiehať a aby boli upovedomení o očividnom nebezpečenstve každého zameškania lekárskej pomoci.

1. Rozpoznanie choroby a jej priebehu.

§6

Bežnou (zvyčajnou) predzvesťou choroby sú: slabosť, triaška (chvenie) končatín, silná bolesť hlavy, závrat, omráčenie (omámenie), nechutenstvo, nepokoj, úzkosť, strach, nespavosť, búšenie srdca, pocit tlaku v srdcovej dutine, striedavé záchvaty zimnice a horúčky so studeným potom.

Súčasne alebo ihneď potom nasledujú neutíchajúca kŕče v podbrušku vedúce k jeho vysileniu, silné dávenie a pocit sýtosti a preťaženia žalúdka.

§7

Rýchlo sa dostaví prepuknutie samotnej cholery, ktoré sa prejavuje zvýšeným vyčerávaním vylučovaním stolice s odchodom častej, vodnatej, bezfarebnej, v konečníku páliacej tekutiny, a zvracaním podobnej, väčšinou bez zápachu a nechutnej, bielej tekutiny zmiešanej s chuchvalcami hlienu. Žlč väčšinou nevidno vôbec alebo len veľmi málo. Súčasne je viac a viac sťažené lapanie po dychu, s veľkou bojzlosťou a pocitom zvierania v okolí srdca, často prerušované stonaním. V podbrušku sa striedajú bolesti a kŕče, nutkanie na stolicu a zvracanie sa stále zvyšuje, so slabým alebo žiadnym močením. Smäd sa stáva neuhasiteľným so silnou túžbou po studenej vode, aby sa aspoň z časti zmiernilo pálenie v oblasti žalúdka. Nepokoj sa za krátky čas tak stupňuje, že chorému môže jeho pohľad ostať v tej istej polohe. Ústa vysychajú, jazyk je modrý alebo biely a ohnivý. Čoskoro na to sa začínajú končatiny ochladzovať; naraz (v rovnakom čase) sa dostavia počiatkové bolesti a lámavka (trhanie, reuma), za ktorými nasleduje šklbanie (trhanie) a silné kŕče, obzvlášť v prstoch na rukách a nohách; tie sa potom rozširujú cez brucho, driek (bedro) a dolnú časť hrudného koša. Pulz sa znižuje a časom nie je skoro citeľný, oči sú červené, lesklé, nehybné, prepádajú sa do dier a sú obklopené tmavým kruhom. Tvár chorého je vpadnutá a pod vplyvom rýchlo pribúdajúcej slabosti a chatrnosti vyjadruje veľký smútok a strach zo smrti. Krv vytekajúca zo žíl je väčšinou hustá a tmavá.

§8

Priebeh úplavice je tak rýchly, že o osude chorého býva zvyčajne rozhodnuté počas prvých 24 hodín. Niektorí podľahnú už po 7, 10 alebo 12 hodinách. Málokedy trvá choroba viac ako 2 dni, po ktorých sa dá veriť skôr v uzdravenie chorého, ktoré takisto nastáva veľmi rýchlo.

§9

Keď sa chlad povrchu tela vystupňuje až k nehybnosti (strnulosti, meravosti); rozšíri sa do oblasti srdca a jazyka; keď vystúpi studený pot; keď sa koža na prstoch rúk a nôh

scvrkne, bolesti zrazu ustanú a kľče prejdú do paralytického stavu; keď so znakmi zdanlivého zlepšenia nastúpi dobrý pocit, bezvedomie a miestami modré miesta na tvári a vo výlučkoch, potom zvyčajne smrť nie je ďaleko.

Pred nástupom silných kŕčov, keď je spolu s vodnatými tekutinami zhora alebo zdola vylúčenej aj trocha žlče a keď sa chlad končatín nestupňuje, možno dúfať, že sa dá chorý zachrániť.

2. Ochrana spoločnosti pred ľuďmi chorými na cholera

§10

Hneď ako sa v nejakej obci (mieste) v pohraničných štátoch cisárstva, alebo snád uhorského kráľovstva, objaví prípad, ktorý vyššie vymenované symptómy spolu alebo len z časti vykazoval, musí byť ihneď privolaný lekár a urobené bezprostredné oznámenie na miestnu vrchnosť a od týchto prostredníctvom príslušných úradov kráľovským komisárom. Každé zanedbanie alebo zamlčanie je najostrejšie trestané, a podľa miery nebezpečenstva, z toho prameniaceho, pokutované (trestané).

§11

Z toho vyplýva izolácia chorých podľa všetkých tých predpisov, ktoré sú platné pre tento mor. Komtumacionálny úrad nastupuje teda do plnej činnosti. Odvoláva sa tu teda na už známe a pri prepuknutí moru použiteľné preventívne opatrenia, ktoré sa v danom prípade v celej ich rozsiahlosti a s najsvedomitejšou presnosťou musia zrealizovať, aby sa zabránilo akejkolvek komunikácii s nakazenými osobami.

3. Starosť o zdravotný stav obyvateľstva, a predovšetkým o tých ktorí sa dostali do kontaktu s človekom chorým na cholera, aby sa zabránilo novej nákaze

§ 12

Vlhký vzduch, prílišný chlad, obzvlášť v noci, uzavretý vlhký byt, telesná a duševná námaha, zlá strava, nestriednosť, klesanie nálady, chýbajúce ochranné oblečenie a všetko, čo človeka oslabuje, sú vynikajúce podmienky, ktoré podporujú rozvoj cholery. Zvykne ľahšie vzniknúť v bahnistých, zaplavených a nízko položených oblastiach, a je ničivejšia ako na suchých plochách a vysoko položených miestach. Preto by malo byť zo strany miestnej vrchnosti, politických správnych orgánov a lekárov urobené všetko potrebné, aby sa podľa možnosti zmiernilo alebo zabránilo škodlivému vplyvu spomenutých škodlivostí.

§ 13

Budovy, ktoré sú určené na umiestnenie chorých na cholera majú byť podľa možnosti vysoko položené a suché; tiež tam nesmie byť nahromadených veľa pacientov, aby nebezpečnými výparmi naplnený vzduch nebol škodlivý ani pre chorých, ani pre tých, ktorí im pomáhajú.

§ 14

V nemocničných izbách stále je potrebné dbať o čistotu, suchosť a obnovu vzduchu a v suchravých mesiacoch o primeranú teplotu približne 15 Réamur. Aspoň 2-krát denne musia byť nemocničné izby vydezinfikované octovými parami alebo, čo je ešte lepšie, chlórými parami. Na to sa môže použiť buď Guyton-Morveauxová zmes z 2 uncí kuchynskej soli, ½ unce pyroluzitu (burelu), také isté množstvo kyseliny sírovej a 1 unce

vody, ktorá sa privedie do varu a často premiešava; alebo sa izba 2x denne postrieka roztokom chlórovej soli („Chlorsalz“) (1 unca na 1 funt vody). Nesmie sa však vyvolávanie chlórových plynov tak vystupňovať, aby to poškodilo pľúca.

Pretože ďalej pri zvracaní a stolici chorých na cholera sa vylučujú látky, ktoré sa považujú za veľmi nákazlivé, je obzvlášť dôležité dávať pozor na to, aby tieto vylúčené látky boli, tak skoro ako je možné, odstránené z izieb, no nie do spoločných odpadov, ale vyliate do odľahlých, hlbokých jám a zakaždým zakryté zeminou. Tieto jamy, keď už viac nie sú potrebné, musia byť dôkladne chránené a zakryté vysokým kopcom zeminou.

§ 15

Obyvateľom tých miest, kde vypukla cholera, je odporúčaná zdravá, výživná a ľahko stráviteľná potrava. Práve tak by sa ani nemalo zanedbať striedme použitie kuchynského korenia, napr. čierneho korenia, španielskeho čierneho korenia, rasce, anízu, cesnaku, cibule a pod. Musia sa vyhýbať všetkému surovému ovociu, predovšetkým kyslému, vodnatému a najviac nedozretému, ako: hrozno, melóny, vodné melóny, uhorky. Tiež všetkému, čo ľahko podlieha skazeniu a zaťažuje trávenie, ako: pivo, alkoholu, kyslému mlieku, tvarohu, Barschezu z Poľska (kyslá polievka s repou), hubám, slaným alebo pokazeným rybám, masným jedlám. Hoci je to akokoľvek zdravé, dať si ráno trocha brandy alebo likér, predovšetkým ten, ktorý býva pripravený s rascou, anízom, mäťou alebo jalovcom, a počas dňa fľaštičku vína, práve tak škodlivé je každé nadmerné požívanie alkoholických nápojov a silno štipľavých korených jedál. Každé preplnenie žalúdka jedlom alebo nápojmi, obzvlášť večer, je škodlivé; nič však nerobí náchylnejším na cholera ako opilosť. Miestna vrchnosť si musí dať za povinnosť mať dozor nad krčmami, hostincami a obzvlášť nad dobrou kvalitou chleba.

§ 16

Všetkým obyvateľom v tých obciach, kde sa objavujú prípady cholery, musí byť prikázané, každý deň vetrať svoje domy a dezinfikovať ich octom alebo chlóróm; nikdy nevychádzať s hladným žalúdkom a obzvlášť ráno si dať niečo alkoholické alebo teplé, napr. čaj z harmančeka, medovky alebo mäty.

§ 17

Každej namáhavej a nepretržitej práci, usilovnému vymáhaniu (vyžadovaniu) kyseliny chlorečnej od vojakov a poslov, neusporiadanému spôsobu života ako aj nočnému potulovaniu musí byť svedomito zabránené.

§ 18

Proti škodlivým vplyvom podchladenia a vlhkosti musí byť zaistené primerané dostatočne ochranné oblečenie.

Preto nemôže nikto spať na čerstvom vzduchu a v noci, predovšetkým hneď po spánku, nikdy nevychádzať bez toho, aby nebol teplo oblečený. Celkovo je prospešné stále udržiavať primerané potenie tela. Nosí sa preto priamo na tele flanelové oblečenie alebo sa aspoň podbrušie zakrýva šatkovým pásom a nohy sa chránia pred vlhkosťou, čistí sa celé telo ráno a večer zohriatymi vlnenými ručníkmi alebo, keď sa dá, teplým octom.

§ 19

Možno aj požiadať o priaznivý vplyv duchovných pastierov, aby prostredníctvom prebudenia dôvery v Božiu prozreteľnosť upokojili a posilnili myseľ obyvateľov.

§ 20

Nikdy by nemali lekári, ranohojiči, duchovní pastieri a ošetrovatelia nastúpiť do služby s prázdny žalúdkom a bez toho, aby predtým nepožili niečo alkoholické. Musia sa tak dobre, ako je to len možné chrániť pred dýchaním vzduchu, ktorý obklopuje chorých alebo je nimi vydýchnutý, pretože ten obsahuje výlučky, ktorých schopnosť nakazenia sa zdá byť najpodozrivejšia. Tiež je rozumné, skôr než vojdú do nemocničnej izby, umyť si ruky octom, mať pri sebe fľaštičku s rozpusteným chlorovodíkom alebo silným (aj aromatickým) octom, ňou navlhčiť okolie a nos, alebo častejšie voňať, potom si prepláchnuť ústa zriedeným octom, kolínskou alebo nejakou inou aromatickou vodou. Po ukončenej vizite chorých musia byť šaty dezinfikované a vymenené za iné.

§ 21

Tie isté opatrenia musia mať na zreteli aj hrobári a musia sa vyhýbať akémukoľvek bezprostrednému kontaktu s mŕtvolou. Anatomická pitva nesmie byť vykonaná inak, ako s veľkou opatrnosťou a hneď na to musí byť celá mŕtvolu a otvorené útroby postriekané alebo navlhčené roztokom chlorovodíka.

4. Zničenie zdroja nákazy

§22

Tu musia byť uplatnené pravidlá predpísané k odstráneniu moru, ktoré sa vzťahujú na čistenie alebo zničenie veľmi podozrivých javov a tiež ošetrovanie nakazených osôb a budov.

IV.**Liečenie chorých**

§23

V čase, keď vhodné (prospešné) metódy liečby epidemickej cholery, ako novej ázijskej formy choroby, ktorá Európe hrozí z východnej strany, ešte nie sú všeobecne známe, bude nevyhnutné (potrebné) lekárom a ranohojičom spolkových krajín, kde je najväčšia obava z vpádu choroby, alebo kde sa už cholera skutočne zistila, by sa mala dať na vedomie dovtedajšia prax a doteraz najviac osvedčené liečebné postupy anglických a ruských lekárov.

§24

Ak je lekár privolaný pri prvopočiatkoch choroby, to jest pred začiatkom krčvov a ochladzovania končatín, v tom prípade má zvyčajne najväčší účinok púšťanie žilou. Dospelý človek môže byť zbavený nie menej ako 12 až 15 uncí krvi. Pri otvorení žily by mala krv len šetrne vyvierať, takže je potrebné povrch tela a končatiny s rozohriatým uterákom potierať a prikrývať, a potom odoberanie krvi pokračuje ďalej. Ak je to možné, môže sa využiť aj teplý kúpeľ od 30° Réaumur (30° Réaumur = 38°C), a prietok (cirkulácia) krvi sa privedie do aktívnejšieho pohybu. Ročné obdobie, podnebie, epidemický charakter, povaha a vlastný charakter choroby musí byť braní do úvahy, kvôli množstvu krvi, ktoré je možné odobrať. V priebehu púšťania žilou je možné u pacientov vidieť úľavu do bolesti.

§25

Po predošlom odbere krvi, alebo keď už nastúpili (vznikli) bolesti žalúdka, kŕče a chlad končatín, a pri malom sotva hmatateľnom pulze, by sa malo ihneď začať s užívaním chloridu ortuťnatého (Calomel) a ópia (Opium), navyše, keď tieto dva prospešné prostriedky sa prostredníctvom všetkých doterajších skúsenosti sledovaných v epidemických oblastiach javia ako znamenité (výborné). Avšak želaný úspech možno očakávať iba od veľkých dávok.

§26

Podávať sa bude 10, 15 až 20 gramov chloridu ortuťnatého (Calomel) s trochou cukru a arabského kaučuku v práškovej forme, a po 40 až 50 kvapiek liehovej tinktúry ópia (Laudanum liquidum Sydenhami), tieto dávky po 2 alebo 5 hodinách (podľa miery nebezpečenstva) opakovať, a v tomto spôsobe pokračovať, až kým hlavné príznaky, predovšetkým zvracanie, vyčerpávajúce vylučovanie stolice, pálenie v podbrušku a bolestivé kŕče zoslabnú (poľavia).

§27

V tom istom čase sa podáva starostlivosť, ktorá studené a kŕčovito stiahnuté končatiny, predovšetkým však srde a žalúdok s pálenkou, mydlom alebo gáforom a liehom, ale so zriedeným čpavkom natiera. Pacient je pri tom zavinutý do teplého uteráka. Čím budú chlad a kŕče silnejšie, čím väčšími bude slabosť a chatrnosť rásť, tým častejšie musí byť opakované natieranie. Neskôr na sa chodidlá a žalúdok môžu prikladať horčičné semenka, okrem toho sa odporúča používanie hocikakého vyššie (skôr, predtým) spomenutého aromatického (voňavého) prípravku, striedavo podávaného s vodou alebo s niekoľkými kvapkami mäťového oleja s cukrom.

§28

Ak pacient jemu podávané lieky vyvráti, čo sa môže ľahko stať, ak bude lekár príliš neskoro privolaný, musí sa daná procedúra ihneď zopakovať v o trochu menších, ale o to rýchlejších, za sebou nasledujúcich dávkach. Ak by to však žalúdok načisto (úplne) nedokázal vydržať, môže sa jazyk a vnútorná plocha ústnej dutiny potrieť zmesou zloženou z 2 gramov ópia (Opium), 15 gramov chloridu ortuťnatého (Calomel) a 3 až 4 drachiem medu a s týmto pacient cez pomalé a nepatrné prehĺtanie slín aj prinesený liek dole dopraví.

§29

Po utíšení (zmiernení) hnačiek a kŕčovitých bolestí v podbrušku sa použije sliznatý (hlienovitý) klystír s trochou ópia (Opium), a to 3 až 4 uncí sliznatého (hlienovitého) odvaru z ryže, jačmeňa, ibištekového koreňa alebo z roztlčeného ľanového semena, s 20 alebo 30 kvapkami liehovej tinktúry ópia (Laudanum liquidum), opakovať každé 2 až 3 hodiny.

§30

Neprijemný smäd sa odstráni pomocou odvaru z ryže alebo jačmeňa alebo so slabým (ľahkým) záparom (nálevom) z kvetov harmančeka, ktorý však musí byť podávaný v malých, častejšie opakovaných dávkach.

§31

Ak počas 5 až 6 hodín nenastane ani zvracanie, ani bolestivá vyčerpávajúca hnačka, slabnú kŕče, povrch tela sa zohrieva a začína sa potiť, a pacient účinok (pôsobenie) liso- vaného maku (makovej šťavy) cez omámenie a malátnosť, alebo tej osladenej ortuti cez narastajúce vylučovanie slín alebo cez kašovitú žlčovú stolicu naznačuje, tak je ďalšie používanie týchto liekov zanechané, a zmes mierne (jemne) posilňujúca žalúdok z máty kučeravej alebo medovky lekárskej s trochou hofmanských kvapiek alebo niekoľkými (zopár) kvapkami mäťového oleja s cukrom sa podáva.

§32

Na záver liečby (kúry) poslúži trocha rebarborovej tinktúry s aromatickou (voňavou) vodou a odvarom z arabského kaučuku (gumy).

§33

Hneď ako skončí vracanie, usilujte sa pacientov (chorých) osviežiť pomocou poliev- ky z jačmeňa alebo odvarom z ryže, a niekedy aj lyžičkou kvalitného vína.

§34

Ak nastupuje silnejúca zápcha brucha (tela), v tom prípade by sa mala použiť jedna unca ricinolu (ricinöhl), alebo zmes jednej drachmy magnézia s 10 až 15 gramami re- barborového prášku.

Pruďká chuť do jedla, ktorá nie zriedka nastupuje po prekonaní choroby, môže byť uspokojovaná len s veľkou opatrnosťou a miernosťou (striedmosťou).

§35

Krajinsko-sanitárne inštitúcie budú mať povinnosť zavčas sa postarať o to, aby vo všetkých lekárňach doposiaľ spomínané (zmienené) liečivá, ktoré sú nevyhnutné na ochranu (prevenciu) a liečenie cholery, v dostatočnom množstve a v najlepšej kvality boli k dispozícii.

§36

Krajinská vláda bude požadovať, aby sa pre verejnosť zaobstarala táto vyhláška (slu- žobná inštrukcia, predpis) v čo najväčšom množstve, aby obyvatelia spolkových krajín, v ktorých je vpád cholery možný, alebo sa už uskutočnil, boli oboznámení so všetkými týmito preventívnymi ochrannými opatreniami, ktoré sú k prospechu ich a ich spolu- občanov potrebné (nevyhnutné), predovšetkým ale majú veľký význam (dôležitosť) pre tých, ktorí sa pomoci a bezprostrednému ošetrovaniu chorých venujú

K tomuto cieľu sa tiež v Uhorskom kráľovstve uskutočňovaní (vykonávaní) preklad tejto vyhlášky (služobnej inštrukcie, prepisu) najbežnejšie do národných jazykov, aby mohol byť v prípade potreby v potrebnom množstve do postihnutých oblastí odoslaní.

§37

Na používanie pre lekárske personál bude ako vedecké rozšírenie a takpovediac kon- centrácia toho, čo táto inštrukcia obsahuje v kratšie (stručnejšie) zaznamenaných (napí- saných) informáciách (údajoch), zavesený jedinečný článok (referát) o Cholere morbus.

Budapešť
21. decembra 1830

Winaučovaní, pre politických commissaroch, ktoré w Orientalneg Cholere aneb w ginych nakazených Morowitych Chorotoch Obsednute Obce, z potrebnými porabkami zaopatrowat magu¹

Ku Numeri 14151. B.

Winaučowaní,

pre Politických Commissaroch, ktoré w Orientalneg Cholere aneb w ginych nakazených Morowitych Chorotoch Obsednute Obce, z potrebnými Porabkami zaopatrowat magu.

I. Wšeebecne pokračowaní Politických Commissaroch. §. 1. — 4.	III. Starost, na zaopatrowaní Eterich, a na Potrebných zamknutých Dvorch. §. 11 — 16.
II. Poradki, které Politické Commissare w Obce zakazeneg wprawditi magu. §. 5. — 10.	IV. Reguli, které pro ustanoweného Mestřeho Epotostu se zachowawati magu. §. 17. — 20.

I.

Wšeebecne pokračowaní Politických Commissaroch.

§. 1.

Reguli Politické, které prv zlošlimým Morowým Pripadku, se zachowewat magu, potrebnu Nerokownu Oštrost, a Wežnost. Težba Commissaroch, sřz Wřchnost na to sporadnych Powinnost bude, te prepřisane Poradky, z welku Pilnosti, a Accuratesu do Skřtu přiwřst, a z Oštrostu w pitomnim zlošlim Pripadku, na Pomoc Lidřteho Pokolení pokračowat.

§. 2.

Podle Rozřilu Okolostřidnostoch, y pokračowaní Commissaroch ge rozlične. Wšeece Spřisoby řu potrebně ř zachowawání, aby w Susědřtwě panugice nakazena Chorost se nepřeněřla; a gine Reguli řu potrebně, řdby už zařisřte w nekerem Mřstě takowa Chorost se ukazala, a zaře gine Prostředky prowawowat se musřgu, řdby řekowa řla nakazena Chorost přestawala, aby se nashřteř nepřiwawala. Commissare ředby, které řudřo prv Cordone won z Obce nakazeneg, řudřo prv Contumacionalnych Poradkoch w řebodnym pod Wawřu řtořicem Districtu řřz Wřchnost postawowene řu, magu Poradky dostateřne prowawit, z rozličnych Powinnostoch.

§. 3.

Te Commissare, které prv zamknuteg Linii na Sřtaciřch pri Contumacionalnem poradku postawene řu, na to pozorowat magu; aby nakazřcy Sřřřř takoweg Morowitě w Susědřneg Prowinciu aneb Mřstě panugiceg Chorosti wewlečeni neboli, a preto Contagidene podeřzene Osoby, Towary, Liřti, a gine Weřř řawit ře magu, anebdo přepřisanemu Očřstěni, a Contumaciu oddane byř mřřegu. Wšeece pod gich Pozor naleřice Wawřy a řim podřdane Osoby, řu wiplněniř Powinnostoch přitřimowat, a wšeece Prostředky, řak řak y Wřchnosti Osoby, řu Ubeřpečeniř Districtu řwořegoh, podle Okolostřidnosti, a Přepřisu do Skřtu přiwřst magu.

§. 4.

W řim Pripadku, řde se Nebezpečěniřřj Orientalneg Cholery, aneb ginyř Moroweg Chorosti, ř nekerem Sřtořicy, Districtu aneb Mřsta přibřřřuje, — Politické Commissare wšeece Reguli w řřřim Clanku Winaučowanā A. poznamenane zachowawati magu, a řed w nekerem Mřstě řaka Chorost se ukaze, ředby na to postawoweni Commissar nasledugice Poradky pilně zachowawati ma.

II.

Poradki, které Politické Commissare w Obce zakazeneg wprawditi magu.

§. 5.

Řed se řaka Chorost, řtera Morowu, aneb Orientalnu Cholery znamena, w řednim Mřstě ukaze, řebda ma se od Wřchnosti postawoweny Commissar z Doctorom řnedřy na to Mřsto řawit, a potrebně Poradky z řekarřku Řaddu učiniř, y řelu Okolostřidnost řwořeg Wřchnosti, z Doktorřřim porozumenim řznamřti, od řeg řalřře Rozřazř dostane, a aby akurately ře do Skřtu přiwřři, pilně pozorowat řudře, y Řniřu řařdy Den (Diarium) prowawit, podle řtereg Wřchnosti Wřwod wřdar řowinowati řest.

α

1 AVM Košice, fond HT, inv. č. R-6283. Winaučowaní, pre politických Commissaroch, ktoré w Orientalneg Cholere aneb w ginych nakazených Morowitych Chorostoch Obsednute Obce, z potrebnými Porabkami zaopatrowat magu.

§. 6.

Kdyby w Ocraste flogica Chorost strz Doctora Moroweg Nature pode.rena se widela, techdy bez Messkana take Porady wprowadene budu, aby se w teg Obcy daleg ne rozssirila, any na drube Misto prenesena nebola, w tim pripadku Porady w A. §. 12. 13. prepisane z weliiku Ostroftu docud zachowawane budu, pokud Wrchnost se nepřeswedi, či ta Chorost Wihodnych Kragin Cholera, či gina Morowa Chorost ge, a pod aaku Regulu prislucha

§. 7.

Uprawe w takowym wofse esse ne gistym puiadku Obec na jeden Spusob zapreta byt nemože, techda predce jeden Obywatel bez osobliwego Pasussa, a dozwolej Wrchnosti, z Obcy winst nemože, a ani nebude jeden, pokud tento Zakaz trwa, bez Wrchnosti Pasussa do takowego Mista pripusteni. Potrebne techda bude w tim Pripadku Wartu mistawit, aby se Nessesti nerozmnožilo, a Magistratualna Osoba, pod Odpowedu stat bude, podzrenema Clowekowoy Pasuss udelit.

§. 8.

Kdyby ale w negakeg Obcy gistotne, ta Wihodnych Kragin Cholera se oznamila, aneb y Morowa Chorost se ukazala, techdy hnedky Otre Porady wprowadene byt misegu: Politicni Commissar z Doctorom w teg Obcy zostat powinnowati bude, a Wenku wiffede swoge Ulinky poradnym Spusobom do Skutku prwest ma, ktere nasljeducym Spusobem se zachowawat magu.

a.) Uprawe missany Obywateloch takeg Obcy, kde len gedna Familia, anebo ne.ktere Domy, z tu Morowu Chorostu nakazene gsu, celkom zabamowane byt nemože, a oddelenj Mista w takowym Pripadku, kde se Chorost wizna, aby wjceg anebo meneg podezrene Osoby pod Opatrnost poddani byli, ne dlubo možno gest, techda pozada to Pewnost Susednych Obcoch, aby take Misto do Okola z Wartami Obličeno bolo. Na ten Spusob Wrchnost podle Pripadku, strz Wogsko, aneb y drubych Obimateloch, Wartu obfadi. A gať te Wartu na naznacene Mista se prenesu, z takoweg Obci flogice Wartu bez wiffedebo dotknuta, do swogeg Obcy odegst magu.

b.) Zakazano bude, takoweg zamknuteg Obcy, bez Wiminjy, Obywatelom se ku Cordonalneg Linie priblizowat, anebo tagemnym Spusobem utesnut; ano y Penize, Listi, aneb gine Wecy tagemne pres Liniu prenest, anebo z Ludzými Ludmi, anebo z Wartu se schadzat.

c.) Listi, Pisma, Penize, a gine Wecy, ktere meneg Gedu do sebe wtabugu, možu Obywatele zamknuteg Obcy, Commissarowi oddat, ktery po ucinienim Prekurenj, do daljshebo Cistenj na Contumacionalny Dom odda, odkud na naznacene Misto se odesliu.

d.) Kdyby nekdo z takowego zamknutego Mista odegst chtel, techda Commissar takoweho, gať nahle z wiswedčenom Doctorškim o swogim zdawym Spusobe se wiswerlit može, z gednu Prepustugicu, Cedulku do Domu Contumacionalneho odprowadit da, kde se prepisanim Regulom Contumacionalnim ku Očistenj poddat powinowati bude. Tu Regulu y Doctore, a Politicne Commissare zachowawat magu, kcy strz drubich odmenene bywagu. Kdyby ale od Politicneg Wrchnosti w negakich Pripadkoch Doctore aneb Commissare do zamknutego Mista poslane boli, tak magu na to pozorowat; aby nakazeni Štroff Cholera, aneb gineg zleg Chorosti, pod negakými Okolostogicnostami prepudeni, a do gisleg dalekosti přeneseni bol. Budu se techda od Contagialneho Parowiteho Areju oddeleno trimat, a wiffede tu nižeg poznamenane Opatrnosti potrebowat, aby se na proti Nakazenštwj zawerowali, a prachno Chorosti daleg nerozssirili, niži ale na swoge Sstacie se přinewraca, misegu se dokonaleg Cistore w Dome Contumacionalnym poddat, gich bile Kuchy, a Sare stimi premenit, ktere pri Wchadzani do zamknuteg Obcy do Domu Contumacionalneho k temu koncy donesti. — W pripadku, kdyby zagiste Nebezpečenštwom Nakazeni podmenene boli, powinnowate gsu, gať y druby, ktere pre Contagium podezreni gest, prepisanim Contumacionalnim Regulom se poddat.

§. 9.

Ab y w gedneg Obcy už strznuta Morowa Chorost gať len možno negšforeg, se uspokojit mohla, a geg Rozširenj w Obcy zabamowane přisřko, budu Politicne Commissare, z Pomocu Doctora nasljedugice Reguli ostro zachowawat:

a.) Wiffede Domy w kterych se z Morowu Chorostu nakazene, anebo take Lude, ktere kratko predtim z borymi se missali, anebo nakazeni Nebezpečenštwom se obawat magu, budu od drubich strz dokonale Wartu oddelene, a pribod ku nim se gim strz Krblic, a bromazdene Kameňa a gine Prostredy zabranj, a len gedne teč wod Wartu flogicy Pas se zanecha.

b.) Aby len gedna Ulica, anebo gedna Častka Obcy pod gistym zakazena gest, anebo podezrena, ta teč na ten Spusob, od ginich Častkoch Obcy wimknuta bude, aby se zdrawe Obywatele z takowými nemjsali.

c.) Aby každý nový Horostí Pripadek hneďký pomerkovaný bol, Politické Commis-
sare Zaopatrowńkoch postawja, ktere zamknute Domy, každý Den dwaraz obegdu, a kaž-
du Familii Osoby, ku Dwerom wywołagu, koby techdi gedno aneb drube z Familii nepri-
bodiło, anebo by Zaopatrowńci, na Wywołanim negačky Zori Staw pomerkowali, hneďki
Doctorom oklasti magu, ktery hneďky tam prigst, a to co Potrebno bude sporadat ma.
Powinni budu y sami Obywatele každy Zory Pripadek, oznámít.

d.) Doctor hneďky oddelení Zdravých od Zorych zporada, a pozorowat bude, aby
Zore do welkých suchých čistých Swetlicoch preložene boli.

e.) Kdyby Mnozstwj, Familii stawoch nakazeneho Domu, a Zudoba oddelení nedo-
pusila, anebo kdyby se Morowe Horoste w gednim Miste welmi rozmnozowali, techda
Commisfar z Doctorom na to pozorowat ma, aby gedem welššy na to sucy Zudinek w teg
Obcy na Špital obratil, aneb w potrebnym Pripadku pre Zorych Zudky na wywiffenjm
Placu Miska teho zporadal.

f.) Do toho Špitala, anebo y Zudky wšede te, ktere na Cholera, anebo na ginu
Morowu Horost trpja. a w Dome odpočinek, a Prostředky Dlnosti nemagu, štrž gedneho
Služy z Perinami, Satami, a Wlilznu, tak preprowadene budu, aby se z nišim nezmissáti.

g.) Po oddálenj Zoreho teg Familii, z ktereho Domu wipratani gest, Powinnost bu-
de podle prepisu Doctorškeho, cely Dom y tam nachadzegice Wecy čistit, na to uradi Ob-
cocy, aby to Čistenj do Šturku přinesene bolo, ostro merkawat budu, a Doctore magu w
tim wáznym Pripadku, na to pozorowat.

h.) Po dočonalym Wičifšení este štiri Tídne tačky Dom, gač podezřeni Uhlidani bu-
de, a koby žaden nowy Pripadek medzi tim Casom se neukazal, techda misi se pri pri-
tomnosti Commisfara, Doctora, a gedneg Osoby z Uradu takowy este přehledat, a keď se
pri tegto příležitosti, wšede podle prepisu wičifšeno nagde, a ani žadne Sary, Wlilzna, a
gine Ged prigimagicke Wecy po Kuroch se nenaleznu, techda Commisfar z Doctorom takó-
wy Dom, za Slobodny wihlasti.

i.) Takowemu Čisteni, Zaopatrowanj, a Přehledeni y giné Domi poddane gsu, ktere-
by pre Nakazenje podezřene byli, hočby y Morowey Horostí w nich Značky se nenachadzali.

k.) Wšede bludice Psy a Koti se škazít magu. Žaden Drobštk na slobodnym Miste
se ne trpi, a y te přiletagice Ptaki budu štrž Šteljane, aneb gine Prostředky, od zamknú-
rych Domoch, a Ulicoch oddalene. Rozny Statek, Owce, Koše, Swiže, Kozí, z takowých
zamknutich Domoch přweg, štrž Familii Osoby umite odehnane pry Přitomnosti Uradu po-
pisane, a do osobliwego Protokollu poznamenane, Passtom oddane, a na Paswisko wipu-
štene budu. Kdyby ale medzi Lineu Obcy takoweg Paswisko se nenachadzalo, aneb Nedo-
šatek Passi se ukazal, techdi wšede Štaty Gminské, za cale osem Dni na slobodnym Miste
trimane, prez Wodu přehnate, a zase čisto umite, pod Wartu ku Contumacionalnem Po-
radku zebnate, tam štrž Passtoch na to Uloženich odebrate, a na Osobliwu Passu Susěd-
neg Dediny oddane magu byt, kde se na to Starost znašsar bude.

l.) Powetry w horich Swetlicoch, Sary a Wlilzna Zorich, misegu podle Doctorškeho
prepisu pilne čistene byt, a wšlužicym Osobam nakazat se ma, aby se Šrošti rych na Orien-
talnu Cholera horych, ktere Špodkom anebd Wrdem wchadzagu, hneďky z Korkalkom roz-
puštenim Šrošti polali, a z horeho Swetlicy wipratali, a ne do společných Zudaroch, ale
do Samoch wyliwali, y z nečasnym Wapnom, aneb žemu přitřili. Teto Gami, keď už
potrebne nebudu, zaspřane byt magu.

m.) Politický Commisfar wšede to co Doktor na Čistotu Dediny urady do Šturku
přinese, aby Powetry kážice přičinj, podle Možnosti ošerowane boli.

n.) Aby wšede missani Obiwatšloch, a rozšřitenj nakazeneho Gedu zabamowat se
meblo, wšede Šhačky se zakazugu, Školi, Arčini, Zostince, Korenne Arami, Pekarske
Lády, Šatky a tak dale se zamknur musegu: Wecy ktere kupit se magu, pod Opatřnostu
Warti aneb na slobodneg Ulicy, aneb štrže Okna a Dwere podawat se magu, Penize Me-
r. llowe, do Octu wbohene, a Papirowe, prez Dim od Šwablu, Salitri, a Otruboch pres
šurcne budu.

o.) Tak tež y Kostely a Božšte Domy budu zaprete, a Služba Boža na Uloženě
Žodiny pri zamknutich Dweroch se končít bude, Počatek, Konec, a Častky geg (Mšši Swa-
teg a Požehnača) Obywatelom štrž Dzwon oznameno bude, wšede Publične Processe gsu
zakazene, a len z Dozwolenim osobltwim političneg Wrdnosti može se podle Špusobu Ofo-
lošogičnosťech z nezamknutima Obiwatelami po Cas Welkých Swáčekoch, Služba Boža, na
slobodnym a širočym placu končít.

p.) Kňazovské potrební a Swatost Ostatného Pomazání, bude Šoremu na geden taťy Spusob udelená, aby Pastyr Duchowny Nebezpečností Nakazení, a Rozšírení podmanený nebol, gať z Doktorského Uridžení nasledowat bude.

q.) Keď takowý Šory na Morowu Šorost umre, tebda Telo geho, gať nahle za spraviedliwé umrete uznane bude, z Klockaľkom obliwane, do gedneg osobliweg Truní položene, a štr: na to sporadanebo Šrobára bez wšedčeg Ceremonii a Odprawadzani na naznačenu Stranu Cintira odnesene, bolo, a dobre hľuboko do Zemi pobowane bude, Šaty, a Derini Šemreľebo tež na Cintiru zpalene, a Popel z Telom se do Zemi zasipe. Šroby takowých Trupoch tať sporadane magu byt, gať pri panugičym Moru prepisano biwa, z gednim Šrobem obklicit, a to Misto aspon pred 50 Rokami ne otworit. Tať y ginč Ludy mrtwe Tela na ten Spusob pobowane budu, ktere na druhu Šorost zemeteli bez Ceremonii odprowadzani, a Dwoneňa, aby Obiwateľe se nestrahali.

III.

Starost, na zaopatrowanij Šorych, a na Potreby, zamknutich Obcoch.

§. 10.

Tať gať Doktore, Lekare, Šorych zaopatruwu, a wšedko co potrebno gest poručegu, misegu i Politické Commisfary, ktere pri Cholere ustawene gsu a w Nakazenich Místoch obcugu, wšedku Pomoc Šorym, ktera by ku prinawratení Šdrawij sluzila preukazowat, a Obcom potrebne Wecy ku wyžiweńu šfawowat.

§. 11.

Zu Pilnowańu a Warowańu Šorych, gaťo y ku Očištwawańu, a na Wíslubu, Muzške, a ženške Pohľawy, na pobowawańí ale Mrtwých Teloch Šrobare potrebne gsu, takowe Osoby Urady Obcoch, na Rozkaz Commisfara postawit magu. Ponewadž ale takowe Nakazenštwy baržeg poddane gsu, tebda na žaden Spusob, bore, slabe, bogazliwe, barž mlade, anebo barž stare Lude na to obratene, anebo silene byt nemožu.

§. 12.

Okrem tych Warowníkoč a Zaopatrowníkoč, taťe Štubowe štr: Commisfara sporadane budu, ktery Šorim Lekarštwá donassat, pre zamknute Šamilie ku wížiwení potrebne Wecy kupowat, a bez dotknuća negakeho oddawat, y gine Služby bez Nebezpečností Rozšírení Šorosti konat powinowate budu.

§. 13.

Aby zamknute Obce we Wížiwnosti potrebných Wecoch nedostareť netrpeli, Politické Commisfary se šarat magu, aby takowe Artikuli Potrebí z Uridžena Magistracualneg Osoby na Uloženy Čas a Ğodinu ku Kastellu Contumacionalneho Poradku, ku kterému nezamknute Obcoch Šamilie, pod Opatrnoscu, šlebodu prígšt magu, donešene, a podle Možnosti, gať negmensu Cenu, predawane boli.

§. 14.

Telkom Ğudobne zamknuteg Obcy Obywateľe, dostanu wšedke Lekarštwá darmo, a nagdu y we Wížiwnosti potrebných Artikuloč, laštwu podporu.

§. 15.

Wapostedi prinaleži ku Powinnošti Politického Commisfara z Doctoroch porozumením Reguli Policii w nakazenich Obcoch zporadat, a aby do Škutku primedene byli, oštro pozorowat, y na to osobliwe merkwat, aby te w Poradku A. §. 17. — 22. prepisane Reguli, štr: ktere Šdrawe na proti Moroweg Šorosti se zotrimowat magu, akuratne zachowane zůstali.

IV.

Reguli, ktere pry Ustanoweneg Moroweg Šorosti se zachowawat magu.

§. 16.

Každy zla nakazítedlna Šorost, keď se hnedky wigewi, a prepisane Reguli akuratne zachowawane budu, može se štoro zadušt, a Obce od Trhy zamknúća ošlobodit. Wšak

potrebne ale w takowych Pripadkoch dalše Oblebi, aby Uawratenj Morowiteg Chorosti zabranene bylo, a takowe Reguli misegu se akuratnegši zachowawat, nebo nagmensša pohyba, može už odwratenu šlostliwost nazad pripravadiť, a nowu Starost rozšširiti.

§. 17.

A w takowim Pripadku na to Starost znassat potrebno, aby žrídla takoweho Contagium, ku nagmensšemu Mištu wednospogene byli: Budu tehda,

a.) Š Moroweg Chorosti wyzdrawene, na celim Tele z Kloralkom umite, z čistim bílym Kuchem zaopatrene, a z Mineralnymi Parami kurene, do osobliwych celkom Čistých Rekonwalescentnych Domoch, anebo do blízkých w Contumacii se nachadžegících Swetlicoch ku zaopatrowánj a dalššeho Očistenj odewždane, a predpísany Čas trímáne.

b.) Gať nable Rekonwalescenti ze Špitála, aneb z Domoch se wipratagu, Swetlice y ze wššedými tam se nachadžegícími Mobiliami, aby do Potrebi prigšt mobli, z Kloralkom umywane, a pri zatworených Oknoch a Dweroch, za cele 8 Dni kurene, každy Den raz, Dwere a Okna za gednu Žodinu otworene, potom ale kurenie, obnowene, a wššedě pozapírane zanebane byť misy. Pred kureniom ale wššedě nepotrebne Randi, y z timy štrž Sorého potrebowanými, ze žnogom preniknutými Perinami, a Slamu ze wššedě Učístoru, mudre wynosyt, zpalit, a pozustaly Popel, hluboko do žemi zatopat potrebno bude.

c.) Po wikonánj Kurenj, od Contagium podežrených Swetlicoch wššedě Mobilia a Wecy (gať Wlastnost každeg Familii do Protokollu zapisana bude) na gedne osobliwy Plac, anebo do společného žumna znešt se ma, kde se pod zaopatrowánj Uradu Obcy, a Rozsudku Doktoršeho Očístca, z Wodu, Luchom, a Kloralkom mnohorazi obmigu, a tak na čiste Powetre za dlušši Čas wložene budu.

d.) Medžitim mysy se Čistenj Budínkoch počínat. W tich Swetlicoch, kde žore Osoby leželi, misegu Steni zoššfrohane, Dilowanj wirutene a kde len žem gest, takowa na gedne Such hluboko wškopana, a Šutě do Gami wššpani ze žimnu Wodu pomočenj, a z čistú žemu prikryty byť.

e.) W takowim Spusobe Swetlice za nekeło Dny pry otworeních Oknoch a Dweroch, aby štebane Powetry prebaňalo zanebane biwagu, a ku Očistenj Píwnicoch, Komořoch, Pogdoch, Masťalnoch, se obratit treba.

Tu Ponewadž žaden žory w takých Místech neležel, dost gest wššedě Dřewene ze žimnu Wodu umit, a Murowane Steni z Wapnom zabilit, a prewěrit.

f.) Teraz budu zošškrabane Steni na nowo z šřišnim Wapnom zabilene, Špedel Swetlicy z čistú suchu žemu naplneni, a do predšššeho Stawu přineseni. Dilowane křby nadhñite nebolo, z čistú Wodu z Luchom, Kloralkom mnohorazi ze wššedých Štran obmiste, a na ššebodnym powetry wysuššene, može se poznowu potrebowat, nadhñite ale mysy se na ššebodnym placu spalit. Takowim Spusobem Okna a Dwere očístowat treba.

g.) Ku temu Čistenj možu se te od panugiceg Chorosti zabranene ždawe Lude potrebowat. Robotu wššat ku misegu podle Uřidženj Doktora, a pod Opatřnostu političného Kommissara kónčit, kde se w takowim Místě na to šuce Lude nenachadžagu, misegu drube štrž političného Kommissara powolane Nagemnicy, o kterých žaplacu on se ššarat bude, na to potrebowane byť. Doctorowa Uradu Obcocy, a Osoby od Wřchnosti postaweneg powinnost bude na tu Robotu merkwat.

h.) Ponewadž takowe Osoby, ktere Domy, Šaty, Biliznu a gine Wecy očístowat misegu, predce nakazit se možu, tehda z drubými Obiwatelami žmíššat se nemožu pres cařly Čas Roboti, takowe od Contagium ne pewne misegu prez uloženy Čas oddelene byť.

i.) Doktore, Politične Commisfars, Duchowne Pastjre, Obcocy Predššawene, ktere by podle gegích Roboti temu Contagium baržeg abo meneg podmanene boli: megu Reguli pod A. §. 20. poznamenane zachowawat. Samo od sebe se rozumy, že křby gedne abo druby od teg Chorosti šchitenj bol, tak gať y gine žore pokračowat magu. Na to oštro pozorowat treba, aby pri Očístowanj ze Šatoch, a gaťykolweť Wecoch štrž Sluhoch nie pochítene nebolo, štrž to Prachno Chorosti by se poznowu rozžatřilo a rozšširiti.

k.) Aždyby se po čas Očístowanj taky Pripadeť šřbnul, žeby uspokojena Morowita žorok se znowu ohlašřla, podle Reguloch w drubim Članku popisanič oštro pokračowat treba. — Dalše wššewřenj pod D. poznamenane može šluzit Doktorom, a Političným Comissarom ku potrebnemu Čili.

— 6 —

§. 18.

Tak gaľ te sřz Wřchnost ku wřforenej Nakazenę Chorosti ustanowene Magistratu-
alne, a Lekarske Personi prepisane Reguli ostro zachowawat magu, na ten Spusob magu
y na to pozorowat, aby jim poddane Obceoh Predstawene, a wssecke Obywatele Powinno-
ste swoze wiplnili, y tu zporadane Reguli summetnice zachowawali. A temu Cili potrebno
gest aby gednemu kaźdemu geho Powinnoste častokrate wrupne nakazane byli. Aby ale kaźdy
od prestupku na proti neywiřššých Politických Poradkoch se warowal, powinnowate budu,
Normalnym Spusobem prepisane, na Pewnost wsseobecneho Uzdrawenj Poradku se pritiřka-
gice pokutowne Prawa od času do času publikowat.

§. 19.

Naposledí magu ustanowene Politické Commisare Wřchnosti, Sanitäts-Deputacii
kaźdodenne oznamit Staw panugiceę Morowę Chorosti počas Žebu, pry prestawánj, a
řdyby konec wřala pry Očiřššwánj prepisany. Dalře Poradki po wřforenanj dohoro Moru,
a žkončeneho Očiřššwj Wřchnost uridžowat bude.

Winaučowani, pre političnich commisaroch, ktere w Orientalneg Cholere aneb w ginych nakazených Morowitych Chorotoch Obsednute Obce, z potrebnými porab- kami zaopatrowat magu²

- I. Wsseobecne pokračowani političnych kommisaroch. §. 1. – 4.
- II. Porabki, ktere politične kommisare w obcy zakazenę wprowadit magu. §. 5. – 10.
- III. Starost, na zaopatrowani chorich, a na potrebi zamknutich obcoch. §. 11. – 16.
- IV. Reguli, ktere pri ustanowenę Morowę Chorosti se zachowawat magu. §. 17. – 19.

I.

Wsseobecne pokračowani političnych kommisaroch

§ 1.

Reguli politične, ktere pry zlostliwym morowym pripadku, se zachowawat magu,
potrebugu merkownu ostrost, a waźnost. Techda kommisaroch, skřz wřchnost nato spo-
radanych powinost bude, te prepisane poradky, z welku pilnost'u, a Accuratesu do skut-
ku priwest, a z ostrostu w pritomnim zlostnim pripadku, na pomoc lidskeho pokoleňi
pokračowat.

§ 2.

Podle rozdilú okolostogičnostoch, i pokračowáni kommisaroch ge rozlične. Wssecke
spusoby gsu potrebne k zachowawáni, aby w susedstwe panugica nakazena horost se ne-
přenesla; a gine reguli gsu potrebne, kdyby už zagiste w neķterem miste takowa horost
se ukazala, a zase gine prostredky prowažowat se musegu, kdyby takowa zla nakazena
horost přestawala, aby se naspatek nepřiwalila. Kommisare techdy, ktere budto pry kor-
done won z obcy nakazenę, budto pry kontumacionalnych poradkoch w sľebodnych

² Prepis dokumentu spracoval Anton Liřka.

pod wurtu stogicym districte skrz wrchnost postanowene gsu, magu poradky dostatečne prowadit, z rozličnych powinnostoch.

§ 3.

Te kommisare, ktere pry zamknuteg linii na stacích pri kontumacionalnych poradku postawene gsu, na to pozorowat magu; aby nakazicy štoff takoweg morowiteg w susedneg prowincii aneb miste panugiceg horosti wewlečeni nebol, a preto Contagiosne podezrene osoby, towary, listi, a gine weci stawit se magu, aneb prepisanemu očisteni, a contumacii oddane byt misegu. Wssetke pod gich pozor naležice warty a gim poddane osoby, ku wiplneni powinnostoch pritrimowat, a wssecke prostredky, tak gak y wrchnosti osoby, ku ubezpečeni disstrictu swogeho, podle okolostojičnosti, a prepisu do šturku priwest magu.

§ 4.

W tim pripadku, kde se nebezpečenstwi orientalneg choleri, aneb gineg morowej horosti, k nektereg stolici, disstrictu aneb mista približuge, - politične kommisare wssecke reguli w ilhim članku winaučowaňa A. poznamenane zachowawat magu, a ked w nekterym miste taka horost se ukaže, tehdy na to postanoweni kommisar nasledugice poradky pilne zachowat ma.

II.

Porabki, ktere politične kommisare w obcy zakazeneg wprowadit magu

§ 5.

Ked se taka horost, ktera morowu, aneb orientalnu choleru znamena, w gednim miste ukaže, tehda ma se od wrchnosti postanoweni kommisar z doctorom hnedky na to misto stawit, a potrebne poradky z lekarsku raddu učinit, y celu okolostogičnost swogeg wrchnosti, z doktorskim porozumenim oznamit, od teg dalsse rozkazi dostane, a aby akuratne te do skusktu prissli, pilne pozorowat bude, y knihu každy den (Diarium) prowadit, podle kterej wrchnosti wywod wydat powinwati gest.

§ 6.

Kdyby w otaske stogica horost skrz doctora moroweg nature podezrena se widela, tehdy bez messkaňa take poradky wprowadene budu, aby se w teg obcy daleg ne rozssirila, any na druhe misto prenesena nebola, w tim pripadku poradky w A. §. 12. 13. prepisane z weliku ostrostu dotud zachowane budu, pokud wrchnost se nepreswedči, či ta horost wihodnych krajín cholera, či gina morowa horost ge, a pod gaku regulu prislucha.

§ 7.

Ačprawe w takowym wsse esste ne gistym pripadku obec na žaden spusob zapreta byt nemože, tehda predce žaden obywatel bez osobliwego pasussa, a dozwołeni wrchnosti, z obci winst nemože, a ani nebude žaden, pokud tento zakaz trwa, bez wrchnosti passusa do takoweho mista pripusteni. Potrebna tehda bude w tim pripadku wurtu wistawit, aby se nesscesti nerozmnožilo, a magistratualna osoba, pod odpowedu stat budem podezrenemu člowekowy pasuss udelit.

§ 8.

Kdyby ale w negakej obcy gistotne, ta wihodnych krajín cholera se oznamila, aneb y morowa horost se ukazala, tehdy hnedky ostre poradky wprowadene byt misegu: poli-

tičný kommissar z doctorom w tej obcy zostat powinnowati bude, a wenku wssecke swoge učinky poradnym spůsobem do skutku priwest nam které nasledugicym spůsobem se zachowawat magu.

- a.) Ačprawe missany obywateloch takej obcy, kde len gedna familia, anebo nektere domy, z tu morowu horostu nakazene gsu, celkom zahamowane byt nemože, a oddeleni mista w takowym pripadku, kde se horost wizna, aby wiceg anebo meneg podezrene osoby pod opatrnost poddani byli, ne dluho možno gest, tehda požada to pewnost susednych obcoch, aby take misto do okola z wartami obkličeno bolo. Na ten spůsob wrchnost podle pripadku, skrz wogsko, aneb i druhych obiwateloch, warti obsadi. A gak te warti na naznačene mista se prenesu, z takoweg obci stojice warti bez wsseckeho dotknuťa, do swogeg obcy odegst magu.
- b.) Zakazano bude, takoweg zamknuteg obcy, bez wiminky, obywatelom se ku kordonalneg linie približowat, anebo tagemnym spůsobem uteknut; ano y penize, listi, aneb gije wecy tagemne pres liniju prenest, anebo z cudzými ludmi, anebo z wartu se schadzat.
- c.) Listi, pisma, penize, a giné wecy, které meneg gedu do sebe wtahugu, možu obywatel zamknuteg obcy, kommissarowi oddat, který po učiňením prekurení, do dalsseho čisteňy na kontumacionalny dom odda, odtud na naznačene misto se odesllu.
- d.) Kdyby nekdo z takoweho zamknuteho mista odegst chtel, tehda kommissar takoweho, gak nahle z wiswedčeňom doctorskym o swogim zdravym spůsobem se wiswetlit može, z gednu prepustugicu cedulku do domu kontumacionalneho odprowadit da, kde se kde se prepisany regulom kontumacionalnim ku očistení poddat powinnowati bude. Tu regulu i doctore, a politočne kommissare zachowawat magu, kdy skrz druhich odmenene bywagu. Kdyby ale od političneg wrchnosti w negakich pripadkoch doctore aneb kommissare do zamknuteho mista poslane boli, tak magu nato pozorowat; aby nakazeny štošs cholery, aneb ginej zleg horosti, pod negakými okolnostami prepudeni, a do gisteg dalekosti preneseni bol. Budu se tehda od kontagialneho parowiteho kreizu obdaleneho trimat, a wssecke tu nižeg poznamenane opatrnosti potrebowat, aby se na proti nakazenstwi zawarowali, a prachno horosti daleg nerozssirili, mižli ale na swoge sstacie se prinawraca, misegu se dokonaleg čistote v dome kontumacionalnym poddat, gich bile rucho, a šaty stimi premenit, které pri wchadzani do zamknuteg obcy do domu kontumacionalného k temu koncý donesli. – W pripadku, kdyby zagiste nebezpečenstwow nakazeni podmanene boli, powinnowate gsu, gako y druhy, které pre Contagium podozreni gest, prepisanim koncumacionalnim Regulom se poddat.

§ 9.

Aby w gedneg obcy už strhnuta morowa chorost gak len možno negskoreg, se uspokogit mohla, geg rozssireni w obcy zahamowane prissko, budu politične kommissare, z pomocu doctora nasledugice Reguli ostro zachowawat:

- a.) Wssecke domy w kterých se z morowu horostu nakazene, anebo take lude, které krakto predtim z horymi se missali, anebo nakazeni nebezpečenstwa se obawat magu, budu od druhich skrz dokonale warti oddelene, a prihod ku nim se gim skrz chroble, a hromaždene kameňe a gine prostredky zabrani, a len geden pod wartu stogicy passe zanecha.

- b.) Aby len gedna ulica, anebo gedna ťastka obcy pod gistim zakazena gest, anebo podezrena, ta tež ten spůsob, od ginich ťastkoch obcy wimknuta bude, aby se zdrawe obyuatele z takowymi nemissali.
- c.) Aby každý nowi horosti pripadek hnedký pomerkowany bol, politične kommisare zaopatrownikoch postawia, ktere zamknute domy, každý den dwaraz obegdu, a každu familii osobu, ku dwerom wywolagu, kdyby tehdi gedno aneb druhe z familii neprihodilo, aneb by zaopatrownici, na wywołanim negaki hory staw pomerkowali, hnedky doctorowi ohlasit magu, ktery hnedky tam prigst, a to co potrebnó bude sporadat ma. Powinni budu y sami obyuatele každý chory pripadek, oznámit.
- d.) Doctor hnedky oddeleňi zdravych od horych zporada, a pozorowat bude, aby hore do welkych suchych čistych swetlicoch preložene boli.
- e.) Kdyby mnozstwi, familii stawoch nakazeneho domu, a hudoba oddeleňi nedopustila, anebo kdyby se morowe horoste w gednim miste welmi rozmnožowali, tehda kommisar z doctorom na to pozorowat ma, aby geden wetssi na to sucz budinek w teg obcy na špital obratil, aneb w potrebnym pripadku pre horych budky na wywissenim placu mista teho zporabal.
- f.) Do toho špitala, anebo y budky wssecke te, ktere na cholera, anebo na ginu morowu horost trpia, a w dome odpočinek, a prostredky pilnosti nemagu, skrz gedneho slushu z perinami, šatami, a biliznu, tak preprowadene budu, aby se z nikim nezmissali.
- g.) Po oddáleni horoho teg familii, z ktereho domu wipratani gest, powinnost bude podle prepisu doctorskeho, cely dom y tam nachadzegice wecy čistit, na to uradi obcoch, aby to čistení do skutku úrinesene bolo, ostro merkowat budu, a doctore magu w tim važnym pripadku, na to pozorowat.
- h.) Po dokonalym wičistení esste sstiry tidne taky dom, gak podezreni uhlidani bude, a kdyby žaden nowy pripadek medzi tym časom se neukazal, tehda misi se pri pritomnosti kommisara, doctora, a gedneg osoby z uradu takowy esste prehledat, a ked se pri tegto príležitosti, wssecko podle prepisu wičisteno nagde, a ani žadne saty, bilizna, a gine geg prigimagicke wecy po kutoch se nenaleznu, tehda kommisar z doctorom takowy dom, za slobodny wihlasi.
- i.) Takowemu čisteňi, zaopatrowani, a prehledeni y giné domi poddane gsu, ktere by pre nakazene podezrene byli, hocby y moroweg horosti w nich znaky se nenachadzali.
- j.) Wssecke bludice psy a koti se skazit magu. Žaden drobisk na slobodnym miste se ne trpi, a i te priletagicke ptaki budu skrz streliane, aneb gine prostredky, od zamknutych domoch, a ulicoch oddalene. Rožni statek, owce, koňe, swiňe, kozi, z takowych zamknutych domoch prweg, skrz familii osoby umite obehnane pry pritomnosti uradu popisane, a do osobliwego protokolu poznamenane, pastirom oddane, a na pastwisko wipustene budu. Kdyby ale medzi lineu obcy takoweg pastwiko se nenachadzalo, aneb nedostatek passi se ukazal, tehdi wssecke statky gmiské, za cale osem dni na slobodnym miste trimane, prez wodu prehnate, a zase čisto umite, pod wartu ku komtumacionalnem poradku zahnate, tak smrz pastiroch na to uloženich odberane, a na osobliwu passu susedneg dediny oddane magu byt, kde se na to starost znassat bude.
- k.) Powetri w horich swetlicoch (*izbách*), šaty a bilizna horich, misegu podle doctorskeho prepisu pilne čistene byt, a wislužicym osobam nakazat se ma, aby se štossi tych na orientalnu cholera horych, ktere spodkom anebo wrchem wichadzagu, hnedky z klorkalkom rozpustením štossi polali, a z horeho swetlici wipratali, a ne do společ-

- nych budaroch, ale do gamoch wyliwali, i z nehasenym wapnom, aneb zemu prikrili. Teto gamy, ked už potrebne nebudu, zaňpane byt magu.
- l.) Političny kommisar wssecko to co doktor na čistotu dediny uridy do skutku prinese, aby powetry kazice pričini, podle možnosti okerowane boli.
- m.) Aby wssecke missani obiwateloch, a rozssireni nakazeneho gedu zahatowat se mohlo, wssecke shacky se zakazugu, školi, krčmi, hostince, korenne krami, pekarske lady, gatky a tak dal ese zamknut magu: Wecy ktere kupit se magu, pod opatrnostu warti aneb na slobodneg ulicy, aneb skrze okna a dwere podawat se magu, penize metallowe, do octu whodene, a papirowe, prez dim od šwablu, salitri, a otruboch prekurene budu.
- n.) Taktež i kostely a bozske domy budu zaprete, a služba boža na uložene hodiny pri zamknutych dweroch se končit bude, počatek, konec, a částky geg (mssi swateg a požehnaňa) obywatelom skrz dzwon oznameno bude, wssecke publiczne procesie gju zakazane, a len z dozwolením osobliwim političneg wrchnosti može se podle spusobu okolostojičnostech z nezamknutima obywatelami po čas welkych swátkoch, služba boža, na slobodným a ssirokým placu končit.
- o.) Kňazowske potesseni a swatost ostatného pomazáni, bude horemu na geden taky spusob udelena, aby pastyr duchowny nebezpečenstwi nakazeni, a rozssireni podmaneny nebol, gaky z doktorskeho uridzeni nasledowat bude.
- p.) Ked takowy hory na morowu horost umre, tehda telo gehu, gak nahle za sprawodliwe umrete uznane bude, z klorkalkom obliwane, do gedneg osobliweg truni položene, a skrz nato sporadaneho hrobara bez wsseckeg ceremonii a odprowadzaňa na naznačenu stranu cintira odnesene, bolo, a dobre hluboko do zemi pohowane bude, šaty a perini zemreleho tež na cintiru zpalene, a popel z telom se do zemi zasipe. Hroby takowych trupoch tak sporadane magu byt, gak pri panugicym moru prepisano biwa, z gednim hrobem obklicit, a to misto aspon pred 50 rokami ne otworit. Tak y ginych ludi mrtwe tela na ten spusom pohowane budu, ktere na druhu horost zemreli bez ceremonii odprowadzani, a dzwoneňa, aby obiwatele se nestrahali.

III.

Starost, na zaopatrowani chorich, a na potrebi zamknutich obcoch

§ 10.

Tak gak doktore, lekare, horych zaopatruhu, a wssecko co potrebno gest poručagu, misegu i politične kommisare, ktere pri cholere ustawene gsu a w nakazenich mistoch obcugu, wssecku pomoc horym, ktera by tu prinawrateni zdrawi slišila preukazowat, a obcom potrebne wecy ku wyžiweňu ssasowat.

§ 11.

Ku pilnowaňu a warowaňu horych, gako y ku očistowaňu, a na wisluhu, muzske, a ženske pohlawy, na pohowawáni ale mrtwych teloch hrobare potrebne gsu, takowe osoby urady obcoch, na rozkaz kommisara postawit magu. Ponewadž ale takowe nakazenstwy baržeg poddane gsu, tehda na žaden spusob, hore, slabe, bogazliwe, barz mlade, anebo barz stare lude na to obratene, anebo silene byt nemožu.

§ 12.

Okrem tych warownikoch a zaopatrownikoch, take sluhowe skrz kommisara sporadane bude, ktery horim lekarstwa donassat, pre zamknute familie ku wižiweni potrebne

wecy kupowat, a bez dotknuťa negakeho oddawat, y gine služby bez nebezpečenswti rozssireni horosti konat powinowate budu.

§ 13.

Aby zamknute obce we wižiwnosti potrebných wecoch nedostatek netrpeli, politične kommisare se starat magu, aby takowe artikuli potrebi z uridzena magistratualneg osoby na uloženy čas a hodinu ku kastelu kontumacionalneho poradku, ku kterému nezamknute obcoch familie, pod opatrnostu, slebodu prigst magu, donesene, a podle možnoshi, gak negmenssu cenu, predawane boli.

§ 14.

Celkom hudobne zamknuteg obcy obyweatele, dostanu wssecke lekastwa darmo, a nagdu i we wižiwnosti potrebných artikuloch, laskawu podporu.

§ 15.

Na posledí pronaleži ku powinnoshi političneho kommisara z doctoroch porozume-nim reguli policii w nakazenich obcoch zporadat, a aby do skutku priwedene byli, ostro pozorowat, y nato osobliwe merkowat, aby te w poradku A. §. 17. – 22. prepisane reguli, skrz ktere zdrawe na proti moroweg horosti se zotrimowat magu, akuratne zachowane zustali.

IV.

Reguli, ktere pri ustanoweneg Moroweg Chorosti se zachowawat magu

§ 16.

Každá zla nakazitedlna horost, ked se hnedky wigewi, a prepisane reguli akuratne zachowawabe budu, može se skoro zahubit, a obce od trhy zamknutia oslobodit. Wssak potrebne ale w takowych pripadkoch dalsse ohledi, aby nawrateni morowiteg horosti zabranene bylo, a takowe reguli misegu se akuratnegssi zachowawat, nebo nagmenssa pohyba, može už odwratenu zlostliwost nazad priprowadit, a nowu starost rozssirit.

§ 17.

A w takowim pripadku na to starost znassat potrebno, aby žridla takoweho Contagium, ku najmenssenu mistu wednospogene byli: Budu tehda,

- a.) Z moroweg horosti wyzdrawene, na celi tele z klorkalkom umite, z čistim bilym ruchem zaopatrene, a z mineralnymi parami kurene, do osobliwych celkom čistých rekonwalescentnych domoch, anebo do blizkych w kontumacii se nachadegicých swetlicoch ku zaopatrowání a dalsseho ocisteni odedwdane, a predpisany čas trimane.
- b.) Gak nahle rekonwalecsenti ze špitala, aneb z domoch se wipratagu, swetlice y ze wsseckymi tam se nachadzegicymi mobiliamo, aby do potrebi prigst mohli, z klorkalkom umywane, a pri zatworených oknoch a dweroch, za cele 3 dni kurene, každý den raz, dwere a onka za gednu hodinu otworene, potom ale kureňe, obnowene, a wssecko pozapirane zanechane byt misy. Pred kureňom ale wssecke nepotrebne randi, y z timy skrz horeho potrebowanými, ze znogom preniknutými perinami, a slamu ze wssecku nečistotu, mudre wymosyt, zpalit, a pozustaly popel, hluboko do zemi zakopat potrebno bude.
- c.) Po wikonání kureni, od Contagium podezrených swetlicoch wssecke mobilia a wecy (gak wlastnost každeg familii do protokolu zapisana bude) na geden osobliwy plac,

anebo do spoločného humna znest se ma, kde se pod zaopatrowańi uradu obcy, a rozsudku doktorskeho očišťa, z wodu. Luchom, a klorkalkom mnohorazi obmigu, a tak na čiste powetre za dlukksi čas wilożene bude.

- d.) Medzitim musy se čisteni budinkoch počinat. W tich swetlicoch, kde hore osoby leżeli, misegu steni zosskrobane, dilowáni wirutene a kde len zem gest, takowa na gedem šuch hluboko wikopana, a šutt do gami wisipani ze zimnu wodu pomočeni, a z čistu zemu prikrity byt.
- e.) W takowym spusobe swetlice za nekelo dny pry otworenich oknoch a dweroch, aby slobodne powetry prehańalo zanehane biwagu, a ku očišteni piwnicoch, komoroch, pogdoch, masstalnoch, se obratit treba.
Tu ponewadž żaden hory w takych mistech neleżel, dost gest wssecko drewene ze zimnu wodu umit, a murowane steni z wapnom zabilit, a prewetrit.
- f.) Teraz budu zosskrabane steni na nowo z frissnim wapnom zabilene, spodek swetlicy z čistu suchu zemu naplneni, a do predessleho stawu prineseni. Dilowane kdyby nadhnite nebolo, z čistu wodu z luchom, klorkalkom mnohorazi ze wsseckych stran obmite, a na slobodnym powetry wysussene, może se poznouw potrzebawat, nadhnite ale musy se na slobodnym placu spalit. Takowym spusobem okna a dwere očištowat treba.
- g.) Ku temu čisteni możu set e od panugiceg horosti zabranene zdrawe lude potrzebawat. Robotu wssak tu musegu podle uridzeni doktora, a pod opatrnostu političného kommisara končit, kde se w takowym miste na to suce lude nenachadzagu, misegu druhe skrz političného kommisara powołane nagemnicy, o kterych zaplatu on se starat bude, na to potrzebowane byt. Doctorowa uradu obcoch, a osoby od wrchnosti postaweneg powinnost bude na tu robotu merkowat.
- h.) Ponewadž takowe osoby, ktere domy, šaty, biliznu a gine wecy očištowat musegu, predce nakazit sem oži, tehda z druhymi obywatelmi zmisset se nemożu pres caly čas roboti, takowe od Contagium ne pewne misegu prez ułożeny čas oddelene byt.
- i.) Doktore, politične commisare, duchowne pastire, obcoch predstavene, ktere by podle gegich roboti temu Comtagium barżeg abo meneg podmanene boli: magu Reguli pod A. §. 20. poznamenane zachowat. Samo od sebe se rozумы, že kdyby gedem abo druhy od teg horosti schiteni bol, tak gak y giné hore pokračowat magu. Na to ostro pozorowat treba, aby pri očištowáni ze šatoch, a gakyckolwek wecoch skrz sluhoch nic pochitane nebolo, skrz to prachno horosti by se poznouw rozgatrilo a rozssirilo.
- j.) Kdyby se po čas očištowáno taky pripadek strhnul, žeby uspokogena morowita horost se znowa ohlasyla, podle reguloch w druhim članku popisanich ostro pokračowat treba. – Dalsse wiswetleni pod D. poznamenane może sluzit doktorom, a političnym kommisarom ku potrebnemu cili.

§ 18.

Tak jak se skrz wrchnost ku wikoreneni nakazeneg horosti ustanowene magistratualne, a lekarske personi prepisane reguli ostro zachowawat magu, na ten spusob magu y na to pozorowat, aby gim poddane obcoch predstavene, a wssecke obywatele powinnoste swoge wiplnili, y tu zporadane reguli summetnite zachowawali. K temu kili potrebno gest aby gednemu kaźdemu gehu powinnoste častokrate wtipne nakazowane byli. Aby ale každy od prestupku na proti neywišsych političnych poradkoch se warowal, powi-

nowate budu, normalnym sposobem prepisane, na pewnost wsseobecneho uzdraweni poradku se pritikagice pokutowne prawa od času do času publikowat.

§ 19.

Naposledi magu ustanowene politične kommisare wrchnosti, Sanitäts-Deputacii každodenne oznamit staw panugiceg moroweg horosti počas behu, pry prestawáni, a kdyby konec wzala pry očístowáni prepisany. Ďalsse poradki po wikoreneni rohoto moru, a zkončeneho očísteni wrchnost uridzowat bude.

Recenzent: *doc. PhDr. Libuša Franková, CSc.*

ŠTUDIJNÉ MATERIÁLY

*Palác kultúry v Arade, Rumunsko.
Foto Branislav Švorc*

K SLOVENSKÝM NÁRODNOBRANNÝM SNAHÁM V PRVEJ POLOVICI 19. STOROČIA

Libuša FRANKOVÁ

Slovenské národnoobranné snahy súviseli v sledovanom období s postupným narastaním maďarizačných tendencií v Uhorsku, najmä v súvislosti s jazykovou otázkou. Jazyk a jeho úloha v národnom živote Slovákov zohrávali v slovenskom národnom hnutí od konca 18. storočia – vo fázach učenej národnej aktivity a národnej agitácie, v kontexte európskeho nacionalizmu 19. storočia, dominantnú úlohu. Spojená bola so snahami kodifikovať spisovný jazyk Slovákov a zabezpečiť jeho spoločenské uplatnenie. Súvisela aj s úsilím šíriť prostredníctvom spisovnej slovenčiny vzdelanosť a osvetu medzi širšími vrstvami slovenskej spoločnosti. Stávala sa súčasťou formovania predstáv o národnej rovnoprávnosti, s dôrazom na nepriviligované vrstvy slovenského etnika. V národnom hnutí Slovákov tak nadobúdala dôležitú kultúrnu a neskôr aj národnopolitickú a sociálnu zmysel.

Európska modernizácia, ktorá si aj v habsburskej ríši vynútila rozšírenie základného vzdelania, urobila z jazyka ako sprostredkovateľa vzdelania aj v národnom živote Slovákov dôležitú kultúrnu a spoločenskú faktor. Osvietenské snahy o vzdelávanie a kultivovanie ľudových vrstiev priviedli slovenských vzdelancov k učeneckému záujmu o jazyk. Spočiatku bol ich záujem motivovaný osvietenským patriotizmom, láskou k vlasti a slovenskému etniku, teda skôr túžbou po spoznaní jeho minulosti, kultúry, spôsobu života či osobitosti teritória, ktoré obývalo, než by sa u nich boli naplno prejavovali a presadzovali myšlienky národnej identity. Postupne sa však jazyk stával súčasťou národnej agitácie a hral ústrednú úlohu v národnej komunikácii.¹

Prvým významným centrom slovenského národného pohybu z jazykového a kultúrneho hľadiska sa stal kňazský Generálny seminár na Bratislavskom hrade. V jeho prostredí, najmä po nariadení panovníka Jozefa II. roku 1786 o vzdelávaní sa klerikov v rodnej reči, profesori a študenti nielen prijímali a pretransformovali osvietenské myšlienky, ale začali sa aktívne zaujímať o jazyk, kultúru a dejiny Slovákov. Prejavili tiež snahu o vzdelávanie a osvetu ľudových, najmä roľníckych vrstiev.² Kňazský seminár a študentský spolok vlasteneckých filológov – Spoločnosť pre pestovanie slovenského jazyka, založený roku 1786, sa stali o rok neskôr miestom prvej kodifikácie modernej spisovnej slovenčiny Antonom Bernolákom³ a jeho spolupracovníkmi na báze kultúrnej západoslovenčiny.

1 FRANKOVÁ, Libuša: *Slováci v novom veku národov (1780 – 1848)*. Prešov : Universum, 2006, s. 11-25.

2 Zriadený bol Jozefom II. nariadením z roku 1783. Od roku 1784 začali na seminári študovať Bohoslovci zo všetkých diecéz. ŠÁŠKY, Ladislav: Bratislavský generálny seminár a bernolákovské hnutie. In: *K počiatkom slovenského národného obrodenia*. Zost. Ján Tibenský. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1964, s. 97-112.

3 POVAŽAN, Ján: *Bernolák a bernolákovci*. Martin : Osveta, 1990. 304 s.; *Život a dielo Antona Bernoláka*. Zost. Augustín Maťovčík. Bratislava : Národné literárne centrum, 1997. 149 s.

Kodifikácia bernolákovského jazyka prezentovala existujúci záujem vzdelancov o jazykovú otázku a používanie spisovného jazyka v praxi. S tým úzko súviselo aj ich úsilie o rozvoj národnej literatúry a zvýšený záujem o vlastné dejiny, s cieľom rozvoja národného vedomia a obraňovania národnej rovnoprávnosti Slovákov. Vystúpenie bernolákovcov koncom 18. storočia nebolo však len záležitosťou jazykovej reformy, ale malo aj národnokultúrny a spoločenský dosah. Spisovný jazyk sa usilovali uviesť do života hlavne pomocou národnokultúrnej organizácie – Slovenského učeného tovaríšstva, založeného roku 1792.⁴ Pritom sa neuzavierali ani pred spoluprácou s evanjelickými vzdelancami. Navzájom sledovali svoje národnokultúrne a organizačné aktivity a usilovali sa o prestíž v rozvoji národného života Slovákov. Aktivity bernolákovcov koncom 18. storočia, najmä ich národnouvedomovacie snahy a starostlivosť o kultúrny rozvoj Slovákov, kladne hodnotili evanjelickí vzdelanci, napríklad Štefan Leška a Ján Vyskydanský, prejavujúci živý vzťah k domácej ľudovej reči. Aktívnym vystúpením vtedajšieho významného predstaviteľa evanjelických vzdelancov Juraja Ribaya či Ondreja Plachého a Jána Hrdličku ostali však evanjelickí vzdelanci v jazykovej otázke na pozíciách slovakizovanej češtiny a národnokoncepčne na pozíciách literárno-jazykovej a kmeňovej jednoty Čechov a Slovákov. Uvedenú jazykovú orientáciu zastával začiatkom 19. storočia aj profesor Juraj Palkovič pôsobiaci na Katedre reči a literatúry česko-slovenskej, založenej roku 1803 na evanjelickom lýceu v Bratislave, a Bohuslav Tablic na pôde Učenej spoločnosti banského okolia, založenej roku 1810 v Kostolných Moravciach a so sídlom v Banskej Štiavnici.⁵

Slovenské národnoobrané snahy sa istým spôsobom prejavili už v prvej polovici 18. storočia v podobe národnoobraných prác s určitými historickými reminiscenciami, najmä na veľkomoravskú tradíciu a cyrilometodské kultúrne dedičstvo. Obsahovali obranné historické a ideologické konštrukcie v duchu starobylosti a autochtónnosti Slovákov, napríklad u Jána Baltazára Magina a Mateja Bela. Národnoobrané teórie o „pohostinnom prijatí“ Maďarov Slovákmí a o „zmluvnej teórii“ pri vzniku uhorského štátu sa nachádzali u Samuela Timona, Mateja Bela či Adama Františka Kollára. Obrana autochtónnosti Slovákov, s pohostinnou a zmluvnou teóriou boli prítomné v národných obranách aj v prvej polovici 19. storočia. Kým v 18. storočí boli národnostné rozpory v Uhorsku postupne stupňované maďarskou liberálnou reprezentáciou, predovšetkým maďarskou nižšou a strednou šľachtou, prostredníctvom rôznych právnohistorických koncepcií, zameraných proti nemaďarským národnostiam v Uhorsku, koncom storočia odzrkadľovali maďarizačné tendencie aj nesúhlas maďarského národného hnutia s centralizačnou a germanizačnou politikou Viedne, zdôrazňujúc potrebu maďarskej reči pre uhorský národ. Po Viedenskom kongrese v rokoch 1814 – 1815 jazykovú otázku v maďarskom hnutí posilňovali aj obavy z rastúceho vplyvu Ruska v Európe, predovšetkým na slovanské obyvateľstvo v Uhorsku. Maďarizačná teória, najmä v otázke jazyka, rozpracovaná na uhorskom sneme v rokoch 1790 – 1791,⁶ sa uvádzala do života

4 *Slovenské učené tovaríšstvo (1792 – 1992)*. Zost. Milan Petráš. Trnava : Západoslovenské múzeum, 1993. 174 s.

5 FRANKOVÁ, Libuša: *Slováci v novom veku národov (1780 – 1848)*. Prešov : Universum, 2006, s. 33-37.

6 Do života sa začala uvádzať prijatím zákonného článku 4 uhorským snemom roku 1805, keď so súhlasom panovníka bolo povolené dvojrečové predkladanie písomností viedenskému dvoru

uzneseniami snemov z rokov 1805, 1807, 1811 – 1812 a 1825 – 1827.⁷ Postupne sa stávala u maďarskej národnej reprezentácie aj politickou otázkou a prezentovali ju snahy po realizácii uhorskej (maďarskej – pozn. L. F.) štátnopolitickej samostatnosti. Maďarizačné snahy boli zamerané hlavne proti Slovákom, ktorí obývali kompaktné územie vo vnútri štátu, nemohli sa hlásiť k materskému národu mimo jeho hraníc a etnicky sa podstatne odlišovali od maďarského obyvateľstva. Slováci sa pritom mohli identifikovať s uhorským historickým štátom, čo im však nebránilo identifikovať sa aj národne.⁸

Spočiatku, napriek obavám slovenských vzdelancov z maďarizačných tendencií vo verejnom živote Uhorska, nevykazovalo slovenské národné hnutie ešte výrazné protimaďarské národnostné tendencie. Vyvolané boli predovšetkým novými snemovými maďarizačnými zákonmi vydávanými v rokoch 1830, 1832 – 1836 a najmä v rokoch 1839 – 1840 a 1843 – 1844.⁹ Zavádzanie maďarského jazyka do uhorského života vyvrcholilo v roku 1844, keď po snemových úpravách z rokov 1840 a 1844, ktoré naplno zaviedli do verejného života maďarčinu, končila maďarizačná aktivita stolic¹⁰.

Presadzovanie záujmov maďarskej liberálnej šľachty v zmysle reformného riešenia poddanskej otázky, uvoľňovania feudálnych vzťahov a predovšetkým transformovania uhorskej stavovskej moci v maďarskú národnú hegemoniu, ktoré sa v 30. rokoch uskutočňovalo najmä formou nariadení stolic a iných zložiek politického, cirkevného

---

a Uhorskej dvorskej kancelárii vo Viedni, či ich podávanie v maďarskom jazyku Uhorskej kráľovskej miestodržiteľskej rade v Budíne a uhorskému súdnictvu. Panovník prisľúbil štúdium maďarského jazyka na školách v zmysle zákonného článku uhorského snemu z roku 1792. RAPANT, Daniel: *Slovenský prestolný prosbopis z roku 1842. I.* Liptovský Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1943, s. 3-6.

- 7 Uhorský snem opäť postavil do popredia maďarských národných záujmov požiadavku zavedenia maďarčiny do škôl a úradov na celom území Uhorska. TIBENSKÝ, Ján: *Chvály a obrany slovenského národa*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1965, s. 211.
- 8 RAPANT, Daniel: *Ilegálna maďarizácia 1790 – 1840*. Martin : Matica slovenská, 1947, s. 1-18, 25, 41 a *Slovenský prestolný prosbopis z roku 1842. I.* Liptovský Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1943, s. 3-6; MÉSÁROŠ, Július: Slováci a Maďari. In: *Slováci a Maďari. Súbor štúdií*. Zost. Milan Ferko. Martin : Matica slovenská, 1996, s. 21-41.
- 9 Napríklad zákonný článok 8 z roku 1830 stanovil Uhorskej kráľovskej miestodržiteľskej rade povinnosť vydávať stoliciam písucim po maďarsky všetky nariadenia, okrem obežníkov, v maďarskom jazyku. Kráľovská kúria mala po maďarsky vybavovať maďarské spory predložené v odvolávacom pokračovaní. Do úradov nemala byť v budúcnosti prijatá osoba neovládajúca maďarský jazyk. Od januára 1834 ustanovenie platilo aj pre advokátov. Zákonným článkom 6 z roku 1840 bol už zavedený všeobecný maďarský styk Uhorskej kráľovskej miestodržiteľskej rady so stolicami. Maďarský jazyk sa stal úradným jazykom v styku medzi snemom a korunou, pri súdoch, u miestodržiteľskej rady a v cirkevných inštitúciách. Zákonným článkom 8 z roku 1844 bola napríklad v Uhorsku zavedená maďarčina ako vyučovací jazyk na stredných školách. RAPANT, Daniel: *Slovenský prestolný prosbopis z roku 1842. I.* Liptovský Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1943, s. 8-9.
- 10 Odrážala politické snahy v Uhorsku nahradiť nielen latinčinu maďarským jazykom vo verejnom živote, ale predovšetkým pomadařčiť nemaďarské obyvateľstvo, najmä prostredníctvom škôl, úradov a cirkví. Aktivity stolic, napríklad Šarišskej a Zvolenskej, išli nad zákon či mimo neho. Pritom nebrali do úvahy panovníkovu rezolúciu z roku 1830, ktorá nepripúšťala nútené a násilné šírenie maďarského jazyka v Uhorsku. RAPANT, Daniel: *Ilegálna maďarizácia 1790 – 1840*. Martin : Matica slovenská, 1947, s. 5-18, 51.

a kultúrneho života, vyvolalo národnoobranne akcie aj u Slovákov. Klasické slovenské obranné spisy, vychádzajúce najmä v zahraničí, a ostré výmeny názorov slovenských autorov s maďarskou národnopolitickou reprezentáciou boli otvorenou polemikou k ideológii a praktikám maďarizácie. Zamerané boli na obranu a obhajobu jazyka, kultúry, rovnoprávneho postavenia Slovákov a Slovanov v Uhorsku, na vyjasňovanie predstáv o riešení slovenskej otázky, na obranu cirkevného života a na kritiku stavovského Uhorska. Nadviazali na jazykový obranný článok Jána Kollára v nemčine z roku 1821 *Niečo o pomadžarčovaní Slovanov v Uhorsku*, na jeho obranu z roku 1822 *O dobrých vlastnostiach národa slovenského*,¹¹ a tiež na dnes nezvestný príspevok Jána Herkeľa *Poznámky k oznámeniu a pokračovaní 1826. ročníka Tudományos Gyűjtemény*, ktorý bol replikou na programový článok vo vedeckom zborníku *Tudományos Gyűjtemény* z októbra 1825 pod názvom *Oznámenie* od jeho redaktora Ondreja Thaisza. Okrem iného v ňom prezentoval potrebu intenzívnejšieho rozširovania maďarčiny a odmietavý postoj k nemaďarským jazykom aj k postaveniu nemaďarských národností v Uhorsku, nazývajúc ich „ne-národmi“.¹² Herkeľ polemizoval s Thaiszovým pojmom „ne-národ“ aj vo vzťahu k Slovákom. Nesúhlasil so stotožňovaním národa a štátu, vnímajúc národ ako „večne pretrvávajúcu kategóriu“. Zdôrazňoval jazykovú rovnoprávnosť, a teda aj rečovú pluralitu v Uhorsku. Ako zástanca všeslovenskej orientácie inklinoval k tzv. centrálnotatranskej teórii o pravlasti Slovanov.¹³

K prvým slovenským obranným prácam v 30. rokoch patril publicistický príspevok bratislavského profesora Juraja Palkoviča *Ozváni se k nepravému některých soudu o slovenské řeči a literatuře* (Tatranka 1832). S komplexnou kritikou stavovského Uhorska, s množstvom až radikálne navrhovaných reforiem vystúpil v politickej brožúre *Hlas z Uhorska* (Hamburg 1832) Pavel Bzdúch-Senický. Prácu napísanú v nemčine adresoval Uhorskej akadémii, predstaviac sa v úvode ako „syn spod Karpát milujúci svoju vlast“,

11 Prvá obrana v podobe úvahy bola kritikou postupujúcich maďarizačných snáh v Uhorsku. Kollár v nej poukázal na dôsledky maďarizácie pre slovenský národný život. Obrana nebola zameraná proti maďarskému etniku, ale proti „extrémnemu maďarskému nacionalizmu“, ktorý autor vnímal v rozpore s osvietenskými, kresťanskými a humanistickými hodnotami. Nebola len obranou slovenskej, ale širšej kultúrnej a národnej slovanskej emancipácie. Vo vzťahu k Slovákom uviedol Kollár dve formy maďarizácie, a to „záujmové renegátstvo“, obvyklé u vyšších stavov, a „násilnú maďarizáciu“ zameranú k najnižším sociálnym vrstvám obyvateľstva. KOLLÁR, Ján: *Niečo o pomadžarčovaní Slovanov v Uhorsku*. In: *O reč a národ. Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848*. Zost. Ján V. Ormis. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1973, s. 169-176; MACHO, Peter: K recepcii Kollárovej protimaďarizačnej obrany z roku 1821 v slovanskom a maďarskom prostredí. In: *Historický časopis*, roč. 46, 1998, č. 3, s. 417-432; FRANKOVÁ, Libuša: *Slováci v novom veku národov (1780 – 1848)*. Prešov : Universum, 2006, s. 60-61.

12 Vyšla v podobe brožúry a bola rozdávaná poslancom uhorského snemu. Herkeľ v nej zaujal stanovisko k spôsobu, akým sa snažila maďarská inteligencia aktivizovať maďarské národné hnutie v druhej polovici 20. rokov, t. j. v duchu Thaiszovho posilňovania protislovenskej averzie: „Zákony našej vlasti nepoznajú v maďarskej krajine iný národ ako maďarský a inú šľachtu ako maďarskú... Hnusia sa nám a nenávidíme všetkých synov vlasti, ktorí cudzím jazykom hania maďarský národ“. MAŤOVČÍK, Augustín: *Neznáma národná obrana Jána Herkeľa z roku 1826*. In: *Historické štúdie 14*, 1969, s. 225-230;

13 Slovenská národná knižnica – Archív literatúry a umenia (SNK – ALU) Martin, sign. 31 G 16. *Ján Herkeľ*; FRANKOVÁ, Libuša: *Slováci v novom veku národov (1780 – 1848)*. Prešov : Universum, 2006, s. 63-64.

pridržiavajúci sa dvoch zásad: „výučba je prvou potrebou štátov“ a „človek človekovi je, keď aj nie najvyšší, ale vždy najbližší“. V kontexte kritiky stavovského Uhorska odmietol maďarizáciu a zákonný článok 8 z roku 1830. Aj keď nevenoval dostatočnú pozornosť materinskému jazyku ako základnému znaku a existenčnej podmienke národa, ako neskôr autori národných obrán, jeho odmietnutie maďarizácie z etnických a sociálnych dôvodov, aj z pohľadu slovanskej vzájomnosti bolo určité a jednoznačné. Preto boli jeho protimaďarizačné názory prijaté Jánom Kollárom a Samuelom Hojčom. Jazykovej otázky sa dotkol okrajovo, citujúc názory Jána Kollára z práce Výklad čili Přímětky a Vysvětlivky ku Slávy dcěře (Pešť 1832), pričom Kollárov obšírny text skrátil a terminologicky upravil. Karpaty premenoval na Tatry, slovanský jazyk na slovenský a slová Ungar, ungarisch preložil ako Maďar a maďarčina. V príspevku hodnotil a zamýšľal sa nad postavením roľníkov, remeselníkov, zemepánov, utláčaných poddaných, úbohých suplíkantov, lenivých úradníkov, nad postavením učiteľov a študentov atď. Úvahy smeroval ku kritike uhorských spoločenských pomerov a feudalizmu – šľachty, cirkvi, súdnictva, školstva, hospodárstva a k obhajobe postavenia poddaných. Prinášal však aj návrhy a alternatívne riešenia pre zlepšenie pomerov, napríklad v oblasti súdnictva navrhoval prijať nový občiansky a trestný zákonník, v oblasti školstva požadoval od učiteľov a farárov nielen vzdelávanie detí, ale aj ich výchovu a požadoval vzdelávanie žien. Podporoval Maďarov v kultivácii materinského jazyka a rozvoji národnej kultúry. Zároveň však od nich požadoval, aby ostatným národnostiam nevnucovali to, čo im nie je prirodzené a vlastné.¹⁴ Senického úvahy prezentovali aj jeho sympatie k Veľkej francúzskej revolúcii, predovšetkým k jej občianskym právam a slobodám. Pre autorov ostrý protistavovský postoj bola obrana uhorskou cenzúrou zakázaná a takmer všetky výťažky skonfiškované. Nezrealizovateľné Senického názory na zmenu uhorských pomerov boli slovami Jána V. Ormisa „len akousi utópiou s konkrétnou adresnosťou“.¹⁵

Prvou prácou, ktorá začiatkom 30. rokov priniesla obranu a obhajobu rovnoprávneho postavenia Slovanov aj Slovákov v Uhorsku, bola latinská veršovaná práca Juraja Rohonyia *Palma – Obhájené zásluhy, ktoré sa Slovanom odňať snažili Dugonics a jemu podobní Maďari* (Záhreb 1832).¹⁶ Z jazykového hľadiska a literárnej formy bola napísaná vo veršoch – distichoch a v latinčine, ktorá v tom čase bola ešte stále jazykom vzdelancov, a teda sa s ňou mohli oboznámiť aj maďarskí národní dejatelia. Prácu sprevádzala polemika autora s maďarskou „podmaniteľskou teóriou“. Vymenoval viaceré faktory, ktorými ju vyvracal, najmä vzdelanosť Slovanov, ich vierohodné a bohaté dejiny, početnú prevahu v Uhorsku aj v Európe, množstvo slovanských slov prevzatých do maďarčiny atď.¹⁷ Ako uviedol Ján V. Ormis, obrana „mala skôr akademický, než

14 ORMIS, Ján V.: Neznáma brožúra Pavla Senického. In: *Historický časopis*, roč. 15, 1967, č. 1, s. 59.

15 ORMIS, Ján V.: Neznáma brožúra Pavla Senického. In: *Historický časopis*, roč. 15, 1967, č. 1, s. 51-59; SENICKÝ, Pavol: Hlas z Uhorska. In: *O reč a národ. Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848*. Zost. Ján V. Ormis. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1973, s. 177-182.

16 Odpis práce sa nachádza aj v pozostalosti Bohuslava Tablica. SNK – ALU Martin, sign. 81 P 2. *Bohuslav Tablic*.

17 ROHOŇ, Juraj: *Palma – Obhájené zásluhy, ktoré sa Slovanom odňať snažili Dugonics a jemu podobní Maďari* In: *O reč a národ. Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848*. Zost. Ján V. Ormis. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1973, s. 187-192.

aktivizujúci národný význam“, ale „nezostala bez povšimnutia na maďarskej strane“. Napriek autorovým útokom a ironickým poznámkam voči maďarskému etniku pôsobila zmierlivým dojmom a zjavnou túžbou po rovnoprávnom postavení obidvoch národov v Uhorsku. Odvolávali sa na ňu autori národných obrán – Samuel Hojč, Ľudovít Martin Šuhajda a Ján Kollár.¹⁸

V tom istom roku vyšiel obranný spis Michala Kuniča *Úvahy o oprávnenosti maďarskej reči v Uhorsku* (Záhreb 1832). Bezprostredným podnetom, ktorý ho viedol k jej napísaniu, bol štatút Ostrihomskej stolice z 21. novembra 1831 o používaní maďarského jazyka v úradoch, cirkvi a na školách a tiež o prostriedkoch jej ďalšieho rozširovania.¹⁹ Kunič spočiatku nevystupoval proti presadzovaniu maďarčiny ako úradného či diplomatického jazyka, pričom zdôrazňoval, že jej šírenie by sa malo uskutočňovať umiernenými formami s dlhodobou, viac ako storočnou perspektívou jej všeobecného zavedenia. Začiatkom 30. rokov sa jeho postoj k uvedenej problematike zmenil, uvedomujúc si, že snahy predstaviteľov maďarského národného hnutia po „absolútnej národnosti“ sú mimoriadne vážne a ohrozujú existenciu nemaďarských národností v Uhorsku. Pestovanie a vzdelávanie v materinskej reči považoval za krok k civilizácii a národnej vzdelanosti, konštatujúc, že „v reči spočíva národnosť“. Myšlienka vytvorenia jednotného politického maďarského národa bola pre neho v rozpore s právami moderných európskych národov, ktoré priznávali aj Slovanom v Uhorsku také isté práva na národnosť a jazyk ako Maďarom. Zdôrazňoval, že Slovania sú v Uhorsku autochtónnymi etnikami a považoval ich za najstarších obyvateľov na jeho území. Skúmal vzťahy medzi Maďarmi a Slovákmi a za najtypickejšiu slovenskú oblasť považoval západoslovenskú nížinu – s Trnavou ako centrom, Považie, Ponitrie a okolie Košíc. Slovenskému etnickému územiu mal tendenciu pripisovať dokonca určité autonómne postavenie v politickom zmysle, a tým kvalitatívne nadradňoval národ nad štát.²⁰

Pri tvorbe a upevňovaní slovenskej národnej ideológie a vyjasňovaní predstáv o riešení slovenskej otázky zohrali významnú úlohu národné obrany Samuela Hojča. V nemčine a v podobe listov napísaná práca *Máme sa stať Maďarmi?* (Karlovac 1833) mala v čase vydania veľký ohlas nielen u slovenskej verejnosti a v Uhorsku vôbec, ale tiež v zahraničí. Čítaná bola aj na uhorskom sneme, konanom v rokoch 1832 – 1836. Považovaná je za prvú významnejšiu obranu Slovákov proti maďarizačným tendenciám v Uhorsku. Priniesla určité predstavy o riešení slovenskej otázky, s poukázaním na maďarizačné opatrenia stolíc v jazykovej otázke a na ich „nezákonnosť“ a „škodlivosť“. V obrane porovnával jazykové pomery v Uhorsku so situáciou pred niekoľkými rokmi. Uvádza príklady pomadžarčovania verejného aj cirkevného života v regiónoch, v ktorých žilo slovenské obyvateľstvo, napríklad v Novohradskej a Vesprémskej stolici. Pri analýze zmyslu maďarizačného procesu dospel k úvahe o národe, ktorý bol podľa neho

18 ORMIS, Ján V.: Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848 (štúdia). In: *O reč a národ. Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848*. Zost. Ján V. Ormis. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1973, s. 44.

19 RAPANT, Daniel: *Ilegálna maďarizácia 1790 – 1840*. Bratislava : Matica slovenská, 1947, s. 139-143.

20 TIBENSKÝ, Ján: Úvahy Michala Kuniča o šírení maďarskej reči a maďarizácie v Uhorsku. In: *Historický časopis*, roč. 16, 1968, č. 4, s. 586, 591; VYVÍJALOVÁ, Mária: Michal Kunič – autor národných obrán. In: *Biografické štúdie* 15, 1988, s. 37-123.

daný jazykom a s ním súvisiacimi tradíciami, mravmi, povahou ľudu a spôsobom života. Ak by bol jazyk násilne likvidovaný, predstavoval by pre ľud stratu spôsobu myslenia, cítenia, obyčajov, náboženstva a zmyslu pre česť a „národ by bol akoby vyhnaný z vlasti“. Súhlasil s maďarčinou ako s diplomatickým jazykom, ale odmietal jej násilné zavádzanie do škôl a cirkví u nemaďarských etník. Pri riešení jazykovej otázky v Uhorsku rozlišoval pojmy Uhri a Maďari. Odmietol maďarskú „podmaniteľskú teóriu“, zdôrazňujúc, že vzťah Slovanov a Maďarov v Uhorsku bol a mal by zostať na princípe rovný s rovným. Uvažoval nad pojmami národ a štát, ktoré definoval a porovnával. Národ pre neho neznamenal len krajinu, podnebie, spoločenstvo ľudí, ale aj zvláštne myslenie a cítenie, jazyk, charakter, akýsi „stráženy génius opatrovaný všetkými predchádzajúcimi pokoleniami“, spoločenstvo ľudí, ktorých vonkajšie a vnútorné bytie je spojené s jazykom a myšlienkou tej istej národnosti. Za najdôležitejší znak národa pokladal jazyk: „odním národu jeho reč, a odňal si mu jeho spôsob myslenia a cítenia, jeho sebedomie a zmysel pre česť... celú jeho životnú normu“. Napokon sa zamýšľal aj nad otázkou, či sa Slováci majú stať Maďarmi. Dospel k definitívnemu záveru, že „nemôžu, pretože sa ani nechcú, keďže láska k jazyku a národu by im to nedovolila“. Stal sa obhajcom nielen národných záujmov Slovákov, ale aj Chorvátov, Srbov, Slovincov, Rusínov a Rumunov.²¹

Podobne ako Hojč dospel k modernému chápaniu národa Ľudovít Martin Šuhajda v práci *Maďarizmus v Uhorsku z právnej, historickej a rečovej stránky, s opravou predsudkov, z ktorých pochádzajú jeho domýšľavosti* (Lipsko 1834). Napísal ju v nemčine, v čase pôsobenia v peštianskom evanjelickom senioráte, kde dobrovoľne vykonával osem rokov kňazské funkcie, s rozhodnutím „radšej kázať po maďarsky Maďarom ako Slovákom“, a kde prežil aj perzekúciu kvôli národnoobraným a politickým aktivitám.²² V troch tematicky rozdelených častiach sa v kontexte maďarizácie zameril na prezentáciu pozitívnych argumentov v prospech Slovákov. V prvej časti Prírodné, národné a štátoprávne náhľady predstavil svoje vnímanie jazyka, národa a vlasti, a to nielen v „umelom“ politickom, ale aj v etnologickom zmysle. Na základe vlastnej klasifikácie štyroch druhov štátnosti dospel k záveru, že maďarský národ žijúci vo vnútri Uhorska v obklúčení slovanských národov nemôže ani právnym, ani žiadnym iným spôsobom od nich požadovať, aby sa vzdali svojej národnosti v prospech politického maďarského národa. V časti Historické dáta a etnologické reflexie za konečný cieľ maďarizácie nepovažoval kultúru a literatúru, ale jej politický zámer „odlúčenie Uhorska od nemeckej podstaty“ (Rakúska – pozn. L. F.). V časti Rečové poznámky zdôraznil slovanský prínos do rozvoja maďarského jazyka, slovanský podiel na uhorských dejinách a pozornosť venoval aj literárnemu a jazykovému hodnoteniu slovanského (slovenského – pozn. L. F.) a maďarského národa, s poukázaním na vyššiu úroveň slovenskej literatúry a jazyka. V závere nabádal Maďarov aj Slovákov k znášanlivosti a porozumeniu.²³

21 HOJČ, Samuel: Máme sa stať Maďarmi? In: *O reč a národ. Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848*. Zost. Ján V. Ormis. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1973, s. 202-226; RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie 1848 – 49. Dejiny a dokumenty I. 1*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1937, s. 99-102.

22 SNK – ALU Martin, sign. C 238. *Životopis Ludviga Mateja Šuhajdu*.

23 ŠUHAJDA, Ľudovít Martin: *Maďarizmus v Uhorsku z právnej, historickej a rečovej stránky, s opravou predsudkov, z ktorých pochádzajú jeho domýšľavosti*. In: *O reč a národ. Slovenské*

V národnom duchu bola zameraná aj anonymná satirická obranná polemika v nemčine od Jána Chalupku *Akými prostriedkami možno najistejšie docieľiť šírenie maďarskej reči medzi obyvateľmi Uhorska?* s podtitulom *Myši sa chytajú na slaninku* (Bazile1834). Zaujal v nej nekompromisný postoj k nezákonnému, násilnému šíreniu maďarčiny na pozadí analýzy vzniknutej spoločensko-politickej situácie v Uhorsku. Poukázal na dve hlavné chyby, ktorými si Maďari poškodili, a to na „prehnanosť ich požiadaviek voči ostatným národom Uhorska, ako aj na ich pyšné a bezprávne správanie sa voči nim“. Kritizoval nezákonné postupy zavádzania maďarského jazyka do uhorského života. Vďaka svojmu literárnemu talentu využíval kontrasty na zvýraznenie a následne odsúdenie morálneho a fyzického nátlaku zo strany „maďarizátorov“. Do istej miery pripúšťal používanie maďarčiny vo verejnoprávnom živote, ale bol proti úplnej maďarizácii v školách a bohoslužbách. Poukázal tiež na skutočnosť, že prílišný maďarizačný nátlak vedie u Slovákov k opačnej reakcii, t. j. že mladí Slováci sa začínajú oveľa viac zaujímať nielen o nemčinu, ale aj o svoju materinskú reč a históriu. Maďarských vzdelancov nabádal, aby produkovali vlastné dobré literárne diela, prostredníctvom ktorých by získavali obdivovateľov, dávajúc im za príklad Petra Pázmanya a konštatujúc: „je vo vašej moci dať maďarskej reči taký rozlet, aký jej ináč nikto nemôže dať“.²⁴

Po snemových zákonných úpravách v rokoch 1839 – 1840 a 1843 – 1844, ktoré naplno zaviedli do úradného a verejného života v Uhorsku maďarský jazyk, končila spomínaná maďarizačná aktivita stolic prostredníctvom vydávania množstva stoličných štatutárnych a iných úprav, ktorá však nebola sankciovaná zákonom. Kým zákony prijaté v rokoch 1790 – 1838 v záujme maďarského jazyka a potvrdené panovníkom nariaďovali napríklad v školstve vyučovanie maďarčiny na každom type škôl len ako predmet, stoličné štatúty prekračovali zákon tým, že sa usilovali o používanie maďarskej reči aj pri vyučovaní ostatných predmetov. Niektoré stolice, napríklad Mošonská, nariaďovala vyučovať po maďarsky prvouku, náboženstvo a postupne aj iné predmety na ľudovej škole a iné stolice postupne všetky predmety na všetkých typoch škôl. Stoličné uznesenia v prospech maďarského jazyka presahovali zákonné články aj v ďalších smeroch, napríklad úradné podania na stolicu, podania slovenských poddaných nevynímajúc, museli byť v maďarčine, inak nemohli byť prijaté, a teda vybavené.²⁵

Na základe zvýšeného odporu nemaďarských národností, aj samotných Slovákov, a tiež v súvislosti so záujmami Viedne a s možnosťou jej zákroku sa aspoň navonok

---

národné obrany z rokov 1832 – 1848. Zost. Ján V. Ormis. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1973, s. 275-297.

24 CHALUPKA, Ján: Akými prostriedkami možno najistejšie docieľiť šírenie maďarskej reči medzi obyvateľmi Uhorska? In: *O reč a národ. Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848.* Zost. Ján V. Ormis. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1973, s. 241-262. S obranou sa oboznamovali slovenskí národní dejatelia, podobne ako s inými obranami. Autori obranných spisov sa však na ňu neodvolávali. Zrejme z dôvodu, že Chalupka pripúšťal maďarčinu vo verejnoprávnom živote a mal pozitívny vzťah k maďarskej literatúre. Zo strany Františka Frýdeckého, ktorý sa po roku 1918 venoval slovenskej literatúre, bolo Chalupkovi vyčítané, že obranou pripravoval cestu maďarizácii. Závery Frýdeckého vyvrátil František Votruba, ktorý jej vrátil miesto medzi slovenskými národnými obranami. VOTRUBA, František: Nové dejiny slovenskej spisby? In: *Prúdy*, roč. 6, 1922, s. 93-100.

25 RAPANT, Daniel: *Ilegálna maďarizácia 1790 – 1840.* Bratislava : Matica slovenská, 1947, s. 1-18, 51.

zmiernoval proces maďarizácie, pričom sa však menili jej metódy. Predstavitelia maďarizačných snáh navonok prezentovali tézu, že šírenie maďarčiny nie je odnárodňovaním nemaďarských národností v Uhorsku a likvidáciou ich reči a že požadujú len zvládnutie maďarčiny, ktoré by zabezpečilo rýchlejšie úradovanie v Uhorsku. Ťažiskom ich záujmu sa stávalo školstvo a cirkev, čo vyvolalo nové národnoobrané aktivity Slovákov,³⁹ najmä v súvislosti s prijatím zákona na uhorskom sneme v rokoch 1839 – 1840 v prospech maďarčiny. V národných obranách si vyjasňovali pojem novodobý národ a formulovali aj prvé národnopolitické požiadavky.

Nové polemiky v tlači vyvolalo v roku 1840 poslanie otvoreného listu grófa Karola Zaya, generálneho inšpektora uhorskej evanjelickej cirkvi a. v. a evanjelických škôl, profesorom lýcea v Levoči v prospech maďarčiny a proti študentskému literárnemu almanachu Jitřenka. V liste obvinil študentov aj profesora Michala Hlaváčka z panslavitickej agitácie, ktorá ohrozovala záujmy uhorskej vlasti, jej ústavnosť, pokrok a národnú jednotu. Zayove útoky súviseli od konca februára 1841 s jeho programom maďarizácie slovenských evanjelikov a s úsilím o vytvorenie „únie luteránov a kalvínov“ v Uhorsku.⁴⁰

Do prvých polemických stretnutí proti pomadžarčovaniu cirkevného života sa zapojili roku 1841 Ján Chalupka a Ján Čaplovič. Chalupka v anonymnej práci napísanej v nemčine *List grófa Karola Zaya, generálneho dozorcú evanjelických cirkví a škôl augsburského vyznania v Uhorsku profesorom v Levoči* (Lipsko 1841), v ktorej vyjadril svoj postoj nielen k Zayovmu listu, ale aj k maďarizačnej politike v cirkevnej oblasti. Obrana bola slovenskými národovcami pozitívne prijatá a koncom roka 1841 ich podnietila k príprave Slovenského prestolného prosbopisu.²⁶ Ján Čaplovič, autor šiestich obrán slovenského národa, v ktorých na základe historického materiálu spochybnil predovšetkým argumenty maďarizátorov, sa najvýraznejšie prejavil v rozsiahlej práci *Slovanstvo a pseudomaďarstvo*, (Lipsko 1842), napísanej v nemčine. V obranných prácach zaujímal predovšetkým stanovisko k práci Karola Zaya *Protestantizmus, maďarizmus, slavizmus* (Lipsko 1841). Kriticky reagoval na zasadnutie Generálneho konventu evanjelickej cirkvi a. v. v Uhorsku roku 1841 a na Zayov list levočským profesorom. K Zayovým konštatáciám v duchu maďarizačnej politiky zaujal argumentačné postoje, podložené jeho právnickým vzdelaním a skúsenosťami z advokátskej praxe.²⁷

Roku 1841 vyšla v slovenčine pod pseudonymom obrana Ondreja Šoltýsa *Apológia, to jest Obrana, kterou se odrodilci, jenž od své národnosti Slovenské odstupují, brániti chtějí, ti pak kteří v ní stojí, posilniti se mohou* (Budín 1841), v ktorej reagoval na jazykový zákon z roku 1840. Vzbudila priaznivý ohlas nielen v slovenskej spoločnosti, ale aj v Čechách a Chorvátsku.²⁸ Odvážnou argumentáciou dokazoval, že jazykový zákon v prospech maďarského jazyka, ktorý sa týkal predovšetkým nemaďarských etník

26 CHALUPKA, Ján: List grófa Karola Zaya, generálneho dozorcú evanjelických cirkví a škôl augsburského vyznania v Uhorsku, profesorom v Levoči. In: *O reč a národ. Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848*. Zost. Ján V. Ormis. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1973, s. 80-81, 307-324.

27 ČAPLOVIČ, Ján: Slovanstvo a pseudomaďarstvo. In: *O reč a národ. Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848*. Zost. Ján V. Ormis. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1973, s. 75, 371-429; JANKOVIC, Vendelín: Ako vyzerala časopisecká obrana slovenských prác proti Maďarom práve pred sto rokmi. In: *Slovenská liga*, roč. 21, 1944, č. 4-5, s. 100-103.

28 SNK – ALU Martin, sign. 31 F 17. *Korešpondencia Jána Kollára*.

v Uhorsku, bol protiústavný a odporoval verejnemu, hlavne prirodzenému právu Slovanov a Slovákov na pestovanie vlastného jazyka a kultúry. Odsúdil nielen maďarizátorov, ale aj tých Slovákov, ktorí jazykový proces podporovali.²⁹

Podobne reagoval na prijatie zákona uhorského snemu roku 1840, ktorý otváral väčší priestor pre maďarizačné aktivity, aj Ján Pavel Tomášek v práci *Rečový boj v Uhorsku* (Záhreb 1841), napísanej v nemčine. Popri dobovej analýze národnostných pomerov prezentoval v nej najmä filozofické, štatistické, historické a politické argumenty, ktoré mali zabrániť realizácii maďarizačných zámerov v školstve, vede, kultúre a osvete. Jazykovú otázku riešil na základe historického vývinu etník žijúcich v monarchii aj v Európe, aby dospel k záverom, že Maďari nemajú voči ostatným etnikám v Uhorsku „žiadny druh prevahy“, stavajúc ich do pozície menšiny. Podobné stanovisko zaujal aj k oficiálne pertraktovaným tézám maďarskej politiky o „veľkých výhodách maďarizácie“. Upozorňoval na opatrnosť pri preceňovaní maďarského jazyka, považovaného maďarskými vládnucimi silami za „zjednocovací prostriedok obyvateľov štátu“. Maďarizáciu považoval za absolútnu nemožnosť a aj „keby sa mohla uskutočniť, zďaleka by nemohla byť taká prospešná, ako sa všeobecne myslí“.³⁰

So satirickou kritikou uhorských stavovských pomerov vyšla anonymne v tom čase obrana Jána Chalupku v nemčine *Uhorské zmätky a roztržky* (Lipsko 1842). Venoval sa v nej otázkam vzniku maďarizačnej ideológie, konkrétnym prejavom maďarizačných snáh a ich šíriteľom, s poukázaním na „zmätky a roztržky“, ktoré prinášali. Pozornosť venoval aj obranným aktivitám Slovákov v školskej a cirkevnej oblasti. Sústredil sa najmä na úlohu odrodilých Slovákov v maďarizačnom procese. Vychádzajúc z obsahového zamerania Generálneho konventu Evanjelickej cirkvi a. v. v Uhorsku roku 1841 odmietol maďarizačnú „podmaniteľskú teóriu“. Ako zástanca „pohostinnej a zmluvnej teórie“ slovenských osvietenských vzdelancov snažil sa svoje argumenty podložiť vierohodnými štatistickými údajmi, napríklad od Martina Schwantnera, na ktorého sa v obranných prácach odvolávali aj Ján Kollár, Ján Čaplovič, Samuel Hojč a iní. Pri zdôvodňovaní slovanskej autochtónnosti v Európe sa pridržal najnovších poznatkov, odvolávajúc sa najmä na Šafárikove Slovenské starožitnosti. Samostatnú pozornosť venoval „zmätkom a roztržkám“ v jednotlivých oblastiach verejného života. V cirkevnej oblasti venoval pozornosť problémom v cirkvi a cirkevným otázkam, v katolíckom, evanjelickom a štátnom školstve, v rozvoji slovenskej vedy v súvislosti so zrušením jazykových ústavov na slovenských evanjelických stredných školách, v politickom živote, v národnostných pomeroch v Uhorsku atď. V závere zdôraznil potrebu tolerancie medzi maďarským a nemaďarskými etnikami v Uhorsku. Obrana prispela k poznaniu spoločenskopolitických pomerov v Uhorsku v sledovanom období.³¹

29 ŠOLTÝS, Ondrej: Apológia, to jest Obrana, kterou se odrodilci, jenž od své národnosti Slovenské odstupují, brániti chtějí, ti pak kteří v ní stojí, posilniti se mohou. In: *O reč a národ. Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848*. Zost. Ján V. Ormis. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1973, s. 92.

30 TOMÁŠEK, Ján Pavol: Rečový boj v Uhorsku. In: *O reč a národ. Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848*. Zost. Ján V. Ormis. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1973, s. 331-369.

31 CHALUPKA, Ján: Uhorské zmätky a roztržky. In: *O reč a národ. Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848*. Zost. Ján V. Ormis. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1973, s. 113-115, 439-481.

Prvou jazykovou obranou v maďarčine bola anonymná práca Jozefa Melcera *Ohlas v záujme slovanskej reči* (Banská Bystrica 1842), s dôkladnou analýzou uhorských pomerov. Maďarizáciu označil za nezákonnú, reagoval na zrušenie slovanských jazykových ústavov na evanjelických lýceách a na tzv. zay-uhrovský učebný plán pre evanjelické stredné školy, ktorým bola zrušená slovenčina ako vyučovací predmet. Nastolil požiadavku povolenia slovanských filologických spolkov na stredných a vyšších evanjelických školách, hoci aj pod prísny dozorom a zaradenia slovenského jazyka a literatúry ako riadneho vyučovacieho predmetu medzi predmety systematického vyučovania.³²

Jedným z podnetov na vypracovanie ďalších slovenských obranných spisov bola novinová iniciatíva maďarského spisovateľa a konzervatívneho politika Jána Majlátha 4. januára 1843, zmarená cenzúrou. Majláth vyzval nemaďarské národnosti v Uhorsku v úvodníku *Nemzeti Ujság*, aby zverejnili konkrétne „maďarizačné prechmaty“, ktoré chcel použiť v rozprave o jazykovej otázke na blížiacom sa uhorskom sneme.³³ Už v marci 1843 dokončil Ľudovít Štúr obrannú prácu *Sťažnosti a žaloby Slovanov v Uhorsku na protizákonné prechmaty Maďarov* (Lipsko 1846), ako reakciu na Majláthovu výzvu. Určená bola širším spoločenským vrstvám s cieľom oboznámiť ich so zmyslom národnoemancipačného hnutia Slovákov. Veril, že bude mať vplyv aj na rokovanie uhorského snemu. V práci sa podrobne venoval z teoreticko-filozofického hľadiska významu jazyka pre národ. Považoval ho za „najistejší znak podstaty a samobytnosti národa a za najvhodnejší prostriedok jeho ďalšieho duchovného vývinu“. Filozofickou argumentáciou vystúpil proti násilnému pomadžarčovaniu s asimilačným cieľom. Podrobne priblížil dovtedajší priebeh maďarizácie v evanjelickej cirkvi a. v. a v jej školstve. Kriticky charakterizoval útoky zo strany maďarských vládnucích síl proti nemaďarským etnikám v novinách a časopisoch – *Társalkodó*, *Hitök*, *Jelenkor* atď., s presne uvedenými údajmi a priblížil maďarizačné prejavy v jednotlivých stolicách. Obširne opísal a zhodnotil rokovanie Generálneho konventu Evanjelickej cirkvi a. v. v Uhorsku roku 1841, najmä zrušenie slovanských jazykových ústavov na evanjelických stredných školách, maďarizačné tlaky v školách a cirkvi, generálny konvent z roku 1842 s promaďarským vystúpením Lajosa Kossutha, ale aj s pozitívnymi vystúpeniami superintendenta Jána Seberinyiho, Jána Kollára a Pavla Jozeffyho v prospech riešenia slovenskej otázky. V obrane uverejnil text Slovenského prestolného prosbopisu – *Prosbopisu Slovákov v Uhorsku na jeho c. kr. apoštolské veličenstvo Ferdinanda V.*³⁴

V tom istom čase vyšla v nemčine práca Samuela Hojča *Apologia uhorského Slovanstva* (Lipsko 1843) s obhajobou rovnoprávneho postavenia Slovákov a Slovanov v Uhorsku. Reagoval v nej na Zayove promaďarské aktivity od začiatku 40. rokov a na Kossuthovu koncepciu jednotného politického uhorského národa. Uviedol, že nemaďarské etniká sa dostali do situácie, kedy sa nemôžu brániť a obhajovať, dokonca aj obranné

32 MELCZER, Jozef: *Ohlas v záujme slovanskej reči*. In: *O reč a národ. Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848*. Zost. Ján V. Ormis. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1973, s. 491-510.

33 ORMIS, Ján V.: *Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848 (štúdia)*. In: *O reč a národ. Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848*. Zost. Ján V. Ormis. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1973, s. 123.

34 ŠTÚR, Ľudovít: *Sťažnosti a žaloby Slovanov v Uhorsku na protizákonné prechmaty Maďarov*. In: *O reč a národ. Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848*. Zost. Ján V. Ormis. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1973, s. 515-589.

spisy kvôli cenzúre musia zväčša vychádzať v zahraničí. V snahe zabrániť zamieňaniu základných nacionálnych pojmov na maďarskej strane – slovenský národ, národnosť, jazyk, vlasť a štát sa pokúsil o ich definíciu. V opozícii k maďarskému atomistickému pojmu národa staval kolektivistický pojem v kultúrno-etnickom zmysle. Pozornosť venoval aj šíreniu maďarského jazyka v Uhorsku v súvislosti s jazykovým snemovým zákonom č. 6 z roku 1840. Predstavil svoju kritiku maďarizačných aktivít, známu aj z predchádzajúcich slovenských obrán v duchu „zmluvnej teórie“. Požadoval zjednotiť záujmy Maďarov a Slovákov, dôležité pre ďalší rozvoj „uhorskej vlasti“, ktorú vnímal v politickom zmysle.³⁵

Určité snahy o zmierenie sa Slovákov s Maďarmi sa prejavili v práci napísanej v maďarskom jazyku od Jána Pavla Tomášeka *Rečový mier v Uhorsku* (Levoča 1843), povolenej cenzúrou. Obranu začínal charakteristikou jazykových pomerov v Uhorsku, hľadajúc pomocou histórie a skúseností odpovede na otázky, či je možná všeobecná maďarizácia v Uhorsku a či by dávala veľké výhody (aj pre nemaďarské etniká – pozn. L. F.). Odpovedal na ne v zápornom zmysle, zdôrazňujúc, že základným spojivom v mnohonárodnostnom štáte nie je jednota reči, ale spoločný záujem o veci verejné.³⁶ Význam Tomášekovej obrany ocenil Daniel Rapant, ktorý uviedol, že „najvýznamnejším príspevkom tohto obdobia k národnostnej otázke v Uhorsku je dielce Pavla Tomášeka, levočského profesora, ktorý bez vzťahu k denným polemikám spôsobom akademickým neobyčajne vysokej úrovne obširne dokazuje jednak nemožnosť maďarizácie, jednak jej neosožnosť i v tom prípade, keby sa podarila“.³⁷

K riešeniu slovenskej otázky prispela obrana Ľudovíta Štúra *Starý a nový vek Slovákov* (Bratislava 1845), napísaná v slovakizovanej češtine pod pseudonymom Bedlivý Luborod už koncom roka 1841 a adresovaná slovenskej verejnosti. Kvôli sprísnenej cenzúre zostala do roku 1845 v rukopise a v tejto podobe sa s ňou zoznamovala slovenská študujúca mládež. V prvej časti práce priblížil z historického pohľadu slávnú minulosť a postavenie Slovákov v Uhorsku od čias Veľkomoravskej ríše. V druhej odsúdil maďarizačnú ideológiu a jej praktiky, konkrétne zákonný článok z roku 1840 a zdôraznil právo Slovákov na vlastný jazyk – základný znak národa a „prejav národného ducha“. Vo vzťahu k národu a národnému vedomiu venoval pozornosť základnej téze obrany, a to pojmu „Uhorsko ako vlasť rovnoprávných národov“ v intenciách obrán Jána Kollára, Samuela Hojča a Ľudovíta Martina Šuhajdu. Hlavným reprezentantom národa mu bol ľud v najširšom slova zmysle. Práca nebola v čase napísania celkom neznáma v prostredí slovenských vzdelancov.³⁸

V roku 1844 vyšla v Pešti v bibličtine obsiahlejšia práca Benjamína Pravoslava Červenáka *Zrcadlo Slovenska* so skrytou obranou v poslednej kapitole a s titulom nezame-

35 HOJČ, Samuel: Apológia uhorského Slovanstva. In: *O reč a národ. Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848*. Zost. Ján V. Ormis. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1973, s. 616-, 661.

36 TOMÁŠEK, Ján Pavol: Rečový mier v Uhorsku. In: *O reč a národ. Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848*. Zost. Ján V. Ormis. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1973, s. 674.

37 RAPANT, Daniel: *Slovenský prestolný prosbopis z roku 1842. I.* Liptovský Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1943, s. 60.

38 Štúrovu prácu uverejnili v roku 1882 Slovenské pohľady a tlačou vyšla v roku 1935 zásluhou Josefa Jiráseka a Učenej spoločnosti Šafárikovej. ŠTÚR, Ľudovít: *Hlas k rodákovi*. Bratislava : Tatran, 1971, s. 24-27, 306-328 (370 s.).

raným protimaďarsky, ktorú povolila cenzúra. Odrážala udalosti v Uhorsku spojené s maďarizačnými tlakmi v rokoch 1840 – 1842. S priblížením dejín Slovákov od najstarších čias po prítomnosť a nakoniec s poukazaním na maďarizačné praktiky pripomína Štúrovu obranu Starý a nový vek Slovákov. Teoretické vnímanie národa a vlasti v spoločenskopolitickom a hospodárskom zmysle, ktoré aplikoval na slovenský dejinný vývoj v uhorskom kontexte, vychádzali z obranných prác Jána Kollára, Samuela Hojča a Ľudovíta Martina Šuhajdu.³⁹

Slovenské národné obrany v prvej polovici 40. rokov uzaviera Štúrov spis v nemčine *Devätnáste storočie a maďarizmus* (Viedeň 1845), v ktorom opäť informoval nemeckú a európsku verejnosť o podstate a rozsahu maďarizácie a o charaktere slovenských národných snáh. Reagoval v ňom aj na publikované útoky proti jeho osobe zo strany maďarských publicistov, podporovaných Lajosom Kossuthom, napríklad Jána Rajcsányiho a Andreja Sörésa v Pesti Hirlape roku 1843 a najmä Mórica Lukácsa, ktorý v príspevku z konca januára 1844 v časopise *Allgemeine Zeitung* spochybnil správnosť Štúrových údajov o Lajoskomárne v práci *Žaloby a ponosy Slovákov* (1843), zameranej proti politike maďarského liberalizmu v národnostnej otázke. V práci Štúr charakterizoval obdobie osvietenstva a európske pomery v 19. storočí a ich význam pre život národov v Európe. Priblížil národnostnú situáciu v Uhorsku, postavenie Slovákov a rozvoj ich národného života. Stručne charakterizoval slovenské národné snahy a poukázal na prínos niektorých osobností z radov evanjelických a katolíckych vzdelancov do rozvoja slovenského národného života, a to aj napriek prekážkam zo strany štátnej moci. Kritike podrobil maďarizáciu v Uhorsku a uviedol niektoré prípady jej násilného uplatňovania.⁴⁰

K obranám cirkevného života slovenských evanjelikov v 40. rokoch patrila práca v slovakizovanej češtine od Jozefa Miloslava Hurbana *Unia, čili spojení Lutheranů s Kalvíni v Uhrách* (Budín 1846). Reagoval v nej na nové aktivity evanjelického generálneho konventu roku 1845 vo vzťahu k cirkevnej únii medzi evanjelikmi a kalvínmi. Tvorcom už spomínanej únie bol generálny dozorca Evanjelickej cirkvi a. v. v Uhorsku Karol Zay, ktorý ju prezentoval už začiatkom roka 1841. Keďže sa v jej prospech nič nezrealizovalo, začal sa roku 1845 opäť aktivizovať v otázke únie na pôde generálneho konventu. Hurban si uvedomoval konkrétne maďarizačné snahy v evanjelickej cirkvi a. v., ktorá bola menej početná než kalvínska, s prevahou maďarských veriacich. S použitím množstva zahraničnej literatúry a na základe cirkevno-historických argumentov sa zameril na dokázanie dogmatickej nezlučiteľnosti dvoch rozličných teologických princípov.⁴¹

Národné obrany uzavrel Michal Miloslav Hodža prácou napísanou v nemeckom jazyku *Slovák s podtitulom Príspevky k objasneniu slovanskej otázky v Uhorsku od M. M. Hodžu V. D. M.* (Praha 1848). Prezentoval v nej verejné a ostré odsúdenie násilnej ma-

39 FRANKOVÁ, Libuša: *Slováci v novom veku národov (1780 – 1848)*. Prešov : Universum, 2006, s. 78-79.

40 ŠTÚR, Ľudovít: *Devätnáste storočie a maďarizmus*. In: *O reč a národ. Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848*. Zost. Ján V. Ormis. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1973, s. 703-721.

41 Pripravovaná únia bola Hurbanovou obranou výrazne narušená, aj keď jej myšlienka pretrvávala v uhorskom prostredí až do roku 1918. ORMIS, Ján V.: *Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848 (štúdiá)*. In: *O reč a národ. Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848*. Zost. Ján V. Ormis. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1973, s. 152-155.

ďarizácie v Uhorsku a predstavil jej ideologickú podstatu, odmietajúc „podmaniteľskú teóriu“ s tézou, že „Maďari sú stvorení len pre vládnutie“. Uzákonenie maďarského jazyka v marci 1848 za úradný jazyk považoval za donucovací prostriedok, ktorý otváral cestu radikálnej maďarizácii. V obrane vysvetlil aj príčiny vypracovania a podania Slovenského prestolného prosbopisu panovníkovi roku 1842 a jeho zamietnutie. Priblížil slovenské národnoobrané aktivity, ocenil činnosť Tatrína pre slovenský národný život, význam Štúrových Slovenských národných novín pri realizácii slovenského národnopolitického a sociálno-ekonomického programu a dokumentárnym spôsobom rozanalyzoval slovenské národné snahy od konca marca do mája 1848, približiac prípravu a vypracovanie Žiadostí slovenského národa z mája 1848.⁴²

Súbežne s publicistickými obrannými prejavmi a zároveň s poznaním, že obranné polemiky a diskusie sú slabé oproti maďarizačným tlakom, najmä v evanjelickej cirkvi a. v., začali národní dejatelia pripravovať od začiatku 40. rokov petičné akcie, s cieľom predložiť žiadosti a ponosy Slovákov buď uhorskému snemu, alebo priamo panovníkovi. Zároveň mali petície prezentovať národnú jednotu Slovákov. V bratislavskom prostredí vznikla už začiatkom roka 1840 obranná iniciatíva v podobe vypracovanej petície uhorskému snemu pod názvom *Všetko za národ a kráľa*. Kolovala po Slovensku s podpisovou akciou. Rokovanie uhorského snemu však skončilo skôr než samotná petičná akcia.⁴³

Slovenské petičné snahy vyústili do Slovenského prestolného prosbopisu panovníkovi roku 1842 a 1844. Prosbopis obsahoval požiadavky, ktoré sa týkali vzdelanosti a osvety uhorských Slovanov a kultúrno-jazykové a cirkevné požiadavky Slovákov, ktoré súviseli so zavádzaním maďarčiny nielen do cirkevných, ale aj mestských škôl. Slovenskí národovci neboli jednotní v požiadavkách a v adresátovi petície. Z obavy, že celonárodná petičná akcia Slovákov by mohla byť vládnuou mocou vnímaná ako verejný politický postoj, sa na Kollárov návrh upustilo od celonárodného rekurzu. Diskutabilnou bola medzi evanjelickými reprezentantmi slovenského národného života aj otázka podpisovej akcie. Kollár navrhoval účasť najširších vrstiev slovenskej evanjelickej spoločnosti, Michal Miloslav Hodža účasť len národných reprezentantov z radov inteligencie, ktorá sa aj zrealizovala. Slovenský prestolný prosbopis s kultúrno-jazykovými požiadavkami v úradnom, spoločenskom a cirkevnom živote s 200 podpismi v mene 800 000 evanjelikov bol odovzdaný 4. júna 1842 štátnemu kancelárovi Klementovi Václavovi Metternichovi a 5. júna predsedovi Štátnej rady arcikniežaťu Ľudovítovi vo Viedni slovenskou delegáciou, ktorú viedol Pavol Jozeffy.⁴⁴ Prosbopis sa stal záležitosťou predstaviteľov evanjelického národno-ideového prúdu, ale z obsahového hľadiska mal celonárodný význam.

Vybavenie prosbopisu zo strany Viedne bolo zdĺhavé a sprevádzané ďalšími žiadosťami Slovákov, novým prosbopisom roku 1844 a od jesene 1842 intervenciami Pavla

42 HODŽA, Michal Miloslav: Slovákov : Príspevky k objasneniu slovanskej otázky v Uhorsku. In: *O reč a národ. Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848*. Zost. Ján V. Ormis. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1973, s. 731-785.

43 BUTVIN, Jozef: *Slovenské národno-zjednocovacie hnutie (1780 – 1848)*. (K otázke formovania novodobého slovenského národa.) Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1965, s. 244-245.

44 RAPANT, Daniel: *Slovenský prestolný prosbopis z roku 1842. I*. Liptovský Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1943. 304 s. a *Slovenské povstanie 1848 – 49. Dejiny a dokumenty I. 1*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1937, s. 125-134.

Joseffyho u uhorského palatína Antona Jána Jozefa. Prosbopis z roku 1842 vyvolal zo strany maďarskej liberálnej opozície, vedenej Lajosom Kossuthom, Karolom Zayom a Františkom Pulszkym priame útoky v novinách aj na cirkevných konventoch proti Slovákom zapojeným do petičnej akcie, najmä proti Pavlovi Joseffymu. Silneli maďarizačné tendencie v evanjelickej cirkvi a. v., útoky proti Štúrovej profesúre na evanjelickom lýceu v Bratislave a študentským aktivitám vôbec, ktoré viedli k zosilnenej cenzúre a až do roku 1845 aj k nepovoleniu slovenských politických novín. Panovník roku 1845 požiadavky Slovákov odmietol. V odpovedi síce upozornil na niektoré praktiky maďarských vládncích síl voči Slovákom a zdôraznil potrebu uplatňovať zákonnosť pri šírení maďarizácie, povolení novín a uzákonení slovenčiny. Zároveň ale pripomenul Slovákom, že v budúcnosti by mali upustiť od všeobecných sťažností a konkrétne ponosy podávať osobitne a inštaláčnou cestou. Inými slovami, odmietol na návrh palatína požiadavky Slovákov ako nezákonné alebo špecificky nepodložené, či výlučne spadajúce do cirkevnej kompetencie.⁴⁵

K petičným akciám sa Slováci vrátili ešte v čase príprav a zasadnutia uhorského snemu na jeseň 1847 a jar 1848. Na zasadnutí Tatrína 10. augusta 1847 v Čachticiach sa národovci rozhodli vypracovať celonárodné žiadosti, ktorých prípravou bol poverený Michal Miloslav Hodža a neskôr zostavením textu, ktorý sa však nezachoval, Ján Francisci a Štefan Marko Daxner. Celonárodná podpisová akcia petície sa v podstate pred marcovými udalosťami roku 1848 nezačala, a teda nebola snemu vôbec odovzdaná. Slovenskí národovci ostali v petičných zámeroch do marca 1848 viac-menej len pri úvahách a plánoch, alebo ich snahy boli už v začiatkoch zmarené vládnuou mocou. Napríklad žiadosť Ústredného spolku miernosti, vypracovaná Štefanom Závodníkom, sa dostala k poslancom až koncom februára, ale v programe snemového rokovania kvôli revolučným udalostiam v Pešti sa už neobjavila. Pred zasadnutím snemu sa nezrealizovala ani petícia k panovníkovi od kňazstva banskobystrickej diecézy proti silnejúcej maďarizácii. Pod vplyvom marcových udalostí sa pokúsil Ján Kollár, ktorý zostával mimo štúrovských snažení, zrealizovať v mene slovenských evanjelikov petičnú akciu snemu a panovníkovi podľa vzoru Srbov. Slovenské petičné akcie, ktoré neboli dostatočne pripravené, odrážali vnútornú nezhodu v taktike a zámeroch slovenského národného hnutia a tiež jeho organizačnú nepripravenosť.⁴⁶

---

45 FRANKOVÁ, Libuša: *Slováci v novom veku národov (1780 – 1848)*. Prešov : Universum, 2006, s. 84.

46 RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie 1848 – 49. Dejiny a dokumenty I. 1*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1937, s. 174-176; HARAКСIM, Ľudovít: *Národnostná otázka a slovenské národné hnutie v revolúcii 1848 – 1849*. In: *Slováci a ich národný vývin*. Zost. Július Mesároš. Bratislava: SAV, 1966, s. 130-181.

CIELE DEJEPISNÉHO VYUČOVANIA A ICH APLIKÁCIA V DEJEPISNOM VYUČOVANÍ

(Učebný text pre študentov učiteľstva dejepisu)

Darina VASILOVÁ

Cieľ je predsavzatá predstava, resp. zmysel predmetu či očakávaného výsledku, ktorý sa má v priebehu určitej činnosti, resp. prostredníctvom určitých, často premyslených aktivít dosiahnuť. Kategória cieľa patrí k základným prvkom v systéme didaktiky, všeobecnej i odborovej. Didaktické ciele (vzdelávacie/kognitívne, výchovné/afektívne i psychomotorické) vyplývajú z obsahu vyučovacej hodiny a determinujú výber metód, foriem, druhov i prostriedkov vyučovania, samotného typu vyučovacej hodiny a v neposlednom rade, ak sa to netýka samotnej vyučovacej hodiny ako základnej organizačnej formy vyučovania, aj iných vyučovacích organizačných foriem.

Ciele vyučovania patria k pyramídovému prvku širšej hierarchie cieľov výchovy a vzdelávania. Ich miesto v uvedenom systéme je nasledné:

1. všeobecné ciele výchovy a vzdelávania (ideál výchovy a vzdelávania)
2. ciele jednotlivých typov škôl
3. ciele študijných a učebných odborov
4. ciele vyučovacích predmetov
5. ciele tematických celkov
6. ciele vyučovacích hodín
7. ciele jednotlivých štruktúrálnych častí vyučovacej hodiny.¹

Ciele výchovy a vzdelávania môžeme vo všeobecnej rovine (aspekt konkrétnosti/abstraktnosti) začleniť do troch úrovní:

1. všeobecné ciele (určitý ideál výchovy a vzdelávania, podmienený trendmi vývoja spoločnosti)
2. čiastkové ciele (ciele rôznych typov škôl, študijných odborov)
3. špecifické ciele (ciele vyučovacích predmetov, tematických celkov, vyučovacích hodín, jednotlivých štruktúrálnych častí vyučovacej hodiny).²

Hierarchia cieľov vyučovania je v najvšeobecnejšej rovine dvojstupňová. Prvú rovinu tvorí **inštitucionálny/všeobecný cieľ**, druhú rovinu **predmetový cieľ**. Do druhej roviny zaradzujeme špecifické ciele – ciele tematických celkov a vyučovacích hodín.

Ciele vyučovania by mali spĺňať nasledujúce požiadavky:

- **konzistentnosť** – podriadenie vyšších cieľov nižším (napr. téma tematickému celku)
- **primeranosť** – súlad medzi cieľmi, schopnosťami žiakov a učiteľov, podmienkami edukácie

---

1 TUREK, Ivan: *Didaktika*. Bratislava : Iura Edition, 2008, s. 37.

2 TUREK, Ivan: *Didaktika*. Bratislava : Iura Edition, 2008, s. 37.

- **vyjadrenie žiackych výkonov v pojmoch** – nie opisovanie javov, ale ich vysvetlenie žiakmi
- **jednoznačnosť** – formulovať cieľ tak, aby nepripúšťal viacznačný výklad
- **kontrolovateľnosť** – do akej miery boli ciele dosiahnuté.³

Všeobecné ciele

Pri stanovení cieľov vzdelávania a výchovy vo všeobecnej rovine je potrebné brať do úvahy zmeny v spoločenskom vývine, najmä v oblasti ekonomickej a kultúrnej, ako aj aktuálne trendy vo vývoji vedy a techniky. Prebiehajúce zmeny a trendy označujeme ako **megatrendy vývoja spoločnosti**, medzi ktoré svetoví prognostici zaradili aj tie, ktoré môžu vplývať na vzdelávanie a výchovný proces:

- zintenzívňovanie konkurenčného boja na svetových trhoch → celoživotné vzdelávanie
- explózia informácií, rýchle tempo informačných zdrojov → rýchla zmena, nárast
- škola prestáva byť hlavným zdrojom informácií → médiá, elektronické zdroje
- prechod od industriálnej spoločnosti k informačnej, učiacej sa spoločnosti
- prudký vedecko-technický rozvoj → dominácia fyzikálnych vied
- demografické zmeny v spoločnosti → zvyšovanie priemernej dĺžky života, nižšia pôrodnosť
- migrácia ľudí, medzinárodná mobilita → multikultúrna výchova, štúdium v zahraničí, globálna kultúrna gramotnosť → európska dimenzia vzdelávania
- globálne problémy ľudstva → vojna, mier, zbrojenie, odzbrojovanie, základné ľudské práva – ich dodržiavanie a porušovanie, ekologické problémy, etnická, rasová a náboženská neznášanlivosť...
- informačné a komunikačné technológie → významné miesto v spoločnosti i edukácii⁴

Špecifické ciele

Pre vyučovací proces a prípravu učiteľa na vyučovaciu hodinu majú v rovine didaktických cieľov význam najmä špecifické – konkrétne ciele a ich stanovenie.

Z hľadiska miery konkretizácie obsahu didaktické ciele v procese vyučovania tvoria trojstupňovú hierarchiu:

1. **Všeobecné výchovné a vzdelávacie ciele**, ktoré majú najširšiu platnosť (dejepis ako vyučovací predmet na danom type školy – D. V.) a týkajú sa hlavne schopností a vlastností človeka, ale aj systému takých vedomostí a zručností, ktoré mu umožňujú orientovať sa vo svete, ďalej sa vzdelávať, výchovne pôsobiť na seba, ale aj na iných.

3 Pozri TUREK, Ivan: *Zvyšovanie efektívnosti vyučovania*. Bratislava : Metodické centrum, 1998, s. 74-76.

4 TUREK, Ivan: *Inovácie v didaktike*. Bratislava : Metodicko-pedagogické centrum v Bratislave, 2005, s. 5-10; Všeobecné ciele výchovy a vzdelávania pozri bližšie TUREK, Ivan: *Didaktika*. Bratislava : Iura Edition, 2008, s. 38-47.

2. **Špeciálne výchovné a vzdelávacie ciele** odvodené od všeobecného cieľa a vzťahujúce sa k určitému obsahu (dejepis v tom-ktorom ročníku na danom type školy – D. V.). Sú konkretizované v základných pedagogických dokumentoch.
3. **Konkrétne/špecifické výchovné a vzdelávacie ciele** sú stanovené pre určitú vyučovaciu hodinu. Sú formulované pomocou aktívnych slovies a aj ako úlohy, ktoré majú byť v príslušnej pedagogickej jednotke splnené. Vyznačujú sa jasnosťou, ucelenosťou a konkrétnosťou, ktorá umožňuje lepšiu kontrolovateľnosť. Je možné overiť si nielen mieru splnenia daného cieľa, ale aj to, akými prostriedkami a za akých podmienok bol výsledok dosiahnutý. Konkrétne ciele vyučovacej hodiny formuluje učiteľ na základe poznania všeobecného cieľa i špeciálnych výchovných a vzdelávacích cieľov s ohľadom na špecifické podmienky triedy. Presné a konkrétne vymedzenie cieľa vyučovacej hodiny umožňuje ľahšie a optimálnejšie zvoliť si zodpovedajúce metódy i prostriedky k danému obsahovému zameraniu učiva.⁵

Špecifické ciele by vo svojom poňatí mali vyjadrovať stav a mieru osvojených poznatkov – vedomostí, zručností a návykov, t. j. kompetencií na konci vyučovacieho procesu – čo by mal žiak vedieť, osvojiť si, naučiť sa, čo by mal byť schopný.

Sústava špecifických cieľov vyučovania zahŕňa tri navzájom prepojené a podmienené oblasti:

- kognitívna oblasť/vzdelávacia oblasť (vzdelávacie ciele)
- afektívna oblasť/výchovná oblasť (výchovné ciele)
- psychomotorická/výkonová oblasť

Stanovenie špecifických cieľov je veľmi dôležité, najmä v súvislosti s dosiahnutím určitého úspechu v rôznych rovinách či sférach života (napr. rodina, práca...), edukačný proces nevynímajúc. Správne stanovenie didaktických cieľov vyučovacej hodiny determinuje jej efektívnosť, optimálnosť a v značnej miere aj záujem žiakov o prezentovanú problematiku. Ich správne stanovenie a naplnenie vedie aj k osobnému rozvoju samotného učiteľa, motivuje ho k ďalšej tvorivej práci a lepšej organizácii štruktúry vyučovacej jednotky. Všeobecná didaktika učiteľovi ponúka širokú plejádu taxonómií cieľov, ktoré môže zrealizovať v edukačnom procese. Zo strany učiteľa je dôležité dobre si premyslieť, čo je pri vytýčení cieľov reálne a čo dosiahnuteľné. Potrebné je premyslieť si jednotlivé kroky na dosiahnutie cieľov a stanoveným cieľom podmieniť po výbere vyučovacích metód a vyučovacích prostriedkov metodiku práce.

Taxonómie sú klasifikácie, schémy usporiadania, ktoré sú štruktúralne usporiadané podľa určitých princípov a majú vnútorne konzistentnú skladbu. V súčasnom edukačnom procese je možné využívať rôzne klasifikácie didaktických cieľov. *Kognitívna doména* sa najčastejšie týka vzdelávania – vzhľadom na nové poznatky – vedieť, intelektuálne zručnosti, poznávacie schopnosti. *Afektívna oblasť* sa najčastejšie viaže k citovej a postojovej sfére, hodnotovej orientácii. *Psychomotorická oblasť* je spätá s osvojovaním si určitých zručností a návykov, často súvisiacich s motorikou žiaka.

---

5 VASILOVÁ, Darina: Vyučovacia hodina dejepisu a jej štruktúra. In: *Dejiny : internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, roč. 5, 2010, č. 2, s. 187 [online]. Z odp. red. Darina Vasiľová. Dostupné na internete: <http://dejiny.unipo.sk/docs/Dejiny_2_2010.pdf>. ISSN 1337-0707.

V edukačnom procese je možné v **kognitívnej oblasti** využiť rôzne taxonómie cieľov. Pri formulácii vzdelávacích cieľov sa najčastejšie využíva *Bloomova taxonómia cieľov* alebo *Namierkova taxonómia cieľov*.

Taxonómia vzdelávacích cieľov – B. S. Bloom:

1. **Znalosť (vedomosť)** – žiak si vybaví, znovuspozna: konkrétne poznatky, fakty postupy, zásady, normy, pravidlá, klasifikačné kategórie, všeobecné i abstraktné poznatky, zákony a pod. Aktívne slovesá: *definovať, napísať, spoznať, opakovať, re-produkovať, vedieť opísať, vybaviť si, rozoznať, vymenovať, nakresliť...*
2. **Porozumenie** – žiak je schopný porozumieť významu obsahu informácie, preložiť do iného jazyka, inej terminológie, inej podoby a iné. Aktívne slovesá: *inak formulovať, ilustrovať, vysvetliť, vyjadriť vlastnými slovami, vyjadriť inou formou, vedieť vysvetliť, opísať dôvody...*
3. **Aplikácia (použitie)** – zmysluplné použitie abstrakcií a zovšeobecnení. Aktívne slovesá: *demonštrovať, poukázať, riešiť, vyčísliť, použiť, aplikovať, vyriešiť, zostaviť...*
4. **Analýza** – rozbor komplexnej informácie (systému, procesu) na prvky a časti, určenie hierarchie prvkov, princípov, ich organizácie. Aktívne slovesá: *urobiť rozbor, rozlíšiť, špecifikovať, rozčleniť, určiť, uviesť podrobnosti, špecifikovať, vymenovať časti celku...*
5. **Syntéza** – zloženie prvkov a častí do nového celku. Aktívne slovesá: *kategorizovať, klasifikovať, kombinovať, modifikovať, napísať správu, vytvoriť, skonštruovať, organizovať, zovšeobecniť, dokázať, utriediť, navrhnúť...*
6. **Hodnotenia (hodnotiace posúdenie)** – žiak by mal posúdiť, či myšlienky, vzťahy, výtvary, metódy a pod. zodpovedajú stanoveným kritériám alebo normám z hľadiska presnosti, efektívnosti. Aktívne slovesá: *argumentovať, obhájiť, rozhodnúť, porovnať, preveriť, zdôvodniť, zhodnotiť, uviesť výhody/nevýhody, posúdiť, vyhodnotiť, uviesť argumenty pre a proti...*⁶

Uvedená taxonómia bola revidovaná dvojicou autorov L. A. Andersonovou a D. R. Krathwohlom. Zmeny boli v posledných stupňoch taxonómie.

Revidovaná taxonómia vzdelávacích cieľov – B. S. Bloom:

1. **Zapamätanie** (znovuspoznanie, napr. na obrázku, vybavenie si z pamäti)
2. **Porozumenie** (interpretovanie, uvádzanie príkladov, zhrnutie, porovnávanie, vysvetľovanie, usudzovanie)
3. **Aplikácia** (realizácia, uplatnenie)
4. **Analýza**
5. **Hodnotenie**
6. **Tvorivosť** (navrhnuť riešenie, argumentovanie, produkovanie, napr. projektu)⁷

6 S Bloomovou taxonómiou a jej aplikáciou v dejepisnom vyučovaní sa na Slovensku stretávame v 90. rokoch 20. storočia. Pozri Návrh koncepcie dejepisného vyučovania na základných a stredných školách a návrh osnov pre 5. – 9. ročník základnej školy. In: *Učiteľské noviny*, roč. 43, 13. 5. 1993, s. 8.

7 TUREK, Ivan: *Didaktika*. Bratislava : Iura Edition, 2008, s. 52.

Vo vzdelávacej oblasti je možné aplikovať aj štvorúrovňovú Niemierkovu taxonómiu cieľov. Je vhodnejšia pre výučbu prírodovedných predmetov. Aktívne slovesá taxonómie pri formulácii kognitívnych cieľov sú: *definovať, vysvetliť, vymenovať, reprodukovať, aplikovať, posúdiť, vyriešiť...*, ale dá sa aplikovať aj na kognitívne ciele dejepisného vyučovania.

Taxonómia vzdelávacích cieľov – B. Niemierko:

1. **Zapamätanie informácií** (poznatok) – dôraz na vybavenie, znovupoznanie, reprodukovanie. Aktívne slovesá: *reprodukovať, vymenovať, definovať, zopakovať, napísať, nakresliť.*
2. **Porozumenie informáciám** (poznatky) – dôraz na zostručnenie informácií, ich usporiadanie, prerozprávanie, vysvetlenie. Aktívne slovesá: *objasniť, vysvetliť, vyjadriť vlastnými slovami, opísať, ilustrovať.*
3. **Aplikácia informácií** (použitie poznatok) **v typických situáciách** – riešenie typických školských úloh/špecifický transfer – dôraz na aplikáciu informácií podľa predloženého vzoru učiteľom, učebnicou. Aktívne slovesá: *aplikovať, demonštrovať, vyriešiť, rozhodnúť, rozlíšiť, načrtnúť, napísať správu.*
4. **Aplikácia informácií** (použitie poznatok) **v problémových situáciách** – nešpecifický transfer/nešpecifický transfer – dôraz na formuláciu problému, analýzu, syntézu, zhodnotenie, riešenie problémových úloh. Aktívne slovesá: *zhodnotiť, oceniť, porovnať, vyriešiť.*⁸

Afektívna oblasť sa týka pozornosti, záujmu, estetického cítenia, morálnych postojov, pocitov, názorov, hodnôt. Je spätá s výchovnými cieľmi. Pri formulácii výchovných cieľov môže učiteľ využiť *taxonómiu vzdelávacích cieľov D. B. Kratwohla v afektívnej oblasti*, významné miesto v uvedenej oblasti patrí aj *hodnotám globálnej výchovy*.

Taxonómia cieľov – D. B. Kratwohl v afektívnej oblasti:

1. **Prijímanie** – vnímavosť, citlivosť, pozornosť jednotlivca na určité podnety.
  - Uvedomenie – žiak si uvedomuje, všima objekty, jav, stav a pod.
  - Ochota prijímať – žiak sa nevyhýba javu, objektu.
  - Usmernená výberová pozornosť – pri predstavovaní žiak pozorne počúva a pamätá si mená predstavovaných osôb.
2. **Reagovanie** – zainteresovanosť, hľadanie určitých predmetov, tzv. aktívna pozornosť.
  - Súhlas na reagovanie
  - Ochota reagovať
  - Uspokojenie z reagovania
3. **Oceňovanie hodnoty** – vytvorenie kladného postoja, vyvolanie záujmu, pociťovanie záväzku.
  - Akceptovanie hodnoty
  - Preferovanie hodnoty
  - Presvedčenie o hodnote

8 TUREK, Ivan: *Inovácie v didaktike*. Bratislava : Metodicko-pedagogické centrum v Bratislave, 2005, s. 17.

4. **Integrovanie hodnoty** – začiatok vytvárania osobného hodnotového systému myšlienkovým spracovaním a uvedomovaním si zovšeobecnených a dominantných hodnôt
  - Konceptualizácia hodnoty
  - Integrovanie hodnôt do systému
5. **Začlenenie hodnoty do charakterovej štruktúry osobnosti** – hodnotový systém sa pevne včleňuje do charakteru jednotlivca, človek koná na základe presvedčenia, jeho slová sú v súlade s činmi, nová hodnota sa stáva súčasťou jeho svetonázoru, filozofie života.
  - Generalizovaná zameranosť – prevládajúca tendencia konať určitým spôsobom.
  - Charakterová vyhranenosť.⁹

Psychomotorická doména je obsahovo zameraná na senzomotorické zručnosti, t. j. činnosti týkajúce sa zmyslového vnímania, pohybov... V edukačnom procese môže pri formulovaní cieľov vyučovania učiteľ využiť najmä taxonómiu cieľov v psychomotorickej oblasti podľa *M. Simpsona (upravenú podľa N. F. Gronlunda alebo taxonómiu A. I. Harrowa)*. Podobne ako v predchádzajúcich taxonómiách – vybrané aktívne slovesá je možné aplikovať v dejepisnom vyučovaní.

Taxonómia cieľov M. Simpsona (upravená podľa N. F. Gronlunda):

1. **Vnímanie činností, zmyslová činnosť'** (aktívne slovesá: *rozoznať, určiť, vybrať, rozoznať, popísať...*).
2. **Prípravenosť na činnosť'** (aktívne slovesá: *poznať, ukázať, vysvetliť...*).
3. **Napodobňovanie činnosti, riadená činnosť'** (aktívne slovesá: *zhotoviť, skonštruovať, vyrobiť, zostaviť, upevniť...*).
4. **Mechanická činnosť, zručnosť'** (aktívne slovesá: *zhotoviť, skonštruovať, vyrobiť, zostaviť, upevniť...*).
5. **Komplexná automatická činnosť'** (aktívne slovesá: *zhotoviť, skonštruovať, vyrobiť, zostaviť, upevniť...*).
6. **Prispôsobovanie, adaptácia činností** (aktívne slovesá: *zmeniť, zreorganizovať...*).
7. **Tvorivá činnosť'** (aktívne slovesá: *vytvoriť, zložiť, navrhnuť...*).¹⁰

Pre kognitívnu, afektívnu a psychomotorickú oblasť cieľovej roviny môžeme využiť aj *taxonómiu špecifických cieľov pre všetky oblasti cieľov*, ktorej autorom je *J. H. De Block*. Navrhol štvorstupňovú taxonómiu, ktorá je zhodná pre všetky tri oblasti konkrétnych cieľov a využiteľná aj pri formulácii cieľov v dejepisnom vyučovaní.

Taxonómia cieľov J. H. De Blocka:

1. **Znalosť/Vedomosť/Zapamätanie**
2. **Porozumenie**
3. **Aplikácia**
4. **Integrácia**¹¹

9 TUREK, Ivan: *Didaktika*. Bratislava : Iura Edition, 2008, s. 54-56.

10 TUREK, Ivan: *Didaktika*. Bratislava : Iura Edition, 2008, s. 57-58.

11 TUREK, Ivan: *Didaktika*. Bratislava : Iura Edition, 2008, s. 59.

Aktívne slovesá, ktoré môžeme aplikovať pri stanovení špecifických cieľov pre jednotlivé úrovne v dejepisnom vyučovaní, sú následné:

Kognitívna oblasť:

5. **Znalosť/Vedomosť/Zapamätanie** (aktívne slovesá: *vymenovať, zopakovať, ukázať*)
6. **Porozumenie** (aktívne slovesá: *charakterizovať, vyjadriť vlastnými slovami, vysvetliť*)
7. **Aplikácia** (aktívne slovesá: *ilustrovať, aplikovať, vypracovať, analyzovať, vyriešiť*)
8. **Integrácia** (aktívne slovesá: *navrhnuť, vytvoriť, posúdiť, zhrnúť*)

Afektívna oblasť:

9. **Znalosť/Vedomosť/Zapamätanie** (aktívne slovesá: *uvedomiť si, vypočítať si*)
10. **Porozumenie** (aktívne slovesá: *odpovedať na otázky, participovať*)
11. **Aplikácia** (aktívne slovesá: *spolupracovať v skupine*)
12. **Integrácia** (aktívne slovesá: *reagovať na, iniciovať spoluprácu*)

Psychomotorická oblasť:

13. **Znalosť/Vedomosť/Zapamätanie** (aktívne slovesá: *ukázať, zaujať postoj*)
14. **Porozumenie** (aktívne slovesá: *demonštrovať, zdôvodniť*)
15. **Aplikácia** (aktívne slovesá: *vyrobiť, zostaviť*)
16. **Integrácia** (aktívne slovesá: *vykonávať činnosť*)¹²

Pre učiteľa, aj učiteľa dejepisu je dôležité pred stanovením konkrétnych cieľov pri spracovaní výkonového štandardu v rámci tematických výchovných a vzdelávacích plánov i písomných príprav, resp. projektov vyučovacích hodín, dôkladne si premyslieť uvedené ciele. V prvej rovine je dôležité oboznámiť sa s cieľmi, ktoré stanovuje po zmenách v roku 2008 Štátny vzdelávací program vo všeobecnej rovine cieľov – kompetencií a následne aj jeho príloha pre predmet dejepis. V uvedenom programe pre dejepis sú stanovené výkonové štandardy iba pre kľúčové témy (je ich cca 1/3 z celkového počtu 33 hodín ročne – D. V.). Následne musí učiteľ previesť analýzu príslušnej učebnice, resp. učebníc dejepisu, ktoré bude využívať, porovnať ju so stanoveným základom učiva v Štátnom vzdelávacom programe – doplniť kľúčové témy a rozanalyzovať samotný obsah učiva – textový materiál: faktografia/historické udalosti – historické pojmy – vzťahy – historické osobnosti – písomné pramene, ako napr. úryvky z kroník, zmluvy, legendy...; obrazový materiál: obrázky, mapy, grafy, diagramy... Následná formulácia špecifických cieľov môže prebiehať v dvoch rovinách:

1. učiteľ si určí svoje ciele smerom k žiakom v rovine vzdelávacej, výchovnej i psychomotorickej (napr. vzdelávacie ciele: vysvetliť príčiny bitky pri Moháči, porozprávať o Viliamovi Dobyvateľovi, opísať gotickú cestu na Slovensku; výchovné ciele: rozvíjať rozumovú hodnotu výchovy a výchovu k hodnotám poznania poukázaním na príčiny a dôsledky objavných plavieb, rozvíjať výchovu k náboženským hodnotám rozprávaním o Martinovi Lutherovi a jeho učením; psychomotorické ciele: pracovať s textom)

12 TUREK, Ivan: *Didaktika*. Bratislava : Iura Edition, 2008, s. 59.

2. učiteľ stanoví z uvedených cieľov špecifické/konkrétne ciele v rovine výkonového štandardu – t. j. čo by mal žiak vedieť, resp. čo by mal byť schopný na konci vyučovacej hodiny. Ak vychádzame z uvedených príkladov špecifických cieľov v bode 1, tak výkonový štandard bude následný: *žiak by mal vedieť, byť schopný*; resp. *žiak vie, je schopný*: vysvetliť príčiny bitky pri Moháči, porozprávať o Viliamovi Dobyvateľovi, opísať gotickú cestu na Slovensku; poukázať na príčiny a dôsledky objavných plavieb, rozprávať o Martinovi Lutherovi a jeho učení; pracovať s textom.

Súbežne je potrebné stanoviť podmienky, za ktorých má žiak vyhovujúci výkon dosiahnuť.

Žiaci by mali poznať ciele vyučovacieho procesu. Učiteľ by ich mal oznámiť žiakovi v úvodnej časti vyučovacej hodiny. Pre žiakov by mali byť jasné, v prípade nezrozumiteľnosti pre žiakov je potrebné ciele vyjadriť slovami, ktorým žiaci rozumejú. Oznámenie cieľa vyučovacej hodiny je potrebné na navodenie pokojnej a tvorivej atmosféry na hodine a tiež pre motivovanie žiakov o prezentovanú problematiku. Dôležitá je aj spätná väzba – žiaci majú poznať, čo konkrétne sa majú naučiť, ktoré poznatky si majú osvojiť. V uvedenej súvislosti je pre učiteľa dôležitý výkonový štandard.

Kompetencie ako ciele vyučovacieho procesu a dejepisného vyučovania

K významným faktorom ovplyvňujúcim stanovenie štruktúry vyučovacej hodiny, t. j. jej charakter i samotný priebeh, patria vzdelávacie a výchovné ciele vyučovacej hodiny, vyplývajúce z obsahu samotnej edukačnej jednotky. Cieľom dejepisného vyučovania je v najvšeobecnejšej rovine oboznámiť žiakov s vývojom ľudskej spoločnosti a naučiť ich metóde samostatného získavania poznatkov o historických javoch, vrátane spôsobu hodnotenia týchto javov.

V zmysle nového Štátneho vzdelávacieho programu – príloha dejepis je cieľom dejepisného vyučovania na základných školách tvorba „*študijných predmetových, medzi predmetových kompetencií – spôsobilostí, schopností využívať kvalitu získaných znalostí v rôznych poznávacích i praktických situáciách, ktoré umožnia žiakom, aby nepristupovali k histórii len ako k uzavretej minulosti, ale aj k rozvíjaniu celej škály kompetencií (spôsobilostí) klásť si v aktívnej činnosti kognitívne rôznorodé otázky, pomocou ktorých sa cez prizmu prítomnosti pýtajú na minulosť a vytvárajú si tak postupne vlastný názor.*“¹³

Základné predmetové kompetencie sú vymedzené v štátnom vzdelávacom programe – príloha dejepis, v zmysle ktorého si žiaci kladú otázky a použijú ich na osvojenie daných významov, súvisiacich s riešením základných operácií. Medzi základné otázky, ktoré si žiaci kladú, patria otázky súvisiace:

- s historickým časom:
  - zaraďovať historické udalosti, javy, procesy a osobnosti chronologicky

13 Štátny vzdelávací program. Dejepis. Príloha ISCED 2. 2. upravená verzia. Bratislava : ŠPÚ, 2009, s. 2. In: *Centrálny informačný portál rezortu školstva. Vyučovanie a štúdium. Vyučovacie predmety. Katalóg predmetov. Dejepis* [online]. [cit. 2012-09-13]. Dostupné na internete: <https://www.iedu.sk/vyucovanie_a_studium/vyucovacie_predmety/xKatalog_Dokumenty/Dejepis%20ISCED%202.pdf>.

- zaraďovať historické udalosti, javy, procesy a osobnosti synchronne
- rozpoznať postupne nerovnomernosti historického vývoja
- využívať medzníky ako prostriedok orientácie v minulosti
- s historickým priestorom:
  - rozlišovať miestny, regionálny, národný, globálny historický priestor
  - zaraďovať historické udalosti, javy, procesy a osobnosti priestorovo
  - rozpoznať podmienenosť medzi historickým priestorom a spôsobom života a obživy človeka, spoločnosti
- s historickými faktami, udalosťami, javmi a procesmi a ich hodnotiacim posudzovaním:
  - vymedziť jednotlivú historickú udalosť, jav, proces, osobnosť
  - popísať jednotlivé historické udalosti, javy, procesy, osobnosti na základe určujúcich znakov
  - rekonštruovať konanie a postoje ľudí v minulosti
  - skúmať konanie ľudí v daných podmienkach a vysvetľovať ho
  - určiť príčiny jednotlivých historických udalostí, javov, procesov
  - vymedziť dôsledky jednotlivých historických udalostí, javov, procesov
  - rozpoznať charakteristické znaky jednotlivých historických období
  - rozpoznať základné faktory, ktoré ovplyvňovali historický vývoj
- pri vyhľadávaní relevantných informácií
  - z rôznych zdrojov – textov verbálnych, obrazových, grafických, i z textov kombinovaných
  - z učebníc, cvičebníc, pracovných zošitov, slovníka cudzích slov, atlasov, novín, časopisov, webových stránok
  - z populárno-vedeckej literatúry a historickej beletrie
- pri využívaní získaných informácií a verifikovaní ich hodnoty
  - vyberaní informácií
  - organizovaní informácií
  - porovnávaní informácií
  - rozlišovaní informácií
  - zaraďovaní informácií
  - kritickom zhodnotení rôznych zdrojov informácií
- pri štruktúrovaní výsledkov, výstupov a potvrdení vybraného postupu
  - zoradení výsledkov
  - rozpoznaní podstatného od nepodstatného
  - integrovaní výsledkov do chronologického a historického rámca
  - vyhodnocovaní správnosti postupu
  - tvorbe súboru vlastných prác¹⁴

---

14 Štátny vzdelávací program. Dejepis. Príloha ISCED 3. 2. upravená verzia. Bratislava : ŠPÚ, 2009, s. 2. In: *Centrálny informačný portál rezortu školstva. Vyučovanie a štúdium. Vyučovacie predmety. Katalóg predmetov. Dejepis* [online]. [cit. 2012-09-13]. Dostupné na internete: <https://www.iedu.sk/vyucovanie_a_studium/vyucovacie_predmety/xKatalog_Dokumenty/Dejepis%20ISCED%203.pdf>.

Uvedený komplex študijných kompetencií sa spresňuje, konkretizuje v učebných požiadavkách v jednotlivých tematických celkoch učebného obsahu v podobe systematizovaného výkonového štandardu.¹⁵

Podobne aj na strednej škole – gymnáziu je hlavným cieľom dejepisného vyučovania *„tvorba študijných predmetových kompetencií – spôsobilostí, schopností využívať kvalitu získaných znalostí v rôznych poznávacích i praktických situáciách, ktoré umožnia žiakom: poznávať históriu, ktorá nepredstavuje uzavretú minulosť so vždy konečnými a jednostrannými interpretáciami; ktorá je výsledkom mnohostranného a protirečivého procesu; poznávať históriu na základe kritickej analýzy primeraných multiperspektívnych (mnohostranných) školských historických prameňov, ktoré považujeme za základný prostriedok nadobúdania spôsobilosti rozumieť dejinám, preto aj za integrálnu súčasť didaktického systému výučby dejepisu i učebníc dejepisu; rozvíjať komplex kompetencií – spôsobilostí, schopností klásť si v aktívnej činnosti kognitívne rôznorodé otázky, prostredníctvom ktorých žiaci riešia uvedené úlohy a problémy; rozvíjať a kultivovať kultúrny dialóg a otvorenú diskusiu ako základný princíp fungovania histórie i školského dejepisu v demokratickej spoločnosti; závažným predpokladom rozvíjania a uplatňovania uvedených cieľových kategórií je prekonávať transmisívnu výučbu dejepisu, ktorej podstatou je odovzdávanie poznatkov v hotovej podobe prevažne explikačnými (vysvetľujúcimi) metódami a prostredníctvom frontálnej výučby, a v širšej miere aplikovať prístupy, ktoré kladú dôraz na aktívne učenie, na proces hľadania, objavovania a konštruovania (vytvárania) poznatkov na základe vlastnej činnosti a skúsenosti v interakcii s učiteľom a spolužiakmi v kooperatívnom učení.“*¹⁶

Základné predmetové kompetencie sú vymedzené v štátnom vzdelávacom programe – príloha dejepis, v zmysle ktorého si žiaci kladú otázky a použijú ich na osvojenie daných významov, súvisiacich s riešením základných operácií. Medzi základné otázky, ktoré si žiaci kladú, patria otázky súvisiace:

- s historickým časom:
  - zaraďovať historické udalosti, javy, procesy a osobnosti chronologicky
  - zaraďovať historické udalosti, javy, procesy a osobnosti synchronne
  - rozpoznať postupne nerovnomernosti historického vývoja
  - využívať medzníky ako prostriedok orientácie v minulosti
- s historickým priestorom:
  - rozlišovať miestny, regionálny, národný, globálny historický priestor
  - zaraďovať historické udalosti, javy, procesy a osobnosti priestorovo

15 Štátny vzdelávací program. Dejepis. Príloha ISCED 3. 2. upravená verzia. Bratislava : ŠPÚ, 2009, s. 3. In: *Centrálny informačný portál rezortu školstva. Vyučovanie a štúdium. Vyučovacie predmety. Katalóg predmetov. Dejepis* [online]. [cit. 2012-09-13]. Dostupné na internete: <https://www.iedu.sk/vyucovanie_a_studium/vyucovacie_predmety/xKatalog_Dokumenty/Dejepis%20ISCED%203.pdf>.

16 Štátny vzdelávací program. Dejepis. Príloha ISCED 3. 2. upravená verzia. Bratislava : ŠPÚ, 2009, s. 2. In: *Centrálny informačný portál rezortu školstva. Vyučovanie a štúdium. Vyučovacie predmety. Katalóg predmetov. Dejepis* [online]. [cit. 2012-09-13]. Dostupné na internete: <https://www.iedu.sk/vyucovanie_a_studium/vyucovacie_predmety/xKatalog_Dokumenty/Dejepis%20ISCED%203.pdf>.

- rozpoznať podmienenosť medzi historickým priestorom a spôsobom života a obživy človeka, spoločnosti
- s historickými faktami, udalosťami, javmi a procesmi a ich hodnotiacim posudzovaním:
  - vymedziť jednotlivú historickú udalosť, jav, proces, osobnosť
  - popísať jednotlivé historické udalosti, javy, procesy, osobnosti na základe určujúcich znakov
  - rekonštruovať konanie a postoje ľudí v minulosti
  - skúmať konanie ľudí v daných podmienkach a vysvetľovať ho
  - určiť príčiny jednotlivých historických udalostí, javov, procesov
  - vymedziť dôsledky jednotlivých historických udalostí, javov, procesov
  - rozpoznať charakteristické znaky jednotlivých historických období
  - rozpoznať základné faktory, ktoré ovplyvňovali historický vývoj
- pri vyhľadávaní relevantných informácií
  - z rôznych zdrojov – textov verbálnych, obrazových, grafických, i z textov kombinovaných
  - z učebníc, cvičebníc, pracovných zošitov, slovníka cudzích slov, atlasov, novín, časopisov, webových stránok
  - z populárno-vedeckej literatúry a historickej beletrie
- pri využívaní získaných informácií a verifikovaní ich hodnoty
  - vyberaní informácií
  - organizovaní informácií
  - porovnávaní informácií
  - rozlišovaní informácií
  - zaraďovaní informácií
  - kritickom zhodnotení rôznych zdrojov informácií
- pri štruktúrovaní výsledkov, výstupov a potvrdení vybraného postupu
  - zoradení výsledkov
  - rozpoznaní podstatného od nepodstatného
  - integrovaní výsledkov do chronologického a historického rámca
  - vyhodnocovaní správnosti postupu
  - tvorbe súboru vlastných prác¹⁷

Kompetencia je správanie, ktoré charakterizuje vynikajúci výkon v niektorej oblasti činností. Uvedené ciele je možné dosiahnuť postupným sprístupňovaním a zovšeobecňovaním konkrétnych faktov z jednotlivých období vývoja ľudskej spoločnosti, chápaním zákonitostí historického vývoja, vyvodením poučenia, ktoré dejiny prinášajú pre súčasnosť a pre konanie v budúcnosti na základe poznania konkrétnych historických faktov a pochopenia zákonitostí historického vývoja, osvojovaním si metód získavania

---

17 Štátny vzdelávací program. Dejepis. Príloha ISCED 3. 2. upravená verzia. Bratislava : ŠPÚ, 2009, s. 2. In: *Centrálny informačný portál rezortu školstva. Vyučovanie a štúdium. Vyučovacie predmety. Katalóg predmetov. Dejepis* [online]. [cit. 2012-09-13]. Dostupné na internete: <https://www.iedu.sk/vyucovanie_a_studium/vyucovacie_predmety/xKatalog_Dokumenty/Dejepis%20ISCED%203.pdf>.

nových poznatkov o historickom vývoji ľudstva¹⁸ inovatívnymi metódami, metódami aktívneho učenia, samostatnou prácou – rekonštrukčnou a reprodukčnou – naučiť sa pracovať s týmito poznatkami a využívať ich. Významné miesto v realizácii uvedených cieľov patrí využívaniu samostatnej práce žiakov,¹⁹ informatizácii dejepisného vyučovania²⁰ a moderným koncepciám výučby – kooperatívnemu vyučovaniu a projektovému vyučovaniu.

Výchovné a vzdelávacie ciele dejepisného vyučovania sa realizujú v troch vzájomne sa prelínajúcich a vzájomne sa dopĺňajúcich oblastiach:

- poznávacia oblasť,
- hodnotová oblasť,
- praktická oblasť.

Do *poznávacej oblasti* patria základné poznatky z národných a svetových dejín s využitím regionálnych dejín, poznatky z dejín kultúry, umenia, vedy a techniky, schopnosť orientácie v priestore a čase (rozumová výchova, výchova k hodnotám poznania).

Rozvíjanie *hodnotovej oblasti* znamená viesť žiaka k tomu, aby si vážil historický odkaz predkov, formovať jeho historické vedomie, pestovať v ňom hrdosť na národnú históriu, úctu k iným národom a hodnotám kultúry iných národov a národností, upriamiť pozornosť na tie vývinové obdobia ľudstva, v ktorých dominuje snaha národov o demokraciu, pokrok, humánnosť (mravná a etická výchova, výchova k všeľudským hodnotám, vlastenecká výchova...).

Praktická oblasť je zameraná na osvojenie si zručností a návykov práce s vyučovacími prostriedkami, metódami práce historika, využívanie medzipredmetových vzťahov (pracovná výchova...).

---

18 Cieľové zameranie výučby dejepisu na rôznych typoch škôl pred prijatím Štátneho vzdelávacieho programu v roku 2008 pozri VASILOVÁ, Darina: Poňatie, význam, ciele a úlohy dejepisného vyučovania na základnej škole, strednej škole (gymnázium, stredná odborná škola), strednom odbornom učilišti. In: *Dejiny : internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, roč. 1, 2006, č. 1, s.99-154. ISSN 1337-0707 [online]. Z odp. red. Darina Vasilová. [cit. 2011-12-11]. Dostupné na internete: <http://dejiny.unipo.sk/docs/Dejiny_1_2006.pdf>.

19 Samostatnú činnosť žiakov v dejepisnom vyučovaní a jej druhy pozri bližšie VASILOVÁ, Darina: Aktívne osvojovanie si poznatkov v dejepisnom vyučovaní – fenomén samostatnej práce žiakov/ Active acquisition of knowledge in the teaching of history – the phenomenon of independent work of students. In: *XXVIII mezinárodní kolokvium o řízení osvojecího procesu : Sborník elektronických verzí recenzovaných příspěvků na CD-ROMu./XXVIII International Colloquium on the Management of Educational Process : Proceedings of electronic version of reviewed contributions on CD-ROM*. Red. Eva Hájková, Rita Vémolová. Brno : Univerzita obrany; Fakulta ekonomiky a managementu, 2010, s. 1-10. ISBN 978-80-7231-722-6

20 Informatizáciu a jej využitie vo výučbe dejepisu pozri bližšie VASILOVÁ, Darina: Informatizácia a dejepisné vyučovanie/Informatization and teaching of history. In: *Infotech 2007. Moderní informační a komunikační technologie ve vzdělávání*. Díl 2. Ed. Jiří Dostál. Olomouc : Votobia Olomouc, 2007, s. 869-872. ISBN 978-80-7220-301-7 [online]. [cit. 2012-09-30]. Dostupné na internete: <http://infotech.upol.cz/sbornik_INFOTECH07_dil_1.pdf>.

VZDELÁVACIA/KOGNITÍVNA OBLASŤ

V štruktúre dejepisných cieľov vystupujú ako prvé tie, ktoré súvisia s intelektuálnymi schopnosťami žiakov. Môžeme ich označiť ako **vzdialené, perspektívne všeobecné ciele** vychádzajúce z taxonómie kognitívnych funkcií. Od začiatku 90. rokov 20. storočia ich v edukačnom procese i v dejepisnom vyučovaní konkretizuje najmä Bloomova taxonómia kognitívnych oblastí²¹ s vypracovanými otázkami, ktoré rozvíjajú jednotlivé úrovne a dajú sa aplikovať vo výučbe dejepisu:

1. *Vedomosti/Znalosti*: povedz – vymenuj – kto – kedy – ktorý – definuj – nájdi – uved', čo vieš. Aktívne slovesá pre ciele dejepisného vyučovania: *definovať, vymenovať, napísať, opakovať, reprodukovat', doplniť, priradiť, určiť, vymenovať...* (úroveň pamäťového reprodukovania)
2. *Pochopenie/Porozumenie*: povedz vlastnými slovami – opíš, ako sa ťa to týka – daj do vzťahu – interpretuj – porovnaj – daj do kontrastu. Aktívne slovesá pre ciele dejepisného vyučovania: *opísať, interpretovať, porovnať, ilustrovať, vysvetliť, vyjadriť vlastnými slovami, nakresliť, navrhnuť, opraviť...* (úroveň schopnosti porozumenia obsahu informácie)
3. *Aplikácia*: demonštruj – použi na riešenie – kde /kam/ to vedie – ako a kde to môžeš využiť. Aktívne slovesá pre ciele dejepisného vyučovania: *aplikovať, demonštrovať, nakresliť, vyhľadať, navrhnuť, usporiadať, rozlišovať...* (úroveň použitia obsahu informácie a zovšeobecnenia).
4. *Analýza*: odôvodni prečo – prečo sú príčiny, aké sú – aké sú dôsledky – ako by si začal – aké sú kroky postupu – špecifikuj podmienky – vymenuj problémy. Aktívne slovesá pre ciele dejepisného vyučovania: *analyzovať, rozlíšiť, určiť, dedukovať...* (úroveň rozboru informácie, určenie vzťahov)
5. *Syntéza*: vytvor – vymysli – navrhni hypotézu, čo by sa stalo keby..., – zlož – rozvíjaj – vytvor niečo nové. Aktívne slovesá pre ciele dejepisného vyučovania: *kategorizovať, klasifikovať, navrhnuť, napísať, zhrnúť, skonštruovať, vyvodit' závery...* (úroveň skladania informácií – plánu, správy, projektu).
6. *Hodnotenie/Posúdenie*: vytvor normu – ktoré sú dobré a zlé – ktoré sa ti páči, posúď – odstupňuj od dobrého po zlé, zvaž, zhodnoť výsledok – posúď dôkaz – zhodnoť podľa toho, ako to cítiš – rozhodni. Aktívne slovesá pre ciele dejepisného vyučovania: *zhodnotiť, argumentovať, posúdiť, zvažiť, porovnať, zdôvodniť, uviesť výhody a nevýhody...* (úroveň posúdenia informácií).²²

Aktívne slovesá môže učiteľ dejepisu využiť na stanovenie kognitívneho cieľa počas svojej prípravy na vyučovaciu hodinu, sú smerované k žiakom. Taktiež môžu byť použité na stanovenie výkonového štandardu, t. j. očakávaného výkonu žiaka na konci vyučovacej hodiny dejepisu – čo vie, čo je schopný.

21 Návrh koncepcie dejepisného vyučovania na základných a stredných školách a návrh osnov pre 5. – 9. ročník základnej školy. In: *Učiteľské noviny*, roč. 43, 13. 5. 1993, s. 8-10.

22 Návrh koncepcie dejepisného vyučovania na základných a stredných školách a návrh osnov pre 5. – 9. ročník základnej školy. In: *Učiteľské noviny*, roč. 43, 13. 5. 1993, s. 8; TUREK, Ivan: *Didaktika*. Bratislava : Iura Edition, 2008, s. 50-51.

Formulácia kognitívnych cieľov podľa Bloomovej taxonómie

Ročník: 5

Tematický celok: Od blízkeho k vzdialenému

Téma: Pamiatky v priestore a čase

Formulácia cieľov:

1. *Vymenovať jednotlivé druhy historických prameňov (vedomosti).*
2. *Opísať obrazové pramene pomocou názorných učebných pomôcok (pochopenie).*
3. *Rozlišovať jednotlivé druhy historických prameňov (aplikácia).*
4. *Analyzovať vybraný písomný prameň (analýza).*
5. *Navrhnuť tradičný prameň pre svoje deti (syntéza).*
6. *Zhodnotiť význam hmotných prameňov pre ľudstvo (hodnotenie).*

Ročník: 6

Tematický celok: Svetové náboženstvá

Téma: Kresťanstvo, islam, judaizmus

Formulácia cieľov:

1. *Vymenovať základné svetové náboženstvá (vedomosti).*
2. *Opísať podstatu kresťanstva, islamu a judaizmu (pochopenie).*
3. *Uviesť príklady z reálneho života porušovania Desiat' božích prikázani (aplikácia.)*
4. *Špecifikovať význam Biblie a Koránu (analýza).*
5. *Navrhnuť päť vlastných prikázani (syntéza).*
6. *Zhodnotiť význam šírenia kresťanstva pre európsku kultúru (hodnotenie).*

Ročník: 7

Tematický celok: Obrazy novovekého sveta

Téma: Martin Luther a reformácia

Formulácia cieľov:

1. *Definovať pojem reformácia (vedomosti).*
2. *Opísať podstatu učenia Martina Luthera (pochopenie).*
3. *Uviesť príklady aplikácie učenia Martina Luthera v živote (aplikácia).*
4. *Analyzovať vybrané tézy Martina Luthera (analýza).*
5. *Vytvoriť leták propagujúci osobnosť Martina Luthera a jeho učenie (syntéza).*
6. *Zhodnotiť proces šírenia reformácie v Nemecku (hodnotenie).*

Ročník: 8

Tematický celok: Rakúsko-Uhorsko

Téma: Matica slovenská

Formulácia cieľov:

1. *Vymenovať príčiny vzniku Matice slovenskej v roku 1863 (vedomosti).*
2. *Opísať obsahové zameranie činnosti Matice slovenskej v rokoch 1863 – 1875 (pochopenie).*
3. *Uviesť príklady realizácie pôvodnej myšlienky založenia Matice slovenskej z hľadiska súčasných aktivít tejto kultúrnej inštitúcie (aplikácia).*
4. *Analyzovať vybrané časti stanov Matice slovenskej (analýza).*
5. *Sformulovať päť bodov programového vyhlásenia Matice slovenskej k významnej politickej udalosti alebo ku kultúrnemu podujatiu (syntéza).*

6. Zhodnotiť aktivity Matice slovenskej v prospech slovenského národa v rokoch 1863 – 1875 a v súčasnosti (hodnotenie).

Ročník: 9

Tematický celok: Slovenská republika 1939 – 1945

Téma: Tragédia Židov

Formulácia cieľov:

1. Vymedziť pojem Žid, žid, holokaust (vedomosti).
2. Opísať postavenie židovského obyvateľstva v štáte pred a po vzniku Slovenskej republiky v roku 1939 (pochopenie).
3. Uviesť príklady deportácie židovského obyvateľstva (aplikácia).
4. Analyzovať vybrané tézy Židovského kódexu (analýza).
5. Zostaviť mapu pracovných táborov a koncentračných táborov v strednej Európe v rokoch druhej svetovej vojny (syntéza).
6. Zhodnotiť význam existencie Slovenskej republiky 1939 – 1945 v oblasti politickej, hospodárskej a kultúrnej (hodnotenie).

Gymnázium

Ročník: 1

Tematický celok: Fenomény novovekého sveta

Téma: Humanizmus a renesancia

Formulácia cieľov:

1. Vymedziť pojmy humanizmus, renesancia (vedomosti).
2. Opísať proces šírenia humanizmu a renesancie v Európe (pochopenie).
3. Aplikovať znaky renesančnej architektúry pri spracovaní projektu súčasnej architektonickej stavby (aplikácia).
4. Analyzovať literárnu ukážku z obdobia humanizmu a porovnať ju so súčasnou ukážkou literárnej tvorby (analýza).
5. Spracovať prehľadnú tabuľku zameranú na rozvoj vedy a kultúry v období humanizmu a renesancie (syntéza).
6. Zhodnotiť význam šírenia humanizmu a renesancie do Európy (hodnotenie).

Ročník: 2

Tematický celok: Zrod modernej doby a nacionalizmus

Téma: Priemyselná revolúcia

Formulácia cieľov:

1. Vymedziť pojmy revolúcia, priemyselná revolúcia (vedomosti).
2. Porovnať hospodársky a sociálny rozvoj v Anglicku pred obdobím priemyselnej revolúcie a po zavádzaní strojov do výroby (pochopenie).
3. Aplikovať na jednotlivých príkladoch prínos priemyselnej revolúcie pre život človeka v 18. a začiatkom 19. storočia (aplikácia).
4. Analyzovať pozitíva a negatíva nových objavov a vynálezov z obdobia priemyselnej revolúcie (analýza).
5. Navrhnuť nový priemyselný vynález, ktorý by uľahčil život človeku v 18. storočí (syntéza).
6. Zhodnotiť význam priemyselnej revolúcie pre formovanie modernej spoločnosti (hodnotenie).

Ročník: 3

Tematický celok: Prvá svetová vojna

Téma: Zákopová vojna

Formulácia cieľov:

1. *Vymenovať predpoklady a príčiny prvej svetovej vojny. Odlíšiť zámienku od príčiny vojny (vedomosti).*
2. *Pochopiť vzťah medzi postavením štátov Trojdohody a Trojspolku a ich mocenskými záujmami (pochopenie).*
3. *Na slepej mape zakresliť štáty, ktoré boli počas prvej svetovej vojny neutrálne a najvýznamnejšie bojiská prvej svetovej vojny (aplikácia).*
4. *Na základe analýzy návrhu zásad usporiadania povojnovej Európy prezidenta Woodrowa Wilsona nájsť hlavnú myšlienku programu a na príkladoch ju zargumentovať (analýza).*
5. *Zostaviť časovú priamku najvýznamnejších bitiek prvej svetovej vojny (syntéza).*
6. *Zhodnotiť dôsledky prvej svetovej vojny pre ľudstvo. Poukázať na nebezpečné využitie výtvarných vtedajšej vedy a techniky (hodnotenie).*

VÝCHOVNÁ/AFEKTÍVNA OBLASŤ

Ako druhé v štruktúre vyučovacích cieľov vystupujú **vlastné, konkrétne ciele učiteľa**, súvisiace so stratégiou vyučovacích postupov, najčastejšie sa realizujú v rovine výchovných cieľov. Ich podstatu vyjadruje najmä Gloeckelova taxonómia cieľov:

- *Estetické ciele* – dejepis má byť zaujímavý.
- *Teoretické ciele* – dejepis má poskytnúť prehľad.
- *Etické ciele* – dejepis má učiť premýšľať o dobrom a zlom.
- *Monumentálne ciele* – dejepis má inšpirovať.
- *Antikvárne ciele* – dejepis má udržovať živé tradície.
- *Kritické ciele* – dejepis má viesť k vytváraniu kritického stanoviska.
- *Ciele politického utvárania, uvedomovania* – dejepis má politicky utvárať.
- *Antropologické ciele* – dejepis má viesť k poznaniu seba samého.
- *Filozofické ciele* – dejepis má viesť k úvahám.²³

Dejiny majú byť zaujímavé/estetické ciele znamená pre afektívne ciele, že históriu môžeme chápať aj ako pestrú schému zaujímavých a fascinujúcich udalostí. Vo vyučovaní môžeme tento aspekt zvýrazniť aplikovaním zážitkovosti, ktorej obsahom sa môžu stať didaktické hry, hry na úlohu alebo stimulačné hry. Nezastupiteľné miesto má živé a dramatické rozprávanie učiteľa.

Učiteľ má poskytovať žiakom ucelené a prehľadne usporiadané vedomosti, vypracúva pre žiakov rôzne prehľady, schémy, tabuľky, množinové zápisy, ktorými sa snaží vystihovať podstatné a hlavné znaky problému. Skvalitnenie prehľadu a systematizácie vedomostí dosiahnuť pestrejším výberom metód a foriem opakovania. Aj z uvedeného

23 GLOECKEL, H.: Geschichtsunterricht. In: *Dejepis, doškoloňovací kurz pre vyučujúcich*. Prešov; Amsterdam : Copyright Allgemeine Hogeschol, 1991, s. 9-13.

dôvodu majú byť afektívne ciele podmienené skutočnosťou, že *dejiny majú poskytovať prehľad/teoretické ciele*.

Skutočnosť, že *dejiny majú premýšľať o dobre a zle/etické ciele*, je pre stanovenie afektívnych cieľov z aspektu prípravy učiteľa dejepisu i stanovenia výkonového štandardu veľmi dôležité. História poskytuje veľa situácií, v ktorých ľudia svojim správnym alebo nesprávnym rozhodnutím môžu ovplyvniť v dobrom alebo zlom svoje prostredie. Konfrontáciou takýchto situácií môžu žiaci získať zmysel pre dobro a zlo.

Dejiny majú inšpirovať – uvedené *monumentálne ciele* v rovine afektívnosti vedú ku skutočnosti, že učiteľ objasňuje konkrétne životné situácie, do ktorých sa jednotlivé osobnosti dostávajú, približuje ich životné príbehy, osudy, dramatické konflikty, boje. Tie sa môžu stať pre žiakov pozitívnym alebo negatívnym príkladom. Práve v tejto oblasti má učiteľ výbornú možnosť vzbudiť záujem o históriu, pretože táto rovina výučby prináša veľké množstvo výchovno-vzdelávacích hodnôt.

Z histórie získavame informácie o tom, aké hodnoty nám zanechali minulé generácie. Žiaci by mali pochopiť, že ľahkomyselné zaobchádzanie s nimi môže viesť k ich strate pre budúce generácie. Aj preto by mal učiteľ dejepisu začleniť do výučby ciele zamerané na udržiavanie tradícií a žiakom zdôrazňovať, že *dejiny majú udržiavať živé tradície/antikvárne ciele*.

Dejiny majú viesť k vytváraniu kritického stanoviska/kritické ciele. Uvedenou cieľovou kategóriou žiaci za pomoci učiteľa odhaľujú aj to, čo je negatívne v minulosti, celý rad predsudkov, stereotypov, ktoré častokrát pretrvávajú aj v prítomnosti. Najlepším spôsobom vytvárania kritického stanoviska je porovnávanie súčasnosti so situáciou v minulosti.

S predchádzajúcim cieľom súvisia aj ciele politického utvárania, v zmysle ktorých majú *dejiny politicky utvárať, uvedomovať/ciele politického utvárania, uvedomenia*. Z histórie sa má žiak naučiť, že je súčasťou určitej konkrétnej spoločnosti. Učí sa, ako táto spoločnosť vznikla, čo je pre ňu charakteristické. Vyučovanie dejepisu má viesť k tomu, aby žiak ako budúci občan bol pripravený žiť a orientovať sa v tejto spoločnosti.

Nemenej zaujímavé sú v afektívnej rovine cieľov antropologické ciele, ktoré vedú k tomu, že *dejiny majú viesť k poznaniu seba samého/antropologické ciele*. Prostredníctvom histórie sa žiaci oboznamujú s konaním ľudí v rôznych životných situáciách. Z dejín je možné získať veľa životných skúseností. Učiteľ vyberá konkrétne situácie, v ktorých je človek skutočne prítomný. Alebo môže použiť určité pramene, ktoré vypovedajú o osobných skúsenostiach človeka.

História nám poskytuje množstvo otázok, ktoré nás vedú k uvažovaniu, premýšľaniu. Sú to otázky, ktoré nemôžu byť zodpovedané okamžite. Dávajú príležitosť hľadať vlastné odpovede, ktoré sa nemusia zhodovať s definitívne formulovaným názorom učiteľa. Aj preto je potrebné počas dejepisného vyučovania dať žiakom priestor na vlastné úvahy a postoje a poukázať na skutočnosť, že *dejiny majú viesť k úvahám/filozofické ciele*.²⁴

24 Pozri VASILOVÁ, Darina: Poňatie, význam, ciele a úlohy dejepisného vyučovania na základnej škole, strednej škole (gymnázium, stredná odborná škola), strednom odbornom učilišti. In: *Dejiny : internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, roč. 1, 2006, č. 1, s. 104. ISSN 1337-0707 [online]. Zodp. red. Darina Vasilová. [cit. 2011-12-11]. Dostupné na internete: <http://dejiny.unipo.sk/docs/Dejiny_1_2006.pdf>.

Formulácia výchovných cieľov podľa Gloeckelovej taxonómie – Estetické ciele (dejepis má byť zaujímavý)*Základná škola*

Ročník: 5

Tematický celok: Od blízkeho k vzdialenému

Téma vyučovacej hodiny: Hmotné pramene

Formulácia cieľa: *Rozvíjať estetické ciele spracovaním návrhu hmotnej pamiatky ako odkazu dnešnej doby pre budúce generácie.*

Ročník: 6

Tematický celok: Obrazy starovekého sveta

Téma vyučovacej hodiny: Staroveký Egypt

Formulácia cieľa: *Rozvíjať estetické ciele opisom fenomenálnych architektonických stavieb starovekého Egypta.*

Ročník: 7

Tematický celok: Obrazy novovekého sveta

Téma vyučovacej hodiny: Objavitelia a dobyvatelia

Formulácia cieľa: *Rozvíjať estetické ciele zostavením projektu Objavenie Ameriky alebo dramatisáciou rekonštrukcie príchodu Krištofa Kolumba na novoobjavené územie.*

Ročník: 8

Tematický celok: Európa na ceste k moderným národom

Téma vyučovacej hodiny: Modernizácia – anglická priemyselná revolúcia

Formulácia cieľa: *Rozvíjať estetické ciele návrhom vlastného vynálezu.*

Ročník: 9

Tematický celok: Súčasný svet

Téma vyučovacej hodiny: Fenomény súčasnosti – kultúra

Formulácia cieľa: *Rozvíjať estetické ciele spracovaním návrhu vlastného kultúrneho spolku, jeho stanov a symboliky.**Gymnázium*

Ročník: 1

Tematický celok: Fenomény novovekého sveta

Téma vyučovacej hodiny: Renesancia

Formulácia cieľa: *Rozvíjať estetické ciele prezentáciou projektu Európska renesancia, resp. Renesancia na Slovensku.*

Ročník: 2

Tematický celok: Slováci v Rakúsko-Uhorsku

Téma vyučovacej hodiny: Veda, kultúra a umenie v druhej polovici 19. storočia

Formulácia cieľa: *Rozvíjať estetické ciele porovnaním prínosu jednotlivých druhov umenia v prvej a v druhej polovici 19. storočia.*

Ročník: 3

Tematický celok: Vznik Slovenskej republiky (1993)

Téma vyučovacej hodiny: Mediálny svet

Formulácia cieľa: *Rozvíjať estetické ciele diskusiou o poslaní médií v 20. storočí.*

Formulácia výchovných cieľov podľa Gloeckelovej taxonómie – Teoretické ciele (dejepis má poskytnúť prehľad)*Základná škola*

Ročník: 5

Tematický celok: Od blízkeho k vzdialenému

Téma vyučovacej hodiny: Čas v premenách dejín

Formulácia cieľa: *Rozvíjať teoretické ciele opisom najstarších spôsobov orientácie ľudí v čase a vymenovaním jednotlivých druhov hodín a kalendárov.*

Ročník: 6

Tematický celok: Obrazy starovekého sveta

Téma vyučovacej hodiny: Riečne civilizácie a ich dedičstvo

Formulácia cieľa: *Rozvíjať teoretické ciele vymenovaním najstarších staroorientálnych štátov a uvedením miest ich vzniku.*

Ročník: 7

Tematický celok: Obrazy novovekého sveta

Téma vyučovacej hodiny: Objavitelia a dobyvatelia

Formulácia cieľa: *Rozvíjať teoretické ciele zostavením časovej priamky o najvýznamnejších objavných plavbách v 15. a 16. storočí.*

Ročník: 8

Tematický celok: Prvá svetová vojna

Téma vyučovacej hodiny: Zmeny na mape Európy

Formulácia cieľa: *Rozvíjať teoretické ciele opisom priebehu prvej svetovej vojny na základe zostavenej časovej priamky najvýznamnejších medzníkov vojny v rokoch 1914 – 1918.*

Ročník: 9

Tematický celok: Československo v medzivojnovom období

Téma vyučovacej hodiny: Zánik ČSR

Formulácia cieľa: *Rozvíjať teoretické ciele prezentáciou najvýznamnejších udalostí v ČSR 1918 – 1938.**Gymnázium*

Ročník: 1

Tematický celok: Fenomény stredovekého sveta

Téma vyučovacej hodiny: Cirkev v stredoveku

Formulácia cieľa: *Rozvíjať teoretické ciele zostavením prehľadnej tabuľky k európskym cirkevným dejinám stredoveku v zmysle osnovy: rok – udalosť – príčiny vzniku – dôsledky – historické osobnosti.*

Ročník: 2

Tematický celok: Zrod modernej doby a nacionalizmus

Téma vyučovacej hodiny: Napoleon Bonaparte

Formulácia cieľa: *Rozvíjať teoretické ciele zostavením časovej priamky najvýznamnejších opatrení Napoleona Bonaparte vo Francúzsku a zostavením časovej priamky najvýznamnejších napoleonských bitiek rokov od Trafalgar po Waterloo.*

Ročník: 3

Tematický celok: Na ceste k druhej svetovej vojne

Téma vyučovacej hodiny: Podoby totality a demokracie

Formulácia cieľa: *Rozvíjať teoretické ciele spracovaním prehľadnej tabuľky znakov totalitných politických systémov v ZSSR, Taliansku a Nemecku.*

Formulácia výchovných cieľov podľa Gloeckelovej taxonómie – Etické ciele (dejepris má učiť premýšľať o dobrom a zlom)

Základná škola

Ročník: 5

Tematický celok: Človek v premenách priestoru a času

Téma vyučovacej hodiny: Pamäť ľudstva

Formulácia cieľa: *Rozvíjať etické ciele porovnávaním negatív a pozitív internetu pre mladého človeka.*

Ročník: 6

Tematický celok: Obrazy starovekého sveta

Téma vyučovacej hodiny: Staroveký Rím

Formulácia cieľa: *Rozvíjať etické ciele poukázaním na expanzivnosť Rímskej ríše v staroveku v období republiky i cisárstva a jej dôsledky.*

Ročník: 7

Tematický celok: Obrazy stredovekého sveta

Téma vyučovacej hodiny: Križiacke výpravy

Formulácia cieľa: *Rozvíjať etické ciele vysvetlením príčin a dôsledkov križiackych výprav v stredoveku a poukázaním na nezmyselnosť detskej výpravy.*

Ročník: 8

Tematický celok: Prvá svetová vojna

Téma vyučovacej hodiny: Príčiny prvej svetovej vojny

Formulácia cieľa: *Rozvíjať etické ciele diskusiou o dôsledkoch vojen 20. storočia pre ľudstvo.*

Ročník: 9

Tematický celok: Slovenská republika 1939 – 1945

Téma vyučovacej hodiny: Tragédia Židov

Formulácia cieľa: *Rozvíjať etické ciele poukázaním na dôsledky realizácie Židovského kódexu v prostredí Slovenskej republiky 1939 – 1945, rozpoznať etický dosah realizácie protižidovských opatrení.*

Gymnázium

Ročník: 1

Tematický celok: Fenomény antického sveta

Téma vyučovacej hodiny: Kresťanstvo

Formulácia cieľa: *Rozvíjať etické ciele porovnaním princípov, ktorými sa riadilo kresťanstvo v staroveku a ktorými sa riadi dnes.*

Ročník: 2

Tematický celok: Európska expanzia 1492 – 1914

Téma vyučovacej hodiny: Zámorské objavy

Formulácia cieľa: *Rozvíjať etické ciele prezentáciou modelovej situácie dobyvateľa na novoobjavenom území argumentáciou kladov zásahu európskych objaviteľov do života pôvodného obyvateľstva novoobjaveného územia v čase zámorských objavov.*

Ročník: 3

Tematický celok: Na ceste k druhej svetovej vojne

Téma vyučovacej hodiny: Druhá svetová vojna

Formulácia cieľa: *Rozvíjať etické ciele diskusiou o nezmyselnosti existencie koncentračných táborov v čase druhej svetovej vojny a politike vyhladzovania.*

Formulácia výchovných cieľov podľa Gloeckelovej taxonómie – Monumentálne ciele (dejepis má inšpirovať)

Základná škola

Ročník: 5

Tematický celok: Od blízkeho k vzdialenému

Téma vyučovacej hodiny: Sviatočné a pamätné dni

Formulácia cieľa: *Rozvíjať monumentálne ciele rozprávaním o významných sviatočných dňoch v rodine.*

Ročník: 6

Tematický celok: Obrazy starovekého sveta

Téma vyučovacej hodiny: Riečne civilizácie

Formulácia cieľa: *Rozvíjať monumentálne ciele prezentáciou vlastného výtvarného návrhu divu sveta inšpirovaním sa pôvodnými siedmimi divmi sveta, ktoré súčasníkovi zanechali riečne civilizácie staroveku.*

Ročník: 7

Tematický celok: Obrazy novovekého sveta

Téma vyučovacej hodiny: Objavitelia a dobyvatelia

Formulácia cieľa: *Rozvíjať monumentálne ciele načrtnutím životných osudov objaviteľa a moreplavca Krištofa Kolumba.*

Ročník: 8

Tematický celok: Habsburská monarchia

Téma vyučovacej hodiny: Osvietenský absolutizmus – Mária Terézia

Formulácia cieľa: *Rozvíjať monumentálne ciele opisom prínosu reforiem Márie Terézie pre Uhorsko.*

Ročník: 9

Tematický celok: Prvá svetová vojna

Téma vyučovacej hodiny: Odboj Slovákov a Čechov

Formulácia cieľa: *Rozvíjať monumentálne ciele rozprávaním o životných osudoch a významne spoločensko-politickej angažovanosti sa Tomáša G. Masaryka a Milana R. Štefánika v prospech spoločného štátu Čechov a Slovákov.*

Gymnázium

Ročník: 1

Tematický celok: Fenomény antického sveta

Téma vyučovacej hodiny: Kresťanstvo

Formulácia cieľa: *Rozvíjať monumentálne ciele opisom procesu postupného šírenia kresťanstva z Rímskej ríše a zhodnotením prínosu kresťanstva pre ľudstvo v premenách času.*

Ročník: 2

Tematický celok: Vznik modernej doby a nacionalizmus

Téma vyučovacej hodiny: Zjednotenie Talianska

Formulácia cieľa: *Rozvíjať monumentálne ciele inšpirovaním sa postojom Giuseppe Garibaldiho a Giuseppe Mazziniho k potrebe zjednotenia Talianska.*

Ročník: 3

Tematický celok: Slováci a vznik ČSR

Téma vyučovacej hodiny: Domáci a zahraničný odboj

Formulácia cieľa: *Rozvíjať monumentálne ciele uvedomením si významu Československej národnej rady ako ústredného orgánu odboja a jej podiel na vzniku ČSR.*

Formulácia výchovných cieľov podľa Gloeckelovej taxonómie – Antikvárne ciele (dejepis má udržiavať živé tradície)

Základná škola

Ročník: 5

Tematický celok: Od blízkeho k vzdialenému

Téma vyučovacej hodiny: Obrazové pamiatky

Formulácia cieľa: *Rozvíjať antikvárne ciele opísaním rodokmeňa rodiny a poukázaním na najvýznamnejšie rodinné tradície.*

Ročník: 6

Tematický celok: Obrazy stredovekého sveta

Téma vyučovacej hodiny: Cirkev v stredoveku

Formulácia cieľa: *Rozvíjať antikvárne ciele vysvetlením významu Biblie pre súčasnosť.*

Ročník: 7

Tematický celok: Obrazy novovekého sveta

Téma vyučovacej hodiny: Objavitelia a dobyvatelia

Formulácia cieľa: *Rozvíjať antikvárne ciele interpretovaním významu kultúrneho dedičstva ríše Inkov, Mayov a Aztékov pre Strednú a Južnú Ameriku i súčasnú Európu.*

Ročník: 8

Tematický celok: Európa na ceste k moderným národom

Téma vyučovacej hodiny: Francúzska revolúcia

Formulácia cieľa: *Rozvíjať antikvárne ciele uvažovaním nad významom sviatku, ktorý oslavujú Francúzi každoročne 14. júla, a jeho odkazom pre dnešok.*

Ročník: 9

Tematický celok: Československo v medzivojnovom období

Téma vyučovacej hodiny: Každodenný život – kultúra

Formulácia cieľa: *Rozvíjať antikvárne ciele poznávaním kultúrneho dedičstva, ktoré vytvorili a zanechali Konštantín a Metod počas byzantskej misie na Veľkej Morave, v činnosti Matice slovenskej po roku 1918.*

Gymnázium

Ročník: 1

Tematický celok: Fenomény antického sveta

Téma vyučovacej hodiny: Kresťanstvo

Formulácia cieľa: *Rozvíjať antikvárne ciele prezentáciou kresťanských tradícií v historickom kontexte dejín staroveku, stredoveku a novoveku.*

Ročník: 2

Tematický celok: Moderný slovenský národ

Téma vyučovacej hodiny: Slováci v revolúcii 1848/49

Formulácia cieľa: *Rozvíjať antikvárne ciele špecifikáciou podmienok formovania moderného slovenského národa.*

Ročník: 3

Tematický celok: Premeny Československa

Téma vyučovacej hodiny: Slovensko v komunistickom Československu

Formulácia cieľa: *Rozvíjať antikvárne ciele rozprávaním o spôsobe života pred rokom 1989 a po roku 1989.*

Formulácia výchovných cieľov podľa Gloeckelovej taxonómie – Kritické ciele (dejepis má viesť k vytváraniu kritického stanoviska)

Základná škola

Ročník: 5

Tematický celok: Človek a komunikácia

Téma vyučovacej hodiny: Keď zlyhá komunikácia

Formulácia cieľa: *Rozvíjať kritické ciele spracovaním a prezentáciou projektu Vojna – Mier – Víťazi – Porazení.*

Ročník: 6

Tematický celok: Svetové náboženstvá

Téma vyučovacej hodiny: Kresťanstvo

Formulácia cieľa: *Rozvíjať kritické ciele zaujatím postoja k prenasledovaniu kresťanov v staroveku.*

Ročník: 7

Tematický celok: Obrazy novovekého sveta

Téma vyučovacej hodiny: Reformácia a protireformácia

Formulácia cieľa: *Rozvíjať kritické ciele vyjadrením postoja k španielskej inkvizícii v čase reformácie a protireformácie.*

Ročník: 8

Tematický celok: Rakúsko-Uhorsko

Téma vyučovacej hodiny: Každodennosť

Formulácia cieľa: *Rozvíjať kritické ciele spracovaním projektu Premeny mesta a dediny v druhej polovici 19. a začiatkom 20. storočia a jeho prezentáciou.*

Ročník: 9

Tematický celok: Československo v medzivojnovom období

Téma vyučovacej hodiny: Zánik ČSR

Formulácia cieľa: *Rozvíjať kritické ciele analýzou Mníchovskej dohody a vysvetlením jej dopadu pre Československo.*

Gymnázium

Ročník: 1

Tematický celok: Fenomény stredovekého sveta

Téma vyučovacej hodiny: Cirkev v stredoveku
 Formulácia cieľa: *Rozvíjať kritické ciele porovnaním zásad a princípov, ktorými sa riadila cirkev v stredoveku a ktorými sa riadi dnes.*

Ročník: 2

Tematický celok: Zrod modernej doby a nacionalizmus

Téma vyučovacej hodiny: Napoleon Bonaparte

Formulácia cieľa: *Rozvíjať kritické ciele prezentáciou vlastného stanoviska k výbojnej politike Napoleona Bonaparte pomocou historickej mapy.*

Ročník: 3

Tematický celok: Premeny Československa

Téma vyučovacej hodiny: Slovenská republika 1939 – 1945

Formulácia cieľa: *Rozvíjať kritické ciele porovnaním politických snáh SNS pred rokom 1938 a HSL'S v rokoch 1939 – 1945.*

Formulácia výchovných cieľov podľa Gloeckelovej taxonómie – Ciele politického utvárania, uvedomovania (dejepis má politicky utvárať)

Základná škola

Ročník: 5

Tematický celok: Človek v premenách priestoru a času

Téma vyučovacej hodiny: Médiá

Formulácia cieľa: *Rozvíjať ciele politického utvárania vyjadrením názoru k prezentácii politickej reklamy v médiách.*

Ročník: 6

Tematický celok: Obrazy starovekého sveta

Téma vyučovacej hodiny: Staroveké Grécko – aténska demokracia

Formulácia cieľa: *Rozvíjať ciele politického utvárania poznaním okolností vzniku demokracie a jej vplyvu na ďalší rozvoj starovekých štátov.*

Ročník: 7

Tematický celok: Predkovia Slovákov v Karpatskej kotline

Téma vyučovacej hodiny: Veľká Morava

Formulácia cieľa: *Rozvíjať ciele politického utvárania vysvetlením procesu štátotvorného formovania Veľkej Moravy a jej odkazu pre dnešok.*

Ročník: 8

Tematický celok: Moderný slovenský národ

Téma vyučovacej hodiny: Žiadosti slovenského národa

Formulácia cieľa: *Rozvíjať ciele politického utvárania zaujatím stanoviska k obsahu Žiadostí slovenského národa.*

Ročník: 9

Tematický celok: Československo v medzivojnovom období

Téma vyučovacej hodiny: Politický systém medzivojnového Československa

Formulácia cieľa: *Rozvíjať ciele politického utvárania opisom pozitív a negatív politického systému medzivojnového Československa.*

Gymnázium

Ročník: 1

Tematický celok: Fenomény novovekého sveta

Téma vyučovacej hodiny: Premeny novovekého štátu

Formulácia cieľa: *Rozvíjať ciele politického utvárania porovnaním dôsledkov Anglickej revolúcie, Francúzskej revolúcie a vyhlásenia nezávislosti USA v priebehu 17. a 18. storočia v politickej oblasti a výsledky porovnania zaznamenať do prehľadnej tabuľky.*

Ročník: 2

Tematický celok: Zrod modernej doby a nacionalizmus

Téma vyučovacej hodiny: Napoleon Bonaparte

Formulácia cieľa: *Rozvíjať ciele politického utvárania analýzou občianskeho zákonníka Code civil s poukázaním na skutočnosť, že ovplyvnil občianske právo v Európe, Latinskej Amerike, bývalých francúzskych a belgických kolóniách a čiastočne aj v niektorých štátoch USA.* Ročník: 3

Tematický celok: Premeny Československa

Téma vyučovacej hodiny: Slovenská republika 1939 – 1945

Formulácia cieľa: *Rozvíjať ciele politického utvárania pochopením okolností a príčin vyhlásenia autonómie Slovenska v roku 1938 a vzniku Slovenského štátu v roku 1939.*

Formulácia výchovných cieľov podľa Gloeckelovej taxonómie – Antropologické ciele (dejepis má viesť k poznaniu seba samého)

Základná škola

Ročník: 5

Tematický celok: Človek a komunikácia

Téma vyučovacej hodiny: Legendy, mýty, povesti (región)

Formulácia cieľa: *Rozvíjať antropologické ciele napísaním krátkej povesti z dejín svojho regiónu.*

Ročník: 6

Tematický celok: Obrazy pravekého sveta

Téma vyučovacej hodiny: Od lovca k roľníkovi a remeselníkovi

Formulácia cieľa: *Rozvíjať antropologické ciele rozprávaním o najvýznamnejších obdobiach praveku – priblížiť obdobie od prisvojovacieho k výrobnému hospodárstvu.*

Ročník: 7

Tematický celok: Slováci v Uhorskom kráľovstve

Téma vyučovacej hodiny: Banské mestá

Formulácia cieľa: *Rozvíjať antropologické ciele návrhom troch reforiem pozitívnych pre život baníka v stredoveku.*

Ročník: 8

Tematický celok: Rakúsko-Uhorsko

Téma vyučovacej hodiny: Slováci v Rakúsko-Uhorsku – maďarizácia

Formulácia cieľa: *Rozvíjať antropologické ciele prezentáciou vlastného postoja k udalostiam v Černovej v roku 1907.*

Ročník: 9

Tematický celok: Druhá svetová vojna

Téma vyučovacej hodiny: Teherán – Jalta – Postupim
 Formulácia cieľa: *Rozvíjať antropologické ciele dramatizáciou konferencií Veľkej trojky.*

Gymnázium

Ročník: 1

Tematický celok: Habsburská monarchia v novoveku

Téma vyučovacej hodiny: Mária Terézia a jej vláda

Formulácia cieľa: *Rozvíjať antropologické ciele diskusiou o význame osvietenstva a osvietenského absolutizmu spojenou s prezentáciou vlastného postoja k prínosu vlády Márie Terézie pre Uhorsko.*

Ročník: 2

Tematický celok: Európska expanzia 1492 – 1914

Téma vyučovacej hodiny: Zámorské objavy

Formulácia cieľa: *Rozvíjať antropologické ciele návrhom politického a hospodárskeho smerovania v španielskych a portugalských kolóniách po zámorských objavoch.*

Ročník: 3

Tematický celok: Na ceste k druhej svetovej vojne

Téma vyučovacej hodiny: Osobnosti druhej svetovej vojny

Formulácia cieľa: *Rozvíjať antropologické ciele zhodnotením miesta a úlohy Adolfa Hitlera v dejinách.*

Formulácia výchovných cieľov podľa Gloeckelovej taxonómie – Filozofické ciele (dejepis má viesť k úvahám)

Základná škola

Ročník: 5

Tematický celok: Človek v premenách priestoru a času

Téma vyučovacej hodiny: Prírodná a umelá energia

Formulácia cieľa: *Rozvíjať filozofické ciele napísaním krátkej úvahy na tému Človek – vládca prírody?*

Ročník: 6

Tematický celok: Obrazy stredovekého sveta

Téma vyučovacej hodiny: Kláštory a univerzity

Formulácia cieľa: *Rozvíjať filozofické ciele návrhom študijného poriadku – 5 bodov pre stredoveký kláštor alebo stredovekú univerzitu a úvahou nad potrebou vzdelania v stredoveku.*

Ročník: 7

Tematický celok: Obrazy novovekého sveta

Téma vyučovacej hodiny: Martin Luther a reformácia

Formulácia cieľa: *Rozvíjať filozofické ciele uvažovaním nad postavením cirkvi v čase reformácie a zaujatím stanoviska k predávaniu odpustkov, ako aj vyjadrením postoja k honbe na čarodejnice v porovnaní s ľudovým liečiteľstvom.*

Ročník: 8

Tematický celok: Moderný slovenský národ

Téma vyučovacej hodiny: Ľudovít Štúr

Formulácia cieľa: *Rozvíjať filozofické ciele uvažovaním o podiele Ludovíta Štúra a jeho generácie na formovaní moderného slovenského národa.*

Ročník: 9

Tematický celok: Druhá svetová vojna

Téma vyučovacej hodiny: priebeh vojny – holokaust

Formulácia cieľa: *Rozvíjať filozofické ciele spracovaním eseje o nezmyselnosti holokaustu v dejinách.*

Gymnázium

Ročník: 1

Tematický celok: Fenomény antického sveta

Téma vyučovacej hodiny: Kresťanstvo

Formulácia cieľa: *Rozvíjať filozofické ciele zamyslením sa nad spoločenským postavením kresťanov a príčinami i samotným procesom prenasledovania kresťanov v Rímskej ríši.*

Ročník: 2

Tematický celok: Zrod modernej doby a nacionalizmus

Téma vyučovacej hodiny: Napoleon Bonaparte

Formulácia cieľa: *Rozvíjať filozofické ciele uvažovaním nad významom vnútornej i zahraničnej politiky Napoleona Bonaparte pre Francúzsko a jej podiele na formovaní modernej spoločnosti.*

Ročník: 3

Tematický celok: Konflikt ideológií

Téma vyučovacej hodiny: Proces dekolonizácie vo svete

Formulácia cieľa: *Rozvíjať filozofické ciele spracovaním úvahy na tému Kolonizácia a dekolonizácia v 20. storočí.*

Ako tretie vstupujú do štruktúry cieľov **vlastné konkrétne komunikatívne ciele** súvisiace so psychologickými aspektmi dejepisného vyučovania:

1. Ciele vedúce k eliminácii pocitu hrozby, atmosféry napätia.
2. Ciele vedúce k voľbe, výberu.
3. Ciele vedúce k tréningu spolupráce, komunikácie so žiakmi.
4. Ciele vedúce k obohateniu prostredia, v ktorom sa vyučuje.²⁵

Výchovné využitie učiva je veľmi dôležitým faktorom najmä pri spoločenskovedných predmetoch. Výchovné ciele môžeme v dejepisnom vyučovaní aplikovať najmä prostredníctvom hodnôt výchovy. Výchova má v živote a vývoji ľudskej spoločnosti mimoriadne dôležitú úlohu. Umožňuje, aby sa kultúrne dedičstvo, ktoré vytvorili predchádzajúce generácie, uchovalo a ďalej znásobovalo. Svoje poslanie môže plniť iba za predpokladu jasne stanovených cieľov. Globálne problémy sveta, kríza ľudskej spoločnosti, zasahujúca aj sféru školstva, najmä v oblasti výchovy, stavajú do popredia presadzovanie nových modelov a prístupov v edukácii. Jedným z nich je aj realizácia

25 Návrh koncepcie dejepisného vyučovania na základných a stredných školách a návrh osnov pre 5. – 9. ročník základnej školy. In: *Učiteľské noviny*, roč. 43, 13. 5. 1993, s. 8-10.

jednotlivých prvkov koncepcie globálnej výchovy presadzujúcej demokratický model edukácie, cieľom ktorého je viesť žiaka k osvojeniu si vlastností potrebných pre život v demokratickej spoločnosti.²⁶ V tejto súvislosti vystupuje do popredia aj nová úloha učiteľa – učiteľa podporujúceho rozvoj osobnosti žiakov, ich samostatnosť, tvorivosť, aktivitu a schopnosť prezentovať vlastné názory.

Konkrétne ciele sú stanovené pre určitú vyučovaciu hodinu. Vyznačujú sa jasnosťou, ucelenosťou a konkrétnosťou, ktorá umožňuje lepšiu kontrolovateľnosť, pričom je možné overiť si mieru splnenia daného cieľa a prostriedky i podmienky na dosiahnutie výsledku. Formuluje ich učiteľ na základe poznania všeobecného cieľa i špeciálnych výchovno-vzdelávacích cieľov s ohľadom na špecifické podmienky triedy. Presné a konkrétne vymedzenie cieľa vyučovacej hodiny umožňuje ľahšie a optimálnejšie zvoliť si zodpovedajúce vyučovacie metódy, formy i prostriedky k danému obsahovému zameraniu učiva.

Špeciálne i špecifické výchovné ciele sú najčastejšie vyjadrované v súvislosti s jednotlivými hodnotami (zložkami) výchovy. Dominujú v nich nasledujúce hodnoty výchovy:

- *rozumová výchova a výchova k hodnotám poznania*
- *mravná výchova spätá s etickou hodnotou výchovy a výchovou k prosociálnosti*
- *estetická hodnota výchovy*
- *pracovná hodnota výchovy*
- *svetonázorová výchova a výchova k náboženským hodnotám*
- *vlastenecká výchova a výchova k národnej kultúre*
- *branná hodnota výchovy a výchova k demokracii, slobode, humanizmu a pokroku*
- *výchova k všeludským hodnotám*
- *regionálna výchova ako špecifická hodnota výchovy*

Uvedené hodnoty výchovy ako podsystémy globálnej výchovy majú svoje nezastupiteľné miesto aj v koncepcii dejepisného vyučovania v súvislosti s formuláciou afektívnych/ výchovných cieľov a pri výchovnom využití učiva. Úzko súvisia s tvorivo-humanistickým prístupom k výchove jedinca. Výchovný proces je súčasťou pedagogického procesu. Jeho cieľom je, aby si žiak osvojil hodnotový systém dôležitý pre formovanie vlastnej osobnosti.

Rozumová výchova z hľadiska teórie výchovy smeruje k rozvoju intelektu žiaka, k osvojeniu si takých hodnôt, ako je pravda a poznanie ako výsledok poznávacej činnosti, ktoré sú spojené s rozvojom schopnosti človeka poznávať, získavať a triediť informácie, myslieť, riešiť problémy. V uvedenej súvislosti k základným úlohám rozumovej výchovy patrí rozvoj zmyslového poznania, praktickej činnosti žiakov a samotného

26 VASILEOVÁ, Darina: Výchovné hodnoty v dejepismom vyučovaní a ich miestov v systéme vzdelávania/ Educational Values in the Teaching of History and their Position in the System of Education. In: XXII. mezinárodní kolokvium o řízení osvořovacího procesu zaměřené k aktuálním problémům vědy, výchovy, vzdělávání a rozvoje tvůrčího myšlení : Sborník abstraktů a elektronických verzí příspěvků na CD-ROMu./XXII. International Colloquium on the Acquisition Process Management aimed at current issues in science, education and creative thinking development : Proceedings of abstracts and electronic version of contributions on CD-ROM. Vyškov : Vysoká vojenská škola pozemního vojska; Fakulta ekonomiky a managementu, 2004, s. 1-10.

poznania. Dôležitým cieľom je rozvíjanie poznávacích myšlienkových procesov a optimalizácia pozornosti žiaka, jeho vnímania, pamäti či samotného myslenia.

Rozumová výchova je základnou zložkou výchovy človeka. Je to výchovná činnosť zameraná na rozvíjanie intelektu, poznávacích procesov, hlavne myslenia, reči a schopnosti racionálne a produktívne sa učiť, na osvojovanie základov vied a spoločenských skúseností v sústave vedomostí, zručností a návykov. Je zameraná na poznávaciu činnosť človeka, konkretizovaná v poznávacej oblasti teórie štruktúr cieľov edukácie v dejepisnom vyučovaní. Jej obsahové zameranie je veľmi blízke, až totožné s *výchovou k hodnotám poznania*, v ktorých dominuje vnímanie, pamäť, myslenie, reč. Z hľadiska dejepisného vyučovania znamená osvojenie si základných vedomostí z dejín slovenského národa a všeobecných dejín od počiatkov po súčasnosť s uplatnením tvorivosti pri riešení základných historických problémov a s využitím regionálnej histórie, ako aj osvojením si základných poznatkov z dejín kultúry, umenia, vedy a techniky. Nechýba schopnosť pohotovej orientácie v priestore a čase, schopnosť porovnávať, systematizovať, zovšeobecňovať i aktualizovať historické javy. Cieľom rozumovej výchovy v dejepisnom vyučovaní je konkretizovať obsah témy vyučovacej hodiny a viesť žiakov k osvojeniu si určitej sumy historických poznatkov. Úlohou rozumovej hodnoty výchovy je prenikať do zákonitostí prírody a spoločnosti a na základe poznania ich meniť a pretvárať. Výsledkom pôsobenia tejto hodnoty globálnej výchovy je určitá úroveň všeobecného a odborného vzdelania. V procese edukácie sa rozumová výchova využíva v súčinnosti s inými výchovnými hodnotami.²⁷

Rozumová hodnota výchovy a výchova k hodnotám poznania znamená predovšetkým vzdelávanie. Jej realizácia je zameraná na rozvoj intelektu žiaka, cieľavedomé, systematické a sústavné osvojovanie si nových vedomostí počas procesu vyučovania i samostatného učenia sa. Dominuje v nej poznávací proces žiaka – rozvíja poznávací proces žiaka, jeho komunikáciu, zmyslové vnímanie, formuje a postupne rozširuje jeho poznákový systém, participuje na rozvoji intelektu žiaka. Jej obsah určovali predovšetkým učebné osnovy, vzdelávací štandard s exemplifikačnými úlohami z dejepisu, v súčasnosti je to obsahový štandard v zmysle štátneho vzdelávacieho programu – príloha dejepis, dopracovaný učiteľom dejepisu v školskom vzdelávacom programe predmetu dejepis.

Formulácia výchovných cieľov podľa hodnôt výchovy – Rozumová výchova a výchova k hodnotám poznania

Základná škola

Ročník: 5

Tematický celok: Od blízkeho k vzdialenému

---

27 VASILEOVÁ, Darina: Výchovné hodnoty v dejepisnom vyučovaní a ich miestov v systéme vzdelávania/ Educational Values in the Teaching of History and their Position in the System of Education. In: *XXII. mezinárodní kolokvium o řízení osvojovacího procesu zaměřené k aktuálním problémům vědy, výchovy, vzdělávání a rozvoje tvůrčího myšlení : Sborník abstraktů a elektronických verzí příspěvků na CD-ROMu./XXII. International Colloquium on the Acquisition Process Management aimed at current issues in science, education and creative thinking development : Proceedings of abstracts and electronic version of contributions on CD-ROM*. Vyškov : Vysoká vojenská škola pozemního vojska; Fakulta ekonomiky a managementu, 2004, s. 3.

Téma vyučovacej hodiny: Hmotné pramene
 Formulácia cieľa: *Rozvíjať rozumovú hodnotu výchovy a výchovu k hodnotám poznania*
 Ročník: 6

Tematický celok: Obrazy starovekého sveta
 Téma vyučovacej hodiny: Staroveký Egypt
 Formulácia cieľa: *Rozvíjať rozumovú hodnotu výchovy a výchovu k hodnotám poznania opisom života a kultúry v starovekom Egypte.*

Ročník: 7
 Tematický celok: Predkovia Slovákov v Karpatskej kotline
 Téma vyučovacej hodiny: Veľká Morava za vlády Svätopluka
 Formulácia cieľa: *Rozvíjať rozumovú hodnotu výchovy a výchovu k hodnotám poznania charakterizovaním Veľkej Moravy za vlády Svätopluka.*

Ročník: 8
 Tematický celok: Moderný slovenský národ
 Téma vyučovacej hodiny: Ľudovít Štúr
 Formulácia cieľa: *Rozvíjať rozumovú hodnotu výchovy a výchovu k hodnotám poznania opísaním životných osudov a národných aktivít Ľudovíta Štúra.*

Ročník: 9
 Tematický celok: Druhá svetová vojna – opakovanie tematického celku
 Téma vyučovacej hodiny: Cirkev v stredoveku
 Formulácia cieľa: *Rozvíjať rozumovú hodnotu výchovy a výchovu k hodnotám poznania vymedzením a následnou charakteristikou jednotlivých etáp druhej svetovej vojny 1939 – 1945.*

Gymnázium

Ročník: 1
 Tematický celok: Historikova dielňa
 Téma vyučovacej hodiny: Historické pramene
 Formulácia cieľa: *Rozvíjať rozumovú hodnotu výchovy a výchovu k hodnotám poznania klasifikáciou historických prameňov a uvádzaním príkladov k jednotlivým druhom prameňov.*

Ročník: 2
 Tematický celok: Slováci v Rakúsko-Uhorsku
 Téma vyučovacej hodiny: Modernizácia Slovenska
 Formulácia cieľa: *Rozvíjať rozumovú hodnotu výchovy a výchovu k hodnotám poznania opísaním vzniku najvýznamnejších hospodárskych podnikov na Slovensku v druhej polovici 19. storočia.*

Ročník: 3
 Tematický celok: Konflikt ideológií
 Téma vyučovacej hodiny: Studená vojna
 Formulácia cieľa: *Rozvíjať rozumovú hodnotu výchovy a výchovu k hodnotám poznania vysvetlením najvýznamnejších medzníkov studenej vojny.*

Mravná výchova, resp. mravná hodnota výchovy z hľadiska teórie výchovy je obsahovo zameraná na osvojenie si mravných hodnôt prostredníctvom mravného poznania,

mravného cítenia, hodnotenia a mravného konania i správania.²⁸ K základným mravným hodnotám patrí: blaho, dobro, zlo, spravodlivosť, povinnosť, zodpovednosť, česť, dôstojnosť, svedomie, šťastie.

Cieľom mravnej výchovy v edukačnom procese je pozitívne prispieť k formovaniu mravnej osobnosti žiaka – žiaka, ktorý si osvojí mravné hodnoty (želaný jav z aspektu dobra – D. V.) vedúce k mravnému konaniu a správaniu sa podľa mravných noriem. Zámerne formovanie mravných kvalít, vlastností ľudí podľa celkových pomerov a potrieb obsahovým zameraním naplňa *mravná hodnota výchovy* aj v dejepisnom vyučovaní. Jej cieľom je prostredníctvom dejepisu postihnúť hlavné rysy morálky v rôznych epochách ľudskej spoločnosti, naučiť žiakov chápať kladné a záporné spoločenské hodnoty, ako aj neustále vznikajúce a vyvíjajúce sa morálne normy, názory, princípy.

Aj v dejepisnom vyučovaní môžeme aplikovať základné ciele mravnej výchovy vymedzené teóriou výchovy rozvojom:

1. mravného poznania (poznávanie a osvojovanie mravných pravidiel, noriem a ideálov)
2. mravného cítenia, hodnotenia a presvedčenia (poznávanie a osvojovanie mravných citov, postojov, hodnotenia)
3. mravného konania a správania sa (poznávanie a osvojovanie mravných motívov, návykov).²⁹

Mravná hodnota výchovy je veľmi úzko spätá s etikou, ktorá je teóriou morálky. Etická výchova je východiskom mravnej výchovy. V ľudskej spoločnosti je vytvorená určitá sústava etických požiadaviek a pravidiel, ktoré sa v historickom vývoji menia.³⁰ *Etická výchova* sa v dejepisnom vyučovaní zameriava na skúmanie dobra, zla, spravodlivosti, morálnych zákonov, noriem a hodnôt, ako aj predpokladov a následkov morálneho konania. Rozhodujúcim faktorom pozitívneho morálneho charakteru je pro-sociálne správanie.³¹ Pre aplikáciu morálnych a etických hodnôt je dominantná hodnotová oblasť, podľa ktorej majú byť dejiny pre žiaka zaujímavé, poskytovať prehľad, učiť premýšľať o dobre a zle, inšpirovať, udržiavať živé tradície, viesť k vytváraniu kritického stanoviska, politicky utvárať, uvedomovať, viesť k poznaniu seba samého, viesť k úvahám. Etické kategórie a etické princípy vyjadrujú požiadavky vypracované v morálnom vedomí spoločnosti. Týkajú sa mravnej podstaty človeka, jeho poslania,

28 DARÁK, Milan: Antropologicko-axiologický model výchovy. In: DARÁK, Milan et al.: *Kapitoly z teórie výchovy. Zborník príspevkov z medzinárodného vedecko-teoretického seminára Aktuálne trendy v teórii výchovy. I. časť.* Prešov : Prešovská univerzita; Fakulta humanitných a prírodných vied, 2004, s. 44.

29 DARÁK, Milan: Antropologicko-axiologický model výchovy. In: DARÁK, Milan et al.: *Kapitoly z teórie výchovy. Zborník príspevkov z medzinárodného vedecko-teoretického seminára Aktuálne trendy v teórii výchovy. I. časť.* Prešov : Prešovská univerzita; Fakulta humanitných a prírodných vied, 2004, s. 44.

30 VASILEOVÁ, Darina: *Typológia vyučovacích hodín dejepisu.* Prešov : Metodické centrum, 1999, s. 6.

31 Bližšie VASILEOVÁ, Darina: *Výchova k etickým hodnotám v dejepisnom vyučovaní.* In: *Aktuálne trendy v teórii výchovy : Zborník príspevkov z medzinárodného vedecko-teoretického seminára „Aktuálne trendy v teórii výchovy“. 2. časť.* Zost. Milan Darák. Prešov : Prešovská univerzita; Fakulta humanitných a prírodných vied, 2004, s. 175-182.

zmyslu života a charakteru vzájomných vzťahov medzi ľuďmi.³² Etická hodnota výchovy, okrem výchovy k prosociálnosti, rozvoja vedomia vlastnej hodnoty a dôstojnosti, vytvárania pozitívnych postojov k svojim spolužiakom, pozitívnej atmosféry v triede medzi žiakmi a učiteľom, pozitívneho vzťahu k druhým ľuďom, zahŕňa aj širší globálny rámec mravnej výchovy. Patrí tu aj výchova k demokratickému občianstvu, realizovaná osvojovaním si programu výchovy k prosociálnosti, etických princípov a etických kategórií aj na hodinách dejepisu.

V morálnej praxi dnešného človeka sú dôležité etické princípy správania, najmä humanizmu, spravodlivosti a rovnosti, svedomitosti, čestnosti.³³ Etické kategórie v prvej rovine vyjadrujú to, čo je považované za morálne správanie. Vyplyvajú zo samej podstaty morálky, vyjadrujú jej štruktúru. Patrí tu dobro, blaho, spravodlivosť, česť, svedomie, zodpovednosť, povinnosť, dôstojnosť, šťastie. V druhej rovine sa etické kategórie vzťahujú na úlohu a poslanie človeka, formovanie mravných vzťahov. Patrí tu mravné vedomie, mravná prax, mravné hodnoty, mravné hodnotenie, mravné vzťahy, mravný ideál, mravný cieľ, mravné konflikty, verejná mienka, mravné cítenie, mravná sloboda, zmysel života, morálny životný štýl, morálny čin, morálna činnosť, morálna aktivita, morálne konanie, morálne sebauvedomenie, morálne sebavedomie, morálne sebaovládanie, sebaobetavosť a morálna túžba.³⁴

*„Prosociálnosť je jednou z mravných kvalít, cností človeka, ktorá sa prejavuje v jeho správaní, vo vzťahu k iným ľuďom vo forme prosociálneho správania. Je dôležitou súčasťou medziľudských vzťahov.“*³⁵ Prosociálnosť je centrom záujmu *yýchovy k prosociálnosti*, ktorá rozvíja faktory podporujúce pozitívny vývoj osobnosti cez sebaoceňovanie, pozitívne hodnotenie druhých, vyjadrenie postoja, vzťahu, citov, ochoty spolupracovať, zážitkové učenie ovplyvňujúce postoje a správanie, ako aj rozvíjanie prosociálnosti predpokladajúcej úctu k sebe, iným, schopnosti rozhodovať. Uvedené hodnoty je potrebné u žiaka podporovať a rozvíjať pomocou zámerného cieleného pôsobenia na žiaka. Realizuje sa pomocou desiatich krokov: *otvorená komunikácia – sebaopoznanie a úcta – pozitívne hodnotenie druhých – tvorivosť a iniciatíva – vyjadrenie postojov a pocitov – empatia – asertivita (byť sám sebou) – pozitívne vzory – prosociálne sprá-*

32 Pozri aj VASILOVÁ, Darina: Výhovné hodnoty v dejepisnom vyučovaní a ich miesto v systéme vzdelávania/Educational Values in the Teaching of History and their Position in the System of Education. In: *XXII. mezinárodní kolokvium o řízení osvojovacího procesu zaměřené k aktuálním problémům vědy, výchovy, vzdělávání a rozvoje tvůrčího myšlení : Sborník abstraktů a elektronických verzí příspěvků na CD-ROMu./XXII. International Colloquium on the Acquisition Process Management aimed at current issues in science, education and creative thinking development : Proceedings of abstracts and electronic version of contributions on CD-ROM*. Vyškov : Vysoká vojenská škola pozemního vojska; Fakulta ekonomiky a managementu, 2004, s. 3-4.

33 Pozri VAJDA, Ján: *Etika*. Nitra : Enigma, 1995. 203 s. ISBN. 80-85471-23-X.

34 Bližšie KLIMEKOVÁ, Anna: *Etika a etická výchova*. Prešov : Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach; Pedagogická fakulta v Prešove, 1995.

35 FERENCOVÁ, Janka – GLANKOVIČOVÁ, Adriána: *Výchova k prosociálnosti*. In: *Aktuálne trendy v teórii výchovy. Zborník príspevkov z medzinárodného vedecko-teoretického seminára Aktuálne trendy v teórii výchovy. 1. časť*. Zost. Milan Darák. Prešov : Prešovská univerzita; Fakulta humanitných a prírodných vied, 2004, s. 97.

vane – prosociálnosť voči spoločnosti.³⁶ V dejepisnom vyučovaní je možné aplikovať viaceré kroky programu. Žiaci poznávajú a hodnotia morálny aspekt konania historických osobností, dejov a javov a ich vplyv na spoločenské dianie; počas sprístupňovania historických udalostí sa stretávajú s množstvom pozitívnych i negatívnych vzorov z radov historických osobností. Učiteľ môže konkrétnym učivom formovať osobnosť žiaka nenásilným spôsobom cez rôzne stupne výchovy k prosociálnosti. Jednotlivé kroky je možné realizovať cez hodnotenie významných historických osobností prostredníctvom ich prínosu či negatívneho dopadu v konkrétnom dejinnom období. Dôležité je nevytvárať schematický obraz človeka, ale hodnotiť ho komplexne s jeho kladmi a nedostatkami (výboje Alexandra Macedónskeho, reformy Márie Terézie, reformy Jozefa II., vláda Petra Veľkého, vnútorná a zahraničná politika Napoleona Bonaparte...). Prosociálnosť sa môže rozvíjať na každej hodine dejepisu rôznymi spôsobmi: dejepisný album plný výstrižkov, kresby, tabuľky, samostatné písomné práce, doplnková literatúra, výstavy, kvízy, projekty, vytvorenie priestoru na vyjadrenie postojov a pocitov. Žiaci môžu vyhľadať prosociálne vzory na základe prosociálnych hodnôt a vytvoriť rebríček historických osobností podľa stupňa ich prosociálneho správania.

Formulácia výchovných cieľov podľa hodnôt výchovy – Mravná výchova spätá s etickou hodnotou výchovy a výchovou k prosociálnosti

Základná škola

Ročník: 5

Tematický celok: Človek v premenách priestoru a času

Téma vyučovacej hodiny: Práca detí v minulosti a v prítomnosti

Formulácia cieľa: *Rozvíjať etickú hodnotu výchovy rozprávaním o práci detí v prítomnosti a vyjadrením postoja k využívaniu detí na prácu v minulosti.*

Ročník: 6

Tematický celok: Obrazy starovekého sveta

Téma vyučovacej hodiny: Riečne civilizácie a ich dedičstvo

Formulácia cieľa: *Rozvíjať mravnú hodnotu výchovy porovnaním spôsobu života v najstarších staroorientálnych štátoch so súčasným spôsobom života so zameraním odkazu etiky riečnych civilizácií pre dnešok.*

Ročník: 7

Tematický celok: Habsburská monarchia

Téma vyučovacej hodiny: Reformácia a protireformácia

Formulácia cieľa: *Rozvíjať etickú hodnotu výchovy opisom postavenia cirkvi v období reformácie a protireformácie na Slovensku.*

Ročník: 8

Tematický celok: Prvá svetová vojna

Téma vyučovacej hodiny: Zmeny na mape Európy

36 Bližšie VASILEOVÁ, Darina: *Výchova k etickým hodnotám v dejepisnom vyučovaní*. In: *Aktuálne trendy v teórii výchovy. Zborník príspevkov z medzinárodného vedecko-teoretického seminára Aktuálne trendy v teórii výchovy. 2. časť*. Zost. Milan Darák. Prešov : Prešovská univerzita; Fakulta humanitných a prírodných vied, 2004, s. 175-182.

Formulácia cieľa: *Rozvíjať etickú hodnotu výchovy priblížením územných zmien, ktoré nastali v Európe po roku 1918, a zamyslením sa nad pozitívami vzniku nových štátov na mape Európy.*

Ročník: 9

Tematický celok: Československo v medzivojnovom období

Téma vyučovacej hodiny: Každodennosť

Formulácia cieľa: *Rozvíjať mravnú hodnotu výchovy poukázaním na spôsob života v medzivojnovom Československu a v súčasnosti.*

Gymnázium

Ročník: 1

Tematický celok: Habsburská monarchia v novoveku

Téma vyučovacej hodiny: Reformácia a protireformácia na Slovensku

Formulácia cieľa: *Rozvíjať etickú hodnotu výchovy zamyslením sa nad postavením evanjelickej a katolíckej cirkvi na Slovensku v období reformácie a protireformácie.*

Ročník: 2

Tematický celok: Zrod modernej doby a nacionalizmus

Téma vyučovacej hodiny: Premeny spoločnosti – priemyselná revolúcia

Formulácia cieľa: *Rozvíjať etickú hodnotu výchovy a výchovu k prosociálnosti analyzovaním dôsledkov priemyselnej revolúcie v sociálnej oblasti.*

Ročník: 3

Tematický celok: Obrazy stredovekého sveta

Téma vyučovacej hodiny: Cirkev v stredoveku

Formulácia cieľa: *Rozvíjať etickú hodnotu výchovy a výchovu k prosociálnosti poukázaním na negatívny dopad dôsledkov druhej svetovej vojny na život spoločnosti.*

Výchovnému pôsobeniu zameranému na prácu s estetickými hodnotami pri sprístupňovaní učiva najmä z dejín kultúry a dejín umenia napomáha *estetická hodnota výchovy*. Estetické hodnoty sú „*hodnotami ducha a reprezentujú dobové chápanie krásy i individuálne charakteristiky človeka, ktorý ich uznáva... Estetické hodnoty sú významným činiteľom duchovnej integrácie a komunikácie človeka i podmienkou zachovania a rozvíjania kultúrneho dedičstva ľudstva.*“³⁷ Aktívna stránka estetickej výchovy vytvára estetické hodnoty, vedie žiakov k vlastnej tvorivej a reprodukčnej činnosti, pasívna orientácia učí žiakov poznávať a vnímať umelecké diela, analyzovať ich a hodnotiť, približuje žiakom tvorcov umeleckých diel a dobu, v ktorej tvorili, rozvíja estetický vkus ako schopnosť estetického vnímania a hodnotenia umeleckého diela a vkusovú toleranciu vo vzťahu k iným estetickým hodnotám. Obsahom estetickej výchovy je tvorivé estetické vnímanie a hodnotenie umenia, ktoré žiaka esteticky formuje a kultivuje s dôrazom na najvýraznejšiu estetickú hodnotu – krásu v jej rôznorodosti a dobovej

37 KRAJČOVÁ, Nadežda: Výchova k estetickým hodnotám. In: *Aktuálne trendy v teórii výchovy. Zborník príspevkov z medzinárodného vedecko-teoretického seminára Aktuálne trendy v teórii výchovy. 1. časť.* Zost. Milan Darák. Prešov : Prešovská univerzita; Fakulta humanitných a prírodných vied, 2004, s. 121.

podmienosti, sprevádzanú hĺbkou intenzity vnímania a prežívania krásy umeleckého diela samotným žiakom.³⁸

K základným estetickým hodnotám patria také kategórie ako *krása* – vnímaná ako harmónia, symetria, jednota protikladov, zhoda poznávajúceho a poznávaného; *vznešené* – chápané ako všetko to, čo nás dojíma a privádza do úžasu; *tragické* – odrážajúce ťažkú disharmóniu medzi človekom a svetom a *komické* – často obsahujúce disharmóniu medzi človekom a svetom.³⁹

Estetická hodnota výchovy vo všeobecnosti i v spojitosti s dejepisným vyučovaním je spätá s rozvojom estetického vnímania, estetického cítenia, vytváraním, prežívaním a osvojovaním si estetického zážitku, ako aj formovaním estetického vkusu. V dejepisnom vyučovaní sa uvedená hodnota globálnej výchovy realizuje a umocňuje pri vnímaní a prežívaní najmä jednotlivých druhov výtvarného umenia, t. j. architektúry, maliarstva, sochárstva či úžitkového umenia. Žiaci sa učia chápať výtvarné umenie ako špecifickú, ničím nenahraditeľnú formu odrazu skutočnosti vo vedomí človeka. Integrované vnímanie jednotlivých druhov umenia od pravekých umeleckých prejavov lovcov mamutov cez umenie staroveku, románske umenie a gotiku stredoveku, renesanciu a barok novoveku, výtvarné umenie 19. a 20. storočia až po umenie 21. storočia rozvíja u žiakov ich umelecký a estetický vkus, výtvarné cítenie a hodnotenie umeleckej skutočnosti. Priblížením a prežívaním jednotlivých druhov umenia počas dejepisného vyučovania, návštevou výstav umeleckých diel, galérií, múzeí alebo prostredníctvom exkurzií s výtvarno-výchovným zameraním sa kultivuje ich estetická citlivosť, rozvíja sa tvorivosť, fantázia, ale aj citová, vôľová a intelektuálna stránka. Špecifiká obsahu dejepisného vyučovania ponúkajú učiteľovi dejepisu v edukačnom prostredí v oblasti sprístupňovania poznatkov z umenia možnosť rozvíjať u žiakov estetické vnímanie a prežívanie umeleckých diel primerane ich veku a vyspelosti; viesť ich k poznávaniu jednotlivých druhov umenia a umeleckých smerov; vytvárať v nich základné návyky aktívnych konzumentov umenia; učiť ich spoznávať a prijímať hodnoty umenia; rozvíjať ich umeleckú tvorivosť a samostatnosť; učiť ich umelecky vyjadriť vlastné poznávanie a chápanie umeleckej skutočnosti. Estetická hodnota globálnej výchovy prispieva k utváraniu nových estetických, kultúrnych a spoločenských hodnôt. Orientácia žiaka v mnohotvárnej oblasti výtvarného umenia a výtvarnej kultúry formuje a harmonizuje žiaka, prispieva k výchove jeho charakterových vlastností a súbežne vytvára vhodné predpoklady pre aktívne zapojenie sa do umeleckého či kultúrneho diania.

38 VASIEOVÁ, Darina: Výchovné hodnoty v dejepisnom vyučovaní a ich miesto v systéme vzdelávania/Educational Values in the Teaching of History and their Position in the System of Education. In: *XXII. mezinárodní kolokvium o řízení osvojovacího procesu zaměřené k aktuálním problémům vědy, výchovy, vzdělávání a rozvoje tvůrčího myšlení : Sborník abstraktů a elektronických verzí příspěvků na CD-ROMu./XXII. International Colloquium on the Acquisition Process Management aimed at current issues in science, education and creative thinking development : Proceedings of abstracts and electronic version of contributions on CD-ROM*. Vyškov : Vysoká vojenská škola pozemního vojska; Fakulta ekonomiky a managementu, 2004, s. 5.

39 KRAJČOVÁ, Nadežda: Výchova k estetickým hodnotám. In: *Aktuálne trendy v teórii výchovy. Zborník príspevkov z medzinárodného vedecko-teoretického seminára Aktuálne trendy v teórii výchovy. 1. časť*. Zost. Milan Darák. Prešov : Prešovská univerzita; Fakulta humanitných a prírodných vied, 2004, s. 121-122.

Cieľom estetickej výchovy aj v dejepisnom vyučovaní, podobne ako z aspektu teórie výchovy, je formovať a rozvíjať „*esteticky disponovanú osobnosť*“, t. j. osobnosť schopnú: esteticky vnímať a mať poznatky z oblasti estetiky, umenia; byť aktívnou – vycestovať za estetickou hodnotou a prežiť estetický zážitok, precítiť ho; estetickej komunikácie so znalosťou estetickej teórie a schopnosťou tvorby estetických hodnôt.⁴⁰

Formulácia výchovných cieľov podľa hodnôt výchovy – Estetická hodnota výchovy

Základná škola

Ročník: 5

Tematický celok: Predkovia Slovákov v Karpatskej kotline

Téma vyučovacej hodiny: Veľká Morava – Byzantská misia

Formulácia cieľa: *Rozvíjať estetickú hodnotu výchovy počúvaním hudobnej ukážky staroslovenskej liturgie.*

Ročník: 6

Tematický celok: Slováci v Uhorskom kráľovstve

Téma vyučovacej hodiny: Gotika

Formulácia cieľa: *Rozvíjať estetickú hodnotu výchovy spracovaním online prezentácie sakrálnych pamiatok gotickej cesty na Slovensku.*

Ročník: 7

Tematický celok: Slováci v Uhorskom kráľovstve

Téma vyučovacej hodiny: Humanizmus a renesancia

Formulácia cieľa: *Rozvíjať estetickú hodnotu výchovy opisom prvkov renesančnej architektúry a vymenovaním najvýznamnejších architektonických renesančných stavieb na Slovensku s dôrazom na regionálny aspekt.*

Ročník: 8

Tematický celok: Rakúsko-Uhorsko

Téma vyučovacej hodiny: Každodennosť – Spolkový život na Slovensku

Formulácia cieľa: *Rozvíjať estetickú hodnotu výchovy poznávaním spolkového života Slovákov na prelome 19. a 20. storočia.*

Ročník: 9

Tematický celok: Fenomény súčasnosti

Téma vyučovacej hodiny: Výtvarné umenie 20. storočia

Formulácia cieľa: *Rozvíjať estetickú hodnotu výchovy dejepisnou vychádzkou do najbližšej galérie.*

Gymnázium

Ročník: 1

Tematický celok: Habsburská monarchia v novoveku

Téma vyučovacej hodiny: Barok na Slovensku

---

40 KRAJČOVÁ, Nadežda: Výchova k estetickým hodnotám. In: *Aktuálne trendy v teórii výchovy. Zborník príspevkov z medzinárodného vedecko-teoretického seminára Aktuálne trendy v teórii výchovy. 1. časť.* Zost. Milan Darák. Prešov : Prešovská univerzita; Fakulta humanitných a prírodných vied, 2004, s. 127-128.

Formulácia cieľa: *Rozvíjať estetickú hodnotu výchovy opísaním a zhodnotením prvkov jednotlivých druhov výtvarného barokového umenia na Slovensku. Nájsť vo svojom okolí barokovú pamiatku a opísať jej architektonický štýl.*

Ročník: 2

Tematický celok: Fenomény novovekého sveta

Téma vyučovacej hodiny: Humanizmus a renesancia

Formulácia cieľa: *Rozvíjať estetickú hodnotu výchovy porovnaním hudobnej ukážky liturgickej a svetskej hudby – gregoriánskeho chorálu a renesančnej sprievodnej, sólovej alebo tanečnej hudby.*

Ročník: 3

Tematický celok: Vznik Slovenskej republiky (1993)

Téma vyučovacej hodiny: Mediálny svet

Formulácia cieľa: *Rozvíjať estetické ciele diskusiou o súčasných podobách mediálneho sveta v stredoeurópskom priestore.*

Pracovná zložka výchovy v dejepise znamená schopnosť naučiť žiakov spracovávať historické poznatky, a tým ich učiť metódam duševnej práce. Žiaci sa učia zhromažďovať, triediť, analyzovať, zovšeobecňovať a hodnotiť historické materiály, učia sa rozlišovať príčiny a dôsledky významných historických udalostí, chápať procesy a vzťahy. Významné postavenie nadobúda pri osvojení si zručností práce s kartografickými učebnými pomôckami a literárnymi textovými pomôckami, taktiež pri zdokonaľovaní zručností uvedomelého čítania, spracovania poznámkového aparátu, schopnosti verbálneho vyjadrenia získaných informácií, hovoreného i písaného formovania myšlienok. Z hľadiska cieľových zámerov sa táto hodnota globálnej výchovy aplikuje v praktickej oblasti. Prispieva k formovaniu morálno-vôľových vlastností žiakov, kolektívnych vzťahov, k samostatnosti a tvorivosti. Z aspektu pracovnej hodnoty výchovy si počas výučby dejepisu v edukačnom prostredí žiak osvojuje schopnosť kompetencií:

- orientovať sa v priestore a čase v historickom kontexte,
- analyzovať, systematizovať, porovnávať, vyvodzovať závery, aktualizovať historické udalosti a fakty,
- vytvárať, vysvetľovať a osvojovať si súbor poznatkov,
- nadobudnúť schopnosť verbálnej komunikácie,
- porovnávať historický materiál prostredníctvom práce s vyučovacími prostriedkami: živé slovo učiteľa; zápis na tabuľu, do zošita (poznámky, časová priamka, graf, tabuľky); učebné pomôcky (textové: historický prameň, učebnica, čítanka, súbor prameňov, odborná literatúra, populárno-vedecká literatúra, literatúra faktu, umelecká literatúra; názorné: modely, dejepisná mapa, školský atlas); didaktická technika (video, počítač, magnetofón...),⁴¹
- pochopiť príčiny a dôsledky historického diania,
- vážiť si odkaz minulosti pre súčasnosť a budúcnosť,
- formovať historické vedomie a myslenie, hlbšie spoznávať dejiny vlastného národa, regiónu, mesta,

41 VASILEOVÁ, Darina: *Typológia vyučovacích hodín dejepisu*. Prešov : Metodické centrum, 2000, s. 21-22.

- zaraďovať historické javy a procesy chronologicky a synchronne, uvedomovať si nerovnomernosť historického vývoja,
- využívať medzipredmetové a vnútropredmetové vzťahy.

Formulácia výchovných cieľov podľa hodnôt výchovy – Pracovná hodnota výchovy

Základná škola

Ročník: 5

Tematický celok: Od blízkeho k vzdialenému

Téma vyučovacej hodiny: Sviatočné a pamätné dni

Formulácia cieľa: *Rozvíjať pracovnú hodnotu výchovy zostavením prehľadnej tabuľky sviatočných a pamätných dní.*

Ročník: 6

Tematický celok: Obrazy starovekého sveta

Téma vyučovacej hodiny: Staroveké Grécko

Formulácia cieľa: *Rozvíjať pracovnú hodnotu výchovy osvojením si zručnosti práce s textovými učebnými pomôckami – ukázkami Homerových eposov Illias a Odysea.*

Ročník: 7

Tematický celok: Habsburská monarchia

Téma vyučovacej hodiny: Protihabsburské povstania v 17. storočí

Formulácia cieľa: *Rozvíjať pracovnú hodnotu výchovy zostavením časovej priamky najvýznamnejších protihabsburských povstaní na Slovensku.*

Ročník: 8

Tematický celok: Rakúsko-Uhorsko

Téma vyučovacej hodiny: Rozdelená Európa – Dohoda a Trojspolok

Formulácia cieľa: *Rozvíjať pracovnú hodnotu výchovy zakreslením štátov Dohody a Trojspolku do slepej mapy Európy.*

Ročník: 9

Tematický celok: Slovenská republika 1939 – 1945

Téma vyučovacej hodiny: Tragédia Židov

Formulácia cieľa: *Rozvíjať pracovnú hodnotu výchovy analýzou písomného prameňa – Židovského kódexu a spracovaním základnej osnovy dokumentu – tezauru.*

Gymnázium

Ročník: 1

Tematický celok: Fenomény antického sveta

Téma vyučovacej hodiny: Odkaz antiky

Formulácia cieľa: *Rozvíjať pracovnú hodnotu výchovy spracovaním prezentácie Odkaz antiky pre súčasného mladého človeka.*

Ročník: 2

Tematický celok: Zrod modernej doby a nacionalizmus

Téma vyučovacej hodiny: Napoleon Bonaparte

Formulácia cieľa: *Rozvíjať pracovnú hodnotu výchovy prácou s historickou mapou vyznačením smerovania expanzívnej politiky Francúzska počas vlády Napoleona Bonaparte.*

Ročník: 3

Tematický celok: Premeny Československa

Téma vyučovacej hodiny: Slovenské národné povstanie

Formulácia cieľa: *Rozvíjať pracovnú hodnotu výchovy spracovaním poznámkového aparátu v zmysle osnovy: príčiny – priebeh – význam – dôsledky.*

Obsah *svetonázorovej výchovy* netvorí iba postoje k hlavným filozofickým otázkam. Jeho súčasťou je aj celkový vzťah k svetu, životu, prírode, mravnosti, k iným ľuďom, teda celkový systém politických, mravných, estetických a iných sociálnych hodnôt. V minulosti sa svetonázorová hodnota výchovy zamieňala s ateistickou výchovou. Orientovala sa na vyvracanie rôznych dogiem alebo náboženských mravných požiadaviek pôsobením na rozum, city, mravné hodnotenie a konanie. Dejepis ako spoločenskovedný vyučovací predmet má nezastupiteľné miesto pri formovaní svetového názoru žiaka a jeho presvedčenia. Kultivuje city úcty a tolerancie k iným národom, prezentáciou názorov na vznik a vývoj človeka a sveta formuje u žiaka chápanie podstaty spoločenských javov, hľadá argumentáciu pre svetonázorovú orientáciu žiaka vo svetovom dianí, objasňuje poslanie a úlohu rôznych cirkví a náboženstiev v spoločnosti, vyvoláva záujem žiakov o nové vedecké a technické poznatky, vytvára priestor pre vyjadrenie vlastného názoru, stanoviska, presvedčenia.

Poznávaciu funkciu cirkevných dejín umožňuje plniť náboženská výchova i dejepis ako vyučovacie predmety. *Výchova k náboženským hodnotám* sa realizuje prostredníctvom poznávacej a hodnotovej roviny cieľov dejepisného vyučovania, ktoré vyplývajú z problematiky cirkevných dejín.⁴² Presvedčivé usmerňovanie žiakov sa opiera o možnosť získavať a upevňovať si názory a postoje prostredníctvom priblíženia kľúčových momentov z cirkevných dejín (pochopiť ciele, zámery a zmysel cirkvi v dejinách, kresťanstvo, jeho šírenie, postavenie v starovekom Ríme, v stredoveku, úlohu pápeža, schizmu, boj o investitúru, husitské hnutie, reformáciu, náboženské tradície, poukázať na správanie sa ľudstva v duchu náboženských požiadaviek tej-ktorej doby a pod.), osobnostne pozitívnych a negatívnych príkladov z cirkevných dejín. V tomto smere je potrebné rešpektovať aj náboženské cítenie a presvedčenie samotných žiakov, zvýrazniť fenomén náboženstva ako nositeľa duchovných a kultúrnych hodnôt. Výchovné aspekty náboženskej výchovy sú prepojené s morálkou a etickými prvkami ako sebaoceňovanie, pozitívne hodnotenie druhých, empatia, medzilľudské vzťahy, úcta, dôstojnosť, prosociálnosť.

---

42 VASILEOVÁ, Darina: Výchovné hodnoty v dejepisnom vyučovaní a ich miesto v systéme vzdelávania/Educational Values in the Teaching of History and their Position in the System of Education. In: *XXII. mezinárodní kolokvium o řízení osvojovacího procesu zaměřené k aktuálním problémům vědy, výchovy, vzdělávání a rozvoje tvůrčího myšlení : Sborník abstraktů a elektronických verzí příspěvků na CD-ROMu./XXII. International Colloquium on the Acquisition Process Management aimed at current issues in science, education and creative thinking development : Proceedings of abstracts and electronic version of contributions on CD-ROM.* Vyškov : Vysoká vojenská škola pozemního vojska; Fakulta ekonomiky a managementu, 2004, s. 6.

Formulácia výchovných cieľov podľa hodnôt výchovy – Svetonázorová výchova a výchova k náboženským hodnotám*Základná škola*

Ročník: 5

Tematický celok: Človek a komunikácia

Téma vyučovacej hodiny: Duchovný život človeka

Formulácia cieľa: *Rozvíjať svetonázorovú výchovu a výchovu k náboženským hodnotám rozprávaním o svetových náboženstvách a porovnávaním duchovného života vyznávačov kresťanstva, islamu a judaizmu.*

Ročník: 6

Tematický celok: Svetové náboženstvá

Téma vyučovacej hodiny: Kresťanstvo

Formulácia cieľa: *Rozvíjať svetonázorovú výchovu a výchovu k náboženským hodnotám čítaním úryvkov z Biblie pre deti a uvádzaním príkladov dodržiavania Desiatich Božích prikázaní.*

Ročník: 7

Tematický celok: Obrazy novovekého sveta

Téma vyučovacej hodiny: Martin Luther a reformácia

Formulácia cieľa: *Rozvíjať svetonázorovú výchovu a výchovu k náboženským hodnotám prezentovaním vlastného stanoviska k vybraným tézám Martina Luthera.*

Ročník: 8

Tematický celok: Európa na ceste k moderným národom

Téma vyučovacej hodiny: Vek rozumu

Formulácia cieľa: *Rozvíjať svetonázorovú výchovu a výchovu k náboženským hodnotám poukázaním na formovanie nového svetonázoru občana na politickej scéne v období osvietenstva a Veľkej francúzskej revolúcie.*

Ročník: 9

Tematický celok: Slovenská republika 1939 – 1945

Téma vyučovacej hodiny: Tragédia Židov

Formulácia cieľa: *Rozvíjať svetonázorovú výchovu a výchovu k náboženským hodnotám diskusiou o stanovisku cirkvi k deportáciám Židov zo Slovenska.**Gymnázium*

Ročník: 1

Tematický celok: Habsburská monarchia v novoveku

Téma vyučovacej hodiny: Barok na Slovensku

Formulácia cieľa: *Rozvíjať svetonázorovú výchovu a výchovu k náboženským hodnotám charakterizovaním vzťahu medzi barokom a procesom rekatolizácie.*

Ročník: 2

Tematický celok: Moderný slovenský národ

Téma vyučovacej hodiny: Ján Kollár a idea slovanskej vzájomnosti

Formulácia cieľa: *Rozvíjať svetonázorovú výchovu a výchovu k náboženským hodnotám rozprávaním o učení Jána Kollára a myšlienke všeslovanskej vzájomnosti.*

Ročník: 3

Tematický celok: Slovensko v komunistickom Československu

Téma vyučovacej hodiny: Podoby totality a jej obete

Formulácia cieľa: *Rozvíjať svetonázorovú výchovu a výchovu k náboženským hodnotám vyjadrením vlastného názoru na činnosť komunistického režimu proti cirkvi v 50. rokoch 20. storočia.*

Vlastenecká výchova je cieľavedomá činnosť, zameraná na formovanie a upevňovanie pozitívneho vzťahu človeka k vlasti, národu, rodnej krajine, regiónu, kultúrnemu dedičstvu, národným zvykom a tradíciám. Obsah tejto hodnoty výchovy sa v dejepisnom vyučovaní realizuje v oblasti hodnotovej, cieľom ktorej je podnietiť u žiaka záujem o dejepis, formovať jeho historické vedomie, hlbším poznávaním dejín vlastného národa pestovať hrdosť na národné a regionálne dejiny od praveku po súčasnosť, tradície, významné osobnosti našich dejín. Pre žiaka je dôležité zdravé historické vedomie. Jednou z kľúčových úloh dejepisného vyučovania je v uvedenom smere vytvoriť priestor pre učiteľa, aby prostredníctvom dejín ľudskej spoločnosti formoval u žiaka vzťah k vlastným dejinám a národnej kultúre. Pohľad na naše dejiny by mal vychádzať z najnovších poznatkov súčasnej historickej vedy. *Vlastenecká výchova* je spätá s *výchovou k hodnotám národnej kultúry*⁴³. Obe posilňujú u žiaka hrdosť na krásu, kultúrne bohatstvo a národné dejiny s dôrazom na ochranu kultúrno-historického potenciálu krajiny (výtvorné umenie – architektúra, maliarstvo, sochárstvo, umelecké remeslá...) a jej národného dedičstva vrátane ochrany pred poškodzovaním a svojvoľným ničením. Poznávať a mať v úcte bohatstvo hodnôt národnej kultúry znamená nachádzať cestu k spoznávaniu, pochopeniu a tolerovaniu hodnôt kultúry iných národov a národností. V uvedenej súvislosti je možné rozvíjať aj multikultúrnu výchovu v duchu porozumenia a tolerance iných národov a národností, v duchu rešpektu, vnímania a hodnotenia iných kultúr ako vlastnej.

Formulácia výchovných cieľov podľa hodnôt výchovy – *Vlastenecká výchova a výchova k národnej kultúre*

Základná škola

Ročník: 5

Tematický celok: Pamiatky v priestore a čase

Téma vyučovacej hodiny: Kultúrne pamiatky na Slovensku

Formulácia cieľa: *Rozvíjať vlasteneckú výchovu a výchovu k národnej kultúre vytvorením prezentácie Kultúrne pamiatky UNESCO na Slovensku – dedičstvo slovenskej národnej kultúry 20. storočia.*

43 Pozri VASILEOVÁ, Darina: Výchovné hodnoty v dejepisnom vyučovaní a ich miesto v systéme vzdelávania/Educational Values in the Teaching of History and their Position in the System of Education. In: *XXII. mezinárodní kolokvium o řízení osvojovacího procesu zaměřené k aktuálním problémům vědy, výchovy, vzdělávání a rozvoje tvůrčího myšlení : Sborník abstraktů a elektronických verzí příspěvků na CD-ROMu./XXII. International Colloquium on the Acquisition Process Management aimed at current issues in science, education and creative thinking development : Proceedings of abstracts and electronic version of contributions on CD-ROM.* Vyškov : Vysoká vojenská škola pozemního vojska; Fakulta ekonomiky a managementu, 2004, s. 7.

Ročník: 6

Tematický celok: Obrazy starovekého sveta

Téma vyučovacej hodiny: Limes Romanus

Formulácia cieľa: *Rozvíjať vlasteneckú výchovu a výchovu k národnej kultúre rozprávaním o prítomnosti rímskych vojsk na území Slovenska a analýzou nápisu na Trenčianskej hradnej skale.*

Ročník: 7

Tematický celok: Slováci v Uhorskom kráľovstve

Téma vyučovacej hodiny: Matej Korvín

Formulácia cieľa: *Rozvíjať vlasteneckú výchovu a výchovu k národnej kultúre rozprávaním o prínose vlády Mateja Korvína pre Slovensko a prvej univerzite na Slovensku – Academii Istropolitanae.*

Ročník: 8

Tematický celok: Moderný slovenský národ

Téma vyučovacej hodiny: Ľudovít Štúr

Formulácia cieľa: *Rozvíjať vlasteneckú hodnotu výchovy a výchovu k národnej kultúre zhodnotením myšlienky výstupu Ľudovíta Štúra a jeho priateľov na hrad Devín v roku 1836 i odkazu samotného vystúpenia Ľudovíta Štúra pre dnešnú mladú generáciu.*

Ročník: 9

Tematický celok: Československo v medzivojnovom období

Téma vyučovacej hodiny: Každodenný život – kultúra a výtvarné umenie

Formulácia cieľa: *Rozvíjať vlasteneckú výchovu a výchovu k národnej kultúre spoznávaním pamiatok výtvarného umenia medzivojnového Československa.*

Gymnázium

Ročník: 1

Tematický celok: Historikova dielňa

Téma vyučovacej hodiny: Historické pramene

Formulácia cieľa: *Rozvíjať vlasteneckú výchovu a výchovu k národnej kultúre navštívením a opísaním zbierkových fondov jednej z najstarších regionálnych galérií na Slovensku z roku 1956 – Šarišskej galérie.*

Ročník: 2

Tematický celok: Moderný slovenský národ

Téma vyučovacej hodiny: Významné osobnosti obdobia formovania moderného slovenského národa.

Formulácia cieľa: *Rozvíjať vlasteneckú výchovu a výchovu k národnej kultúre zrealizovaním dejepisnej exkurzie Po stopách slovenských národovcov obdobia formovania moderného slovenského národa.*

Ročník: 3

Tematický celok: Slováci a vznik ČSR

Téma vyučovacej hodiny: Cesta k československému štátu

Formulácia cieľa: *Rozvíjať vlasteneckú výchovu a výchovu k národnej kultúre rozprávaním o snahách slovenských politikov o vytvorenie samostatného štátu Čechov a Slovákov.*

Dejepis napĺňa *telovýchovnú hodnotu* výchovy len v malej miere, viac v teoretickej ako praktickej oblasti. Můžeme tu zahrnúť telovýchovné prvky pri dejepisných vychádzkach, dejepisných exkurziách, resp. turistických pochodoch na historické a pamätné miesta našich dejín v triedno-hodinovej i mimovyučovacej organizačnej forme. V poznávacej rovine je telovýchovná hodnota výchovy prepojená s *brannou hodnotou výchovy*. Približuje žiakom poznatky z telesnej kultúry, žiaci sa oboznamujú s tradíciami telesnej výchovy a športu na Slovensku i vo svete, s cieľmi svetového športu v boji za mier a zblížovanie národov. Prvky uvedenej hodnoty výchovy je počas dejepisného vyučovania vhodné využiť pri výučbe gréckej kultúry a umenia, ako napr. pri osvojení správnych historických predstáv o olympijských hrách a ich poslaní v starovekom Grécku, pri gréckom sochárstve, pri snahe po duševnej a telesnej dokonalosti – gréckej kalokagatii, rytierskej výchove, dejinách vojen. Úlohou dejepisu z aspektu brannej hodnoty výchovy je na konkrétnych príkladoch ukázať tak na celonárodné, ako aj regionálne tradície, spravodlivý boj nášho národa a národov ostatných krajín za sociálne a národné oslobodenie a právo na sebaurčenie.⁴⁴ Jedným z cieľov dejepisného vyučovania je vytvárať a formovať kritické historické vedomie žiakov, na základe ktorého by boli žiaci schopní pochopiť minulosť a prítomnosť krajiny, v ktorej žijú, situáciu Slovenskej republiky, ako aj jej postavenie v Európe a zároveň si uvedomovať potrebu mierového spolunažívania všetkých národov. Zložka brannej hodnoty výchovného pôsobenia na žiakov dominuje pri vysvetľovaní charakteru, príčin a dôsledkov vojnových konfliktov, opise zbraní (jadrové zbrane), vojenského života (Sparta, husiti, bratrci), pestovaním úcty k pokrokovým národným tradíciám (aktualizácia výročí, osobností).

Cieľové a obsahové zameranie telovýchovnej výchovy a brannej výchovy vo vzťahu k dejepisnému vyučovaniu môže dopĺňať výchova k zdraviu a pohybová výchova.

Formulácia výchovných cieľov podľa hodnôt výchovy – Telovýchovná a branná hodnota výchovy

Základná škola

Ročník: 5

Tematický celok: Pamiatky v priestore a čase

Téma vyučovacej hodiny: Archívy

Formulácia cieľa: *Rozvíjať telovýchovnú a brannú hodnotu výchovy dejepisnou vychádzkou do archívu a oboznámením sa so spôsobom uchovávanía písomných prameňov.*

Ročník: 6

Tematický celok: Obrazy starovekého sveta

Téma vyučovacej hodiny: Alexander Macedónsky

---

44 VASILEOVÁ, Darina: Výchovné hodnoty v dejepismom vyučovaní a ich miestov v systéme vzdelávania/ Educational Values in the Teaching of History and their Position in the System of Education. In: *XXII. mezinárodní kolokvium o řízení osvojovacího procesu zaměřené k aktuálním problémům vědy, výchovy, vzdělávání a rozvoje tvůrčího myšlení : Sborník abstraktů a elektronických verzí příspěvků na CD-ROMu./XXII. International Colloquium on the Acquisition Process Management aimed at current issues in science, education and creative thinking development : Proceedings of abstracts and electronic version of contributions on CD-ROM*. Vyškov : Vysoká vojenská škola pozemního vojska; Fakulta ekonomiky a managementu, 2004, s. 7.

Formulácia cieľa: *Rozvíjať telovýchovnú a brannú hodnotu výchovy prezentáciou vojenských výbojov Alexandra Macedónskeho na historickej mape.*

Ročník: 7

Tematický celok: Slováci v Uhorskom kráľovstve

Téma vyučovacej hodiny: Stredoveké hrady na Slovensku

Formulácia cieľa: *Rozvíjať telovýchovnú a brannú hodnotu výchovy vysvetlením postavenia a obrannej funkcie stredovekých hradov.*

Ročník: 8

Tematický celok: Európa na ceste k moderným národom

Téma vyučovacej hodiny: Napoleon Bonaparte a jeho zahraničná politika

Formulácia cieľa: *Rozvíjať telovýchovnú a brannú hodnotu výchovy poznávaním bojovej techniky a stratégie Napoleona Bonaparte pri jeho zahraničných výbojoch.*

Ročník: 9

Tematický celok: Druhá svetová vojna

Téma vyučovacej hodiny: Dôsledky druhej svetovej vojny

Formulácia cieľa: *Rozvíjať telovýchovnú a brannú hodnotu výchovy dejepisnou vychádzkou na miesta pamätníkov obetiam prvej svetovej vojny a druhej svetovej vojny.*

Gymnázium

Ročník: 1

Tematický celok: Fenomény antického sveta

Téma vyučovacej hodiny: Kultúra, vzdelanosť, šport

Formulácia cieľa: *Rozvíjať telovýchovnú a brannú hodnotu výchovy diskusiou o poslanstve olympijských hier v starovekom Grécku a v súčasnosti.*

Ročník: 2

Tematický celok: Moderný slovenský národ

Téma vyučovacej hodiny: Slováci v revolúcii 1848/49

Formulácia cieľa: *Rozvíjať telovýchovnú a brannú hodnotu výchovy demonštráciou dobrovoľníckych výprav v období revolučných rokov 1848/49.*

Ročník: 3

Tematický celok: Premeny Československa

Téma vyučovacej hodiny: Slovenská republika 1939 – 1945

Formulácia cieľa: *Rozvíjať telovýchovnú a brannú hodnotu výchovy spracovaním mapy pracovných táborov a koncentračných táborov, do ktorých boli transportovaní Slováci v rokoch existencie Slovenskej republiky 1939 – 1945.*

Poznatky o procesoch historického vývinu, vyvedené z konkrétneho konania historických osobností, majú obrovský význam pri formovaní životných postojov žiakov a pre ich spoločenské jednanie v súčasnosti. Na hodinách dejepisu majú žiaci možnosť poznať, koľko ľudského úsilia bolo potrebné vydať, kým spoločnosť dospela na dnešný vývinový stupeň poznania. Problémy mravnosti, morálky a etiky sú dnes spojené s celou škálou problémov nášho života. Upriamením pozornosti žiakov na tie obdobia dejinného vývinu, ktoré akcentujú snahu jednotlivých národov o demokraciu, slobodu, humannosť, pokrok, vzájomné porozumenie a rešpektovanie sa v duchu intelektuálnej výchovy a morálky, rozvíjame v dejepisnom vyučovaní aj také *hodnoty výchovy, ako výchova k demokracii, slobode, humanizmu a pokroku, výchova k všeľudským hodno-*

tám.⁴⁵ V tomto smere je dominantný jeden z najdôležitejších princípov etickej výchovy – princíp humanizmu, ktorý predstavuje lásku človeka k človeku, k ľudstvu, národu, vlasti, k iným národom či etnikám. Do čela hodnotovej pyramídy sa dostáva hodnota človeka a jeho života. V centre záujmu je človek, jeho schopnosti a tvorivá činnosť. Človek vychovávaný v duchu humanizmu a demokracie dokáže chápať a osvojiť si vzťah k hodnotám, ktoré ľudstvo stáročiami vytvorilo. Aplikácia výchovy k všeludským hodnotám znamená pre učiteľa dejepisu viesť žiakov prostredníctvom príkladov z dejín k humánnym postojom, poukázaním na stratu ľudskosti a dôstojnosti vo vojnách, zbytočné zabíjanie, naučiť žiakov rešpektovať človeka a jeho dôstojnosť, byť citlivým na sociálnu nespravodlivosť, vyjadriť názor a vlastný postoj na dejinný vývin, udalosti doma, vo svete, ale aj rešpektovať spolužiakov a vytvárať tvorivú a pracovnú atmosféru počas hodín dejepisu.

Formulácia výchovných cieľov podľa hodnôt výchovy – Výchova k demokracii, slobode, humanizmu a pokroku

Základná škola

Ročník: 5

Tematický celok: Obrazy stredovekého sveta

Téma vyučovacej hodiny: Cirkev v stredoveku

Formulácia cieľa: *Rozvíjať výchovu k demokracii, slobode, humanizmu a pokroku*

Ročník: 6

Tematický celok: Obrazy starovekého sveta

Téma vyučovacej hodiny: Staroveké Grécko

Formulácia cieľa: *Rozvíjať výchovu k demokracii, slobode, humanizmu a pokroku opísaním vlády v Aténach a Sparte s dôrazom na Periklovu reč o aténskej demokracii a objasnením významu aténskej demokracie v Grécku.*

Ročník: 7

Tematický celok: Obrazy novovekého sveta

Téma vyučovacej hodiny: Reformácia

Formulácia cieľa: *Rozvíjať výchovu k demokracii, slobode, humanizmu a pokroku prezentáciou vlastného postoja ku kresťanskej slobode v 15. – 16. storočí a heslu „čie panstvo, toho náboženstvo“.*

Ročník: 8

Tematický celok: Európa na ceste k moderným národom

Téma vyučovacej hodiny: Americká revolúcia a vyhlásenie nezávislosti USA

---

45 VASILEOVÁ, Darina: Výchovné hodnoty v dejepisnom vyučovaní a ich miesto v systéme vzdelávania/Educational Values in the Teaching of History and their Position in the System of Education. In: *XXII. mezinárodní kolokvium o řízení osvojovacího procesu zaměřené k aktuálním problémům vědy, výchovy, vzdělávání a rozvoje tvůrčího myšlení : Sborník abstraktů a elektronických verzí příspěvků na CD-ROMu./XXII. International Colloquium on the Acquisition Process Management aimed at current issues in science, education and creative thinking development : Proceedings of abstracts and electronic version of contributions on CD-ROM.* Vyškov : Vysoká vojenská škola pozemního vojska; Fakulta ekonomiky a managementu, 2004, s. 8.

Formulácia cieľa: *Rozvíjať výchovu k demokracii, slobode, humanizmu a pokroku poukázaním na význam boja za nezávislosť a boja za práva človeka počas Americkej revolúcie.*

Ročník: 9

Tematický celok: Súčasný svet

Téma vyučovacej hodiny: Nežná revolúcia

Formulácia cieľa: *Rozvíjať výchovu k demokracii, slobode, humanizmu a pokroku rozprávaním o snahách slovenských politikov za demokratizáciu politického systému v Československu.*

Gymnázium

Ročník: 1

Tematický celok: Fenomény antického sveta

Téma vyučovacej hodiny: Odkaz antiky

Formulácia cieľa: *Rozvíjať výchovu k demokracii, slobode, humanizmu a pokroku diskusiou o význame antickej filozofie, práva a výtvarných prírodných vied pre dnešného mladého človeka.*

Ročník: 2

Tematický celok: Zrod modernej doby a nacionalizmus

Téma vyučovacej hodiny: Balkán v 19. storočí

Formulácia cieľa: *Rozvíjať výchovu k demokracii, slobode, humanizmu a pokroku na príklade boja balkánskych národov za nezávislosť.*

Ročník: 3

Tematický celok: Slovenská republika 1939 – 1945

Téma vyučovacej hodiny: Tragédia slovenských Židov

Formulácia cieľa: *Rozvíjať výchovu k demokracii, slobode, humanizmu a pokroku rozprávaním o nezmyselnosti protižidovských opatrení v čase Slovenskej republiky 1939 – 1945.*

Formulácia výchovných cieľov podľa hodnôt výchovy – Výchova k všeludským hodnotám

Základná škola

Ročník: 5

Tematický celok: Od blízkeho k vzdialenému

Téma vyučovacej hodiny: Moja škola a jej história

Formulácia cieľa: *Rozvíjať výchovu k všeludským hodnotám poznaním stručných dejín vlastnej školy a jej významných osobností, ako aj zachovaných písomných a obrazových prameňov, ako kronika, staré fotografie a pod.*

Ročník: 6

Tematický celok: Obrazy starovekého sveta

Téma vyučovacej hodiny: Divy starovekého sveta

Formulácia cieľa: *Rozvíjať výchovu k všeludským hodnotám spracovaním online prezentácie o odkaze kultúrneho dedičstva antiky s dôrazom na zachované divy starovekého sveta.*

Ročník: 7

Tematický celok: Slováci v Uhorskom kráľovstve

Téma vyučovacej hodiny: Hrady a hradiská

Formulácia cieľa: *Rozvíjať výchovu k všeludským hodnotám vytváraním pozitívneho vzťahu k slovenským stredovekým hradom a hradiskám ako hmotným pamiatkam minulosti.*

Ročník: 8

Tematický celok: Európa na ceste k moderným národom

Téma vyučovacej hodiny: Francúzska revolúcia – Deklarácia ľudských a občianskych práv

Formulácia cieľa: *Rozvíjať výchovu k všeludským hodnotám analýzou ľudských práv z dokumentu Deklarácia práv človeka a občana/Deklarácia ľudských a občianskych práv s dôrazom na odkaz pre dnešok.*

Ročník: 9

Tematický celok: Súčasný svet

Téma vyučovacej hodiny: Veda a technika v 20. storočí

Formulácia cieľa: *Rozvíjať výchovu k všeludským hodnotám poznaním, uvedomením si významu výdobytkov vedy a techniky 20. storočia pre ľudstvo.*

Gymnázium

Ročník: 1

Tematický celok: Predkovia Slovákov v Karpatskej kotline

Téma vyučovacej hodiny: Veľká Morava – Byzantská misia

Formulácia cieľa: *Rozvíjať výchovu k všeludským hodnotám poznaním kultúrneho dedičstva v dôsledku byzantskej misie na našom území v 9. storočí.*

Ročník: 2

Tematický celok: Európska expanzia 1492 – 1914

Téma vyučovacej hodiny: Zámorské objavy – Objavitelia a dobyvatelia

Formulácia cieľa: *Rozvíjať výchovu k všeludským hodnotám demonštráciou konkrétnych príkladov využívania dôsledkov zámorských objavov, ktoré pretrvali do súčasnosti.*

Ročník: 3

Tematický celok: Slovenská republika 1939 – 1945

Téma vyučovacej hodiny: Tragédia slovenských Židov

Formulácia cieľa: *Rozvíjať výchovu k všeludským hodnotám odsúdením existencie koncentračných táborov a zamyslením sa nad významom základných ľudských práv.*

Z hľadiska edukačných špeciálnych cieľov významné postavenie nadobúdajú *regionálne dejiny* ako dôležitý didaktický prostriedok pri plnení pedagogických úloh a cieľov pri výučbe národných dejín. Z hľadiska štruktúry cieľov dejepisného vyučovania v procese edukácie dominuje v poznávacej, hodnotovej i praktickej oblasti. Vhodne zvolená a didakticky správne spracovaná regionálna problematika v plnej miere prispieva k prehĺbovaniu jednotlivých výchovných hodnôt globálnej výchovy v procese edukácie. Má vysokú motivačnú a aktualizáciu účinnosť. Pozitívum aplikácie regionálnych prvkov sa vo výučbe prejavuje možnosťou emotívneho pôsobenia na žiakov.⁴⁶

46 Pozri VASILEOVÁ, Darina: Regionálna história a jej miesto v dejepisnom vyučovaní. In: *Učiteľ a škola. II. Pedagogická Levoča : Zborník z vedeckej konferencie*. Ed. Viera Žemberová, Edmund

Vyplýva z ich priamej zviazanosti s prostredím, v ktorom žijú, posilnením ich pocitu zaradenosti a vlastnej identity. Výchovná tendencia vlastného regiónu je pomerne silná a pevná, regionálny materiál ponúka cenné prostriedky pre vlasteneckú hodnotu výchovy pestovaním úcty a lásky k domovu – obci, mestu, kraju. Regionálne dejiny sa tak stávajú nástrojom vlasteneckej výchovy. Existencia citového vzťahu k rodnému miestu či kraju umožňuje miestne dejiny viac prežívať, čím sa prostredníctvom regionálnych prvkov rozvíja citový vzťah aj k vlastnému národu a jeho kultúre a histórii. Regionálny historický materiál motivovaný citovou zainteresovanosťou žiakov nesporne napomáha pri formovaní historických predstáv, ktoré zohrávajú dominantnú úlohu pri osvojovaní si historických pojmov. Súbežne s národnými tradíciami vznikali aj regionálne tradície, ktoré sú žiakovi citovo blízke a vníma ich ako kultúrne dedičstvo predkov. Umocnený motivačný účinok a efektívnosť práce s regionálnym materiálom v dejepisnom vyučovaní sú dané jeho výchovnými a vzdelávacími hodnotami a možnosťami využitia pri rozvíjaní samostatnosti, tvorivosti a aktivity žiakov, ich schopnosti pracovať s týmto materiálom a spracovať ho.⁴⁷ Regionálne dejiny umožňujú žiakom lepšie a objektívnejšie pochopiť hospodárske, spoločenské, politické, sociálne a kultúrne dejiny v kontinuite spoločenského vývoja, poznávať všeľudské hodnoty, morálku, etické a estetické princípy, problém regionálneho a globálneho charakteru a ich súvislosti, rozvíjať historické vedomie, národné povedomie a pocit vlastenectva i národnej spolupatričnosti.⁴⁸

Formulácia výchovných cieľov podľa hodnôt výchovy – Regionálna výchova ako špecifická hodnota výchovy (na príklade Prešova a jeho okolia)

Základná škola

Ročník: 5

Tematický celok: Človek v premenách priestoru a času

Hleba. Prešov : Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach; Filozofická fakulta v Prešove; Metodické centrum, 1994, s. 92-95. ISBN 80-85410-80-X.

47 O význame motivačného účinku v dejepisnom vyučovaní pozri bližšie VASILOVÁ, Darina: Motivačný proces a dejepisné vyučovanie. In: *Teoreticko-metodologické problémy výučby dejín (zborník)*. Prešov : ManaCon, 1995, s. 42-52. ISBN 80-85668-15-7.

48 Miesto regionálnych dejín v dejepisnom vyučovaní pozri bližšie aj v častiach príspevkov: VASILOVÁ, Darina: Možnosti využitia regionálnych dejín v dejepisnom vyučovaní/Possibilities of the Use of Regional History in Teaching of History. In: *XXIV. mezinárodní kolokvium o řízení osvojovacího procesu zaměřené k aktuálním problémům vědy, výchovy, vzdělávání a rozvoje tvůrčího myšlení : Sborník abstraktů a elektronických verzí příspěvků na CD-ROMu./XIV. International Colloquium on the Acquisition Process Management aimed at current issues in science, education and creative thinking development : Proceedings of abstracts and electronic version of contributions on CD-ROM*. Red. Eva Hájková, Rita Vémolová. Brno : Univerzita obrany; Fakulta ekonomiky a managementu, 2006, s. 1-10. ISBN 80-7231-139-5; VASILOVÁ, Darina: Miesto a úloha osobnosti v regionálnych dejinách a vo výučbe dejepisu/The Task and Position of a Personality in a Regional History and in a History Instruction (Personalities of the Prešov Education) In: *XXV. mezinárodní kolokvium o řízení osvojovacího procesu : Sborník elektronických verzí recenzovaných příspěvků na CD-ROMu./XXV. International Colloquium on the Management of Educational Process : Proceedings of electronic version of reviewed contributions on CD-ROM*. Red. Eva Hájková, Rita Vémolová. Brno : Univerzita obrany; Fakulta ekonomiky a managementu, 2007, s. 1-10. ISBN 80-7231-228-3.

Téma vyučovacej hodiny: Pamäť ľudstva – knižná kultúra a periodiká
 Formulácia cieľa: *Rozvíjať regionálnu hodnotu výchovy vypísaním troch prác s regionálnou problematikou a periodík, ktoré vychádzajú na území regiónu.*

Ročník: 6

Tematický celok: Obrazy pravekého sveta

Téma vyučovacej hodiny: Od lovca k roľníkovi a remeselníkovi

Formulácia cieľa: *Rozvíjať regionálnu hodnotu výchovy spracovaním projektu Archeologické pamiatky Prešovského regiónu.*

Ročník: 7

Tematický celok: Slováci v Uhorskom kráľovstve

Téma vyučovacej hodiny: Hradý a hradiská

Formulácia cieľa: *Rozvíjať regionálnu hodnotu výchovy zrealizovaním dejepisnej vychádzky na miesta okolitých hradov, ako napr. Kapušiansky hrad, Zbojnický hrad, Šarišský hrad, Sol'nohrad.*

Ročník: 8

Tematický celok: Moderný slovenský národ

Téma vyučovacej hodiny: Východoslovenské roľnícke povstanie (1831)

Formulácia cieľa: *Rozvíjať regionálnu hodnotu výchovy vyhľadáním pamiatok z východoslovenského roľníckeho povstania v Prešovskom regióne.*

Ročník: 9

Tematický celok: Povojnový svet

Téma vyučovacej hodiny: Postavenie cirkvi v Československu po roku 1945

Formulácia cieľa: *Rozvíjať regionálnu hodnotu výchovy navštívením Gréckokatolíckeho katedrálneho chrámu sv. Jána Krstiteľa v Prešove a rozprávaním si pripomenúť osobnosť biskupa Petra Pavla Gojdiča s dôrazom na príčiny jeho zatknutia v roku 1950 a následný politický proces.*

Gymnázium

Ročník: 1

Tematický celok: Habsburská monarchia v novoveku

Téma vyučovacej hodiny: Protihabsburské povstania na Slovensku

Formulácia cieľa: *Rozvíjať regionálnu hodnotu výchovy dejepisnou vychádzkou po Prešove na miesta súvisiace s osobnosťami protihabsburských povstaní Imricha Thökölyho, Františka II. Rákocziho, Antónia Caraffu.*

Ročník: 2

Tematický celok: Slováci v Rakúsko-Uhorsku

Téma vyučovacej hodiny: Vystaľovalectvo na prelome 19. a 20. storočia

Formulácia cieľa: *Rozvíjať regionálnu hodnotu výchovy poukázaním na vybrané príklady udržiavania regionálnych zvykov a tradícií v rodinách vystaľovalcov z Prešovského regiónu v zahraničí.*

Ročník: 3

Tematický celok: Premeny Československa

Téma vyučovacej hodiny: Kultúra na Slovensku v 20. storočí

Formulácia cieľa: *Rozvíjať regionálnu hodnotu výchovy vymenovaním a zhodnotením významu pomníkov a pamätníkov v Prešove, postavených v druhej polovici 20. storočia.*

PSYCHOMOTORICKÁ OBLASŤ

Pre skvalitnenie edukačného procesu je vhodné doplniť kognitívne a afektívne ciele o psychomotorickú rovinu cieľov, rovinu často zanedbávanú a obchádzanú. Inovácia výchovno-vzdelávacieho procesu znamená aj optimalizáciu didaktických cieľov, do ktorých zaraďujeme aj psychomotorické ciele. Zahrňajú oblasť motoriky – najmä zručnosti a návyky. Často sú spájané s telesnou alebo pracovnou výchovou. V dejepisnom vyučovaní sú spojené s pracovnou hodnotou výchovy – práca s učebnými pomôckami, ako aj s psychickými procesmi v rámci samotného vyučovania – motivácia, atmosféra, komunikácia a pod. Ide o zručnosti, schopnosti, ako:

- orientovať sa v priestore a čase v historickom kontexte dejín od praveku po súčasnosť
- analyzovať, systematizovať, zovšeobecňovať, ako aj porovnávať, vyvodzovať závery, aktualizovať historické udalosti a fakty, historické pojmy a historické osobnosti
- verbálne komunikovať,
- porovnávať historický materiál prostredníctvom práce s vyučovacími prostriedkami:
  - živé slovo učiteľa; zápis na tabuľu, do zošita (poznámky, časová priamka, graf, tabuľky); učebné pomôcky (textové: historický prameň, učebnica, čítanka, súbor prameňov, odborná literatúra, populárno-vedecká literatúra, literatúra faktu, umelecká
  - literatúra; názorné: modely, dejepisná mapa, školský atlas); didaktická technika
  - (video, počítač, magnetofón...),
  - pochopiť príčiny a dôsledky historického diania,
  - vážiť si odkaz minulosti pre súčasnosť a budúcnosť,
  - formovať historické vedomie a myslenie, hlbšie spoznávať dejiny vlastného národa,
  - regiónu, mesta,
  - zaraďovať historické javy a procesy chronologicky a synchronne, uvedomovať si
  - nerovnomernosť historického vývoja,
  - využívať medzipredmetové a vnútropredmetové vzťahy.

Formulácia psychomotorických cieľov

Základná škola

Ročník: 5

Tematický celok: Od blízkeho k vzdialenému

Téma vyučovacej hodiny: Moja rodina

Formulácia cieľa: *Rozvíjať schopnosť verbálnej komunikácie o histórii vlastnej rodiny na základe rodinného albumu.*

Ročník: 6

Tematický celok: Obrazy starovekého sveta

Téma vyučovacej hodiny: Staroveké Grécko

Formulácia cieľa: *Rozvíjať zručnosť práce s textovým a obrazovým materiálom spracovaním online prezentácie o spôsobe života v starovekom Grécku za vlády Perikla.*

Ročník: 7

Tematický celok: Slováci v Uhorskom kráľovstve

Téma vyučovacej hodiny: Hrady a hradiská

Formulácia cieľa: *Rozvíjať čítanie s porozumením a vyjadrovacie i komunikačné schopnosti žiakov na základe využitia umeleckej literatúry o slovenských hradoch v stredoveku.*

Ročník: 8

Tematický celok: Európa na ceste k moderným národom

Téma vyučovacej hodiny: Francúzska revolúcia – Deklarácia ľudských a občianskych práv

Formulácia cieľa: *Navodzovať psychickú a emocionálnu pripravenosť žiakov na hodinu dejepisu vytvorením uvoľnenej atmosféry motiváciou žiakov filmovou ukážkou o ľudských právach v súčasnosti.*

Ročník: 9

Tematický celok: Európa v medzivojnovom období

Téma vyučovacej hodiny: Zlaté dvadsiate roky?

Formulácia cieľa: *Podporovať tvorivú prácu žiakov spracovaním projektu na tému Zlaté dvadsiate roky v európskej kultúre a umení.*

Gymnázium

Ročník: 1

Tematický celok: Z regiónu do minulosti

Téma vyučovacej hodiny: Čas a priestor

Formulácia cieľa: *Spracovať prehľadnú tabuľku, resp. poznámkový aparát o jednotlivých druhoch historických prameňov s uvedením dvoch príkladov.*

Ročník: 2

Tematický celok: Európska expanzia 1492 – 1914

Téma vyučovacej hodiny: Zámorské objavy – Objavitelia a dobyvatelia

Formulácia cieľa: *Rozvíjať schopnosť samostatného logického myslenia žiakov, uvažovania žiakov o význame a dôsledkoch objavných plavieb a ich mieste v dejinách ľudstva.*

Ročník: 3

Tematický celok: Slovenská republika 1939 – 1945

Téma vyučovacej hodiny: Tragédia slovenských Židov

Formulácia cieľa: *Zapájať žiakov do práce s internetovými zdrojmi (text, obrázok, mapa, video) k tematike Tragédia slovenských Židov v období existencie Slovenskej republiky 1939 – 1945, naučiť ich selektovať a interpretovať. K interpretácii problematiky využiť interaktívnu tabuľu.*

Prezentovaná štruktúra cieľov v kognitívnej, afektívnej i psychomotorickej oblasti nie je normatívna, je len podnetom pre zostavenie konkretizovanej štruktúry cieľov, ktorú si môže zostaviť učiteľ podľa vlastnej koncepcie dejepisného vyučovania. Pri formulácii didaktických cieľov by učiteľ nemal zabúdať na dodržiavanie vyučovacích zásad – prioritne najmä zásad veku primeranosti, názornosti a vedeckosti, nemali by chýbať zásady uvedomelosti, aktivity, systematickosti a trvácnosti. Uvedené zásady by mali dominovať počas celej vyučovacej hodiny, žiaci by mali k osvojovaniu si nových poznatkov pristupovať tvorivo, pre lepšie osvojenie si nových historických pojmov a vytváranie historických predstáv by mala počas výučby prevládať názornosť, poznatky by mali byť sprístupňované postupne – systematicky s určitou trvácnosťou zapamätania si.

Dynamicky postavená štruktúra vyučovacej hodiny znamená aj efektívnu formuláciu didaktických cieľov smerom od učiteľa k žiakom v úvode vyučovacej hodiny, ktoré v záverečnej fáze osvojovania si nových poznatkov tvoria základ výkonového štandardu – určitej normy očakávaného výkonu samotného žiaka. Kognitívne ciele vyplývajú z obsahu vyučovacej hodiny, ich formulácia v podobe výkonového štandardu je jasná: *žiak by mal vedieť, byť schopný*, resp. *žiaci vedia, dokážu definovať...*, *opísať...*, *analyzovať...*, *nakresliť...*, *zhodnotiť...* Hodnotová výchova by mala byť prirodzenou súčasťou vyučovacej hodiny, jej nositeľom je práve učiteľ. Dejepis ako spoločenskovedný predmet ponúka širokú škálu využitia hodnôt výchovy. Uvedené hodnoty výchovy si môže stanoviť učiteľ na začiatku vyučovacej hodiny, v jej priebehu ich aplikovať, ale nie všetky je možné očakávať od žiaka v zmysle výkonového štandardu. Napriek tomu je potrebné ich realizácii vytvoriť priestor. Formovanie hodnotovej orientácie žiakov je dôležité pre ich prosociálne správanie, formovanie osobnosti, mravný vývin, rozvoj charakteru, postojev, názorov, prezentácie zručnosti a návykov, napr. práce s textovými a názornými učebnými pomôckami, čítania textu s porozumením, analýzy textu a pod.

Hierarchizácia cieľov má význam pre vymedzenie úloh dejepisného vyučovania i plánovaciú činnosť učiteľa. Učiteľ spracováva na začiatku školského roka od školského roku 2008/09 v zmysle nového Štátneho vzdelávacieho programu⁴⁹ tematický výchovný a vzdelávací plán, v ktorom špecifikuje obsahový štandard – tematický celok, tému vyučovacej hodiny, pojmy k danej téme; stanovuje vzdelávacie (napr. podľa Bloomovej taxonómie cieľov v šiestich rovinách osvojovania si poznatkov – D. V.) a výchovné ciele (napr. podľa Gloeckelovej taxonómie cieľov a hodnôt globálnej výchovy – D. V.); špecifikuje výkonový štandard vo vymedzenom časovom rozsahu. Posledný článok plánovacej činnosti učiteľa predstavuje príprava/projekt na konkrétnu vyučovaciú hodinu, v ktorej sa formulujú konkrétne a situačné vzdelávacie a výchovné ciele a úlohy danej vyučovacej hodiny dejepisu, spresňuje sa obsah výučby, vyberajú sa vhodné a efektívne vyučovacie metódy (motivačné, expozičné, fixačné a diagnostické doplnené o inovačné metódy, prípadne aj moderné koncepcie vyučovania či metódy aktívneho učenia sa) a vyučovacie prostriedky (živé slovo učiteľa, zápis na tabuľu, zápis do zošita, textové a názorné učebné pomôcky a didaktickú techniku), priradujú sa optimálne formy vyučovania (hromadná, skupinová, párová, individuálna) a druhy vyučovania (výkladovo-reproduktívny, problémový, programovaný, projektový či algoritimizovaný).

Uvedená hierarchia kognitívnych, afektívnych a psychomotorických cieľov má svoje miesto v štruktúre vyučovacej hodiny dejepisu. Jednotlivé štrukturálne časti vyučovacej hodiny nemusia mať pevné postavenie, môžu sa vymeniť, vynechať, inovovať. Ich pevné postavenie sa viaže ku klasickej, pevne stanovenej vyučovacej jednotke. Rebríček

---

49 Pozri bližšie Štátny vzdelávací program. Dejepis. Príloha ISCED 2. 2. upravená verzia. Bratislava : ŠPÚ, 2009, s. 2. In: *Centrálny informačný portál rezortu školstva. Vyučovanie a štúdium. Vyučovacie predmety. Katalóg predmetov. Dejepis* [online]. [cit. 2012-09-13]. Dostupné na internete: <https://www.iedu.sk/vyucovanie_a_studium/vyucovacie_predmety/xKatalog_Dokumenty/Dejepis%20ISCED%202.pdf>; Štátny vzdelávací program. Dejepis. Príloha ISCED 3. 2. upravená verzia. Bratislava : ŠPÚ, 2009. 15 s. In: *Centrálny informačný portál rezortu školstva. Vyučovanie a štúdium. Vyučovacie predmety. Katalóg predmetov. Dejepis* [online]. [cit. 2012-09-13]. Dostupné na internete: <https://www.iedu.sk/vyucovanie_a_studium/vyucovacie_predmety/xKatalog_Dokumenty/Dejepis%20ISCED%203.pdf>.

didaktických cieľov má v písomnej príprave učiteľa dejepisu na vyučovaciu hodinu nasledujúce postavenie, pričom sa realizuje počas celej vyučovacej jednotky (časť kognitívne, afektívne a psychomotorické ciele môže skúsený učiteľ vynechať, formulovať len pre seba a v príprave na vyučovaciu hodinu uviesť iba výkonový štandard – D. V.):

ŠKOLA:

ROČNÍK:

DÁTUM:

OBSAHOVÝ ŠTANDARD:

a) Tematický celok:

b) Téma vyučovacej hodiny:

c) Pojmy:

VZDELÁVACIE/KOGNITÍVNE CIELE:

VÝCHOVNÉ/AFEKTÍVNE CIELE:

PSYCHOMOTORICKÉ CIELE:

VÝKONOVÝ ŠTANDARD:

DRUH VYUČOVACEJ HODINY:

TYP VYUČOVACEJ HODINY:

FORMA VYUČOVACEJ HODINY:

VYUČOVACIE METÓDY:

VYUČOVACIE PROSTRIEDKY:

OSNOVA NOVÉHO UČIVA:

ŠTRUKTÚRA VYUČOVACEJ HODINY:

1. Organizačná časť:
2. Oznámenie cieľa vyučovacej hodiny:
3. Motivácia a aktualizácia učiva:
4. Preverovanie predchádzajúcich vedomostí:
5. Prezentácia nového učiva:
6. Fixácia nového učiva:
7. Zhrnutie nového učiva:
8. Zadanie a vysvetlenie domácej úlohy:
9. Zhodnotenie vyučovacej hodiny a záver:⁵⁰

Stanovenie špecifických cieľov zo strany učiteľa je veľmi dôležité. Ak si ich učiteľ nestanoví a nevie, čo chce na vyučovacej hodine dosiahnuť, ťažko je vymedziť aj výkonový štandard pre samotných žiakov. Miera a úroveň osvojených poznatkov budú v tomto prípade ťažko merateľné. Správne a cielené stanovenie konkrétnych cieľov vyučovacej hodiny vyplývajúcich z obsahu sprístupňovaného učiva podmieňuje výber vhodných a efektívnych metód vyučovania, učebných pomôcok, foriem a druhov vyučovacej jednotky a napokon aj určenie typu vyučovacej hodiny, ich správna formulácia

---

50 Pozri bližšie VASILEOVÁ, Darina: Vyučovacia hodina dejepisu a jej štruktúra. In: *Dejiny : internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, roč. 5, 2010, č. 2, s. 204 [cit. 2012-09-11]. [online]. Z odp. red. Darina Vasil'ová. Dostupné na internete: <http://dejiny.unipo.sk/docs/Dejiny_2_2010.pdf>. ISSN 1337-0707.

vedie aj k realizácii potrebnej spätnej väzby a naplneniu výkonového štandardu. Dôležitá je skutočnosť informovať žiakov v úvode vyučovacej hodiny o jej cieľoch. Označenie cieľa vyučovacej hodiny má silný motivačný účinok. Význam spočíva v navodení pokojnej a tvorivej atmosféry počas samotnej práce a aktivít žiakov. Edukačný proces je plánovitý, systematický a cieľavedomý pôsobenie subjektu vyučovania – učiteľa na objekt vyučovania – žiaka a didaktické ciele majú v ňom primárne a v nadväznosti na ostatné činitele vyučovacieho procesu aj determinujúce postavenie.

Odporúčaná literatúra pre štúdium

DARÁK, Milan et al.: *Kapitoly z teórie výchovy. Zborník príspevkov z medzinárodného vedecko-teoretického seminára Aktuálne trendy v teórii výchovy. 1. časť.* Zost. Milan Darák. Prešov : Prešovská univerzita; Fakulta humanitných a prírodných vied, 2004. 300 s. ISBN 80-8068-255-0.

GLOECKEL, H.: *Geschichtsunterricht.* In: *Dejepis, doškoloňovací kurz pre vyučujúcich.* Prešov; Amsterdam : Copyright Allgemeine Hogeschol, 1991, s. 9-13.

KLIMEKOVÁ, Anna: *Etika a etická výchova.* Prešov : Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach; Pedagogická fakulta v Prešove, 1995. 75 s. ISBN 80-9670-532-6.

Návrh koncepcie dejepisného vyučovania na základných a stredných školách a návrh osnov pre 5. – 9. ročník základnej školy. In: *Učiteľské noviny*, roč. 43, 13. 5. 1993, s. 8-10.

Štátny vzdelávací program. Dejepis. Príloha ISCED 2. 2. upravená verzia. Bratislava : ŠPÚ, 2009. 13 s. In: *Centrálny informačný portál rezortu školstva. Vyučovanie a štúdium. Vyučovacie predmety. Katalóg predmetov. Dejepis* [online]. [cit. 2012-09-13]. Dostupné na internete:

<https://www.iedu.sk/vyucovanie_a_studium/vyucovacie_predmety/xKatalog_Dokumenty/Dejepis%20ISCED%202.pdf>

Štátny vzdelávací program. Dejepis. Príloha ISCED 3. 2. upravená verzia. Bratislava : ŠPÚ, 2009. 15 s. In: *Centrálny informačný portál rezortu školstva. Vyučovanie a štúdium. Vyučovacie predmety. Katalóg predmetov. Dejepis* [online]. [cit. 2012-09-13]. Dostupné na internete:

<https://www.iedu.sk/vyucovanie_a_studium/vyucovacie_predmety/xKatalog_Dokumenty/Dejepis%20ISCED%203.pdf>

TUREK, Ivan: *Zvyšovanie efektívnosti vyučovania.* Bratislava : Združenie pre vzdelávanie EDUKÁCIA, 1998. 326 s. ISBN 80-88796-89-X.

VAJDA, Ján: *Etika.* Nitra : Enigma, 1995. 203 s. ISBN. 80-85471-23-X.

VASILOVÁ, Darina: Aktívne osvojovanie si poznatkov v dejepisnom vyučovaní – fenomén samostatnej práce žiakov/Active acquisition of knowledge in the teaching of history – the phenomenon of independent work of students. In: *XXVIII mezinárodní kolokvium o řízení osvojovacího procesu : Sborník elektronických verzí recenzovaných příspěvků na CD-ROMu./XXVIII International Colloquium on the Management of Educational Process : Proceedings of electronic version of reviewed contributions on CD-ROM.* Red. Eva Hájková, Rita Vémolová. Brno : Univerzita obrany; Fakulta ekonomiky a managementu, 2010, s. 1-10. ISBN 978-80-7231-722-6

VASILOVÁ, Darina: Informatizácia a dejepisné vyučovanie/Informatization and teaching of history. In: *Infotech 2007. Moderní informační a komunikační technologie*

- ve vzdelávaní. Díl 2. Ed. Jiří Dostál. Olomouc : Votobia Olomouc, 2007, s. 869-872. ISBN 978-80-7220-301-7 [online]. [cit. 2010-09-30]. Dostupné na internete: <http://infotech.upol.cz/sbornik_INFOTECH07_dil_1.pdf>.
- VASILOVÁ, Darina: Motivačný proces a dejepisné vyučovanie. In: *Teoreticko-metodologické problémy výučby dejín (zborník)*. Prešov : ManaCon, 1995, s. 42-52. ISBN 80-85668-15-7.
- VASILOVÁ, Darina: Možnosti využitia regionálnych dejín v dejepisnom vyučovaní/ Possibilities of the Use of Regional History in Teaching of History. In: *XXIV. mezinárodní kolokvium o řízení osvojovacího procesu zaměřené k aktuálním problémům vědy, výchovy, vzdělávání a rozvoje tvůrčího myšlení : Sborník abstraktů a elektronických verzí příspěvků na CD-ROMu./XIV. International Colloquium on the Acquisition Process Management aimed at current issues in science, education and creative thinking development : Proceedings of abstracts and electronic version of contributions on CD-ROM*. Red. Eva Hájková, Rita Vémolová. Brno : Univerzita obrany; Fakulta ekonomiky a managementu, 2006, s. 1-10. ISBN 80-7231-139-5.
- VASILOVÁ, Darina: Miesto a úloha osobnosti v regionálnych dejinách a vo výučbe dejepisu/The Task and Position of a Personality in a Regional History and in a History Instruction (Personalities of the Prešov Education) In: *XXV. mezinárodní kolokvium o řízení osvojovacího procesu : Sborník elektronických verzí recenzovaných příspěvků na CD-ROMu./XXV. International Colloquium on the Management of Educational Process : Proceedings of electronic version of reviewed contributions on CD-ROM*. Red. Eva Hájková, Rita Vémolová. Brno : Univerzita obrany; Fakulta ekonomiky a managementu, 2007, s. 1-10. ISBN 80-7231-228-3.
- VASILOVÁ, Darina: Poňatie, význam, ciele a úlohy dejepisného vyučovania na základnej škole, strednej škole (gymnázium, stredná odborná škola), strednom odbornom učilišti. In: *Dejiny : internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, roč. 1, 2006, č. 1, s.99-154. ISSN 1337-0707 [online]. Zodp. red. Darina Vasilová. [cit. 2011-12-11]. Dostupné na internete: <http://dejiny.unipo.sk/docs/Dejiny_1_2006.pdf>.
- VASILOVÁ, Darina: Regionálna história a jej miesto v dejepisnom vyučovaní. In: *Učiteľ a škola. II. Pedagogická Levoča : Zborník z vedeckej konferencie*. Ed. Viera Žemberová, Edmund Hleba. Prešov : Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach; Filozofická fakulta v Prešove; Metodické centrum, 1994, s. 92-95. ISBN 80-85410-80-X.
- VASILOVÁ, Darina: *Typológia vyučovacích hodín dejepisu*. Prešov : Metodické centrum, 2000. 54 s. ISBN 80-8045-186-9.
- VASILOVÁ, Darina: Výchova k etickým hodnotám v dejepisnom vyučovaní. In: *Aktuálne trendy v teórii výchovy. Zborník príspevkov z medzinárodného vedecko-teoretického seminára Aktuálne trendy v teórii výchovy. 2. časť*. Zost. Milan Darák. Prešov : Prešovská univerzita; Fakulta humanitných a prírodných vied, 2004, s. 175-182. ISBN 80-8068-256-9.
- VASILOVÁ, Darina: Výchovné hodnoty v dejepisnom vyučovaní a ich miesto v systéme vzdelávania/Educational Values in the Teaching of History and their Position in the System of Education. In: *XXII. mezinárodní kolokvium o řízení osvojovacího procesu zaměřené k aktuálním problémům vědy, výchovy, vzdělávání a rozvoje tvůrčího myšlení : Sborník abstraktů a elektronických verzí příspěvků na CD-ROMu./XXII. International Colloquium on the Acquisition Process Management aimed at current issues in science, education and creative thinking development : Proceedings*

of abstracts and electronic version of contributions on CD-ROM. Vyškov : Vysoká vojenská škola pozemního vojska; Fakulta ekonomiky a managementu, 2004, s. 1-10. ISBN 80-7231-116-6.

VASIĽOVÁ, Darina: Vyučovacia hodina dejepisu a jej štruktúra. In: *Dejiny : internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, roč. 5, 2010, č. 2, s. 184-207 [online]. Zodp. red. Darina Vasiľová. Dostupné na internete: <http://dejiny.unipo.sk/docs/Dejiny_2_2010.pdf>. ISSN 1337-0707.

Recenzent: *doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc.*
Mgr. Juraj Kredátus, PhD.

ROZHOVORY

Krynica, poľské kúpeľné mestečko oslovuje svojich návštevníkov aj cez dobové kostýmy. Foto Peter Švorc

60 ROKOV INŠTITÚTU HISTÓRIE NA FILOZOFICKEJ FAKULTE PREŠOVSKÉJ UNIVERZITY V PREŠOVE

Rozhovor s historičkou PhDr. Angelínou Uramovou

Martin Klempay: Pani doktorka, mohli by ste nám priblížiť svoje detstvo?

Angelína Uramová: Narodila som sa v roku 1936 vo Vologde, v Rusku (ZSSR), vo veľkom starobyľom meste, asi 500 km na sever od Moskvy. Žila som tam, vo svojej pomerne početnej rodine, do svojich 17 rokov, do odchodu na Leningradskú univerzitu. Potom som sa už do svojho rodiska nikdy natrvalo nevrátila, len na prázdniny, na dovolenky s dcérou a manželom. V súčasnosti už, bohužiaľ, nie veľmi často navštevujem sestru a ďalších príbuzných. Mám rada naše krásne mesto – zdá sa mi, že čím ďalej, tým viac a viac. (Pre záujemcov – historikov: kniha Larisy Vasiljeovej „Duša Vologdy“, Vologda, Knižnoje nasledije, 2010, 549 strán).

Na detstvo, ktoré bolo už tak dávno, mám veľmi pekné spomienky. Na všetkých členov mojej rodiny, na dievčatá – priateľky, na hry na „doktora“, na „školu“, na novoročné „jolky“ v domácnostiach kamarátov so spevom, tancom, pohostením a darčekom. V pamäti mi utkveli aj vyhlídkové lety s mojimi rodičmi nad mestom a jeho malebným okolím. Spomínam na mnoho milých momentov a na mnohých ľudí.

Ale aj moje detstvo výrazne poznačila vojna. Priamo u nás front nebol, sme za Moskvou. Kruto sa bojovalo na Leningradskom a Volchovskom fronte, medzi Leninogradom a Vologdou, kde zahynuli aj moji blízki príbuzní. Na začiatku zimy 1941 sa v našom meste sústreďovali sibírske divízie pred bitkou pri Moskve. Keďže boli ubytovaní aj po domoch, radi sa s nami zhovárali, hostili nás svojou vojenskou stravou. Boli oblečení v pekných kožuškoch a valenkách.

Do mesta prišlo veľa evakuantov, hlavne matky a babičky s deťmi, najmä z Leningradu. Miestni ľudia ich ľutovali a snažili sa pre nich vytvoriť prijateľné životné podmienky. Z detí sa stali naši kamaráti a spolužiaci v škole. Mnohé priateľstvá pretrvávali dlhé roky po ich návrate do Leningradu.

1. septembra 1943 som šla prvýkrát do školy a po obede sme s mamou odprevádzali otca na front. Šťastne sa vrátil domov v auguste 1945. Dobré sa pamätám na Deň víťazstva – 9. mája 1945. Nuž, ako vidíte, v mojom prípade to neboli otrasné vojnové zážitky, ale napriek tomu vojna poznačila nielen moje detstvo, ale aj môj ďalší život, moje hodnoty, moje postoje.

Martin Klempay: Skoro každá malá slečna „vyučuje bábiky“, hrá sa na školu. Vedeli ste už ako dieťa, že chcete byť učiteľkou?

Angelína Uramová: Na svoje bábiky sa dobre pamätám, na hry s bábikami nie veľmi. Aj na školu sme sa hrali s kamarátkami. Pani učiteľka v ľudovej škole, keď sa potrebovala vzdialiť z triedy, vždy poverila mňa, aby som dávala pozor na žiakov, prípadne aj „zaučila“. Dnes sa mi zdá, že som vždy chcela byť učiteľkou (spomínam si len na jeden krátkodobý úlet).

Martin Klempay: Čo bolo impulzom pre Vaše rozhodnutie venovať sa dejinám a prečo práve stredoveku?

Angelína Uramová: Celkom konkrétne – vplyv našej učiteľky dejepisu J. V. Jegorovej. Bola absolventkou Historickkej fakulty Leningradskej (vtedy) štátnej univerzity, inteligentná, na hodinách prísna, mimo výučby prístupná a otvorená, vtipná, krásna a vždy perfektne oblečená. Mnohé naše dievčatá (veď sme boli dievčenská škola) v nej videli svoj vzor. Možno na mňa pôsobila aj „duša“ nášho mesta (založené v roku 1147 ako Moskva), množstvo starobylých pamiatok cirkevnej architektúry, niekoľko stredovekých kláštorov v blízkom okolí, Kremel' v centre mesta, početné povesti o pobyte Ivana Hrozného v našom meste, keď sa pohneval s moskovskými bojarmi. Vraj sa Vologda mohla stať hlavným mestom Ruského štátu, keby... Moja rodina žije asi 100 metrov od domčeka holandského obchodníka, kde sa zdržiaval Peter I. počas návštev Vologdy. Šľachtické mestské sídla v ruskoklasicistickom slohu vzbudzovali vo mne záujem o život bývalých pánov, medzi nimi boli aj významní spisovatelia a básnici. (Na okraj dodám – z môjho mesta alebo blízkeho okolia pochádzali už za sovietskych čias slávny maršal J. S. Konev, letecký konštruktér Iljušin, jeden z prvých kozmonautov P. Bel'jajev a iní...). Nevieam, či dnes „moderna“, so všetkým, čo k nej patrí, nezatienila starobylosť mesta – lebo práve „starobylosť“ priťahuje do môjho rodného mesta tisícky turistov.

Martin Klempay: Odborné vzdelanie ste získali v Leningrade (dnešnom Sankt Peterburgu). Prečo ste uprednostnili toto mesto pred Moskvou, hlavným mestom, kam bolo asi aj z Vašej rodnej Vologdy bližšie?

Angelína Uramová: V poslednom ročníku strednej školy som sa rozhodovala medzi filologickou a historickou fakultou. Jazyky a literatúra mi veľmi imponovali. Možno, že práve osobnosť učiteľky dejepisu mi pomohla rozhodnúť sa. A prečo Leningrad? Teraz znovu Sankt Peterburg. Mohla som študovať aj na historickej fakulte pedagogického inštitútu (dnes univerzita) v rodnom meste. Ale snívala som o Univerzite. Prečo Leningrad a nie Moskva? Vtedy to bolo akosi zvykom, že naši absolventi stredných škôl odchádzali na vysokoškolské štúdiá do Leningradu. Asi to boli užšie hospodárske, spoločenské, aj rodinné zväzky a tradície, veď patríme do jedného, severozápadného regiónu Ruskej federácie. Leningradské prostredie mi bolo bližšie. Leningrad mi učaroval hneď pri prvej návšteve v roku 1950. J. V. Jegorova nám svojím rozprávaním priblížila Univerzitu a najmä fakultu, kde vtedy pôsobili vynikajúci vedci a pedagógovia: akademik V. V. Struve, V. V. Mavrodin, S. B. Okuň, profesor Artamonov a mnohí ďalší. Výučba v 1. ročníku prebiehala priamo v sálach Ermitáže. Špecializácia začínala

v 3. ročníku. Ja som sa špecializovala na ruské dejiny 19. storočia, najmä spoločenské myslenie a kultúru.

Fakulta pôvodne pripravovala študentov k odbornej, vedeckej historickej práci (kvalifikácia – historik). Postupne sa ukázalo, že je potrebné počítať s tým, že značná časť absolventov pôjde učiť na stredné školy, a do učebných plánov zaviedli pedagogiku, psychológiu, pedagogickú prax na stredných školách. Ukončili sme štúdium s dvojitou kvalifikáciou – historik, učiteľ histórie strednej školy.

Martin Klempay: Hovorí sa, že „láska hory prenáša“. Ale aj tak, bolo ťažké opustiť svoju rodinu, priateľov z detstva, známych, svoju krajinu a odísť do vtedajšieho Československa?

Angelína Uramová: Áno, bolo ťažké opustiť svoju rodinu, priateľov, Leningrad, svoju krajinu – vlast', a odísť nastalo do zahraničia, hoci tu bola možnosť so sovietskym pasom a možnosťou sa kedykoľvek vrátiť, ak vás rôzne nepredvídateľné dôvody k tomu prinútili. Bola iná doba, iná výchova, iné predstavy než dnes, v období globalizácie, otvorených hraníc a lepšej jazykovej vybavenosti. Ale osud je osud. Môj budúci manžel prišiel prvýkrát do posluchárne v skupine študentov – Čechoslovákov, 9. septembra 1953, a vybral si práve mňa, aby som mu požičala svoje poznámky z prednášok za vymeškaný týždeň. Svadba bola v 5. ročníku. Z našich „Čechoslovákov“ sa štyria oženili so spolužiačkami z ročníka. O Československu sme vtedy vedeli pomerne dosť. Dejiny sa prednášali v rámci „Dejín južných a západných Slovanov“, bola aj možnosť štúdia českého jazyka. Čítali sme českú a slovenskú beletriu, naši chlapci, podaktorí, priam citovali „Dobrého vojaka Švejka“. Patrilo sa ísť do divadla na Smetanu, na hry Pavla Kohouta. Nebola nám cudzia atmosféra československého „zemljačestva“. Budúci manžel sa veľmi usiloval priblížiť mi svoj rodný kraj – východné Slovensko, kam ma nakoniec priviedol osud – na celý život. Dnešným mladým ľuďom je asi ťažké pochopiť tie pocity, s ktorými som prekročila hranice v Čope a Čiernej nad Tisou, ale nebolo veľa času na slzy, lebo sme hneď zbadali manželovho brata, ktorý po nás prišiel a privítal nás. Východné Slovensko mi v tento júlový slnečný deň ukázalo svoju peknú a priateľskú tvár.

Martin Klempay: Aké boli Vaše pedagogické začiatky?

Angelína Uramová: Tie, aj pestré, aj zaujímavé, aj náročné, naše cesty viedli do Prešova, kde manžel mal nastúpiť na vysokú školu ako asistent. Náhodou sme stretli istého známeho, ktorý nám povedal, že na ukrajinskej SVŠ odchádza do dôchodku učiteľ dejepisu. Šli sme na školský odbor – a bola som prijatá, bez dlhších priesťahov, na túto školu. Pravdou je, že hodín dejepisu na neveľkej, skoro bez paralelných tried, škole bolo málo pre naplnenie úväzku, a vedenie dohodlo, že polovicu úväzku budem mať na ukrajinskej pedagogickej škole (vtedy pre prípravu učiteľov ročníkov 1 – 5). Takže som začínala hneď na dvoch školách. Myslím, že učiteľské kolektívy, a zda aj žiaci, ma prijali prívetivo a prajne a so záujmom sledovali, ako si budem počínať v celkom pre mňa novom, aj jazykovom prostredí. Aj vedenie škôl (J. Mňahončák, J. Sopko) ma usmerňovali potrebným spôsobom pri prekonávaní celkom pochopiteľných, v mojom prípade, počiatočných problémov. Žiakov som si obľúbila a snažila sa ich chápať. Pochádzali z rozdielneho prostredia, mali rôznu úroveň vedomostí, boli skromní, usilovní, praco-

vití, mnohí aj ambiciózni. Keď som sa ich na začiatku opýtala, či majú radi dejepis, dostala som úprimnú odpoveď: nie. Nesmierne ma to prekvapilo. Ja, vtedy pyšná, čerstvá absolventka univerzity, som si pomyslela: „no, veď ho budete mať radi, posnažím sa“. Viacerí potom z dejepisu maturovali a študovali históriu aj na vysokej škole, či už v Prešove, alebo dokonca aj na Karlovej univerzite v Prahe. Pred rokom som s vďakou prijala pozvania dvoch tried na pomaturitné stretnutia po 50 rokoch!!

Je potrebné povedať, že väčšina žiakov boli „cezpoľní“, bývali na internátoch. Potrebovali „bližší kontakt, radu a pochopenie“ aj mimo vyučovania. Rada som sa s nimi delila o svoje poznatky nie len z dejepisu. Na jar, cestou do školy na Táborisko, alebo na návštevu internátu, som prvýkrát uvidela kvitnúce čerešne, marhule, magnólie – v záhradách pred vilkami. Prešov sa mi hneď zdal krajší...

Štyri roky pôsobenia na strednej škole pre mňa znamenali veľa. Tam som sa stávala pedagógom, tam sa utvárali moje vzťahy s pracovným – učiteľským kolektívom, ako aj môj prístup k žiakom a vlastné pedagogické postoje a zásady. V škole sa mi priblížili život a mentalita Ukrajincov – Rusínov, ich kultúra. Zvládla som na slušnej úrovni ukrajinský spisovný jazyk. Počas exkurzií na konci školského roku som prešla so žiakmi veľkú časť Slovenska. Boli sme aj v Prahe, Plzni, Karlových Varoch, Mariánskych Láznach a tiež v Poľsku, Osvienčime a iných miestach, čo tiež napomáhalo k tomu, aby som sa postupne stotožnila s mojím novým domovom – Československom.

Martin Klempay: Čo bolo impulzom, ktorý Vás nasmeroval na vysokoškolské pracovisko v Prešove?

Impulzov bolo niekoľko.

Ako už bolo povedané, bol nedostatok hodín dejepisu vo vyšších ročníkoch SVŠ pri mojej jednodobrovej aprobácii. Po zlúčení pedagogických škôl som tam už neučila. A tak som viedla dejepis od 6. po 11. ročník, poverili ma aj výučbou ruštiny a občianskej výchovy, čo bolo samozrejme náročné a nie úplne ma to uspokojovalo. Okrem toho, od letného semestra školského roku 1958/59 som bola požiadaná prednášať dejiny staroveku a stredoveku na fakulte (pre skupiny R – D) – po rusky. Rada som to prijala. Obsahová náplň týchto disciplín a práca s vysokoškolákmi mi veľmi imponovali, no a samotné prostredie fakulty, katedry, mi boli ešte stále veľmi blízke.

Slovenský jazyk som si osvojovala postupne vplyvom prostredia, usilovným čítaním, samoštúdiom a návštevou krúžku slovenského jazyka, ktorý pre nás na fakulte viedla T. Šperková. Neskôr som úspešne zvládla skúšku zo slovenčiny. Preto som bez dlhšieho váhania využila možnosť sa prihlásiť na Pedagogický inštitút na Katedru histórie, ktorá sa práve utvárala oddelením od Katedry spoločenských vied. Bola som prijatá, a keď mi prideliť dejiny staroveku a stredoveku, rada som súhlasila.

Martin Klempay: Aké boli prvé mesiace v univerzitnom prostredí na pozícii odbornej asistentky? Ako ste vnímali kolektív spolupracovníkov a atmosféru pracoviska?

Angelína Uramová: V pamäti sa mi vybavujú skôr prvé roky než prvé mesiace. A mesiace? Radostne a so vzrušením som vnímala atmosféru fakulty, katedry, zoznámala som sa s novými ľuďmi, kolegami. Naša malá katedra vtedy – Michal Danilák,

Oľga Wiedermannová, Vasil' Franko, M. Schmidtová a ja. Postupne prichádzali, a občas aj odchádzali, ďalší. Z pedagogického inštitútu sme sa stali PdF – až do spojenia dvoch Katedier histórie na pôde FF. V prvých rokoch existencie katedry základ tvoril vyučovací proces na PI na tzv. „všeobecnom základe“ a na odbore. Na PdF už len na odbore v niekoľkých kombináciách na dennom aj diaľkovom štúdiu. Tam študenti boli aj dvakrát od nás starší. Konzultačné strediská, okrem Prešova, boli v Poprade a v Košiciach. Moje disciplíny pokrývali dlhé časové obdobia. Zorientovala som sa v učebných osnovách a odbornej literatúre. Pripravovala som s predstihom texty prednášok (učebníc zo všeobecných dejín bol vtedy veľký nedostatok). Nakoniec som pri počiatočnom, možno nie príliš viditeľnom ostychu, sa postavila pred ročník na našej povestnej 78-čke. Aj keď som mala iné korene než slovenské, zo strany študentov a kolegov som nikdy nepocítila odstup alebo nedôveru. Aj ja som pristupovala ku kolegom, ako aj k študentom, otvorene a priateľsky, so želaním skôr pomôcť, ako ublížiť. Bola som poverená vedením študijnej skupiny S – D. Spolu sme riešili študijné, a aj nie len študijné problémy. Študenti postupne postupovali od ročníka k ročníku, až k štátniciam. Na rozlúčku sme si v máji 1965 urobili výlet do Prahy. Kvalitný a zaujímavý program tam pre nás pripravili kolegovia z pražskej pedagogickej fakulty.

Atmosféra na našej katedre v tých časoch, ako som ju vnímala ja a ako to vidím aj teraz, bola náročná a žičlivá. Pod dobrým vedením, aj spoločným úsilím nás všetkých, získala katedra významné postavenie v rámci PdF. Prenášalo sa to aj na našich študentov – historikov, ktorí si svoju katedru nielen vážili, ale boli aj pyšní, že sem patria, že sú dejepisári. Bezprostredný kontakt so študentmi, aj v mimo vyučovacej činnosti, ktorá sa od nás vyžadovala, boli krúžky, ŠVOČ, súťaže, večierky – imatrikulácia prvákov, brigády a pod.

Na FF po roku 1978 som vyučovala ako profilujúcu disciplínu už len dejiny stredoveku a taktiež som mala špeciálne prednášky a semináre. Rada som sa venovala práci s diplomantmi, ktorých som mala vždy neúrekom. Boli to témy väčšinou z ruských a francúzskych dejín, dejín kultúry. A aj dnes si občas vezmem do rúk niektoré práce, ktoré mi diplomanti venovali po úspešnej obhajobe, a spomínam na tie časy a na tých, ktorí ich písali.

Martin Klempay: Ste pedagogičkou, ktorá aktívne zažila dva spoločenské systémy, ešte 5 školských rokov ste učili po zmenách v roku 1989. Čo mali tieto systémy spoločné a čo odlišné?

Angelína Uramová: Na túto otázku je mi tu a teraz dosť ťažko odpovedať, majúc na zreteli aj potrebný, a mne vlastný historický prístup, ako aj moju osobnú skúsenosť. Zlomových udalostí a spoločenských otrasov na môj vek, moje 20. storočie, pripadlo viac než dosť. Aj keď ani jeden nebol pre mňa osobne tak radikálny a hlboký ako november 1989, že som sa ocitla v inom spoločenskom systéme. Každá revolúcia, aj keď „zamatová, nežná“, sa dotkne tak celej spoločnosti, ako aj osudov jednotlivca, či už je jej aktívnym subjektom, pasívnym pozorovateľom, alebo tým, ktorý utrpel. Ja sa necítim ani jedným z nich. Snažím sa na veci pozerat' pozitívne a posudzovať ich z hľadiska, čo priniesli tieto zmeny pre mladšie generácie, napr. aj pre môjho vnuka. V každom prípade pozitívne vnímam otvorenie hraníc, možnosť cestovať za prácou a štúdiom do celého sveta, ale znepokojuje ma možnosť (nemožnosť) uplatnenia absolventov SŠ a VŠ

u nás doma, na Slovensku. Fascinujú ma moderné IT, ľahká, neohraničená prístupnosť informácií z celého sveta priamo do môjho bytu. (Som si vedomá, že som vymenovala nie práve určujúce znaky systému).

Čo sa týka fakulty, katedry, výmeny vedenia, revízie študijných plánov a učebných osnov, prebehlo to rýchle, ale myslím si, že tie prvé roky na VŠ boli rokmi hľadania. A napokon, o mnohých zmenách, ktoré sa udiali po mojom odchode do dôchodku, sa stále vedú spory a diskusie o podobe slovenského vysokého školstva.

Po novembri 1989 ako všade, tak aj u nás na fakulte, sme prešli, môžem povedať, neľahkým, zložitým obdobím, v ktorom sa okrem politických, prejavili aj osobné, charakterové postoje. Týka sa to aj našich poslucháčov, ktorí prešli veľkými skúsenosťami, stali sa sebavedomejšími a samostatnejšími. Vybojovali si aktívny podiel na riadení fakulty, vyjadrovali sa k hodnoteniu pedagógov a vedenia, vyjadrovali nám dôveru – nedôveru- a nebol to ojedinelý úkaz. Sú analógie aj z iných časov, za iných spoločenských podmienok.

Čo sa týka mňa osobne, aj naďalej mi prejavili dôveru, a tak som mohla aj v nových podmienkach pokračovať a naďalej pracovať na svojej katedre, so svojimi študentmi. Zdá sa mi, že nastal na istú dobu určitý odstup a akási ostrážitosť vo vzájomných vzťahoch, ktoré postupne ustupovali.

V novom školskom roku som bola poverená vyučovaním novej (ale nie pre mňa neznámej) disciplíny – úvod do štúdia dejepisu. Niektoré témy boli sprevádzané živými a otvorenými diskusiami počas seminárov. V druhom ročníku na dejinách stredoveku sme sa už dobre navzájom poznali, čo bolo dobrým predpokladom našej spoločnej práce. Veď študentom treba študovať, pedagógovia ich majú viesť a učiť. Poslucháči tretieho ročníka mali možnosť absolvovať rok štúdia v Prahe na Karlovej univerzite, niektorí tam ostali do konca štúdia. Pri občasných návštevách katedry mi prinášali veľmi zaujímavé, osobné poznatky.

Dva roky pred odchodom do dôchodku som viedla osem diplomových prác. Väčšina diplomantov pracovala výborne, čo sa prejavilo aj na konečnom výsledku.

S odstupom času sa mi vynárajú skôr pozitívne a príjemné momenty, aj keď boli aj také i onaké. Spomínam na generácie študentov – dejepisárov, ako aj na mojich, našich kolegov. Viacerí už nie sú medzi nami, s niektorými ďalšími sa občas stretávam. Nevyhýbam sa návštevám na katedre – terajšom inštitúte. So záujmom sledujem zmeny, ktoré sa tam udiali už bezo mňa. Teším sa z úspechov mojich kolegov, ktorí vtedy tvorili našu nádejnú mladú generáciu.

Martin Klempay: V pamäti mnohých generácií študentov histórie ste zapísaná nielen ako výborná pedagogička, ale najmä ako organizátorka nezabudnutelných exkurzií. Ktoré miesta Vám prirástli k srdcu natoľko, že na ne dodnes spomínate?

Angelína Uramová: Exkurzie – to bola neoddeliteľná súčasť štúdia. A nepochybujem, že medzi študentmi obľúbená. Prvá moja exkurzia bola ešte v lete 1962, pred mojím nástupom na katedru, s poslucháčmi diaľkového štúdia. Viedli ju Michal Danilák a Oľga Wiedermannová. Pozvali aj mňa, ako budúcu kolegyňu. To boli zážitky! Východné Slovensko v celej svojej kráse za pekného, slnečného dňa: Spišský hrad, Levoča, Kežmarok, Stará Ľubovňa, Vyšné Ružbachy... Krásne objekty, zaujímavý výklad, kúpanie v bazéne, obed na salaši. Hneď som sa cítila ako medzi svojimi.

Týždňové exkurzie patrili ku každému ročníku. Keďže som učila v druhom ročníku aj na PdF, aj na FF, pripravovala som väčšinou spolu s Oľgou Wiedermannovou exkurziu do Južných Čech, nezabúdajúc, samozrejme, ani na historické objekty a udalosti pozdĺž celej našej dlhej trasy. Samozrejme, že sme aktívne zapájali do prípravy aj študentov. Južné Čechy neboli len mojou srdcovou záležitosťou, ale aj mojej kolegynke Oľgy. Južné Čechy poskytujú mimoriadnu možnosť demonštrovať na tvári miesta rôzne dejinné obdobia a procesy, udalosti a osobnosti našich (vtedy) spoločných dejín v rámci celej strednej Európy. Na veľkom území juhočeského regiónu je najväčšie sústredenie vzácných a dobre udržiavaných historických a kultúrnych objektov – pamiatok, ako nikde inde vo vtedajšom Československu. Orlík, Zvíkov, Krumlov, Třeboň, Písek, Tábor, Budějovice, Lednice, Červená Lhota, Telč, ktorá je zvlášť očarujúca za slnečného dňa, lebo „*renesancia vznikla tam, kde je veľa slnka*“. Väčšinou nám to aj vyšlo.

Naším študentom, za mojich čias, by sa nerátalo, ak by sme nenavštívili Hlubokú (vraj, nie je obzvlášť cenným objektom). Tam, pri schwarzenbergskej hrobke, som začínela svoj odborný výklad o celom regióne a jeho zástoji nielen v českých dejinách... Pri jednej z mojich posledných exkurzií (s doc. Gejom Kočišom a doc. Ľubicou Harbuľovou) sme si odskočili na jeden deň aj do Salzburgu – hranice už boli dávno otvorené...

Isteže, nie len pre možnosť poznať a vidieť boli exkurzie príťažlivé a obľúbené. Bezprostredná atmosféra, spev v autobuse, spoločné posedenia večer, či už v kempe, alebo aj v juhočeskej hospode, humor a zábava – nevyhnutne patrili k exkurziám historikov, a verím, že tak je to aj dnes.

Z predchádzajúceho je vidieť, že južné Čechy mi prirástli k srdcu natoľko, že na nich dodnes spomínam. Trochu mi pripomínajú môj rodný kraj – voda, rybníky – niektoré veľké sú ako menšie jazerá môjho kraja, a brezy.

Mám rada Prahu – od prvej mojej návštevy s manželom v lete 1958. Vltava a pražské mosty, pohľad na Hradčany, Malá strana, Staré mesto, kde žije moja rodina po manželovi, Klementinum, Václavák, a Příkopy, útulné Záhradné mesto – aj tam žije moja rodina.

Slovensko považujem za jednu z najkrajších krajín. Mám rada slovenskú prírodu, nie len Tatry, ale aj celé stredné Slovensko, cestu dolu Váhom, najmä úsek pod Strečnom. Pri ceste autobusom sa bojím čo len na chvíľku privrieť oči, aby mi neušlo niečo najkrajšie... Mám rada moje najbližšie „veľkomesto“ – Košice, s jeho električkou a útulnými kaviarňami na Hlavnej ulici, s Dómom sv. Alžbety a pekným divadlom, i parčík s hrajúcou fontánou. Cestou na stanicu sa občas zastavím v parku pred pomníkom – bustou generála Ivana Petrova, bývalého veliteľa IV. Ukrajinského frontu.

A nakoniec – nespomínam, ale mám naozaj rada Prešov. So všetkým, čo v ňom je a čo som tu prežila.

V mene redakcie periodika Vám, pani doktorka, úctivo ďakujem za rozhovor a pri príležitosti Vášho životného jubilea Vám prajeme veľa zdravia, šťastia, osobných úspechov a rodinnú pohodu.

*S PhDr. Angelínou Uramovou sa zhováral
Martin Klempay*

ROZHOVOR S PhDr. MILANOM SVOBODOM, PhD., z Katedry historie Přírodovědně-humanitní a pedagogické fakulty Technické univerzity v Liberci

Prešov 16. apríl 2012

Mariana Kosmačová: Pán doktor, po Vašich kolegoch z Katedry historie Přírodovědně-humanitní a pedagogické fakulty Technické univerzity v Liberci pani dr. Miloslave Melanovej, dr. Kateřine Lozoviukovej a pánu dr. Jaroslavovi Pažoutovi, ste sa aj Vy rozhodli prostredníctvom programu Erasmus uskutočniť krátkodobý prednáškový pobyt na Inštitúte histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Prednáškové pobyty na Vašom domovskom pracovisku absolvovali už aj niektorí vedeckí pracovníci z Inštitútu histórie FF PU v Prešove. Želateľné sú aj intenzívnejšie študentské mobility, príchod študentov z Liberca by nás určite potešil. Ako vnímate možnosť týchto výmen a aké výhody môžu, podľa Vás, priniesť pre obe inštitúcie?

Milan Svoboda: Střídavé pobyty studentů na zahraničních univerzitách patří už pro epochu středověku k celkem zajímavému badatelskému tématu, jímž jsou akademické peregrinace. V moderní době se sice leccos změnilo, ale většina studujících (nejen historie) zůstává zvědavá, ráda potkává nové lidi a zajímá se o jejich život. Souvisí to ostatně s oborem, studiem historie, protože ta je přece tématem navýsost lidským. Pokud se ptáte po výhodách studentských mobilit pro obě instituce, ty jsou, jako obvykle, různé. Na oficiální úrovni dokládají, že se obě univerzity vnímají jako partneři (vlastně: partnerky) a že stojí o společnou diskusi o oboru. Pochopitelně se takto sbírají i „plusová“ hodnocení působení jednotlivých univerzit. Odhlédnu-li od ryze byrokratických (enumerativních) měřítek, je důležité, aby o sobě studenti hovořící nejbližšími slovanskými jazyky věděli, aby si rozuměli. Budu rád, když se nám podaří vyvolat u našich studujících zájem o Vaši univerzitu, město s krásným historickým centrem a horským rázem kraje, který je blízký Liberci a okolí. U kolegů a kolegyň, vyučujících na obou univerzitách, jejich zaměstnavatelé pochopitelně očekávají spolupráci nejen pedagogickou, ale i badatelskou. Tedy projekty, společné granty, prostě to, co je jejich pracovní náplní a živí je. Ovšem i tohle je chladně racionální manažerské kritérium. Lidská práce se nedá měřit jen tabulkami a grafy. Historikové a historičky z Liberce a Prešova, jsem-li takto konkrétní, si určitě mají co říci pro starší i novější období, nejen pro epochu společného československého státu ve dvacátém století. Těším se, že jednotící témata výzkumů najdeme a že naše spolupráce bude více než jen oficiální přeshraniční (mezinárodní) kooperací.

Mariana Kosmačová: Vaša výskumná činnosť je, popri ďalších témach, orientovaná na dejiny domácej šľachty v ranom novoveku, ktoré boli predmetom aj Vašej dizertácie. Problematika šľachty naberá na výskumnej intenzite aj na Slovensku. V čom vidíte hlavný prínos tohto výskumu a čo môže táto téma, v popularizačnom podaní, povedať aj širokej laickej verejnosti?

Milan Svoboda: Výzkum šlechty (včetně aristokracie) se stal po roce 1989 mimořádně atraktivní badatelskou doménou. Pro období raného novověku se jím intenzivně zabývají především kolegové z Historického ústavu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Zajímá však samozřejmě i jiná vysokoškolská pracoviště, Liberec nevyjímaje. Hlavní předností, ač si to již nová badatelská generace neuvědomuje, je možnost svobodného výzkumu doma i v zahraničí. Žádná omezení v tématech, žádné ideologické zákazy, cenzura nebo dohled, k tomu naprostá volnost ve výjezdu do zahraničí (nepočítám-li omezení finanční). Výrazným důsledkem výzkumu šlechty a nutné popularizace jeho výsledků laické veřejnosti je určitě postupné odbourání předsudků vůči této vrstvě společnosti, které kdysi vybudovala publicistika, média a některé výklady (pseudo)marxistických českých historiků. Šlechta už není nazírána jen jako hýřivá a kořistnická, „cizácká“, toužící pouze po luxusu a moci. Jednotlivé monografie a studie českých historiků a historiček o šlechtě ve středověku a raném novověku ukazují vztahy mezi šlechtickými rodinami a rody v zemích Koruny české a v zahraničí. Odhalují také vazby na úředníky, duchovní, poddané. Veřejnost si uvědomuje i díky novým edicím starých písemných pramenů, které po urozceních zůstaly (korespondence, deníky, paměti), že všichni měli své lidské osudy, mnohdy pohnuté, a že i oni byli omezeni ve svém rozhodování více, než jsme ochotni si připustit. Historická obec v České republice dobře pochopila, že popularizace šlechty je nutná, protože jí sekundují spisky diletantů, kteří sice v oboru historie nikdy nic nevybádali, ale znalost abecedy a velká dávka sebevědomí či drzosti jim umožňují parazitovat na tom, co už bylo vydáno jako vědecké dílo, ovšem způsobem podání a odborným jazykem se k „obyčejným“ lidem nedostalo. Popularizaci historie na základních a zvláště středních školách přispívají i významná historická revue Dějiny a současnost či časopis Historický obzor. Nakonec vidíme důsledky popularizace života šlechty na jejích bývalých sídlech, hradech a zámcích v Čechách a na Moravě. Vzdělání kasteláni spolu s pracovníky památkových ústavů připravují stále či příležitostně expozice od gotiky po dvacáté století. Jsou pochopitelně neucelené, náznakové, odpovídají však našim současným znalostem a zaměřují se na zajímavé a zábavné, ovšem i chytré podání minulosti našich předků, zvláště v tématu každodennost a kulturní dějiny obecně, takže třeba formou soutěží baví a současně učí rovněž děti a žáky či studenty. Do budoucna je to důležité nejen kvůli „turistickému ruchu“ v památkových objektech z hlediska ekonomického; umožňuje to budovat dlouhodobý zájem o minulost vlastní společnosti, národa a země, kde žijeme. V tom není Česká republika v Evropě určitě žádnou výjimkou.

Mariana Kosmačová: Do svojej výskumnej činnosti zapájate aj Vašich študentov, ktorí Vám napríklad pomáhajú pri katalogizácii starých tlačí v Krajskej vedeckej knižnici v Liberci, čo pokladám za veľmi inšpiratívne. Ako skúsený vysokoškolský pedagóg, v čom vidíte hlavné rozdiely vo vysokoškolskej výučbe histórie v čase, keď ste boli študentom Vy, a súčasnej výučbe. Vo všeobecnosti, je lepšia alebo sa kvalita zhoršuje?

Milan Svoboda: Předně chci říci, že zapojení studujících do badatelských projektů a úkolů, ať je to katalogizace starých tisků ve státní či v barokní farní knihovně v Liberci, nebo další projekty, považuji za naprosto zásadní součást výuky. Studenti se přece musí učit na určitém materiálu, poznávají, zda mají dostačující znalosti a dovednosti

oboru, který studují. Zda znají terminologii, jak si umí poradit s tématem, jaké otázky si položí. Vždyť historie je také řemeslo. Studenti medicíny chodí na patologii bádát o lidském těle, studenti historie musí vědět, co jim nabízí archiv, muzeum, knihovna. Kde jinde než v terénu by si měli vyzkoušet, co umějí? Studium historie rozhodně není memorování dat a událostí, je třeba naučit se myslet historicky, chápat souvislosti. Víím, že to zní jako z učebnice úvodu do studia historie, ale tak to prostě je. Když chcete dělat řemeslo dobře, musíte ho umět, zvládat ho poctivě, získat sebedůvěru. A tu získáte jen tím, že zjistíte, v čem je Vaše práce dobrá a kdy má smysl. I pro mě je to cenná škola – učím se, jak vysvětlovat a formulovat srozumitelně, jasně, stručně. Ačkoli teď právě stručný nejsem, že? Vždycky si říkám: Jsem tu hlavně od toho, abych své studenty vedl, radil jim, trochu je usměrňoval a pak jen čekám, až se jim „rozsvítí“, a řeknou „No jo, vždyť to přece bylo tak a tak, proč mě to nenapadlo dřív!“ Takhle oborově rostou, aniž si to ještě uvědomují do důsledků. Oni to tak nyní nevnímají, ale mají zatím hodně času a ten je k nim milosrdný.

Váš dotaz mě však především nutí srovnat generaci mých vrstevníků, kteří nakročili ke čtyřicítce, se studenty, kteří by už vlastně mohli být našimi dětmi... Změnilo se mnohé, proto těžko soudit všeobecně, zda se kvalita zhoršuje či zlepšuje. Obecně platí – kdo má zájem o obor a studuje, tj. dává mu trpělivost a čas, má kvalitní výsledky a ta práce ho baví. Kdo je na univerzitě jen proto, aby splnil přání svých rodičů „mít titul“, často se nudí, trápí, utrácí čas, který by mohl využít jinde. To mě mrzí. Takoví studující se také brzy poznají, protože neuspějí u více zkoušek opakovaně. Nebo prostě nejsou s to splnit vysoké nároky vysokoškolského studia a nepřiznají to ani sami sobě. I to je smutné. Rozdílů v kvalitě je mnoho. Moje generace nastoupila na univerzity kolem politického převratu nebo těsně po něm, v létě 1990. Museli jsme na sebe psát jakési kádrové posudky, uvádět, v jakých politických a zájmových organizacích jsou či byli naši rodiče a prarodiče, kde se angažovali pro komunistickou stranu, zda máme příbuzné v kapitalistické cizině. Podobně slabomyslné dotazníky už uchazeči o studium na vysoké škole vyplňovat nemusí. Nikdo je neponižuje sekýrováním, zda jsou či nejsou v Socialistickém svazu mládeže, nezjišťuje, zda jsou v nějaké politické straně, nevyhrožuje jim, že se „nikam nedostanou a půjdou k lopatě“. Nikdo neprobírá jejich „třídní původ“. Mohou si vybrat z několika desítek státních a vysokých škol a pokud nejde opravdu o vysoce žádaný obor, na nějž se přijímá striktně omezený počet studujících (např. egyptologie), každý má šanci zkusit pracovat na sobě v oboru, který ho zaujal. Horší situaci zažívá mladá generace v ohledu materiálního zabezpečení. Studium je finančně náročné, mnohdy nestačí podpora rodičů. Někteří naši studenti chodí ve dne do školy a v noci do práce. Naše generace chodila na brigády po nocích jen když nutně potřebovala přivýdělek. Mnohé bylo počátkem devadesátých let levnější. My jsme ještě neměli nové, ideologicky nepoznamenané učebnice či skripta. Chyběla tehdy i základní literatura cizojazyčná, o překladech jsme si mohli nechat zdát... Žádný internet, žádné kopírování předem napsaných seminárních prací. Museli jsme poctivě do knihoven, pořizovat výpisky, texty jsme odevzdávali stvořené na psacím stroji a nechávali si kopii pořízenou přes kopírák. Tohle znají dnešní studenti možná tak z muzea. Kontaktovat lidi bylo zdlouhavé, žádné e-maily, mobily – maximálně faxy. Žádné digitální fotoaparáty, staré písemnosti v archivech jsme si museli opisovat ručně. Kvalita výuky odpovídala podáním době, kdy naši vyučující studovali: vrcholem modernosti byly slídy s texty promítané přístrojem Meotar na stěnu, v ideálním případě diaprojektory s diapozitivy. Jinak stačila tabule

a křída (bílé tabule, na něž nyní píšeme fixami, tehdy ještě nebyly). Už jen tenhle výčet ukazuje, že generace studentů ještě na konci dvacátého století postrádala mnohé z toho, co dnes studující považují za běžné, normální, přirozené. Takže tohle povídání může na současné studující působit jako vyprávění bači ze skanzenu v Tatrách – abych byl blízký Vašemu regionu. Změnili se také studující – mohou se domluvit mnoha jazyky, jejichž znalost už je obvyklou a dokonce nutnou a vyžadovanou součástí výuky. Otázka je, jak kvalitní tyto jazykové znalosti jsou... Kdo chce, může studovat v cizině, i v zámoří. O tom jsme ani nesnili, protože nás to prostě nenapadlo. Ještě jedno zastavení mi dovozte – moje generace měla celkem jasno, že po absolutoriu půjde vyučovat předměty, které je baví. V mém případě dějepis a češtinu. Pomalu se blíží dvacet let dokončení našeho univerzitního vzdělání a myslím, že více než 80 % mých někdejších spolustudujících zůstalo v oboru, učí to, co vystudovali. Lze totéž říci o současných studentech a studentkách? Šli opravdu na univerzitu s představou, že budou dělat v oboru, který vystudují? A najdou vůbec uplatnění, najdou práci podle své profesní orientace? I to je rozdíl v kvalitě – nejen výuky – posledních let, totiž v kvalitě lidského života a jeho jistotách...

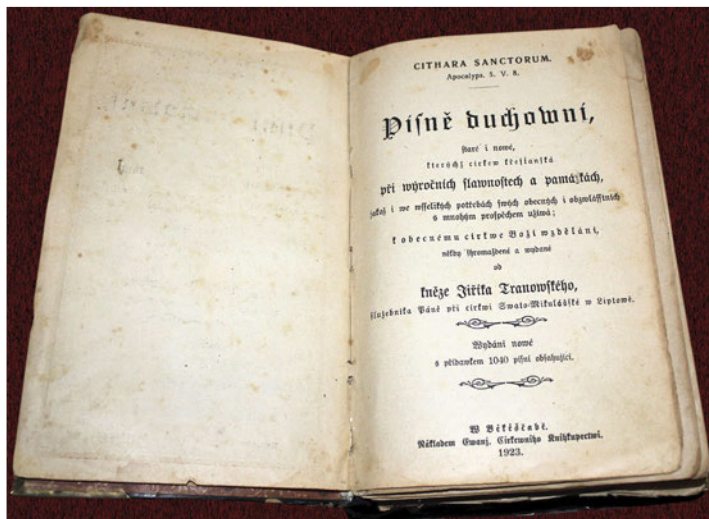
Mariana Kosmačová: V rámci svojho vedeckého a akademického pôsobenia ste určite mimoriadne vyťažený. Ako najradšej oddychujete, sú miesta, kam sa rád vraciate vo voľnom čase?

Milan Svoboda: Každý odpočíváme jinak. Už několik let mám to štěstí, že téměř na měsíc v létě odjedu daleko z Čech a vůbec neřeším pracovní záležitosti. Samozřejmě, že čtu nebo píšu vědecké práce i na pláži nebo ve stínu stromů, ale to je zvláštní zábava, kterou chápe je obdobně oborově „postižený“ jedinec. Historie je ohromná tématy, prostorem i časem, takže v ní můžete mít spoustu koníčků, aniž byste nutně „pracovala“. Výlety či spíše úteky do přírody, pěšky i na kole, jsou nutným fyzickým odpočinkem. Kdo tomu nevěří, toho vlastně tělo nakonec přesvědčí. Když kolem sebe máte denně stovky lidí a vyřizujete desítky ústních či písemných žádostí, samozřejmě se dostaví touha být sám, úplně zmizet někde v horách nebo v klášterním tichu. Hodně navštěvuji památky – hrady, zámky, kláštery, muzea. Sbíráám tu náměty pro svou výuku, tomu se prostě neubráníte. Pozorný posluchač se leccos dozví – nejen o těch místech, ale taky o lidech, kteří tam žijí. Jsou to mnohdy fascinující příběhy. Průvodce už neopravuju, spíš se zajímám, proč mají právě ten který způsob výkladu, zajímá mě, co si myslí o minulosti. Setkávám se samozřejmě s ohromující naivitou a nedotčeností historickým poznáním, ale i s pozoruhodným detailními vědomostmi o určitých tématech. A kam se vracím rád ve volném čase? Kam by se měl člověk vracet ve svém volném čase raději než domů, ke svým blízkým, kterým leccos dluží? I historik je přece jen smrtelník, jehož čas se krátí jako jiným pozemšťanům a jeho soukromá historie ho nakonec dostihne. Vždy a všude.

Díky za trpělivé naslouchání, laskavé přijetí v Prešově a doufám, že na shledanou v Liberci!

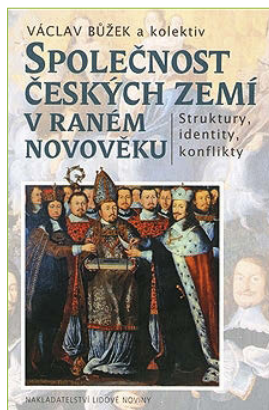
S PhDr. Milanom Svobodom PhD. sa zhovárala Mariana Kosmačová

RECENZIE/ ANOTÁCIE

*Evanjelický spevník – Písne duchovní... vydaný pre dolnozemských Slovákov
v Békešskej Čabe v roku 1923*

BŮŽEK, Václav a kol.: *Společnost českých zemí v raném novověku*. Praha : Lidové noviny, 2010. 1025 s. ISBN 987-80-7422-062-3

Popredný tím českých historikov pod vedením Václava Bůžeka sa zamerail v publikácii s názvom *Společnost českých zemí v raném novověku* a s podtitulom *Struktury, identity, konflikty* na pestrú šírku sociálnych charakteristík českej spoločnosti. Predostreté sociálne dejiny a ich obraz v období raného novoveku vychádzajú z pohľadu viacerých vrstiev zobrazovaných v publikácii. Premeny sociálnych štruktúr počas sledovanej doby uchopili autori na základe sledovania zmien kolektívnych identít.

So zreteľom na dobové poňatie hierarchie spoločnosti a východísk jej konštituovania autori prispôsobujú smerovanie práce podriadené ustanovenej vtedajšej predstave o pevne stanovenom mieste pre každú osobu. Predmetom skúmania

publikácie sa stal panovnícky dvor, duchovenstvo, šľachta, meštianstvo, obyvatelia vidieka a príslušníci okrajovej spoločnosti.

Na rozdiel od súborných diel všímajúcich si hlavne politické dejiny sa predkladaná práca sústreďuje na sociálne dejiny ranonovovekej spoločnosti v priestore meniacej sa krajiny s prienikom štrukturálnych, sociologizujúcich a historicko-antropologických prístupov. Sociálne skupiny, vykazujúce v priestore českých krajín osobité znaky, boli dobovo podmienené a ich identita sa odrážala vo vytváraní každodenného priestoru, sociálnych sietí, vo vzťahu k okolitej spoločnosti a jej zložkám. O premenách jednotlivých skupín svedčia konflikty vo vnútri štruktúr, ktoré ponúkajú pohľad na hodnoty myslenia, správania a životnej stratégie.

Po úvodnej prvej kapitole *Cesta k dejinám spoločnosti českých zemí v raném novověku* a všeobecnej charakteristike zamerania celej publikácie, historiografického prehľadu k téme, vymedzenia zvolenej tematiky a stručného prehľadu o podobnú problematiku sa zaujímavých autorov nasleduje kapitola druhá s názvom *Raně novověká krajina českých zemí*. Svojím obsahom sa zameriava na zachytenie obrazu vtedajšej krajiny najprv poukázaním na množstvo záznamov pramenného charakteru a ich uvedenie. Následne sú podané konkrétne opisy krajiny pomocou autorov a ich prác, máp či literárnych a výtvarných diel. Krátko sa autor venoval aj priestorovému vymedzeniu krajiny s ohľadom na susedné štáty, na čo nadviazalo obsiahle vykreslenie rázu krajiny s dôrazom na podnebie, reliéf, vodstvo, zeleň, sídla a komunikácie.

Kapitola *Obraz spoločnosti raného novověku v dobové vědě* vykresľuje v minulosti prevažujúci názor o spoločnosti trojakého ľudu a jeho argumenty podložené od 11. storočia. Výklad spoločnosti pokračoval prostredníctvom dobových vzdelancov so schematickým znázornením spoločenskej štruktúry. Obraz spoločnosti prešiel podľa autora najvýraznejšou zmenou s nástupom funkcionalistického prístupu, ktorého impulzom bola štatistika, prevádzaná na rôznych úrovniach súpisov obyvateľov. Ďalším problémom bolo rozvrstvenie obyvateľstva a samotné pomenovanie jednotlivých jeho zložiek. Hlboká transformácia sociálneho myslenia sa rovnako prejavila oddelením štátu a spoločnosti.

Spoločnosť raně novověkých českých zemí z hierarchického pohledu, v poradí štvrtá kapitola, sa venuje počtom obyvateľov a ich jednotlivých vrstiev v priebehu viacerých období. Štatisticky vyhodnocuje aj objem sídel a rozmiestnenie obyvateľstva. Kapitola je rozdelená do štyroch celkov podľa skupín obyvateľov. Prvý sa venuje šľachte, jej statusu, premenám postavenia z pohľadu domácich i zahraničných pozorovateľov v kontexte stredoeurópskej šľachty. Vykreslená je jej rozhodujúca úloha ako privilegovanej zložky spoločnosti, ktorej miesto, moc, majetok či titulatúru autor charakterizuje v rámci šľachtickej hierarchie. Osobitne sa sústreďuje na cudzincov v šľachtickom prostredí. Pri druhej sledovanej skupine, duchovenstve, rozlišuje predbielohorský a pobielohorský stav farskej siete a jeho kléru. Z hľadiska zložiek kléru sa venuje prelátom a rehoľnému kléru a ich charakterizácii. V rámci tretej skupiny, mestá a mešťania, je podaná klasifikácia miest a počty obyvateľov, doplnené údajmi o mešťanoch a ďalších obyvateľoch miest, a podrobné priblíženie mestskej samosprávy. Posledný celok sa zaujíma o český „venkov“ a jeho sociálne skupiny, prostredie, hierarchiu usadených poddaných a obyvateľov z okraja spoločnosti. Zvlášť sa zameriava na českých židov a ich obraz.

Piata kapitola má názov *Kolektivní identita společenských struktur a její proměny*. Pomerne obsiahlo sa najprv venuje Habsburgovcom a ich obrazu v období raného novoveku, kde opisuje cisársky dvor, dvorskú službu, dvorské slávnosti. Postupne prechádza rovnako nazvanými celkami ako v predchádzajúcej kapitole – šľachta, duchovenstvo, mestá a mešťania, vidiek – avšak z rozdielneho pohľadu. Sústreďuje sa na životný štýl a každodenný život šľachty, ich slávnosti a rituály, tradície a inovácie. Spojitosť života náboženského a života spoločnosti osvetľuje prostredníctvom duchovnej služby, obrazu duchovenstva v českej literatúre i samotnou identitou cirkvi. Životný priestor v mestách je prezentovaný cez tradície, hodnoty, myšlienkový svet mešťanstva až k vzdelaniu, kariére, úradom i modernizácii ranonovovekého obdobia. Priestor vidieka sa autori snažili priblížiť opisom usporiadania sídel, ich vybavenia a spôsobu každodenného fungovania. Kolektívne myslenie vidiečanov identifikujú na základe cti, spoločnej pamäti, dedičských práv a kariéry.

Na pestrú škálu rôznorodých konfliktov je zameraná šiesta kapitola – *Konflikty ve společnosti českých zemí raného novověku*. Autori, prechádzajúc spoločenskými vrstvami, hľadajú prítomnosť konfliktných situácií. V prostredí panovníckeho dvora sa spomínajú spory Habsburgovcov o ceremoniálnu prednosť, konflikty a vzájomné vzťahy na cisárskom dvore. Prehľad množstva sporných situácií v radoch šľachty, hierarchických, titulárnych, dedičských a iných, dopĺňajú vzájomné spory medzi cirkvami i medzi svet-skými a cirkevnými predstaviteľmi. Vo vnútri miest si autori všimajú politické rozpory, spory o postavenie, majetok i celkový obraz konfliktného priestoru mesta. Nezhody neobchádzali ani vidiek a mali charakter rôznych susedských a rodinných treníc, nezrovnalostí v obecnej samospráve a pod. Do vzájomného pomeru sú dané nielen konflikty vo vnútri jednotlivých spoločenských skupín, ale aj spory medzi hierarchickými vrstvami, a to rozbroje šľachty s ostatnými skupinami, roztržky duchovenstva v spoločnosti, mešťanov a ostatných skupín a zápas vidieka v ranonovovekej spoločnosti.

Záverečná kapitola *Společnost raného novověku v pomalu plynoucím čase změn* predkladá obraz sociálnych dejín českej spoločnosti a ich vývoja. Začína vrcholom pomyselnej hierarchickej pyramídy, na ktorom stojí panovník, a končí najnižším článkom, poddanými. Prostredníctvom všetkých vrstiev sú priblížené zmeny usporiadania európskej spoločnosti v porovnaní etapy stredoveku a raného novoveku. Keďže život

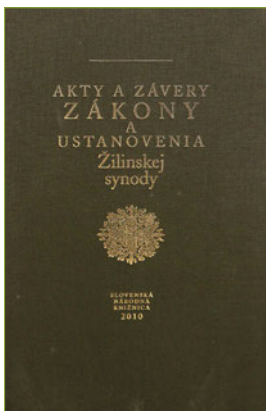
každého člena spoločnosti vymedzovala príslušnosť k cirkvi, uvedené sú aj zmeny jej postavenia a významu i religiozity spoločnosti. Vzájomné spolužitie rozmanitých, sociálnymi väzbami prepojených, skupín je vykreslené pomocou ich základných črt, prejavujúcich sa na konkrétnom priestore. Uzavreté mestské ekonomiky predstavovali vlastný priestor chránený privilegiami, právami, slobodami či rôznymi opatreniami, v kontraste s ktorými bol vidiek a jeho znaky. Základné rysy vidieckej spoločnosti ako komunity definovali autori ako kolektívnu identitu rozpúšťajúcu individualitu jedinca. Kontakt všetkých vrstiev, ich vzájomné prepojenie, vplyvy a závislosti vytvárajú spolu podobu ranonovovekej českej spoločnosti a osvetľujú jej charakter.

Publikáciu ukončuje obsiahly poznámkový aparát ku každej kapitole spolu s rozsiahlym zoznamom použitých vydaných prameňov a literatúry. Pridaný je zoznam v práci aplikovaných vyobrazení, rôznych schém, máp, čiernobielych obrázkov i farebnej prílohy a register.

Tradičný pôdorys výkladu politických, náboženských či hospodárskych dejín a ich prepojenia aj s ostatnými zložkami kompletného historického obrazu predkladaná publikácia neodráža. Pokúša sa o syntetické uchopenie sociálnych dejín českej spoločnosti v období raného novoveku prostredníctvom jednotlivých jej zložiek a ich identity v prebiehajúcich spoločenských procesoch. Reflexiu a sebareflexiu samostatných elementov spoločnosti podmieňovalo myslenie a správanie individua, rôznymi sieťami spútaného so spoločnosťou a prepojeného rozličnými sociálnymi, právnymi, mocenskými a duchovnými vzťahmi. Relevantným východiskom bolo nie len teoretické a metodologické hľadisko, ale hlavne historiografický obraz sociálnych štruktúr v sledovanom období. Rozmanité prístupy ku konkrétnej tematike, ako aj možnosť vzájomného porovnania českých a slovenských dejín dávajú priestor na podnetnú vedeckú diskusiu.

Viera Vallová

***Akty a závery – zákony a ustanovenia Žilinskej synody.* Ed. M. Kovačka. Martin : Slovenská národná knižnica, 2010. 111 s. ISBN 978-89301-63-8**

Významné jubileá sú vždy vhodným časom pre vydávanie historických prác, ktoré majú byť pripomienkou udalostí a aj diskusiou odborníkov o ich význame pre dobovú i dnešnú spoločnosť. 400-ročné výročie zvolania Žilinskej synody a uzavretia jej záverov, majúci priam zakladajúci význam pre evanjelickú cirkev a. v., je udalosťou, ktorá si takéto pripomenutie určite zaslúži. Faksimilné vydanie jej záverečného uznesenia pod oficiálnym slovenským názvom *Akty a závery – zákony a ustanovenia Žilinskej synody* je jednou z najpozoruhodnejších editorských aktivít pracovníkov Slovenskej národnej knižnice (SNK) v roku 2010.

Faksimilné vydanie práve tohto diela v SNK nebola náhoda. Pravdou je, že originálny dokument záverečných ustanovení dlho historiografia nepoznala, považoval sa za stratený. Bádania pracovali len s textami v edíciách, ktorých do roku 1910 vyšlo minimálne osem, a to v slovenskom,

nemeckom, maďarskom a latinskom jazyku. Na veľkú radosť širokej verejnosti sa podarilo v roku 2008 pracovníkovi SNK Ľubomírovi Jankovičovi objaviť originálny dokument v jednom z nespracovaných fondov knižnice. Dokument našiel v pergamenovom prebale, na ktorom sa nachádzal hebrejský text. Prameň bol v 17. storočí súčasťou turzovskej, neskôr ilešháziavskej knižnice, ďalšie osudy až do jeho kúpy pre Maticu slovenskú v roku 1958 nie sú známe.

Publikácia je rozdelená na niekoľko častí. Po úvodnom slove editora Miloša Kovačku nasleduje samotné faksimilné vydanie na deviatich stranách. Ďalšou časťou je diplomatický prepis originálu od nálezcu Ľubomíra Jankoviča, za ktorým nasleduje slovenský preklad pôvodného latinského textu od Kataríny Minaričovej. Priestor je vytvorený aj pre formálny rozbor pečatí Radoslava Ragača a pergamenového prebalu a supralibru od kolektívu odborníkov Ľubomíra Jankoviča, Kláry Komorovej a Heleny Saktorovej.

Súčasťou sú aj dve štúdie k historickému významu Žilinskej synody. Autorkou prvej z nich s názvom *Žilinská synoda a jej význam pre evanjelickú cirkev a. v. na Slovensku* (s. 53 – 59) je archivárka a historička Miloslava Bodnárová, ktorá sa dlhodobo venuje problematike reformácie na našom území. V štúdiu popísala etablovanie Lutherovej reformácie v slobodných kráľovských mestách, kde sa prvýkrát vytvorila dvojstupňová správna organizácia, taktiež prijatie učenia medzi šľachtou, a teda aj poddanými, čo vyústilo do stavu, že na konci 16. storočia sa drvivá časť obyvateľstva k učeniu hlásila. Veľká časť príspevku je venovaná samotnej synode, jej priebehu, základným ustanoveniam, ktorými sa vytvorila trojstupňová organizácia evanjelickej cirkvi a. v. na čele so superintendentmi, ktorí získali biskupské právomoci. Zaujímavé sú informácie nielen o negatívnej reakcii zo strany katolíckej hierarchie na synodu, ale tiež rozporuplné prijatie záverov synody v banských mestách, kde prevažovali evanjelici nemeckej národnosti. Autorka skonštatovala, že Žilinská synoda definitívne vymedzila hranice evanjelickej vierouky na základe Knihy svornosti, určila vzťah a kompetencie svetskej a cirkevnej vrchnosti v rámci cirkvi a v neposlednom rade významne podporila rozvoj slovenskej národnosti. Druhá štúdia od vysokoškolskej pedagogičky Evy Tkáčikovej má názov *Žilinská synoda v kontexte vývinu slovenskej kultúry a vzdelanosti* (s. 60 – 65). Tu sa autorka zamyslela nad významným prínosom uhorského protestantizmu pre udomácnenie sa biblickej češtiny na našom území nielen v obrade, ale aj v literatúre. V tomto jazyku vznikli práve po Žilinskej synode tlačou či v rukopise významné náboženské knihy a kancionály (Lutherov Katechizmus – preklad, Cithara Sanctorum, Senický kancionál, Ľubietovský kancionál atď.), a to vďaka tomu, že výrazné zastúpenie v evanjelickej hierarchii, ktorá tieto diela vytvárala, mali Slováci. Synoda však zdôrazňovala aj národnostnú znášanlivosť voči ďalším dvom národnostiam, ktoré mali v evanjelickej cirkvi zastúpenie – Nemcom a Maďarom. V podobnom duchu tvoril aj o storočie neskôr Daniel Krman, vedúca osobnosť Ružomerskej synody, ktorý bol významne literárne činný nielen v latinskom jazyku, ale aj biblickej češtine. Lingvistický a literárny aspekt prehlbovania vierouky a obradu evanjelickej cirkvi a. v. od 17. storočia prinášal svoje ovocie v 18. storočí tiež vďaka významnému uhorskému vedcovi Matejovi Belovi, slovenskému evanjelikovi, presadzujúcemu vedecké spracovanie všetkých jazykov používaných v Uhorsku, ktoré malo byť základom pre propagovanie Uhorska ako krajiny kultúrne rôznorodej a bohatej.

Za štúdiami nasleduje stat' predstavujúca 55 najdôležitejších osobností, ktoré figurovali počas Žilinskej synody, hoci sa jej aj fyzicky nezúčastnili. Stat' má názov *Osobnosti*

Žilinskej synody – Malý biobibliografický slovník (s. 66 – 89) od šestice autorov: Miloša Kovačku, Dariny Dudášovej, Zdenka Ďurišku, Martina Fajmona, Radoslava Ragača a Evy Tkáčikovej. Kompletizáciu informácií týkajúcich sa Žilinskej synody, či už podujatia, alebo záverečného dokumentu, zhŕňa obsiahly *Výber z bibliografických zdrojov* (s. 90 – 105) od Ľudmily Šimkovej, v ktorom možno nájsť bibliografické záznamy o edíciách Aktov a záverov od 17. do 20. storočia, tiež rôzne polemiky týkajúce sa synody, ale aj zoznam literatúry k reformácii a Žilinskej synode. Celé dielo uzatvára obrazová príloha a resumé v štyroch jazykoch.

Predkladané dielo editované a vytvorené predovšetkým pracovníkmi SNK, ale aj ďalšími odborníkmi, nie je hodnotné len tým, že ponúka faksimilné vydanie vzácného prameňového dokumentu a jeho formálny rozbor, ale prináša aj mnoho informácií osvetľujúcich historické udalosti spojené s celou udalosťou Žilinskej synody, zhodnocuje jej historický význam a kultúrny prínos nielen pre Slovákov, ale pre celé Uhorsko. Veríme, že v SNK budú pokračovať v dielach tohto typu, ktoré sú vzácnou pamiatkou prekračujúcou hranice Slovenska, a že sa uvedie do života aj vynikajúci návrh projektu vydania edície prameňov k dejinám duchovnej kultúry, ako to popísal editor v úvode.

Mariana Kosmačová

ČAPLOVIČ Miloslav – STANOVÁ Mária a kol.: Slovensko v dejinách 20. storočia. Kapitoly k spoločenským a vojensko-politickým udalostiam. K 70. narodeninám PhDr. Mariána Hronského, DrSc. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2010. 393 s. ISBN 978-80-070434-1-4

Ešte v roku 2010 vydal Vojenský historický ústav v Bratislave zaujímavú kolektívnu monografiu *Slovensko v dejinách 20. storočia* s podtitulom *Kapitoly k spoločenským a vojensko-politickým udalostiam*. Na čele kolektívu autorov boli Miloslav Čaplovič a Mária Stanová. Recenzentmi monografie boli Valerián Bystrický a Miroslav Pekník. Publikácia bola venovaná významnému slovenskému historikovi Mariánovi Hronskému z príležitosti pekného životného jubilea – 70-tich rokov. PhDr. Marián Hronský, DrSc., je celý svoj profesionálny život spätý s vojenskými dejinami Slovenska a významným spôsobom sa podieľal na vzniku a chode odborných vojensko-historických pracovísk na Slovensku (Múzeum SNP v Banskej Bystrici, Oddelenie vojenských dejín Slovenska

v Bratislave ako detašované pracovisko Vojenského historického ústavu v Prahe, Vojenský historický ústav v Bratislave). Stručný profesionálny životopis Mariána Hronského podal v úvode monografie Miloslav Čaplovič (*Marián Hronský a jeho dejinné reflexie*, s. 21 – 23). Rozsahom oveľa väčšou – čo je pochopiteľné vzhľadom na kvalitu, množstvo a záber práce Mariána Hronského – je kapitola venovaná publikovaným prácam jubilanta, ktorú precízne zostavili Mária Stanová a Božena Šedová (*Bibliografia publikovaných prác PhDr. Mariána Hronského, DrSc.*, s. 361 – 371).

Jednotlivé kapitoly monografie sú za sebou radené chronologicky od začiatku 20. storočia. Ako už podnadpis pripomína, dali by sa rozdeliť do dvoch častí: kapitoly venované vojenským dejinám a kapitoly približujúce spoločenské udalosti na našom území, ktoré v rušnom 20. storočí patrilo k rôznym štátom (Rakúsko-Uhorsko, predvojnová ČSR, Slovenská republika počas druhej svetovej vojny, krátke obdobie demokratickej ČSR po druhej svetovej vojne, socialistická kapitola ČSR až po samostatnú Slovenskú republiku od roku 1993). Len málo národov Európy sa môže pochváliť takými pestrými dejinami v takom krátkom časovom úseku na relatívne malom priestore, ktorých zhodnotenie si vyžaduje nadčasový a najmä objektívny prístup. Hneď na začiatku treba skonštatovať, že kolektívu skúsených slovenských a českých historikov sa tento zámer podarilo naplniť.

Do obdobia pred prvou svetovou vojnou patria časovo tri kapitoly. V prvej *Milan Podrimavský* približuje „redaktorské“ obdobie jedného z najznámejších slovenských politikov prvorepublikovej ČSR a jediného slovenského predsedu československej vlády v tomto období Milana Hodžu. Na začiatku 20. storočia Milan Hodža vydával a redigoval prvý Slovenský denník – významné periodikum prinášajúce politické, hospodárske, ale aj vzdelávaco-osvetové články. Slovenský denník bol pre Hodžu významným nástrojom v emancipačnom úsilí slovenskej spoločnosti v nepriaznivej situácii začiatku 20. storočia v Uhorsku (*Milan Hodža a prvý Slovenský denník (1900 – 1901)*, s. 25 – 38). Zaujímavou je kapitola *Vojtecha Dangla* o vzťahu slovenskej spoločnosti k rakúsko-uhorskej armáde na začiatku 20. storočia. V prvej časti autor konštatuje širokú škálu postojov od podpory armády a sympatií, cez neutrálny postoj až odpor vyjadrený rôznymi spôsobmi (dokonca aj dezerciami). V druhej časti kapitoly V. Dangel opisuje situáciu v uhorskej armáde z hľadiska dôstojníckeho zboru a podielu Slovákov v ňom (*Rakúsko-uhorská armáda a slovenská spoločnosť v predvečer prvej svetovej vojny*, s. 39 – 56). Špecifická účasť českých športovcov na olympijských hrách v Aténach v roku 1906 rozoberá vo svojej kapitole *František Kolář* (*Češi na aténskyh olympijskýh hrách v roce 1906*, s. 337 – 345).

Kapitolovo bohatšou je časť venovaná obdobiu po konci prvej svetovej vojny. *Jiří Dejmeš* sa vo svojej kapitole zaoberá udalosťami konca prvej svetovej vojny v severovýchodnej Európe. Na pomerne širokom priestore výborne prepojil prebiehajúce dobové udalosti, ktoré najviac vplývali na podobu Pobaltia v 20. rokoch 20. storočia (*Obrysy genezy severovýchodní části „nové Evropy“: Pobaltí mezi Ruskem, Německem, bolševismem a nezávislostí (1917 – 1919)*, s. 57 – 88). Mierovej konferencii po prvej svetovej vojne sú venované dve kapitoly. *Peter Švorc* zachytáva výsledky parížskej konferencie vo vzťahu ku krajinskej hranici medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou, ktorá bola vytvorená v dôsledku pripojenia Podkarpatskej Rusi k ČSR. Proces vzniku tejto hranice bol veľmi komplikovaný, v novom štáte v strednej Európe na seba narazili záujmy dvoch slovanských národov a rozhodnúť sa muselo až v Paríži (*Mierová konferencia v Paríži a krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou (rok 1919)*, s. 103 – 120). Inej mierovej zmluve, ktorá bola súčasťou celého komplexu versailleského systému zmlúv, no pre Slovensko a Slovákov bola zmluvou najdôležitejšou, sa venuje kapitola *Bohumily Ferenčuhovej*. Trianonská zmluva bola pre Slovákov naplnením prirodzeného práva na sebaurčenie a slobodného rozhodnutia sa o vlastnej budúcnosti vo zväzku novovzniknutého Československa. Zvlášť prínosným je zhodnotenie a interpretácia tejto zmluvy v maďarskej historiografii, kde je interpretovaná (úplne pochopiteľne) ako jeden z najväčších omylov a katastrof medzinárodného práva po prvej svetovej vojne (*Trianonská mierová zmluva a jej interpretácia v historiografii*, s. 121 – 130). *Natália*

Krajčovičová sa vo svojej kapitole zamerala na situáciu na Slovensku v roku 1919 z pohľadu dvoch priam kľúčových udalostí. Prvou bolo sčítanie ľudu, nesmierne dôležité pre stanovenie južnej hranice medzi Slovenskom a Maďarskom na mierovej konferencii v Paríži. Druhou bolo zásobovanie obyvateľstva, ktoré mal na starosti Zásobovací úrad pod dohľadom vrchnej inštitúcie pre Slovensko v tomto období – Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska (*Dva ťaživé problémy Úradu ministra s plnou mocou pre správu Slovenska po vzniku prvej ČSR*, s. 89 – 102). Existencii, kontaktom a vzťahom sociálnych demokratov v dvoch najbližších hlavných mestách Európy sa venuje vo svojej kapitole *Zuzana Poláčková* (*Pôsobenie sociálnych demokratov v Bratislave a vo Viedni a ich vzájomné vzťahy (predpoklady, kontext, význam)*, s. 131 – 142).

Ďalším časovým obdobím, ktoré je zastúpené v monografii, sú roky 1939 – 1945. *Igor Baka* sa zamerával na akciu, ktorú denník Slováč označil ako „nový plebiscit, ktorý sa mal vysloviť, či Slovensko je za touto politickou líniou, alebo nie“. Išlo o vypísanie pôžičky na hospodársku obrodu Slovenska, ktorá mala z ekonomického hľadiska pomôcť hospodárstvu novovzniknutej Slovenskej republiky a z hľadiska politického demonštrovať podporu novo nastolenému ľudáckemu režimu (*Pôžička na hospodársku obrodu Slovenska v roku 1939*, s. 143 – 150). *Zlatica Zudová-Lešková* opísala na základe dvoch dokumentov činnosť bezpečnostných zložiek štátu v zlomových dňoch marca 1939. Publikovanie dvoch dokumentov z Vojenského historického archívu plasticky dokresľuje hektické marcové dni a atmosféru doby a udalostí (*Ku kľúčovým dňom česko-slovenskej štátnosti v marci 1939. (Dva dokumenty bezpečnostných zložiek štátu)*, s. 151 – 172). *Jan Němeček* sa v ďalšej kapitole snažil zachytiť osudy československého vyslanectva v Moskve od rozbitia ČSR až po august 1941 na osudoch vyslanca Zdeňka Fierlingera, ktorý sa vďaka svojmu prosovetskému a prokomunistickému postoju stal významným činiteľom československej politiky počas druhej svetovej vojny a najmä po nej (*Zdeňk Fierlinger a likvidace československého vyslanectví v SSSR*, s. 173 – 194). Ďalšie archívne dokumenty, tentokrát americkej proveniencie, sprostredkúva vo svojej kapitole *Slavomír Michálek*. Z fondov Štátneho departmentu USA získal zaujímavé svedectvá vyslancov USA v rôznych krajinách a ich reakcie na rozbitie ČSR a najmä vznik samostatnej SR a Protektorátu Čechy a Morava (*14. a 15. marec 1939 vo svetle dokumentov Štátneho departmentu USA*, s. 195 – 212). *Jozef Leikert* sa v nasledujúcej kapitole pokúsil opísať osudy študentov, ktorí sa po násilnom zatvorení českých vysokých škôl pokúsili dostať do československej zahraničnej armády a svoje cesty smerovali cez územie Slovenska. Osobné svedectvá študentov, ale aj ich rodín a všetkých zúčastnených vytvorili zaujímavý dokument svedčiaci o hrdinstve mnohých obyčajných ľudí (*Prechody študentov do československej zahraničnej armády po zatvorení českých vysokých škôl cez Slovensko*, s. 213 – 230). Poslednou kapitolou z obdobia druhej svetovej vojny je kapitola z pera autorskej dvojice *Stanislav Mičev – Ján Uhrín*. Sústredili sa na činnosť protipartizánskych jednotiek na našom území od vypuknutia SNP až do konca vojny v máji 1945. Zvláštnu pozornosť venovali činnosti špeciálnych jednotiek SS Edelweiss a Josef (*Špeciálne protipartizánske jednotky na Slovensku*, s. 231 – 250).

Posledných päť kapitol sa venuje obdobiu po roku 1948. V prvej z nich *Michal Štefánský* opisuje zastavenie informačných kanálov do sovietskeho bloku zo strany nepriateľského Západu a zároveň vytvorenie vlastných obranných mechanizmov socialistických štátov, ktoré zahŕňali široké spektrum prostriedkov – od politickej propagandy, cez obmedzenie cestovania až po vybudovanie skutočnej železnej opony na hraniciach

socialistického tábora (*Informačné bariéry po prevrate v roku 1948*, s. 251 – 262). Ján Štaigl zachytáva problematiku militarizácie slovenskej spoločnosti od roku 1948, ktorá kráčala ruka v ruke s upevňovaním socialistického charakteru ČSR a stupňujúcou sa sovietizáciou celej spoločnosti. Na oboch stranách barikády zohrávala kľúčovú rolu armáda, preto rast jej vplyvu bol v celom období studenej vojny pochopiteľný (*Militarizácia slovenskej spoločnosti v rokoch 1948 – 1960 (náčrt problematiky)*, s. 263 – 282). Hospodárskemu vývoju na Slovensku v druhej polovici 50. rokov sa vo svojej kapitole venoval Miroslav Londák. Rozobral príčiny problémov začiatkov plánovaného hospodárstva a zároveň nedocenenie výrobných a kapacitných možností Slovenska v štruktúre hospodárstva ČSR a z toho vyplývajúceho nerovnomerného hospodárskeho vývoja v ďalších obdobiach (*K problematike 1. ekonomickej reformy a vývoju na Slovensku v 2. polovici 50. rokov*, s. 283 – 298). Jozef Žatkuliak sa venoval reformným rokom 1968 – 1969 v Československu z pohľadu vnútroštátneho, ale aj z pohľadu ZSSR ako vedúceho hráča v našom geograficko-politickom priestore (*Reformy v Československu 1968 – 1969: Vízie a možnosti*, s. 299 – 320). Jan Pešek sa zamerával na činnosť a postavenie KSS na našom území ako územnej organizácie celoštátnej KSC. Spočiatku mala KSS a jej štruktúry len okrajový vplyv na politické dianie, v reformných rokoch rástla tendencia a snahy posilniť význam a vplyv KSS a jej orgánov na dianie na Slovensku, ale v období normalizácie sa KSS stala opäť akousi formálnou vetvou KSC na Slovensku (*Postavenie Komunistickej strany Slovenska ako územnej organizácie Komunistickej strany Československa (1948 – 1989)*, s. 321 – 336).

Monografia je doplnená anglickým resumé, zvlášť vydarený je menný register a poteší aj krátke predstavenie jednotlivých autorov a ich odborného záberu s najvýznamnejšími vedeckými publikáciami a pôsobiskami.

Erudovanému autorskému kolektívu sa v plnej miere podarilo naplniť ambície, s ktorými k zostaveniu tejto monografie pristúpili. Vznikol tak dar pre historika Mariána Hronského, vedca – profesionála najcennejší – kvalitná monografia, ktorá je výrazom úcty, vďaky a priateľstva zo strany jeho kolegov, spolupracovníkov a priateľov.

Martin Klempay

Genealogicko-heraldický hlas, roč. 21, 2011, č. 1-2. 104 s. ISSN 1335-0137

V roku 2011 vyšlo ďalšie dvojčíslo odbornopopularizačného časopisu *Genealogicko-heraldický hlas*. Tento v poradí už dvadsiaty prvý ročník časopisu, zastrešený Slovenskou genealogicko-heraldickou spoločnosťou, opäť prináša zaujímavé štúdie a príspevky od odborníkov na genealógiu, heraldiku či sfragistiku.

Rubrika *Štúdie-články* obsahuje tri príspevky. Autorom prvého krátkeho príspevku s názvom *Niekoľko spresňujúcich poznámok k rodokmeňu magistra Donča* (s. 3 – 5) je Bernard Jozef Meliš, ktorý v ňom priblížil najnovšie poznatky svojho doterajšieho výskumu o tejto historickej postave. Poukázal v ňom najmä na niektoré nezrovnalosti v publikovanom ro-

dokmeni magistra Donča od popredného maďarského historika a archivára Pála Engela a analýzou obsahu predmetných listín upravil dátumy jeho úmrtia a rovnako aj jeho syna Ladislava.

Druhá rozsiahlejšia štúdia *Rod Kalinkovcov* (s. 7 – 24) od *Libora Bernáta* pojednáva o príslušníkoch významného rodu Kalinkovcov z Ružomberka, ktorí v niekoľkých generáciách patrili medzi popredných členov slovenského evanjelického kňazstva a školstva. Mapovanie rodinných vzťahov autor zasadzuje pritom do deja pohnutého 17. storočia, čím osvetľuje skutočný význam týchto historických postáv, najmä superintendenta Joachima Kalinku, ktorý počas bratislavských súdov s evanjelickými kňazmi v rokoch 1671 – 1674 musel urobiť niekoľko ťažkých rozhodnutí. Kalinkovský rod bol rozvinutý nielen po meči, ale aj po praslici, je istotne zaujímavým poznatkom, že Anna, dcéra Joachima Kalinku, bola pramatkou jednej rozvetvenej vetvy trenčianskeho rodu Príleských. Autor zmapoval vyústenie rodu až do začiatku 18. storočia, sledoval majetkové pomery, ba venoval sa aj sfragistickým pamiatkam významných príslušníkov. Príspevok zakončuje genealogická tabuľka rodu v sledovanom období.

Uznávaný slovenský genealóg *Peter Keresteš* je autorom štúdie s názvom *Neznáma ujlacká vetva Forgáčovcov* (s. 25 – 37). Už zo samotného názvu vyplýva, že predmetom štúdie je dosiaľ málo známa ujlacká vetva Forgáčovcov, z ktorej však pochádzal významný osvietenec a nitriansky župan Mikuláš Forgáč (1733 – 1813). Príspevok sa začína darovaním majetku v Ujlaku na panstve Hlohovec grófovi Adamovi Forgáčovi v roku 1642, potom osvetľuje autor okolnosti straty majetku a jeho opätovného a definitívneho získania Forgáčovcami v roku 1731. Nasledujúce obdobie možno označiť ako dobu rozkvetu ujlackého majetku premeneného na panstvo, kde najvýznamnejšie miesto medzi vlastníkmi zaujíma už spomínaný Mikuláš Forgáč, mecenáš, spisovateľ, politik, ktorý mestečko Ujlak hospodársky aj kultúrne výrazne pozdvihol. Jeho potomkovia už také rozsiahle práva mestečku nezaručovali a jeho status sa pozvoľne zmenšoval. Následne autor sleduje blízkyh i vzdialenejších Mikulášových príbuzných a potomkov do 19. storočia, pričom svoj výskum zhrnul aj v záverečnej genealogickej tabuľke.

Rubrika *Materiály* obsahuje jeden príspevok od *Mareka Ďurča* s názvom *Šľachtické rody v Zemianskych Miticiach do 18. storočia* (s. 38 – 49). Autor v ňom chronologicky zhrnul všetky známe písomné zmienky o zemepanských vlastníkoch predmetnej obce, resp. majetkoch k nej prináležiacim, siahajúce až do 18. storočia. V prílohe príspevku sú zhrnuté všetky pramene podľa jednotlivých rokov a k nim priradené mená všetkých zemepánov, ktoré sa v nich spomínajú. V príspevku nechýba genealogická tabuľka rodu Mitických.

Do rubriky *Heraldický album* prispel *Peter Brindza* s príspevkom *Erby a pečate trnovských kurialistov 1599 – 1701* (s. 50 – 56). Drobní turčianski kurialisti neboli dosiaľ predmetom žiadnej staršej či súčasnej genealogickej odbornej literatúry napriek tomu, že pramenné zmienky o nich, resp. o ich erboch a pečatiach zo 17. a 18. storočia, sú viac ako zaujímavé. Na túto medzeru poukázal autor predstavením erbov a pečatí rodov Košťalovcov a Milecovcov, u ktorých je spoločným sfragistickým i heraldickým znamením zajac. Zároveň na základe vlastného výskumu vyjadril súhlas s tvrdením, že drobní zemanovia si nechávali vyhotovovať prvé sfragistické pamiatky najskôr od 14. storočia ako stoliční úradníci, keďže potrebovali overovať stoličné rozhodnutia.

Genealogické služby poľských archivárov predstavila *Anna Krzemińska* v rovnomennom príspevku (s. 57 – 63) v rámci rubriky *Spoločnosti – inštitúcie*. Stručný prehľad

o rôznosti pomenúvania mesiacov v maďarčine podal Marek Rímsky v článku *Netradičné názvy mesiacov v maďarčine* (s. 64) v rubrike *Skúsenosti*. Informačno-popularizačný príspevok v rubrike *Príbehy* s názvom *O človeku, ktorý chcel zmeniť sobášny vek* (s. 65 – 67) od Milana Šišmiša predstavuje slovenského kňaza Ivana Madvu, ktorý sa v obci Nitrianske Rudno v prvej polovici 19. storočia usiloval o zvýšenie vekovej hranice pri uzatváraní sobášov. V rubrike *Anotácie – glosy* si čitatelia môžu nájsť informácie o aktuálnych odborných publikáciách, a to v nasledovnom poradí: ČECH, Zdirad J. K.: *Pápežské znaky*. Kostelní Vidři : Karmelitánske nakladateľstvá, 2009. 520 s. (Miroslav Glejtek); VRTEL Ladislav: *Štátne symboly Slovenskej republiky*. Bratislava : Veda, 2010. 181 s.; SOKOLOVSKÝ, Leon: *Stoličné pečate a znaky na Slovensku*. Bratislava : Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2010. 240 s. (Frederik Feder-mayer); *Heraldický almanach I a II*. Martin : Heraldický klub, 2008. 235 s. a 2009, 230 s.; TÓTH, Gergely: „*Theatrum nobilitatis Hungaricae*.“ *Bél Mátyás családtörténeti kutatásai [Genealogické výskumy Mateja Bela]*. In: Fons, roč. 17, 2010, č. 3, s. 321 – 337. (Gábor Strešňák); BEL. M. *Notitia Hungariae novae historico-geographica. Comitatum ineditorum, Tomus primus – Comitatus Arvensis et Trentsiniensis* (ed. Gregorius Tóth). Budapestini MMXI (2011), p. 390. (Gábor Strešňák); ELIÁŠ, Miroslav: *Forgáčovci. Šľachtický rod z Gymeša*. Trenčín : Občianske združenie Forgach de Ghymes, 2010, 216 s. (Peter Keresteš). Rubrika je zakončená dvomi správami z podujatí, kde informovala Ivana Fialová o konferencii konanej v Pardubiciach v máji 2011, ktorej ústredná téma mala názov *Barokový úradník a jeho šľachtic Tobiáš Anton Seeman, František Anton Špork a jeho dediči v polovici 18. storočia*. Autorom správy z *II. celoslovenského stretnutia nositeľov priezviska Kováčik* je Milan Kováčik.

V nasledujúcich štyroch rubrikách – Kronika, Ohlasy, Rozhľady – má čitateľ možnosť oboznámiť sa so všetkými udalosťami, konanými podujatiami či výroky v oblasti pomocných vied historických a slovenského archívniectva, uskutočnenými nielen v roku 2011.

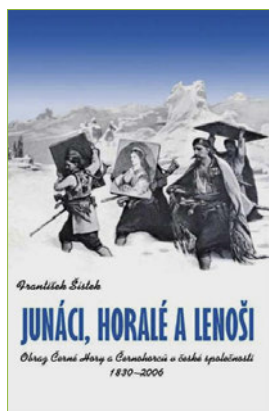
Časopis uzatvára rubrika *Post Scriptum*, kde v krátkom článku Zdenko G. Alexy, zakladajúci a čestný člen SGHS, autor mnohých súčasných slovenských erbov, zhrnul spomienky na svoje pôsobenie v oblasti najmä cirkevnej heraldiky.

Dvadsiaty prvý ročník Genealogicko-heraldického hlasu prináša opäť zaujímavé vedecké štúdie a odborné články, tiež množstvo informácií z činnosti nielen Genealogicko-heraldickej spoločnosti, ale aj ďalších inštitúcií usilujúcich sa o pestovanie pomocných vied historických na Slovensku, ktoré obohatia nielen odborníkov, ale sú prístupné aj bežnému čitateľovi – nadšencovi.

Mariana Kosmačová

ŠÍSTEK, František: *Junáci, horalé a lenoši. Obraz Černé Hory a Černo-horců v české společnosti, 1830 – 2006*. Praha : Historický ústav, 2011. 290 s. ISBN 978-80-7286-184-2

Krajina čiernych hôr zvaná Montenegro, resp. v srbčine Crna Gora (Црна Гора), predstavovala po stáročia miesto, kde sa rodili len tí najudatnejší a najsmelší „junáci“, ktorí v snahe získať svoju samostatnosť neváhali s heslom „*Sloboda alebo smrť!*“ na pe-

rách povstať proti osmanskému útlaku. O hrdinskosti tejto maľickej balkánskej krajiny, ktorá svoju úplnú samostatnosť získala až roku 1878 po Berlínskom kongrese, svedčia aj udalosti len veľmi nedávne, keď sa rovnako udatne ako v bitkách pri Grahovci či Vlčom Dole postavili s odhodlaním im vlastným českým futbalovým reprezentantom v barážovom boji o futbalové EURO 2012 v Poľsku a Ukrajine. Možno práve tento posledný fakt nazvať symbolickým, keďže v roku 2011 uzrela svetlo sveta publikácia vedeckého pracovníka oddelenia dejín 19. storočia Historického ústavu Akadémie vied ČR Františka Šístka,¹ ktorého v samotnej Čiernej Hore podľa vlastných slov trošku nadnesene samotní obyvatelia tejto balkánskej krajiny nazývali „novým Holečkom“², s názvom *Junáci, horalé a lenoši. Obraz Černé Hory a Černohorců v české společnosti, 1830 – 2006*,³ ktorá ponúka veľmi komplexný a plastický obraz vnímania Čiernohorcov a Čiernej Hory v českom prostredí, spracovaný primárne na základe prác cestopisného, zemepisného a reportážneho charakteru, no rovnako i diel literárnych – poviedok, románov či poézie. Tento významný počin možno hodnotiť v súvislosti s čiastočnou absenciou výskumu problematiky juhovýchodnej Európy v slovenskej historiografii maximálne kladne, keďže v slovenskom prostredí doteraz vyšlo iba minimum prác venujúcich sa dejinám Čiernej Hory – napríklad publikácia Jána Jankoviča: *Boje Čiernohorcov a túžby Slovákov (1839 – 1914) : tri preklady básne Onamo, onamo! v kontexte slovensko-čiernohorských vzťahov*. Bratislava, 2004, či popularizačný článok Maroša Melicháreka *Hrdinný boj Černo-*

- 1 František Šístek, Ph.D. (*1977) je autorom viacerých publikácií venujúcich sa dejinám Čiernej Hory, spomeňme len niekoľko najvýznamnejších, napríklad : Češki pisac i novinar Josef Holeček: kritički pogled na austro-ugarsku okupaciju Bosne i Hercegovine. In: *Bosna i Hercegovina u okviru Austro-Ugarske 1878-1918*. Sarajevo : Filozofski fakultet; Sarajevski univerzitet, 2011, (Šehić, Z.) s. 333-348. ISBN 978-9958-625-20-6; Njegošova hrobka na Lovčenu: proměny a reinterpretace místa paměti v kontextu sukcesivních politických, ideologických a nacionálních projektů, 1845 – 2010. In: *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*. Praha : Historický ústav AV ČR, v.v.i, 2011, (Hlavačka, M.), s. 392-422. ISBN 978-80-7286-186-6; Česko-černohorské vztahy. In: *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*. Praha : Historický ústav, 2010, (Hladký, L.), s. 125-146. ISBN 978-80-7286-171-2; Josef Holeček: kronikář hercegovského povstání a kritik okupace Bosny a Hercegoviny. In: *Bosna 1878-2008*. Ústí nad Labem : Univerzita J. E. Purkyně; Ústav slovansko-germánských studií, 2009, (Veselý, M.), s. 129-143. ISBN 978-80-7414-171-3; *Černá Hora*. Praha : Libri, 2007. 136 s. ISBN 8072773550.
- 2 Josef Holeček (1853 – 1929) – český spisovatel, novinář a prekladateľ, autor viacerých prác zameraných na problematiku Čiernej Hory – *Za svobodu I.* (Praha, 1909), *Za svobodu II.* (Praha, 1910), *Černá Hora* (Praha, 1876), *Na Černou Horu a Černá Hora koncem věku* (Praha, 1899), resp. *Černá Hora v míru II.* (Praha, 1883). Klúčovou udalosťou, ktorá ho ovplyvnila smerom k Čiernej Hore, bol fakt, že sa zúčastnil ťaženia čiernohorskej armády do Hercegoviny v roku 1876. ŠÍSTEK, František: *Junáci, horalé a lenoši. Obraz Černé Hory a Černohorců v české společnosti, 1830 – 2006*. Praha : Historický ústav, 2011, s. 85.
- 3 Predstavovaná práca vyšla už v roku 2009 v čiernohorskej verzii s názvom: *Naša braća na jugu. Češke predstave Crne Gore i Crnogoraca 1830 - 2006*. Cetinje - Podgorica : Matica crnogorska, 2009. 304 s. ISBN 978-86-84013-13-4. Publikácia je dostupná zdarma na stiahnutie na: <http://www.vijece-crnogoraca-zagreb.hr/digitalna-biblioteka.aspx>.

horců (Válka Revue, roč. 4, 2012, č. 1-2, s. 11 – 13). Sám autor v práci uvažuje a kladie si otázku, kam sa stratil český záujem v tomto prípade o Čiernu Horu: „...v dnešní České republice nemá prakticky nikdo ponětí nejen o Černohorcích a jejich zemi, ale ani o rozsáhlém díle kdysi slavných českých spisovatelů, umělců a vědců, kteří byli Černou Horou fascinováni před I. světovou válkou.“⁴ František Šístek sa vo svojej práci neusiloval o to, aby detaile analyzoval celú históriu česko-čiernohorských vzťahov,⁵ naopak v centre jeho záujmu je obraz Čiernej Hory a Čiernohorcov, jeho vznik, vývoj, funkcie, tvorcovia a príjemcovia. Podľa jeho vlastných slov má práca viacero cieľov – hlavným je analýza základných rysov obrazu Čiernej Hory a Čiernohorcov, ich hlavných elementov, tvorcov, recepcie a vývoja jednotlivých obrazov. Obraz Čiernej Hory možno spojiť v širšom kontexte s obrazom Balkánu, Juhoslovanov, či Slovanov ako takých. Samotné jadro práce tvorí obdobie čiernohorských dejín od polovice 19. storočia do začiatku druhej svetovej vojny, no autor vzhľadom na snahu preskúmať súčasnú reflexiu Čiernej Hory v českej spoločnosti stanovil medzník tvoriaci záver rok 2006, kedy došlo k obnoveniu čiernohorskej samostatnosti po referende, ktorým sa Čierna Hora oddelila od roku 2003 vytvoreného zväzku Srbsko a Čierna Hora.

Z formálneho hľadiska sa monografia delí na jedenásť samostatných kapitol. Záver dopĺňa obrazová príloha, ktorá obsahuje kvalitné vyobrazenia osobností čiernohorských dejín, ako napríklad Petra II. Petrovića Njegoša, historické obrazy Čiernej Hory – Cetinský kláštor z roku 1830 alebo mesto Ulcinj v 19. storočí, folklórne tradície obyvateľov, osobnosti českej kultúry späté s Čiernou Horou – Josefa Holečka či Jaroslava Čermáka. Čitateľ nájde v závere i obligátne časti ako anglické resumé, prehľad použitej literatúry a menný register. Prvá kapitola nesie názov *Krásní jinoši. Počátky českého zájmu o Černohorce, 1830 – 1850*, primárne je venovaná obrazu Čiernohorcov v beletristickom diele Prokopa Chocholouška a cestopisu Viléma Dušana Lambla, ktorý navštívil balkánsku krajinu i osobne. Druhá kapitola – *Zpřítomněná minulost. Jaroslav Čermák: mezi slovanstvím a orientalismem* – sa venuje odkazu legendami opradeného maliara Jaroslava Čermáka (1830 – 1878), ktorý je bezpochyby jedným z najznámejších českých maliarov 19. storočia, a taktiež držiteľom tzv. Danilovho rádu za zásluhy o nezávislosť Čiernej Hory. Nasledujúca kapitola s číslom tri *Naši černohorští pobratimci. Glorifikace Černohorců v 60. a 70. letech 19. století* analyzuje búrlivé obdobie v čiernohorských dejinách, a tým aj zvýšený záujem českej spoločnosti o dianie na Balkáne spoločne s vytvorením pozitívneho stereotypu Čiernohorcov ako hrdinských slovanských junákov. **Tretia kapitola je spojená s menami ako Jan Vaclík, Vítězslav Hálek či Siegfried Kapper. Štvrtá kapitola (Národní duše praslovanská. Josef Holeček: junáctví, transfuze černohorství a orientalismus) ponúka analýzu obrazu Čiernohorcov v diele českého spisovateľa Josefa Holečka. Nasledujúca piata kapitola s názvom Hranice civilizace. Obraz Černé Hory v cestopisech, 1890 – 1914 predstavuje rozbor obrazu Čiernej Hory v českých cestopisoch, ktoré vznikli v 19. a na začiatku 20. storočia. Autori cestopisov ako napríklad maliar a muzikológ Ludvík Kuba (Na Černé Hoře, Praha 1892), geograf Viktor Dvorský (Ekonomickogeografické studie z Černé Hory,**

4 ŠÍSTEK, František: *Junáci, horalé a lenoši. Obraz Černé Hory a Černohorců v české společnosti, 1830-2006*. Praha : Historický ústav, 2011, s. 7.

5 Pozri bližšie: ŠÍSTEK, František: *Vztahy českých zemí s Černou Horou od počátku 19. století po současnost*. In: *Slovanský přehled*, roč. 96, 2010, č. 1-2, s. 109-132.

Praha 1907) či politik Vratislav Černý (*Od Kotoru přes Nějguše a Cetyni do Baru, Praha 1899*) ponúkli čitateľom už o čosi realistickejši, i keď stále pozitívny obraz oproti romantizmu predchádzajúceho obdobia. Kapitola nesúca poradové číslo šesť – *Strhnutí romantické roušky. Kritický pohled na černo-horskou politickou scénu, 1905 – 1914* – odráža politicky orientovanú kritiku situácie v Čiernej Hore po roku 1905, kedy bol zavedený parlamentarizmus. Polemika medzi liberálne orientovanými „realistami“ a konzervatívnejšími národoveckými kruhmi je zrekonštruovaná hlavne na základe rozboru obsahu časopisu *Slovanský přehled*. Siedma kapitola pod názvom *Co Černohorec, to voják. Obraz Černé Hory za balkánských válek, 1912 – 1913* reflektuje udalosti balkánskych vojen na začiatku 20. storočia, spojených s obnovením tradičných obrazov černo-horských junákov. *Noha dobyvateľova na junácké půdě. První světová válka, 1914 – 1918* predstavuje ôsmu kapitolu diela Františka Šístka, kde sa čitateľ oboznámi s obrazom Čiernej Hory počas obdobia prvej svetovej vojny, ktorá znamenala obsadenie černo-horského územia a zánik štátnosti. S ôsmou je úzko prepojená kapitola číslo deväť s názvom *Bratři a spojenci. Obraz Černohorců a Jugoslávie mezi dvěma světovými válkami, 1918 – 1939*, ktorá skúma obrazy Čiernej Hory v medzivojnovom období, ktoré bolo do istej miery poznamenané zníženým záujmom o černo-horskú otázku. Desiata kapitola – *Monte Albo. V éře totalitních režimů, 1939 – 1989* – prezentuje definitívny úpadok pozitívneho obrazu Černo-horcov po druhej svetovej vojne. Záverečná kapitola s názvom *Spící krasavice. Od pádu komunismu v Československu po vznik samostatné Černé Hory, 1989 – 2006* poukazuje hlavne na úplnú diskontinuitu s tradičnými pozitívnymi stereotypmi Juhoslovanov a rozoberá dve základné roviny obrazu Čiernej Hory – turistickú a politickú.

Publikáciu *Junáci, horalé a lenoši. Obraz Černé Hory a Černohorců v české společnosti, 1830 – 2006* možno bez pochyb odporučiť všetkým záujemcom o problematiku Balkánu a dejín krajín bývalej Juhoslávie obzvlášť, z radov pedagógov, historikov, no verím a som presvedčený, že svojou pútavou formou i obsahom dokáže zaujať i nejedného študenta. Autorova vysoká vedecká erudícia je zárukou kvalitného vedeckého čítania. Možno do istej miery aj táto monografia pomôže zvýšiť záujem o výskum krajín bývalej Juhoslávie.

Maroš Melichárek

VASILOVÁ, Darina – FRANKOVÁ, Libuša: *Z dejín prešovského kolegiálneho gymnázia (1804 – 1918)*. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Monographia č. 135 ; AFPh UP 333/414. Prešov : Prešovská univerzita; Filozofická fakulta, 2011. 287 s. ISBN 978-80-555-0466-7

Jednou z najvýznamnejších vzdelávacích inštitúcií na území Slovenska v Uhorsku bolo prešovské evanjelické kolégium. Svojím významom výrazne prekročilo región Šariša, východného Slovenska, ba aj celého Uhorska.

Dejiny evanjelického kolégia v Prešove sú úplne prirodzene v centre záujmu viacerých historikov z historických akademických pracovísk v Prešove. Autorská dvojica predkladaného diela sa dejinami tejto významnej pedagogickej, vedeckej a kultúrnej

inštitúcie zaoberá dlhodobo a systematicky. Dlhoročná odborná práca autoriek sa pretavila do ďalšej publikácie venovanej kolégiu. Po monografických prácach o dejinách kolégia Libuše Frankovej (*Dejiny prešovského kolégia v kontexte národnokultúrneho života Slovákov. Prvá polovica 19. storočia*. Prešov 1999) a Dariny Vasil'ovej (*Prešovské kolégium Potiského dištriktu evanjelickej cirkvi a. v. (1850 – 1918) (Teologická akadémia a právnická akadémia)*. Prešov 2008) a troch slovensko-nemeckých slovníkoch *Osobnosti prešovského školstva I. – III.* (Prešov 2007 – 2009, zost. Darina Vasil'ová) a mnohých štúdiách sa opäť ich vedecká pozornosť uprela na kolégium. Tento raz to bol pohľad na kolegiálne gymnázium v rokoch 1804 – 1918. Rok 1804 bol výrazným

medzníkom v dejinách kolégia, kedy sa gymnázium zmenilo na dištriktuálne a malo poskytovať vyššie teologické a filozofické vzdelanie.

Práca je prehľadne kapitolovo členená. Prvá kapitola (*Z dejín prešovského kolegiálneho gymnázia*, Darina Vasil'ová, s. 9 – 34) je stručným úvodom do problematiky. Prehľadne opisuje okolnosti vzniku kolegiálneho gymnázia v roku 1667 v prvých troch obdobiach existencie (založenie, exilové obdobie v rokoch 1711 – 1785 a obdobie návratu gymnázia do intravilánu mesta Prešov a priestorov pôvodnej budovy 1785 – 1804).

Samotným jadrom práce sú druhá a tretia kapitola. Každá kapitola zachytáva približne polstoročie existencie gymnázia v 19. a na začiatku 20. storočia. Popri krátkom období po založení gymnázia a rokoch jeho budovania a rastu je to vrcholné obdobie kolegiálnych dejín.

Druhá kapitola sa zameriava na roky 1804 – 1849 (*Prešovské dištriktuálne kolegiálne osemročné gymnázium v rokoch 1804 – 1849*, Libuša Franková, s. 35 – 116). Po zriadení dištriktuálneho gymnázia sa hlavná ťarcha financovania školy preniesla na Potiský dištrikt za príspevia prešovských evanjelických cirkevných zborov, čo sa potom odrazilo na personálnych a priestorových možnostiach školy. Podrobne sú opísané formálne stránky gymnázia – vzdelávací proces, riadiaca činnosť a podmienky, v ktorých gymnázium existovalo. Ťažiskovými podkapitolami tejto kapitoly sú tri časti.

Prvá (s. 49 – 62) opisuje študentskú záujmovú spolkovú činnosť. Študentské spolky boli spestrením kultúrneho života gymnaziálnych študentov, no zároveň zvyšovali úroveň kultúrno-spoločenského života mesta Prešov a celého okolia. V súvislosti s aktivizáciou národných a jazykových hnutí vznikli od polovice 20. rokov 19. storočia tri spolky – Maďarská spoločnosť, Nemecký spolok a Slovenská spoločnosť.

Druhá časť (s. 63 – 73) sa venuje rôznym formám pomoci pre študentov a učiteľov gymnázia, ako boli Ústav učiteľsko-vdovský a sirotský pre Šarišsko-zemplínsky slovenský seniorát, inak nazývaný aj Cherogerontikon. V tejto časti si autorka všima aj podmienky ubytovania a stravovania študentov a učiteľského zboru, knižnice a rôzne systémy podpory študentov z chudobného prostredia – štipendijné základiny a donácie.

Tretia časť (s. 74 – 116) opisuje významné osobnosti gymnázia, či už z radov študentov, alebo profesorov. K prvej skupine patria študenti – budúci vzdelanci, kultúrni dejatelia, národovci či majstri pera – Ján Chalupka, Michal Miloslav Hodža, Samuel Hojč, Jonáš Záborský, Ľudovít Miloslav Hroboň, Augustín Samuel Šulek, Štefan Marko Daxner, Ján Francisci-Rimavský a mnohí ďalší. Z významných osobností profe-

sorského zboru treba spomenúť mená ako Andrej Mayer, Michal Greguss či Anton Ľudovít Munyay.

V tretej kapitole sa autorka venuje osudom gymnázia v rokoch 1850 – 1918 (*Prešovské kolegiálne vyššie gymnázium v rokoch 1850 – 1918*, Darina Vasil'ová, s. 117 – 263). Po revolučných udalostiach rokov 1848 – 1849 boli prijaté školské zákony, ktorým sa musela prispôbiť každá školská inštitúcia v Uhorsku. Aj kolégium muselo prejsť organizačnými zmenami v oblasti správy a riadenia kolégia, ale rovnako aj v obsahu a štruktúre štúdia.

Kapitola má rovnaké členenie ako druhá kapitola. V prvých častiach (s. 117 – 137) je čitateľovi priblížená správa kolégia a vyššieho gymnázia v rokoch 1850 – 1892, 1892 – 1913 a 1913 – 1918. Do roku 1892 bola správa organizovaná na základe dokumentu Vnútorne usporiadanie prešovského evanjelického kolégia z roku 1855. Od roku 1892 určovala charakteristické črty organizácie kolégia dohoda medzi dištriktom a kolégiom z predchádzajúceho roku. Posledné sledované obdobie sa riadilo dokumentom Organizačné a riadiace predpisy Prešovského kolégia Potiského dištriktu evanjelickej cirkvi a. v.

Zaujímavé fakty o štúdiu na gymnáziu, prijímaných študentoch, učebných plánoch či samotnej organizácii vyššieho gymnázia prináša druhá podkapitola (s. 138 – 157).

Študentskú záujmovú a spolkovú činnosť (s. 158 – 175), ktorá je spracovaná v tretej podkapitole, reprezentovala v druhej polovici 19. storočia pestrá skladba spolkov: Maďarská spoločnosť, Slovenská spoločnosť, Markovičov krúžok rýchlopisu, umelecké spolky boli zastúpené Hudobným krúžkom a Speváckym krúžkom kolegiálneho vyššieho gymnázia a rozvíjal sa aj športový život, ktorý bol organizovaný v Telovýchovnom spolku kolegiálneho vyššieho gymnázia.

V štvrtej podkapitole sú spracované formy pomoci a dobrodenia zo strany vedenia kolégia i samotného gymnázia pre študentov, súvisiace so školským životom na vyššom gymnáziu (s. 176 – 203) – ubytovacie a stravovacie pomery, knižnice a odborné kabíny, ale aj štipendijné donácie a základiny.

Nechýbajú podkapitoly venované významným študentom gymnázia (s. 204 – 242), piata podkapitola, a gymnaziálnym profesorom (s. 243 – 263), šiesta podkapitola. K tým prvým patrili budúci právnici, inžinieri, stredoškolskí aj vysokoškolskí učitelia, národno-osvetoví pracovníci, literáti, verejní činitelia, politici aj lekári. Môžeme uviesť mená ako Štefan Farbaky, Tomáš Vécsey, Július Lehotský, či Július Gretzmacher, Andrej Halaša, Jozef Hork, Žigmund Péchy, Arpád Kósch, Leopold Réthi, Pavol Kuzmík, alebo Pavol Peter Zoch, Kornel Milan Stodola, Dezider Kortvelyessy, Milan Ivanka, Ján Rummann, Ján Lajčiak, Eugen Barkány, Miloš Vančo, či Ivan Stodola. K najvýznamnejším a vo svojej dobe najväznejším členom profesorského zboru patrili Andrej Vandrák, Jozef Hörk, Gustáv Kordoš a Ján Gömöry. Pri prezentácii významných osobností z radov gymnaziálnych profesorov autorka kapitoly poukázala najmä na ich pedagogické, vedecké a spoločenské aktivity.

V závere publikácie nájdeme prehľadný zoznam prameňov a použitej literatúry. Vyzdvihnúť treba fakt, že autorky vychádzali najmä z primárnych archívnych zdrojov a zo sekundárnych zdrojov – najmä dobovej spisby gymnaziálnych profesorov. Zárukou kvality a vedeckej odbornosti monografie sú aj mená recenzentov – prof. PhDr. Petra Švorca, CSc., a doc. PhDr. Eduarda Lukáča, PhD.

Vedecká monografia *Z dejín prešovského kolegiálneho gymnázia (1804 – 1918)* vyšla v rámci grantového projektu VEGA 1/0122/10 Prešovské kolegiálne gymnázium v his-

torickom kontexte rokov 1804 – 1918 (história, osobnosti, konfesiónálny, spoločenský a kultúrny aspekt). Významným spôsobom obohatila dejiny školstva na Slovensku všeobecne, zvlášť vyššieho evanjelického školstva a je aj cenným príspevkom k regionálnym dejinám Prešova a východného Slovenska. Budúcemu čitateľovi približuje jednu z najvýznamnejších uhorských pedagogických inštitúcií, ktorá mala aj výrazný kultúrny, spoločenský a konfesiónálny význam.

Martin Klempay

WAGNER, J. Wilhelm. *Veľký ilustrovaný atlas Rakúsko-Uhorska. Habsburská ríša slovom, obrazom a na mapách*. Bratislava : Ikar. 2012. 159 s. ISBN 978-80551-2498-8

Spoznávanie špecifického fenoménu – habsburskej monarchie – znamená množstvo vynárajúcich sa otázok nielen v odborných kruhoch. Niekdajšia európska veľmoc bola domovom viacerých národov. K poznaniu jej osudov a života jej obyvateľov prispel aj renomovaný rakúsky autor Wilhelm J. Wagner osobitou knihou a zároveň atlasom.

Knihou o Rakúsko-Uhorsku, akási „*kronika zašlých čias*“, ako ju príhodne nazval Vladimír Segeš vo svojom krátkom komentári (s. 6), vypovedá o jednotlivých krajinách Rakúsko-Uhorska, za účelom ich predstavenia či pochopenia, aké boli a aké sú.

Atlas ponúka širokú škálu zrozumiteľnou a prehľadnou formou spracovaných poznatkov od mnohotvárností a krás života obyvateľov až po biedu a národné spory. Je venovaný jednej krajine v rozsahu a hĺbke, v akých Rakúsko-Uhorsko spracované nebolo.

Úvodná kapitola *Pohľad späť – Habsburská monarchia* je zhrnutím politického diania od roku 1804, od založenia Rakúskeho cisárstva ako dedičnej monarchie, po rakúsko-uhorské vyrovnanie, ktorým vzniká únia Rakúsko-Uhorsko. V rámci spomínanej kapitoly sa stretávame s Františkom II., s nepokojnými revolučnými rokmi 1848/49 či vojnou v Taliansku.

Nasledujúca kapitola *Habsburská monarchia* sa začína vyrovnaním s Uhorskom a pokračuje údajmi o teritoriálnom vymedzení, štátnych symboloch, národoch. Obohacujúce sú informácie hospodárskeho charakteru o poľnohospodárstve, lesnom hospodárstve, baníctve, priemysle, obchode. Autor pridáva aj poznatky z ďalších oblastí ako doprava, príroda, či špecifickejšie fakty o vtedajších cenách či mzdách (s. 56 – 58).

Pokračujúce kapitoly autor usporadúva na krajiny Predlitavska, Zalitavska a Bosnu a Hercegovinu. *Kráľovstvá a krajiny zastúpené v Ríšskej rade (Predlitavsko)* je názov nasledujúcej kapitoly, kde sa dozvedáme rozmanité informácie o Viedni ako hlavnom a sídelnom meste, o Rakúskom arcivojvodstve, Salzburskom vojvodstve, Tirolsku, Korutánsku, Štajersku a ďalších súčastiach krajiny. Nevynecháva v opisoch ani Halič, Sliezsko či České kráľovstvo.

Výrazne kratšia je časť *Kráľovstvá a krajiny zastúpené v Ríšskej rade (Zalitavsko)*, v ktorej je pozornosť upriamená na Uhorské kráľovstvo, Chorvátsko-slavónske kráľovstvo a Sedmohradské veľkokniežatstvo. Tak ako ostatné kapitoly, aj túto sprevádzajú doplnujúce obrázky s komentármi či mapy. Obohatením sú poznatky o Budapešti – metropole na Dunaji.

Poslednou je krátka kapitola *Spoločné ríšske krajiny – Bosna a Hercegovina*. Ukončujúce sú informácie o zániku celej monarchie až k roku 1918 s priloženou rozsiahlou mapou politicko-geografického priestoru monarchie po jej rozpade. V závere autor priložuje zoznam použitých prameňov, obrazové pramene a citáty.

Atlas Rakúsko-Uhorska svojím spracovaním a obsahom ponúka na jednom mieste ucelujúce poznatky o rozlohou veľkom, mnohonárodnostnom a nielen pre naše dejiny významnom štátnom útvere. Výzorovo príťažlivá je najmä vizuálna stránka publikácie s množstvom rôznorodých obrázkov, tabuliek, citácií dokumentov, grafov a hlavne máp, ktoré sú zároveň názorným príkladom a dokladom v texte predkladaných faktov. Prínosnosť predkladanej knihy spočíva v jej prehľadnosti, ľahkosti podania, zrozumiteľnosti textu i estetického spracovania počnúc obsahom a končiac obalom.

Viera Vallová

Vojtech Čelko: *Zo všetkých strán*. Edícia Zrkadlenie/Zrcadlení. Praha, Slovenský literárny klub v ČR 2011. 179 s. ISBN 9788087319017

Slovenský historik pôsobiaci v Prahe Vojtech Čelko prišiel na knižný trh začiatkom roka 2012 publikáciou svojich menších prác z rokov 1973 – 2010 pod názvom *Zo všetkých strán*. Autor sa venuje česko-slovenským vzťahom, osobnostiam českej a slovenskej kultúry. V roku 1969 absolvoval štúdium histórie a hindčiny na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe, v súvislosti s rozbiehajúcou normalizáciou si nemohol nájsť prácu, až nakoniec zakotvil v Mestskom múzeu v Rumburku, ktoré bolo pobočkou děčínskeho múzea. Ako sám niekoľkokrát spomínal, v Rumburku, ktorý sa nachádza v severných Čechách v Šluknovskom výbežku, viedol v rokoch 1973 – 1985 intelektuálnu guerillu s tamojším tajomníkom MsNV. Napriek tomu po návrate do Prahy v roku 1985

nezanevrel na kultúrnu a odbornú prácu. Pôbil ako riaditeľ Domu slovenskej kultúry v Prahe, neskôr pracoval v Ústave pro soudobé dějiny AV ČR v Prahe.

Vojtech Čelko, tajomník českej časti Česko-slovenskej komisie historikov, je stelesnením toho, čomu sa hovorí česko-slovenský kultúrny kontext. V anotovanej publikácii sa nachádzajú jeho články a štúdie s rôznou tematikou. Jednou z nich je slovenský demokratický exil po roku 1948. Autor približuje osudy Jozefa Lettricha, jeho tajomníka Mira Haviara, či historika Miroslava J. Ličku. Obsiahla časť publikácie je venovaná analýze prejavov Martina Rázusa a Ferdiša Jurigu v prvorepublikovom parlamente. Na ich základe Čelko vykresľuje ich politické záujmy a idey. Nejde tu pritom len úzke pro-

filij spomínaných osobností, ale aj o hlbší ponor do doby, ktorú Rázus či Juriga žili. Veľký priestor je venovaný osobnosti Milana Hodžu. Autor približuje zaujímavý Hodžov životopis od Ivana Thurzu pod názvom Slovenský Perikles. V súvislosti s vyhlásením autonómie v októbri 1938 spomínaný text už nevyšiel. Vojtech Čelko nezabúda ani na svojich učiteľov Viléma Prečana a Roberta Kvačka. Obaja ho výrazne ovplyvnili a je s nimi v pravidelnom kontakte dodnes. Aj v týchto príspevkoch je cenná výpoveď nielen o oboch popredných českých historikoch, ale aj o dobe, o jej peripetiách, zvratoch, paradoxoch – a o československej historiografii, jej silných i slabých miestach.

Cenné sú Čelkove príspevky zo života Slovákov žijúcich v Čechách, resp. najmä v Prahe, kde sa môže čitateľ dozvedieť o Klube slovenskej kultúry, Dome slovenskej kultúry, ich podujatiach, ale aj zákulisí ich fungovania. Vzhľadom na to, že práve k počiatkom týchto kultúrnych inštitúcií prípadný záujemca nenájde patričné množstvo pramenného materiálu, vzrastá význam Čelkových pamätí, a to i napriek tomu, že ide len o torzovité spomienky človeka, ktorý bol v epicentre aktivít oboch inštitúcií. Podobný význam majú aj spomienky na jeho rumburské pôsobenie, tie sú výpoveďou o zložitej dobe normalizácie v československej spoločnosti, či konkrétne na pôde neveľkého českého mestečka Rumburk.

Autor je vo svojom okolí známy svojimi kontaktmi s mnohými predstaviteľmi českej a slovenskej kultúry a politiky. Písal si napríklad so Zuzkou Zgurišskou, Jozefom Lettrichom, poznal sa s Jánom Ursínom ale aj s komunistickým predsedom československej vlády Viliamom Širokým. Príkladov by bolo možné uviesť viac. Anotovaná publikácia obsahuje spomienky, nekrológy a príležitostné texty k jubileám takýchto osobností. Ďalším pokračovaním knihy *Zo všetkých strán* by podľa môjho názoru mali byť pamäti Vojtecha Čelka. Isté úryvky sa však nachádzajú aj tu. Je z nich zrejmé rodinné zázemie, vzťah autora k predkom a ku tradíciám. Autor rovnako spomína na svoje pôsobenie v Klube slovenskej kultúry a v Dome slovenskej kultúry, ktorý v Prahe v roku 1985 pomáhal spoluzakladať. Išlo o jedno z najzaujímavejších období v jeho živote.

Význam práce Vojtecha Čelka spočíva v drobnej práci. Práve tieto slovenské „drobnice“ sú nepostrádateľné pre poznanie česko-slovenského kultúrneho kontextu a ich priblíženie verejnosti je dôležité. Lebo z týchto drobných osudov ľudí sa skladá mozaika českej a slovenskej kultúry.

Richard Pavlovič

Nadlak, – 200 rokov od polozenia základného
kameňa pre tamojší slovenský evanjelický kostol.
Foto Branislav Švore

KRONIKA

*Radnica v Arade, Rumunsko.
Foto Branislav Švorc*

Jeden deň vysokoškolákom na Inštitúte histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove

Prešov 26. január 2012

Lukáš RENDEK

Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity ako jedno z troch renomovaných vysokoškolských vedeckých pracovísk východného Slovenska, podnecujúce a prioritne rozvíjajúce odborný historický výskum na regionálnej, nadregionálnej, celoslovenskej, ako aj medzinárodnej úrovni, sa rozhodol dňa 26. januára 2012 sprístupniť svoje priestory pre všetkých, ktorí prejavili záujem bližšie spoznať univerzitu a aktivity pracoviska. Deň otvorených dverí Inštitútu histórie alebo podujatie pod názvom *Jeden deň vysokoškolákom*, zamerané na oboznámenie sa s vedeckovýskumnou, publikačnou a pracovnou činnosťou inštitútu a jeho členov, určené zvlášť pre študentov stredných škôl, najmä gymnázií, sa tak v jeden deň rozhodlo navštíviť viac ako dvesto budúcich vysokoškolákov z Popradu, Bardejova, Sniny, Lipian, Sabinova, Košíc a Prešova. Študenti najmä z gymnázií, medzi nimi i mnohí záujemcovia o budúce štúdium histórie, archívniectva a pomocných vied historických, religionistiky, ako aj učiteľstva akademických predmetov dejepis v kombináciách už od začiatku javili svoje nadšenie z ich prvej návštevy vysokej školy. Po krátkom uvítaní a oboznámení sa s priestormi fakulty o 9:00 hodine podujatie spoločne otvorili v dvoch plných prednáškových miestnostiach pani riaditeľka Inštitútu histórie *doc. PhDr. Eubica Harbulová, CSc.* a jej zástupkyňa pani *PhDr. Darina Vasil'ová, PhD.* Tie po krátkom predstavení jednotlivých pracovníkov inštitútu, ktorí sa už pripravovali na zaujímavé prednášky v rámci prednáškového cyklu podujatia, oboznámili študentov s krátkou históriou mesta Prešov, s jeho každoročne konanými kultúrnymi akciami, ktoré do mesta lákajú, najmä v letných mesiacoch, mnoho zahraničných turistov, ďalej voľnočasovými aktivitami v meste, športoviskami, kultúrnymi centrami, známymi historickými pamiatkami a podobne.

Následne nato sa už mali možnosť naši pozvaní hostia nerušene započúvať do predstavenia Prešovskej univerzity a jej fakúlt, ako aj jej celouniverzitných pracovísk v premietanej obrazovej prezentácii. Gro prezentácie spočívalo v samotnom predstavení inštitútu, jeho ponúkaných študijných programov a oboznámení sa s potrebnými podmienkami prijatia na ich štúdium. Nemenej dôležitou súčasťou bol aj prierez krátkym vznikom inštitútu, jeho súčasná organizačná štruktúra, teda rozdelenie na dnešných päť katedier – katedru archívniectva a pomocných vied historických, katedru najstarších dejín a dejín religii, katedru stredovekých a ranonovovekých dejín, katedru novovekých a najnovších všeobecných dejín a katedru novovekých a najnovších slovenských dejín, ako aj charakteristika profilu našich najlepších niekdajších zamestnancov, známych historikov. V tomto kontexte pani riaditeľka so zástupkyňou IH FF PU v Prešove poukázali a vyzdvihli aj v súčasnosti zvlášť dobre rozvinutú zahraničnú spoluprácu s viacerými inštitútmi historických vied v strednej Európe a tiež zapojenie inštitútu a jeho členov pri riešení a realizácii projektov agentúr VEGA, KEGA a APVV, ako aj v neposlednom rade pri Prešovskej univerzite novozriadené Centrum excelentnosti sociohistorického

a kultúrnohistorického výskumu, ktoré má pre nasledujúce roky zabezpečiť nadštandardné podmienky na výskum v oblasti historických vied.

Naši pozvaní gymnazisti určite zvlášť ocenili informácie o programe Erasmus. V tejto súvislosti im preto bolo zdôraznené, že počas štúdia sa im núka možnosť nahlásiť sa na študentské mobility a absolvovať v rámci zahraničných pobytov semester štúdia histórie na jednej zo zahraničných univerzít, s ktorou má Inštitút histórie a univerzita v rámci daného programu uzatvorené bilaterálne dohody. Zdôraznila sa najmä bohatosť skúseností, ktoré si študenti zapojení do programu zo štúdia na inej, zahraničnej vysokej škole alebo univerzite odnášajú, a ktoré im neraz zjednodušujú cestu pri hľadaní ich prvého zamestnania. Portfólio inštitútu, ako aj univerzity napokon zakončila prezentácia bohatej publikačnej činnosti zamestnancov inštitútu, kvality výučby, krátkej charakteristiky kľúčových disciplín v rámci študijných programov a podobne.

Po prezentácii a krátkej prestávke sa už slova ujali naši renomovaní historici, profesori, docenti a odborní asistenti. Pre veľký záujem program bežal paralelne v dvoch miestnostiach – učebniach a prednášky boli rozdelené do dvoch samostatných blokov. V prvom bloku prednášok si *prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.*, poslucháčov získal témou *Vznikla ČSR 28. októbra 1918?* V nej sa zamerával na dve kľúčové otázky, jednak, ktorý dátum môžeme skutočne považovať za vznik 1. ČSR na jednej strane, a na druhej, „aká bola predstava o usporiadaní nového štátu?“ Téma bola veľmi zaujímavá. Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., ktorého prioritou výskumu sú práve dejiny ČSR, v nej poukázal na kľúčové momenty, ktoré sprevádzali vznik nového štátu. Tiež zdôraznil, že budúci historik sa nemôže stotožňovať iba s prijímaním známych faktov, ale musí podnecovať stále nové a nové riešenia a nápady pri prehĺbení historického výskumu, aj toho známeho, resp. už ukončeného. Práve vo svojej prednáške tak hmatateľne upozornil na kontroverznosť, diferenciáciu historických názorov pri objektívnom poznávaní pravdivej historickej minulosti o vzniku ČSR. Gymnazisti tieto rady zvlášť ocenili potleskom. Pani *doc. PhDr. Libuša Franková, CSc.*, zase poukázala a zamerala sa na dôležité aspekty toho, čo vieme a nevieme o formovaní moderného slovenského národa v 19. storočí. Takisto si vedomosti študentov preverila, čo vyvolalo úsmev na tvárach viacerých študentov. Mnohí študenti sa však v následnej diskusii nenechali zahanbiť. Prvý blok prednášok napokon ukončil *doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc.* Ten v krátkosti priblížil život bežného Európana po priemyselnej revolúcii, proces industrializácie a vznik veľkých miest v Európe, ako ich poznáme dnes. Pre mladých študentov, zvlášť ženské publikum, bolo určite zaujímavé počuť a ako ináč dozvedieť sa niečo o im blízkej téme, napr. nových trendoch v spoločenskom odievaní po priemyselnej revolúcii, ktoré presahujú do súčasnosti a ovplyvnili aj dnešné módné trendy, pre mužské publikum zase poukázal na vznik nových športov – najmä anglického futbalu a ďalších. Po ukončení prvej série prednášok bolo gymnazistom ponúknuté obzrieť si priestory univerzity, zvlášť inštitútu, ale aj univerzitnú plaváreň, prípadne sa krátko občerstviť v bufete.

Následne už nasledoval druhý cyklus prednášok, ktorý začal *doc. PhDr. Marián Vizdal, CSc.*, s príspevkom *Záhady slovenského praveku*. Tu je potrebné zdôrazniť, že stredoškólakom vyzdvihol najmä unikátne objavy zo slovenských archeologických lokalít – nálezy a fragmenty keramiky veľmi rozšírenej bukovohorskej kultúry, ďalej najstaršieho stredo európskeho zlata z obdobia eneolitu nájdeného na území východného Slovenska či železnej čepele – najstaršieho známeho nálezu prítomnosti železa v Európe z lokality Gánovce. Svoju obrazovú prezentáciu doprevádzal sprievodným textom, čím

sa naši hostia zahĺbili viac do zákutí témy praveku. V poradí druhým, celkovo piatym prednášajúcim bol *prof. ThDr. Imrich Belejkanič, CSc.*, ktorý sa zameril na zvlášť rozporuplnú tému, ktorá otriasa aj súčasnou Európou – *Islam a Európa*. Napokon samotný záver prednáškového cyklu patril príslušníckam mladšej generácie historikov, *Mgr. Marcelle Domenovej, PhD.*, a *PhDr. Annamárii Kónyovej, PhD.* Mgr. Marcela Domenová, PhD., vedúca katedry archívniectva a pomocných vied historických, priblížila v prednáške *Ako trestali a súdili v stredovekom Prešove* súdnu prax prvej a druhej inštancie, doložené delikty a systém trestov – mučenie, popravy a iné rôzne formy stredovekej tortúry v stredovekom Prešove na základe zachovaných súdnych kníh a právnych zbierok *Summa Legum Raimudni*, *Tavernikálnej právnej zbierky* a *Verböczyho Tripartita*, čo študentov zvlášť zaujímal. Záver sa už niesol v prezentácii príspevku *V tieni osmanského polmesiaca* pani *PhDr. Annamárie Kónyovej, PhD.*, ktorá sa pozrela na kľúčové udalosti bitky pri Moháči, jej podrobnú chronológiu a jej dôsledky z nej plynúce pre Uhorsko.

Podujatie *Jeden deň vysokoškólakom* Inštitútu histórie, ktoré súbežne ukončili riaditeľka inštitútu doc. *PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc.* a jej zástupkyňa krátkym poďakovaním, prinieslo nečakaný úspech. Celkovo ho sprevádzala tvorivá a uvoľnená atmosféra. Študenti odchádzali povzbudení, mnohí z nich ešte aj po ukončení zavítali aj na piate poschodie, kde sídli Inštitút histórie, a obzreli si v pripravenej miestnosti publikácie zamestnancov inštitútu. Krátky rozhovor s účastníkmi po ukončení podujatia, ako aj cez prestávku zaznamenali *PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD.*, a *PhDr. Ferdinand Uličný*. Budúci vysokoškóláci v nich neskrývali radosť z budúceho štúdia na niektorej a snáď aj našej univerzite. Veríme, že budúci rok navštívi 2. ročník podujatia ešte väčší počet záujemcov a opäť raz mnohí z nich dostanú príležitosť stať sa aspoň na jeden deň poslucháčom histórie.

Kríza v politike – politika v kríze? Medzinárodná vedecká konferencia na Inštitúte politológie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove.

Prešov 15. – 16. február 2012

Ján MOJDIS

V rámci už 11. ročníka Prešovských politologických dní sa v dňoch 15. a 16. februára 2012 uskutočnila v priestoroch Prešovskej univerzity medzinárodná vedecká konferencia pod názvom *Kríza v politike – politika v kríze?* Účastníkmi tejto konferencie boli poprední odborníci zo Slovenska, Ruska, Českej republiky, Poľska, Ukrajiny, Srbska, ktorí predniesli referáty z oblasti politológie, filozofie, sociológie, histórie a ekonómie. Konferencia sa konala pod záštitou rektora Prešovskej univerzity v Prešove a primátora Prešova. Organizačne pripravil a zabezpečil priebeh konferencie Inštitút politológie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, ktorý pravidelne každoročne organizuje tieto podujatia a tohoročné podujatie bolo súčasťou už 11. ročníka Prešovských politologických dní.

Hlavné referáty predniesli *prof. PhDr. Jan Keller, CSc.*, z Katedry sociálnych vied Fakulty sociálnych štúdií Ostravskej univerzity v Ostravě, *prof. PhDr. Darina Malová, PhD.*,

Vystúpenie doc. Dr. Mgr. Tomáša Hauera (Katedra spoločenských vied VŠB TU Ostrava, za predsedníckym stolom: doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc., (Inštitút histórie FF PU v Prešove) a doc. PhDr. Nikolaj Demjančuk, CSc. (Katedra filozofie FF ZU v Plzni)

Vystúpenie doc. PhDr. Jána Mojdisa, CSc. na medzinárodnej vedeckej konferencii

CSc., s referátom, v ktorom sa zaoberal krízovými javmi v slovenskej politike na prelome 19. a 20. storočia. V príspevku sa sústredil na príčiny krízových javov v slovenskom národnom hnutí a na príklade Jána Lajčiaka predstavil, aké východiská z toho stavu sú možné a prospešné.

Jednotlivé vystúpenia v obidvoch sekciách z jednotlivých odborov spoločenských vied ukázali, že krízové javy v spoločnosti boli a budú sprevádzať ľudskú spoločnosť a dnes a aj v budúcnosti pôjde predovšetkým o to, ako dokáže na ňu reagovať civilizovaná spoločnosť a ako sa vie poučiť, prípadne nepoučiť z dejín.

Nakoľko vystúpenia jednotlivých referujúcich boli časovo limitované, bližšie poznatky o obsahu vystúpení jednotlivých referujúcich si budeme môcť prečítať v pripravovanom zborníku z tejto konferencie.

z Katedry politológie Filozofickej fakulty UK v Bratislave a *prof. PaedDr. Jaroslav Vencálek, CSc.*, z Inštitútu politológie FF PU v Prešove. Veľký záujem vyvolal predovšetkým referát prof. PhDr. Jana Kellera, CSc., ktorý na príklade sociologických výskumov v poslednom období poukázal na krízové javy v systéme riadenia modernej spoločnosti. Zdôraznil, že v dôsledku dopadu ekonomickej globalizácie mizne možnosť udržať sociálny štát. Prof. PhDr. Darina Malová, PhD., venovala svoju pozornosť skúmaniu podmienok vzniku spoločenských inovácií a aplikovala ich na riešenie problémov na Slovensku. Prof. PaedDr. Jaroslav Vencálek, CSc., sa sústredil na otázku globálnej tvorby zisku v rozvoji západnej civilizácie, ktorá sa postupne stala nadradenou silou voči princípom slobody a masovej demokracie.

Následne pokračovala konferencia vystúpeniami jednotlivých účastníkov v dvoch sekciách, ktoré boli zamerané na Fenomén krízy v politicko-filozofickej a politologickej reflexii a fenomén krízy v reflexii spoločenských vied. Z Inštitútu histórie FF PU v Prešove vystúpil na konferencii *doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc.*

Exkurzia študentov Inštitútu histórie FF PU v Prešove do Múzea SNP v Banskej Bystrici

Banská Bystrica 29. február 2012

Luciána HOPTOVÁ

Dňa 29. februára 2012 sa uskutočnila odborná exkurzia pre študentov Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove do Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici, ktorú organizačne zabezpečovala Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín. Študenti histórie, dejepisu a archívniatva sa zúčastnili na dokumentárnej výstave *Skrotenie „Tajfúna“ – Bitka o Moskvu 1941 – 1942*, ktorá sa konala pod záštitou Ministerstva kultúry Ruskej federácie a Centrálného múzea Veľkej vlasteneckej vojny 1941 – 1945 v Moskve. Na výstave bol predstavený rozsiahly materiál z múzejných fondov Centrálného múzea Veľkej vlasteneckej vojny v Moskve – fotografie, mapy, schémy, ktoré boli sprevádzané podrobným komentárom. Študenti Inštitútu histórie mali možnosť oboznámiť sa aj s fotokópiami známeho sovietského fotografa A. Šachteja, ktorý počas vojny pracoval ako zvláštny spravodajca novín

Študenti Inštitútu histórie FF PU v Prešove pred Múzeom SNP v Banskej Bystrici.

Foto Monika Pituchová

Frontovaja ilustracija. Fotografie A. Šachteja boli zverejňované aj v novinách Pravda a Krasnaja zvezda.

Bitka o Moskvu bola významnou bitkou na východnom fronte. Moskva ako hlavné mesto Sovietskeho zväzu bola od začiatku vojny Nemecka proti ZSSR jedným z hlavných cieľov nemeckej armády. Operácia na dobytie Moskvy, ktorá niesla názov Tajfún, počítala s rýchlym dobytím Moskvy. Avšak bitka o Moskvu priniesla zmenu vo Veľkej vlasteneckej vojne, ako aj v celej druhej svetovej vojne. V jej priebehu Červená armáda odrazila nemecký postup na Moskvu. 5. decembra 1941 bol zahájený rozhodujúci protiútok Červenej armády proti nemeckým vojskám. Nedobytím Moskvy sa rozplynul mýtus o neporaziteľnosti nemeckej armády a bol „pochovaný“ fašistický plán bleskovej vojny. Práve deň, kedy bol zahájený rozhodujúci útok Červenej armády, t. j. 5. december, sa v Ruskej federácii oslavuje ako Deň vojenskej slávy Ruska.

Súčasťou odbornej exkurzie, ktorú po pedagogickej stránke zabezpečovali *Mgr. Marcela Domenová, PhD.*, a *PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD.*, bola aj návšteva stálej expozície Múzea Slovenského národného povstania – *Slovensko v protifašistickom hnutí odporu Európy v rokoch 1939 – 1945*. Študentom boli priblížené politické, vojenské a spoločenské udalosti histórie Slovenska v kontexte s dejinami Európy v rokoch 1918 – 1948.

Po návšteve Múzea Slovenského národného povstania bol záver exkurzie venovaný poznávaniu pamiatok Banskej Bystrice, ktoré po odbornej stránke zabezpečili *Mgr. Marcela Domenová, PhD.*, a *PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD.*

Stála expozícia Múzea SNP – Slovensko v protifašistickom hnutí odporu Európy v rokoch 1939 – 1945. Foto Luciána Hoptová

Výstava Skrotenie „Tajfúna“ - Bitka o Moskvu 1941 – 1942. Foto Luciána Hoptová

**Nacionalizmus a národné identity v strednej Európe
v 19. a 20. storočí. Prednáška doc. PhDr. Rudolfa Chmela, DrSc.
pre študentov Inštitútu histórie a Inštitútu politológie
Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove.**

Prešov 5. marec 2012

Luciána HOPTOVÁ

Dňa 5. marca 2012 sa na pôde Rektorátu Prešovskej univerzity v Prešove uskutočnila odborná prednáška podpredsedu vlády Slovenskej republiky pre ľudské práva a národnostné menšiny doc. PhDr. Rudolfa Chmela, DrSc., s názvom *Nacionalizmus a národné identity v strednej Európe v 19. a 20. storočí*. Vystúpenie podpredsedu vlády sa uskutočnilo pod patronátom Inštitútu histórie a Inštitútu politológie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Odbornej prednášky sa zúčastnili interní doktorandi Inštitútu histórie a Inštitútu politológie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, študenti magisterského a bakalárskeho stupňa odboru histórie, učiteľstva akademických predmetov v kombinácii dejepis a politológie.

Doc. PhDr. Rudolf Chmel, DrSc., sa vo svojej prednáške venoval predovšetkým problematike vývoja nacionalizmu v posledných dvoch storočiach, nevyhol sa ani vývoju slovensko-maďarských vzťahov po ukončení prvej svetovej vojny, ako aj otázke postavenia prvého Slovenského štátu. Priestorovo bola prednáška ohraničená na štáty strednej Európy. Doc. PhDr. Rudolf Chmel, DrSc., svoju prednášku doplnil aj o svoje autentické poznatky z obdobia pôsobenia vo funkcii veľvyslanca ČSFR v Maďarsku.

Po prednáške nasledovala pútavá diskusia, do ktorej sa zapojili študenti histórie a politológie. Počas diskusie sa doc. PhDr. Rudolf Chmel, DrSc., nevyhol ani otázkam spätým s riešením rómskeho problému, ako aj otázkam dotýkajúcich sa aktuálneho vývoja slovensko-maďarských bilaterálnych vzťahov. Prednáška priniesla mnoho nových a zaujímavých informácií a taktiež aj sprehľadnenie už nadobudnutých poznatkov o tak citlivej téme, akou nacionalizmus bezpochyby je.

**Medzinárodná vedecká konferencia Mestá
v stredovýchodnej Európe (18. – 20. storočie) – Modernizačné
procesy miest na pozadí dejín**

Krakow 6. marec 2012

Ján DŽUJKO

Dňa 6. marca 2012 sa v Krakove uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia s názvom *Mestá v stredovýchodnej Európe (18. – 20. storočie) – Modernizačné procesy miest na pozadí dejín*. Toto stretnutie poľských a slovenských historikov organizačne

pripravil Inštitút histórie humanitnej fakulty Pedagogickej univerzity v Krakove. Podujatie sa konalo pod čestným patronátom Generálneho konzulátu Slovenskej republiky v Krakove a Slovenského inštitútu vo Varšave.

Konferenciu otvoril rektor Pedagogickej univerzity v Krakove *prof. dr. hab. Michal Śliwę*. Po ňom sa prítomným účastníkom prihovorili: dekan humanitnej fakulty Pedagogickej univerzity v Krakove *prof. Kazimierz Karolczak*, prorektor Prešovskej univerzity v Prešove *prof.*

PhDr. Peter Kónya, PhD., generálny konzul Slovenskej republiky v Poľsku *JuDr. Marek Lisánsky* a riaditeľka Slovenského inštitútu vo Varšave *PhDr. Helena Jacošová*. Tematicky bolo toto vedecké podujatie zamerané na mesto ako objekt výskumu a miesto modernizačných procesov v 18. – 20. storočí, s dôrazom na demografické i profesionálne premeny obyvateľstva, urbanizačný, hospodársky a kultúrno-edukačný rozvoj miest, mesto ako národnostnú a náboženskú mozaiku a napokon na historiografiu miest v stredovýchodnej Európe.

Samotné rokovanie konferencie prebehlo v dvoch blokoch. Dopoludňajší bol pod predsedníctvom prorektora Prešovskej univerzity v Prešove *prof. PhDr. Petra Kónyu, PhD.* Postupne v ňom vystúpili so svojimi referátmi: *prof. Jerzy Rajman (Sakrálny*

Na exkurzii v Solnej bani vo Vieličke

Z rokovania konferencie na pôde Pedagogickej univerzity v Krakove

priestor podkarpatského mesta), prof. Franciszek Leśniak (*Cezhraničné kontakty miest na oboch stranách západných Karpát v novoveku*), prof. PhDr. Peter Kónya, PhD. (*Hospodársky a spoločenský vývin mestečiek v Zemplínskej stolici v 18. – 19. storočí*), Mgr. Annamária Kónyová, PhD. (*Národnostný a náboženský vývin mestečiek v Zemplínskej stolici v 18. – 19. storočí*), Dr. Łukasz Tomasz Sroka (*Proces formovania sa mocenských elit v mestách Haliče v období autonómie na príklade Lvova a Krakova*), prof. Kazimierz Karolczak (*Od mestečka k mestu. Limanowa v procese civilizačných premien v 19. storočí*), PhDr. Martin Javor, PhD. (*Slobodomurári v mestskom prostredí Uhorska v 18. storočí*), PaedDr. Patrik Derfňák, PhD. (*Hospodárska situácia mesta Prešov na prelome 19. a 20. storočia*), Mgr. Konrad Meus (*Hospodárske elity v Haliči v 19. storočí a ich podiel na modernizačných procesoch haličských miest*) a doc. PhDr. Libuša Franková, CSc. (*Kultúrny život v meste Prešov v medzivojnovom období*). Po nich nasledovala diskusia, v rámci ktorej došlo k vzájomnej podnetnej výmene názorov k odprezentovaným témam, ktoré zaujali prítomných účastníkov. Poobede pokračovala konferencia v dvoch sekciách. V prvej, vedenej dekanom humanitnej fakulty prof. Kazimierzom Karolczakom, so svojimi príspevkami vystúpili: Dyr. Stanisław Dziedzic (*Poľská pamätnica. Pri základoch krakovského múzejníctva a národnej scény v dobe „slobodného mesta“ a autonómie Haliče*), PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. (*Prešov – centrum stredného školstva na Šariši (1919 – 1939)*), Dr. Marcin Gadocha (*Premeny vo fungovaní krakovského veľkopánskeho pivovaru v 18. storočí*), PhDr. Ján Džujko, PhD. (*Prešov – jedno z centier slovenského novinárstva v rokoch 1918 – 1939*) a Dr. Kamilla Follprecht (*Občania, spolužijúci a cudzinci – obyvatelia mesta Podgórze (1784 – 1915)*). V druhej, pod predsedníctvom Dr. Łukasza Tomasza Sroku predniesli svoje príspevky: PhDr. Peter Kovaľ, PhD. (*Prešov – sídlo gréckokatolíckeho biskupstva v rokoch 1918 – 1945*), Mgr. Iwona Kawalla (*Rozšírenie hraníc Krakova a spoločensko-hospodárske a urbanistické premeny v medzivojnovom období*), Dr. Mariusz Majewski (*Rozvoj zbrojárkeho priemyslu v medzivojnovovej Varšave*) a Dr. Agnieszka Chłosta-Sikorska (*Obnova vzdelania v Krakove po druhej svetovej vojne ako príklad zmeny životnej úrovne. Úvod do problematiky*). Po rokovaní v oboch sekciách nasledovala spoločná záverečná diskusia. Na záver sa účastníkmi podujatia postupne prihovarili dekan humanitnej fakulty prof. Kazimierz Karolczak, prorektor PU v Prešove prof. PhDr. Peter Kónya, PhD., riaditeľ Inštitútu histórie prof. dr. hab. Zdzisław Noga a riaditeľka Slovenského inštitútu vo Varšave PhDr. Helena Jacošová, ktorí pozitívne zhodnotili priebeh konferencie, ako aj prínos jednotlivých príspevkov, zaoberajúcich sa problematikou miest v stredovýchodnej Európe v 18. – 20. storočí. Zároveň vyjadrili presvedčenie, že práve uskutočnené vedecké podujatie nebude posledné, ale práve naopak, stane sa začiatkom vzájomnej spolupráce oboch historických pracovísk. Na záver informovali, že odprednášané príspevky budú v krátkej dobe publikované v pripravovanom čísle časopisu *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis*.

Nasledujúci deň 7. marca 2012 sa konala exkurzia do Soľnej bane vo Vieličke a po nej slávnostný obed pod záštitou rektora univerzity prof. dr. hab. Michała Śliwu. Bezproblémový priebeh konferencie zabezpečil Organizačný výbor pod predsedníctvom vedúceho Katedry dejín 19. storočia a súčasne dekana humanitnej fakulty prof. Kazimierza Karolczaka, ako aj jeho sekretariát tvorený Dr. Hubertom Chudziom, Dr. Łukaszom Tomaszom Srokom a Mgr. Konradom Meusom.

Maďarsko-slovenský workshop historikov a literárnych vedcov TERMINOLÓGIA A HISTÓRIA Ostrihom 19. marec 2012

Peter ŠVORC

Slovenské a maďarské dejiny patria až do roku 1918 k nerozlučiteľne spätým dejinám, keďže sa odohrávali na pôde jedného štátu – Uhorska, a ani po jeho rozpade nešlo o oddelené procesy, ba práve naopak, oba sa neustále ovplyvňovali a podmieňovali. Ich výklad v maďarskej a v slovenskej historickej vede bol vo veľkej miere odlišný, ba v niektorých momentoch aj protikladný. Ale neraz nedorozumenia medzi oboma historiografiami spôsobil odlišný výklad historických termínov, ktorými operovali slovenskí a maďarskí historici.

Diskusia k terminologickým otázkam. Vedie ju prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.

Jeden z krokov hľadania vzájomného porozumenia, hoci s akceptáciou odlišného výkladu zlomových momentov v slovensko-maďarských dejinách, je aj diskusia medzi slovenskými a maďarskými historikmi o spoločných dejinách a v ich rámci aj o ich terminologických otázkach.

Nadácia Sv. Vojtecha pre výskum strednej a východnej Európy so sídlom v Ostrihomy (Maďarsko) vyšla v roku 2011 s iniciatívou pripraviť niekoľko workshopov maďarských a slovenských historikov k terminologickým otázkam maďarských a slovenských dejín. V spolupráci s Historickou spoločnosťou kráľovského mesta Prešov a následne aj Inštitútom histórie FF PU v Prešove pripravila a realizovala dve stretnutia. Prvé sa uskutočnilo v Prešove 7. októbra 2011, kde si slovenskí a maďarskí historici ozrejmili niektoré metodologické otázky výberu a podoby spracovania zvolených historických pojmov.

Druhé stretnutie sa uskutočnilo v Ostrihomy 19. marca 2012 na pôde Nadácie sv. Vojtecha za finančnej podpory Open Society Foundation. Nadáciu reprezentovali *prof. PhDr. István Käfer, doc. PhDr. Ivan Halász, PhDr. Pál Illés a PhDr. Barna Ábrahám*. Slovenskú stranu *prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., doc. PhDr. Libuša Franková, CSc., PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD.* (Inštitút histórie FF PU v Prešove), *doc. PhDr. Peter*

Z diskusie k terminologickým otázkam. Zľava PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. a doc. PhDr. Libuša Franková, CSc.

členky Katedry histórie na Pedagogickej fakulte Komenského univerzity v Bratislave PhDr. Mária Tonková, CSc., a PhDr. Anna Bocková, PhD. Maďarskú stranu zastupovali aj pracovníci a študenti z Univerzity Pétera Pázmánya v Pilíšskej Čabe (Pázmány Péter Katolikus Egyetem).

Rokovanie slovenských a maďarských historikov bolo rozdelené do štyroch blokov:

1. *Koncepcia a pracovné metódy workshopu.*
2. *Sporné pojmy tzv. uhorského obdobia maďarsko-slovenskej histórie.*
3. *Dôležité pojmy maďarskej a slovenskej kultúry a histórie 19. a 20. storočia.*
4. *Spoločné alebo národne špecifické tradície a pojmy stredoeurópskych cirkevných dejín.*

V diskusii, ktorá sledovala obsahovú náplň jednotlivých hesiel, sa vykryštalizovala konečná podoba navrhnutých hesiel, ich interpretácia a následne aj spôsob ich zverejnenia. Slovenskí a maďarskí historici sa dohodli na ďalších stretnutiach, ktoré by mali doterajšie pojmové penzum rozšíriť o ďalšie odborné termíny.

*Diskusia pokračovala aj v neformálnej atmosfére.
Zľava prof. István Käfer, PhDr. Peter Macho, PhDr. Daniela Kodajová*

Prezentácia publikačnej činnosti členov Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove za rok 2011

Prešov 27. marec 2012

Mariana KOSMAČOVÁ

Každoročné organizovanie prezentácie publikačnej činnosti členov Inštitútu histórie (IH) sa už stáva tradíciou, ktorá neobišla pracovisko ani tento rok. Tretí ročník podujatia sa uskutočnil dňa 27. marca 2012 na pôde Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (FF PU) a tentokrát ju organizovali členovia Katedry archívnickva a pomocných vied historických (KAaPVH).

Účastníkov z radov členov IH, ako aj študentov privítala vedúca KAAaPVH Mgr. Marcela Domenová, PhD., a zároveň stručne predstavila publikačnú činnosť v roku 2011. Predmetom tohtoročnej prezentácie sa stali publikácie, ktoré boli vydané v roku 2011 v kategóriách monografie a zborníky. Následne odovzdala slovo internej doktorandke Mgr. Mariane Kosmačovej, ktorá podrobnejšie popísala výsledky zostavovateľskej činnosti členov IH, teda zborníky. Okrem jednotlivých editorov, nosných tém zborníkov, stručne vyzdvihla aj jednotlivé v nich zaradené štúdie od autorov, ktorí pôsobia na IH FF PU v Prešove. Išlo o nasledovné tituly: *Kresťanská kultúra a jej miesto v dejinách východného Slovenska*. Ed. Marcela Domenová. Prešov : Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2011. 200 s. ISBN 978-80-85734-90-4; *Kresťanstvo v dejinách Zemplína. Zborník z rovnomennej vedeckej konferencie konanej 17. – 18. septembra 2010 v Michalovciach*. Zost. Ján Adam, Martin Molnár, Matej Starják. Michalovce : Zemplínske múzeum v Michalovciach; IH FF PU v Prešove. 372 s. ISBN 978-80-970812-0-1; *Leonard Stöckel a reformácia v strednej Európe*. Zost. Peter Kónya. Prešov : Biskupský úrad VD ECAV; Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2011. 262 s. ISBN 978-80-555-0315-8; *Prešovské kolegiálne gymnázium v historickom kontexte rokov 1804 – 1918 (história, osobnosti, konfesijný, spoločenský a kultúrny aspekt) I., II. Prešover kollegiales Gymnasium im historischen Kontext der Jahre 1804 – 1918 (Geschichte, Persönlichkeiten, konfessioneller, gesellschaftlicher und kultureller Aspekt) I., II.* Ed. Darina Vasilová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2010; 2011. ISBN 978-80-7165-8. Oba zväzky posledne uvedeného zborníka vyšli v plnej verzii na dvoch CD-ROMoch, pričom abstrakty k štúdiám v printovej verzii. V piatich zborníkoch dominovali najmä témy dejín kresťanstva, kresťanskej kultúry, ale aj dejín prešovského či východoslovenského školstva.

Následne prevzal moderovanie PhDr. Ferdinand Uličný a uviedol štyri monografické práce viažuce sa k roku 2011, ako aj ich autorov – členov IH FF PU v Prešove. Jednotlivým autorom bol ponechaný priestor na predstavenie knižných titulov. Po ich vystúpení prebiehala diskusia, do ktorej sa zapojili mnohí zo zúčastnených. Medzi monografické práce boli zaradené: JAVOR, Martin. *Svobodné zednářství 18. století v českých zemích a v Uhrách*. Brno : Krasoumná jednota v Horoměřicích, 2011. 178 s. ISBN 978-80-904510-3-2; KÓNYA, Peter a kol. *Konfesionalizácia na Slovensku v 16. – 18. storočí*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2010. 232 s. ISBN 978-80-555-0288-5; PEKÁR, Martin a kol.: *Ethnic minorities in Slovakia in the years 1918 –*

1945. *A survey*. Prešov : Universum, 2011. 195 s. ISBN 978-80-555-0442-1; VASILEOVÁ, Darina – FRANKOVÁ, Libuša: *Z dejín prešovského kolegiálneho gymnázia (1804 – 1918)*. Prešov : UNIVERSUM-EU, 2011. 286 s. ISBN 978-80-555-0466-7. Tematicky sú monografie pomerne pestré, popri nosných témach vedeckovýskumnej činnosti IH, ako sú dejiny kresťanských cirkví a dejiny prešovského školstva, bola pozornosť venovaná aj málo prebádanej problematike v slovenskej historiografii, a to dejinám slobodomurárskeho hnutia v strednej Európe, komplexne zhrnutá bola tiež problematika národnostných menšín v rokoch 1918 – 1945 na Slovensku. Zdôrazniť treba fakt, že dve monografie vyšli v cudzojazyčných prekladoch, vďaka čomu približujú slovenský vedecký historický výskum aj zahraničným kolegom. Napokon je veľmi potešiteľné, že na tvorbe zostavovateľských i monografických prác sa zúčastňujú všetci členovia inštitútu, a to organizátorsky, autorsky a recenzentsky, a aktívne sú zapájaní aj doktorandi.

Prezentácia publikačnej činnosti sa vydarila, prebiehala v priateľskej a uvoľnenej atmosfére, no zároveň bola aj miestom na zamyslenie sa nad významom publikačnej činnosti, ktorá je hlavným obrazom o vedeckovýskumnej činnosti akademických pracovníkov. Veríme, že sa tvorivá činnosť členov IH FF PU v Prešove bude rozvíjať aj naďalej a ešte s väčšou intenzitou a jej výsledky budú prezentované aj o rok na pôde Prešovskej univerzity v Prešove.

**XX Ogólnopolski zjazd historyków studentów
(konferencja studencko-doktorancka)/
XX celopolský zjazd historikov študentov
(konferencia študentsko-doktorandská)**

Katowice 11. – 14. apríl 2012

Monika BIZOŇOVÁ

V dňoch 11. – 14. apríla 2012 sa na pôde Sliezskej univerzity v Katowiciach konala konferencia s názvom *XX Ogólnopolski zjazd historyków studentów (konferencja studencko-doktorancka) – XX celopolský zjazd historikov študentov (konferencia študentsko-doktorandská)*. Už dvadsať rokov je toto podujatie najväčším podujatím venovaným študentom histórie na území Poľska. Jeho cieľom je integrácia mladých študentov histórie a ich participácia na niekoľkých spoločných témach a zároveň tak aj výmena skúseností pri ich vlastnom výskume. Z tohto dôvodu je táto konferencia každoročne konaná na inej univerzite, aby jej účastníci spoznali mikrohistóriu regiónu vybranej univerzity.

Tohto roku bolo po prvýkrát toto podujatie konané na pôde Sliezskej univerzity, čím malo byť poukázané na potenciál historického a kultúrneho dedičstva regiónu Sliezska, ktorý leží v centre Európy a ktorý bol územím, na ktorom sa pretínali obchodné cesty medzi západom a východom, no taktiež aj severom a juhom a zároveň tento región bol významným priemyselným strediskom. Aj z tohto dôvodu po prvýkrát v histórii tohto zjazdu bol zaradený panel prednášok s názvom *Dedičstvo strednej Európy*.

Konferencia bola slávnostne otvorená dňa 11. apríla 2012 v sále Sliezskeho snemu v Katowiciach. V dňoch 12. a 13. apríla sa konalo rokovanie v niekoľkých tematických

Otvorenie medzinárodnej konferencie v Katowiciach. Foto Monika Bizoňová

paneloch a dňa 14. apríla sa konali exkurzie do blízkeho okolia s cieľom bližšie spoznať históriu daného regiónu.

Na tejto konferencii sa zúčastnilo celkovo 345 prednášajúcich z územia Poľska, Nemecka, Česka, Slovenska, Ukrajiny, Litvy a Bieloruska. Organizátori konferencie vytvorili až 24 tematických panelov, v ktorých boli prezentované jednotlivé referáty:

1. Prehistória poľských krajín a archeológia
2. Staroveké dejiny sveta a kultúra
3. Stredoveké dejiny Poľska
4. Svetové stredoveké dejiny
5. Kultúra a náboženstvo v stredoveku
6. Novoveké dejiny Poľska (16. – 18. storočie)
7. Svetové novoveké dejiny (16. – 18. storočie)
8. Kultúra a náboženstvo v novoveku (16. – 18. storočie)
9. Dejiny poľských krajín a Poliakov v 19. storočí
10. Európa a svet v 19. storočí
11. Dejiny kultúry, spoločnosti a vzdelania v 19. storočí
12. Poľsko v medzivojnovom období (1918 – 1939)
13. Svetové dejiny (1918 – 1939)
14. Dejiny druhej svetovej vojny
15. Dejiny komunistického Poľska (1944 – 1989)
16. Dejiny Poľska po roku 1989

17. Novodobé svetové dejiny po roku 1945
18. Dejiny kultúry a ideológie v 20. storočí
19. Dejiny Sliezska
20. Mikrohistória a regionálny výskum
21. Vojenské dejiny
22. Archivistika
23. Metodológia dejín a pomocné vedy historické
24. Dedičstvo strednej Európy

Z územia Slovenska sa konferencie zúčastnilo celkovo päť prednášajúcich a svoje zastúpenie mal v dvoch účastníčkach aj Inštitút histórie Prešovskej univerzity v Prešove, ktoré svoje príspevky odprezentovali v paneli *Dedičstvo strednej Európy*.

Prvou z prednášajúcich bola *Mgr. Monika Bizoňová* s príspevkom *Canonical visitations of region Spiš and their use*

in examining of the confessional structure of its population, teda *Kanonické vizitácie regiónu Spiš a ich využitie pri skúmaní konfesionalnej štruktúry jeho obyvateľstva*, v ktorom poukázala na to, že kanonické vizitácie nie sú len jedným z najstarších archívnych prameňov, ale sú aj prameňom s veľmi veľkou historicko-poznávacou hodnotou. Prednášajúca vo svojom referáte postupne predstavila poslucháčom šesť kanonických vizitácií Spišského prepoštstva z obdobia 17. a prvej polovice 18. storočia, ich charakteristiku a dôležitosť pri výskume konfesionalnej štruktúry obyvateľstva Spiša. Zároveň predložila výsledky svojho výskumu.

Druhou prednášajúcou z pôdy Inštitútu histórie Prešovskej univerzity bola *Mgr. et Mgr. Luciána Hoptová* so svojím príspevkom *Development of Belarus in years 1917 – 1918 (Vývoj Bieloruska v rokoch 1917 – 1918)*, v ktorom predstavila celkovú situáciu po páde romanovovskej dynastie v roku 1917 a následnú situáciu na území Bieloruska, kde vzniklo niekoľko organizácií s národným charakterom, ktoré mali ovplyvniť budúcnosť nového štátu. Táto prednáška bola venovaná viacerým kľúčovým momentom, ktoré viedli ku vzniku nového štátu, jeho vnútropolitickému vývoju v rokoch 1917 – 1918, ale aj emigrácii jeho obyvateľstva.

Výsledkom tejto konferencie by mal byť zborník vybraných referátov, ktorý vyjde v októbri tohto roku.

Účastníčky medzinárodnej konferencie v Katowiciach
Mgr. et Mgr. Luciána Hoptová a Mgr. Monika Bizoňová.

Foto Archív Moniky Bizoňovej

**ERASMUS mobility na Inštitúte histórie Filozofickej fakulty
Prešovskej univerzity v Prešove.
Prednášky PhDr. Milana Svobodu, PhD.,
z Katedry histórie Přírodovědně-humanitní a pedagogické f
akulty Technické univerzity v Liberci**

Prešov 16. – 19. apríl 2012

Tibor DOHNANEC

V apríli 2012 navštívil Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove PhDr. Milan Svoboda, PhD., v rámci pravidelných učiteľských mobilit programu ERASMUS, konaných na našom pracovisku. PhDr. Milan Svoboda, PhD., pôsobí na Katedre histórie Přírodovědně-humanitní a pedagogické fakulty Technické univerzity v Liberci. Vo svojej výskumnej činnosti sa zaoberá regionálnymi dejinami a historiografiou, ďalej šľachtou, exilom a tiež ranonovovekými cirkevnými a kultúrnymi dejinami. PhDr. Milan Svoboda, PhD., bol v poradí štvrtým historikom pôsobiacim na Technickej univerzite v Liberci, ktorý navštívil naše pracovisko, keď predtým absolvovali prednáškové pobyty v Prešove aj PhDr. Miloslava Melanová, Mgr. Kateřina Lozoviuková, PhD., a PhDr. Jaroslav Pažout, PhD.

PhDr. Milan Svoboda, PhD., počas prednášky.

Foto Tibor Dohnanec

Počas prešovského pobytu prezentoval PhDr. Milan Svoboda, PhD., tri prednášky. Prvá prednáška mala názov *Tisícročný fenomén cirkevnej architektúry v Európe – kaplnky Božieho hrobu*. Prezentácia – bohatá na obrazový materiál – bola rozdelená na dve časti; na všeobecnú a špeciálnu časť. V rámci prvej časti najprv predstavil PhDr. Milan Svoboda, PhD., čo je vlastne Boží hrob a aká tradícia sa k nemu viaže. Vyzdvihol, že počiatky Božieho hrobu siahajú do 4. storočia, keď bol v Jeruzaleme znovu objavený, a je to miesto, kde na niekoľko dní spočinulo telo umučeného Krista pred jeho zmŕtvychvstaním a práve na Ježišovu pamiatku bola nad skalným hrobom vybudovaná kaplnka a nad ňou chrám Božieho hrobu. Ďalej

Účastníci prednášky PhDr. Milana Svobodu, PhD. Foto Tibor Dohnanec

sa prednášajúci venoval napodobeniam Božieho hrobu v Európe a príčinám ich vzniku. Kresťanskí pútnici prichádzali do Večného mesta z Európy, aby si pripomenuli Kristovu obeť a uctili jeho pamiatku. Zároveň sa snažili zaznamenať si vzhľad chrámu. Po návrate domov dali vo svojej vlasti vybudovať kópie Božieho hrobu, avšak rozmery pôvodnej stavby, ba niekedy ani pôdorys nezodpovedali originálu, podoba sa menila aj pod vplyvom vývoja stavebných slohov. Ako PhDr. Milan Svoboda, PhD., prezradil, v strednej Európe sa zachovalo približne 160 napodobení Svätého hrobu, z čoho na území dnešných Čiech je 24 kusov, najviac z 18. storočia. Ako dôvody postavenia napodobení uviedol vzdialenosť Svätej zeme od Európy a náročné cestovanie – fyzicky aj finančne, okrem toho postavením kópií mohli aj najchudobnejší vidieť vo vlasti miesto uloženia a vzkriesenia Krista. Prednášajúci potom predstavil české pramene o Božom hrobe a venoval sa kaplnkám Božieho hrobu v Čechách. V druhej – špeciálnej – časti sa PhDr. Milan Svoboda, PhD., zameril na kaplnku Božieho hrobu v Liberci a jej výnimočnosť, pričom spomenul, že predlohou pre libereckú kaplnku bol Boží hrob v lužickom Zgorzelci (česky Zhořelec, nemecky Görlitz). Túto kópiu dal postaviť obchodník so súknom Andreas Josef Wondrak v roku 1772, pričom dôvodom stavby mohlo byť rozšírenie zbožnosti v meste a oslava Boha, alebo možno pranie, aby ustal hladomor a choroby v rokoch 1771 – 72. Stavba dokončená v júli 1772 bola vysvätená v tom istom roku a bol vydaný aj popis tejto kópie Božieho hrobu, dochoval sa dokonca aj jeden plán stavby z roku 1772. Kaplnka Božieho hrobu bola v 19. storočí presunutá ku kostolu Nájdenia sv. Kríža, na bývalý cintorín. Vďaka tomuto presunu v súčasnosti netrpí dôsledkami mestskej premávky, avšak, ako podotkol prednášajúci, jej význam pre dejiny Liberca nie je v meste dostatočne docenený. Na konci tejto prednášky bol predstavený aj *Studentský projekt Boží hrob v Liberci 1772*, ktorého cieľom bola kritická edícia nemeck-

kého popisu libereckej stavby, preklad textu do češtiny a historický komentár vo forme štúdie. Na projekte sa podieľalo štrnásť študentov, odborným garantom bol pán PhDr. Milan Svoboda, PhD.

Druhá prednáška mala názov *Klamársky S. C. M. historiographus. Falšovanie histórie Čiech, Moravy, Lužic a Sliezska: Dielo humanistického učenca Abrahama Hosemanna (1561 – 1617) z hornej Lužice na prelome 16. a 17. storočia* a bola určená pre interných doktorandov Inštitútu histórie. Prednáška bola rozdelená do šiestich častí; najprv bolo predstavené to, ako vnímal Hosemann sám seba a ako bol charakterizovaný v historiografii 17. – 20. storočia. Abraham Hosemann študoval v Jene, neskôr sa stal pážaťom miestneho šľachtica, tak sa dostal aj do Erfurtu, kde sa v službách opáta naučil po latinsky. Ďalšie štúdiá absolvoval až po smrti otca – ktorý si želal, aby syn pokračoval v obuvníckom remesle. Po ukončení štúdií pôsobil ako literát a básnik, ale písal aj historické spisy a stal sa cisárskym historiografom. Tematicky sa venoval viacerým odborom, napríklad teológii, medicíne, genealógii, ale aj mestským dejinám. Zvlášť v tom poslednom odbore bol veľmi aktívny, keď sliezskym, moravským a českým mestám rozosiela listy, v ktorých ponúkal svoje služby, t. j. napísanie dejín miest, pričom zdôrazňoval svoje vysoké odborné kvality. Jeho diela však boli prevažne kompilátmi, často napríklad opisoval jednotlivé časti z iných prameňov, alebo sa odvolával na neexistujúce pramene od neexistujúcich autorov, resp. na diela, ktoré podľa citácie nie je možné priradiť k uvedenému autorovi. Na druhej strane ale nenapísal nič také, čo sa nemohlo stať, napríklad nikdy nepísal o zázrakoch. Jeho dielo je aj napriek uvedeným faktom rozsiahle; napísal trinásť kroník sliezskych miest, a ďalšie dve kroniky pre mestá Habelschwerdt (dnes Bystrzyca Kłodzka, Poľsko) a Jihlavu. Mal aj ďalšie ponuky na napísanie mestských kroník pre Žitavu, Zgorzelec, Liberec, Frýdlant, ale aj pre Mníchov. Okrem týchto kroník napísal aj dejiny šľachtických rodov von Hoberg, von Gersdorf, von Reichel atď., ale ako sme už hovorili, jeho diela nie sú vierohodné. Na mieste je teda otázka Ernesta Bednara, Hosemannovho kritika: „Je niečo od Hosemanna vôbec pravdivé?“

Tretia prednáška PhDr. Milana Svobodu, PhD., mala názov *Reprezentácia šľachty obrazom. Renesančné fasády so sgrafitovou výzdobou v ČR. Sonda: Zámok Frýdlant v Čechách*. Aj k poslednej prednáške mal prednášajúci pripravenú prezentáciu bohatú na obrazový materiál, ktorá výrazne napomohla k lepšiemu pochopeniu témy. V prvej časti prednášky totiž autor predstavil hneď niekoľko budov so sgrafitovou výzdobou, či už v exteriéri, alebo interiéri. Sgrafito je grafická umelecká technika, pri ktorej dielo vzniká vyškrabávaním do viacvrstvovej hladenej omietky. Odškrabaním vrchnej omietky sa odkrýva spodná vrstva, čím sa vytvára motív. V prezentácii boli predstavené viaceré pražské budovy, ako napríklad Dům U Minuty, ktorý je zdobený sgrafitovými portrétmi francúzskych panovníkov, alebo tiež Ungelt, a ďalšie budovy v rôznych kútoch Českej republiky, napríklad radnica v Plzni, bývalá lekáreň v Sušiciach, domy na námestí v Slavoniciach, meštianske domy v Telči, radnica v Mladej Boleslavi, domy na námestí v Kroměříži alebo Martinický palác v Prahe. V prvej časti predstavil PhDr. Milan Svoboda, PhD., aj aktuálny zborník zaoberajúci sa tematikou sgrafita; *Sgrafito 16. – 20. století : výzkum a restaurování*. Pardubice, 2009. Druhá časť tejto prednášky bola venovaná sonde na zámku vo Frýdlante.

PhDr. Milan Svoboda, PhD., z Liberca počas svojho pobytu v Prešove predstavil vyučujúcim a študentom tri veľmi zaujímavé témy z českého prostredia, ktoré boli pre poslucháčov určite prínosom.

Zasadnutie Česko-slovenskej/Slovensko-českej komisie historikov

Skalica 17. – 20. apríl 2012

Richard PAVLOVIČ

Česko-slovenská komisia historikov sa zišla v dňoch 17. – 20. apríla 2012 na svojom 36. zasadnutí v Skalici. Domáci organizátori – Záhorské múzeum v Skalici a Stredoeurópska vysoká škola v Skalici – vytvorili komisii dostatočné zázemie na všetky jej aktivity.

Prvý deň bol venovaný internému rokovaniu komisie, ktorému dominovala príprava zasadnutia a seminára v Uherskom Hradišti v októbri 2012.

18. apríla 2012 sa na pôde Stredoeurópskej vysokej školy v Skalici uskutočnil seminár *Viditeľná i skrytá... Česko(moravsko)-slovenská hranica v 20.*

storočí. Úvodné referáty predniesli PhDr. Nadežda Jurčišínová, PhD., a Mgr. Marek Junek, PhD. – Prejavy česko-slovenskej spolupráce na oboch stranách moravsko-slovenskej hranice do prvej svetovej vojny; Spolková činnosť a česko-slovenské vzťahy

Česko-slovenská komisia historikov pri románskom kostolíku v Kopčanoch. Foto P. Švorc

Pohľad na účastníkov konferencie. Foto P. Švorc

Moderátor prvého tematického bloku prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. a referujúca PhDr. Nadežda Jurčišínová, PhD.

ktoré predniesli RNDr. Tomáš Kostelecký, CSc., a PhDr. Vladimír Krivý, CSc., sa týkali volebných výsledkov na oboch stranách česko-slovenskej hranice v 20. storočí – *Volebné výsledky na moravskej strane moravsko-slovenského pomedzia; Od Kútov po Čadcu. Výsledky slovenských volieb od roku 1929*. Záverečné dva referáty sa na problém pozreli z etnologického hľadiska. PhDr. Jana Pospíšilová hovorila o *Pribehoch z moravsko-slovenské hranice – výsledky etnologického výskumu na južnom Valašsku*. Priblížila konkrétne situácie, ktoré tamojšie obyvateľstvo muselo po roku 1993 riešiť. PhDr. Monika Vrzgulová, CSc., a PhDr. Katarína Popelková, CSc., predniesli referát *Sabotovci na pomedzí: faktory procesu štátnej a etnickej identifikácie obyvateľov územia na novej česko-slovenskej hranici po roku 1993*. Išlo o konkrétny problém malej skupiny obyvateľov, ktorí pri ceste do práce či k lekárovi boli konfrontovaní s prechodom novej hranice. V diskusii túto tému významne doplnil a vysvetlil Jan Rychlík.

Predstavitelia domácej Stredoeurópskej vysokej školy zorganizovali pre členov komisie slávnostnú večeru v Zlatníckej doline pri Skalici. 19. apríla sa členovia komisie zúčastnili exkurzie. Pod vedením Jana Rychlíka navštívili Holíč, Kostol sv. Margity Antiochijskej v Kopčanoch, archeologický areál v Mikulčiciach a prístav Skalica na Baťovom kanáli. Popoludní bola na internom rokovaní komisie dohodnutá podoba seminára v Uherskom Hradišti (17. októbra 2012) a navrhnutá téma na 38. zasadanie komisie v Košiciach (*Úloha regionálnych dejín v českej a slovenskej historiografii*, 17. apríl 2013). Doc. PhDr. Vladimír Goněk, DrSc., priniesol na zasadnutie komisie prvé výtlačky najnovšej Česko-slovenskej historickej ročenky 2011, ktorá sa tak dostáva k svojim stálym, ale i novým čitateľom. Posledná ročenka je tematicky venovaná problematike, ktorá odznela na konferencii v Komárne – *Mesto a región na novej hranici*, téme *Politické systémy stredoeurópskych štátov 1918 – 1938*, a tretí blok ročenky tvorí problematika, ktorá bola ústrednou témou pražského zasadnutia komisie – *Hospodársky nacionalizmus v strednej Európe v 20. storočí*.

na moravsko-slovenskom pomedzí v 20. storočí. Oba sa týkali vzájomných česko-slovenských vzťahov a spolkovej činnosti pred a po prvej svetovej vojne. Prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc., priblížil *Hraničný režim medzi Protektorátom Čechy a Morava a Slovenskom v rokoch 1939 – 1945*. Detailne v ňom priblížil nielen právne normy, obmedzujúce pohyb, cezhraničný pohyb osôb, ale priblížil aj jeho praktické fungovanie. Dva popoludňajšie referáty,

Doktorandská vedecká konferencia Promýšlet Evropu dvacátého stololetí: Evropa sjednocená/ rozdělená

Brno 19. apríl 2012

Luciána HOPTOVÁ

*Slávnostné otvorenie konferencie -
doc. PhDr. Vladimír Goněc, DrSc., Jean Monner Chair.
Foto Lenka Korytarová*

Dňa 19. apríla 2012 sa uskutočnil prvý ročník doktorandskej vedeckej konferencie v Brne. Konferencia *Promýšlet Evropu dvacátého stololetí: Evropa sjednocená/ rozdělená* bola zameraná predovšetkým na kontrast medzi konfliktom a spoluprácou. Organizátorom konferencie bol Historický ústav Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne. Ako uviedli organizátori konferencie: „Nielen vzájomná rivalita, ale aj kooperácia sú dva hlavné fenomény, ktoré výrazne formovali európske dejiny od konca 19. storočia až do súčasnosti.“

Konferencia bola určená doktorandom, ktorí sa vo svojom výskume zameriavajú na všeobecné dejiny v 20. storočí. Zámerom organizátorov konferencie bolo umožniť stretnutie mladých odborníkov, vytvoriť im priestor na prezentovanie výsledkov ich bádateľskej činnosti a nadviazanie kontaktov s referujúcimi z domácich, ako aj zahraničných univerzít.

*Účastníci konferencie Promýšlet Evropu dvacátého stololetí: Evropa sjednocená/rozdělená.
Foto Lenka Korytarová*

Mgr. et Mgr. Luciána Hoptová počas prezentácie príspevku. Foto Lenka Korytarová

torandi Českej republiky z Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity, Právnickej fakulty Masarykovej univerzity, Fakulty sociálnych štúdií Masarykovej univerzity, Západočeskej univerzity, Univerzity Karlovej, ako aj doktorandi Poľskej republiky z Krakowskej Akademie im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego a Uniwersytetu Opolski. Zastúpenie na konferencii mala aj Slovenská republika. *Mgr. et Mgr. Luciána Hoptová* z Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity vystúpila s referátom *Vyhlasenie nezávislej Bieloruskej národnej republiky v kontexte vnútropolitického vývoja (1917 – 1918)*. Luciána Hoptová vo svojom príspevku priblížila účastníkom konferencie formovanie prvého nezávislého štátu v novodobých bieloruských dejinách – Bieloruskej národnej republiky, ktorá sa stala synonymom bieloruskej štátnosti.

K pútavým referátom na konferencii patril referát *Mgr. Lenky Korytarovej* z Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity – *Pokusy o zajištění bezpečnosti meziválečné Evropy z pohledu Československa a Polska v letech 1924 – 1928*; *PhDr. Vladimíra Naxera* zo Západočeskej univerzity – *Rusko a prostor středovýchodní Evropy ve 20. století*, *Mgr. Terezy Dvořákovéj* z Fakulty sociálnych štúdií Masarykovej univerzity – *Papež Pius XII., navždy ten, který povolil Hitlerovi*, ako aj *Mgr. Jiřího Pokorného* z Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity – *Příčiny „krachu“ severské hospodářské spolupráce*.

Súčasťou konferencie bolo aj neformálne stretnutie referujúcich na spoločenskom večere, ktorý prebehol pod patronátom Masarykových historikov, ako aj prehliadka Brna, ktorá sa uskutočnila nasledujúci deň.

Celé podujatie sa uskutočnilo v priateľskej a podnetnej atmosfére, začo patrí poďakovanie celému organizačnému tímu konferencie.

Medzinárodné podujatie, ktoré sa konalo v Archíve VUT v Brne, slávnostne otvorili prof. Jiří Mališ, CSc., doc. PhDr. Vladimír Goněc, DrSc., Jean Monner Chair a doc. PhDr. Ladislav Hladký, CSc. Tematicky bola konferencia rozdelená do dvoch sekcií, ktoré sa zamerali na hlavné prúdy moderných dejín: medzinárodné a politické otázky, hospodárske dejiny a kultúrne dejiny.

Doktorandskej vedeckej konferencie sa zúčastnili dok-

Faleristika a heraldika očami súčasníka.

3. odborný seminár venovaný pomocným vedám historickým

Prešov 25. apríl 2012

Mariana KOSMAČOVÁ

Už v poradí tretí ročník cyklického odborného seminára k pomocným vedám historickým usporiadala Katedra archívnictva a pomocných vied historických (KAaPVH) Inštitútu histórie (IH) FF PU dňa 25. apríla 2012 a jeho ústrednou témou sa stala problematika faleristiky a heraldiky. Predsedníčkou organizačného výboru bola vedúca KAaPVH Mgr. Marcela Domenová, PhD. Na podujatie prijal pozvanie vzácny hosť, *PhDr. Igor Graus, PhD.*, historik, archivár z praxe, a vo faleristike na slovo vzatý odborník.

Faleristika ako veda o vyznamenaniach je pomerne málo známou pomocnou vedou historickou. Záujem o ňu prejavujú predovšetkým zberatelia, vedecký záujem je však mizivý. Aj preto treba vysoko oceniť prácu *PhDr. Igora Grausa, PhD.*, ktorý sa vo svojom výskume zaoberá nielen rozoznávaním a popisovaním jednotlivých faleristických pamiatok, ale vypracúva aj metodológiu samotnej faleristiky ako vedy, čím významne obohacuje slovenskú historiografiu v oblasti pomocných vied historických.

Téma prednášky *PhDr. Igora Grausa, PhD.*, s názvom *Základy faleristiky – Vznik a vývoj vyznamenaní* vystihovala obsah prezentovaného. V úvode popísal prednášajúci teoretickú stránku faleristiky, definoval jej obsah a poslanie, ozrejmil predmet skúmania. V tomto smere rozdelil vyznamenania na rady a dekorácie, pričom dekorácie ďalej rozčlenil na medaily, kríže a odznaky. Za základné znaky vyznamenaní označil vlastnosť byť vyznamenaním, náležitú fyzickú podobu, nositeľnosť a neprenosnosť. Podrob-

doc. PhDr. Lubica Harbul'ová, CSc. otvára podujatie. Zľava Mgr. Marcela Domenová, PhD., PhDr. Igor Graus, PhD. Foto UK PU

ne sa PhDr. Igor Graus, PhD., venoval tiež vývoju faleristického bádania od 16. storočia v Európe a v domácom prostredí. Publikum sa napríklad mohlo dozvedieť, že faleristika bola dlho súčasťou numizmatiky a oddeľovať sa začala až od 80. rokov 20. storočia. Pritom za najstaršiu faleristickú prácu v Uhorsku je považované dielo „*Conspectus equestrium...*“ od Jozefa Krstiteľa Pintera už z roku 1742.

PhDr. Igor Graus, PhD. počas prednášky. Foto UK PU

Ďalšia časť prednášky bola venovaná vzniku a vývoju vyznamenaní. Medzi hlavné organizácie, kde sa udeľovanie vyznamenaní najviac rozvinulo, patrili duchovné a neskôr laické rytierske rády, od ktorých potom prevzali vzor panovnícke dvory, ako aj pápežská kúria. Veľká časť vystúpenia spolu s bohatou obrazovou prezentáciou bola venovaná popísaniu vzniku rádov a radov v Európe a aj v zámorí. Medzi krajinami, kde sa udeľovanie vyznamenaní najviac rozšírilo, bolo Francúzsko, habsburská monarchia či Rusko. Naopak, negatívny vzťah voči tomu prejavovala šľachtická moc v Poľsku. V súčasnosti však tiež existujú krajiny, ako Švajčiarsko či USA, kde sú rady, považované za prejav nedemokratického správania, dokonca zakazané.

Prednáška PhDr. Igora Grausa, PhD., bola obsiahla, fundovaná a ujasnila študentom v publiku, najmä budúcim archivárom, mnohé otázky spojené s touto pomocnou vedou historickou. Nejasnosti si však ozrejmovali aj v následnej diskusii. Pre KAaPVH je potešiteľné, že sa tretí ročník podujatia vydaril, čo je povzbudením a aj výzvou pre zorganizovanie tematického odborného seminára aj v budúcom semestri.

Pohľad na účastníkov podujatia. Foto UK PU

8. študentská vedecká konferencia na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove

Prešov 26. apríl 2012

Lukáš RENDEK

Študentská vedecká konferencia patrí k tradičným podujatiam Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, ktorú už spravidla niekoľko rokov v letnom semestri príslušného akademického roka organizuje dekanát fakulty. Okrem toho, že študentom denného štúdia na jednotlivých stupňoch vysokoškolského štúdia (bakalárskom, magisterskom, doktorandskom) ponúka možnosť prezentovať výsledky svojich doterajších bádateľských aktivít, nezabúda ani na študentov Prešovskej univerzity – externistov, ktorým takisto primerane poskytuje a dáva priestor vedecky vystúpiť.

Vo štvrtok dňa 26. apríla 2012 sa na pôde fakulty uskutočnil už jej ôsmy ročník a Inštitút histórie Filozofickej fakulty so svojim početným zastúpením na ňom nemohol ani tento rok chýbať. Konferencia, ktorú otvoril dekan fakulty prof. PhDr. Vasil Gluchman, CSc., sa začala, ako sa na podujatie tohto typu patrí, prezentáciou účastníkov a krátkym príhovorom dekana. V ňom prof. Gluchman vyzdvihol okrem vysokého počtu prihlásených študentov tiež najmä zanietenosť a pracovitosť tejto mladej generácie našich budúcich vedcov – psychológov, jazykovedcov, kulturoológov, prekladateľov, pracovníkov médií, ako aj v neposlednom rade budúcich odborníkov na problematiku slovenských či svetových dejín. Prítomných účastníkov tiež vyzval, aby v začatej práci naďalej usilovne pokračovali a nenechali sa ničím odradiť ani znechutiť, pretože „dráha“ vedeckého pracovníka je hoci častokrát veľmi spletitá, náročná a obtiažna, kvalitná heuristika a poctivo vykonaný výskum, ktorý sa od moderného vedca vyžaduje, môže častokrát priniesť hodnotné, cenné a veľmi obohacujúce výsledky na poli bádania najrozličnejších skúmaných vedeckých tém.

Podujatie študentská vedecká konferencia, na ktoré sa prihlásilo dovedna 166 študentov, ktorí prezentovali svoje referáty podľa ich zaradenia do jednotlivých študijných odborov, v celkovo dvanástich príslušných sekciách, tak skutočne nasvedčovalo hore naznačeným úvodným slovám dekana, pretože v mnohých prípadoch účastníci priniesli vcelku zaujímavé podnety nielen na diskusiu, ale takisto formulovali viaceré hodnotné odborné závery k ďalšiemu výskumu nimi prednášaných tém.

Jednotliví referujúci prezentovali svoje príspevky oddelene v jednotlivých určených miestnostiach fakulty. Tretí najpočetnejší záujem, z hľadiska počtu prihlásených účastníkov, po sekcii politológie a sekcii filozofie a etiky javili študenti o sekcii histórie. Do nej sa prihlásilo celkovo 24 referujúcich. Vzhľadom na tento vysoký počet bola preto príslušná sekcia prerozdelená do dvoch oddelených komisií – komisie študentov histórie a jej príbuzných odborov a komisie doktorandov. Aj jednu, aj druhú komisiu a následné rokovanie v nich odborne usmerňovali členovia nášho inštitútu. Komisiu študentov histórie viedli PhDr. Peter Koval', PhD., PhDr. Ján Džujko, PhD., a PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD., a komisii doktorandov zase predsedali PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD., Mgr. Annamária Kónyová PhD., a Mgr. Ján Adam, PhD.

Na úvod celého rokovania v rámci jednotlivých sekcií histórie sa slova ujala pani riaditeľka inštitútu doc. PhDr. Ľubica Harbul'ová, CSc. Tá po krátkom privítaní účastní-

kov s neskrývanou radosťou ocenila nielen záujem študentov o študentskú konferenciu, čomu nasvedčoval aj ich prihlásený počet, ale aj ich snahu oboznámiť publikum s ich vedecko-výskumnými aktivitami na poli histórie, či už slovenskej, alebo tej svetovej. Taktiež študentov vrelo povzbudila k hojnej účasti aj na budúci rok. V tomto zmysle zároveň upozornila, že ich snaha a vedecký záujem o dejiny neostane bez odozvy a už teraz sa môžu tešiť na pripravované vydanie elektronického zborníka, ako aj printové vydanie zborníka abstraktov z jednotlivých odznených príspevkov. Napokon pani riaditeľka študentom zaželala tvorivú a uvoľnenú atmosféru počas referovania a zapriala im veľa úspechov v ich štúdiu. Následne už odovzdala slovo predsedom komisií, ktorí našich budúcich historikov vyzvali, aby sa odobrali do jednotlivých vyhradených miestností.

O 9:00 hodine sa tak začalo pre mnohých študentov histórie ich prvé odborné vedecké vystúpenie. Sekciu študentov histórie zastupovalo celkovo deväť študentov, ktorí prezentovali svoje príspevky v chronologickom poradí, podľa zaradenia témy do konkrétneho časového obdobia od najstarších pravekých dejín po najnovšie dejiny 20. storočia. Podobne tomu bolo aj v sekcii doktorandov študijného odboru histórie, kde prezentovali svoje doterajšie výskumy až pätnásť doktorandi.

Každý zo študentov mal vyhradený čas pätnástich minút, počas ktorých oboznámili publikum nielen s problematikou skúmanej témy a možnosťami jej ďalšieho historického výskumu, ale mnohí z nich skutočne ukázali aj svoju erudovanosť, odbornosť a rozhľad v nimi skúmaných témach. Možnosť vlastnej prezentácie či už formou referátu, alebo obrazovej, najčastejšie powerpointovej prezentácie, bol už ponechaný na slobode prednášajúceho. Mnohí z nich využili najmä obrazovú prezentáciu, čo počúvajúcich takpovediac „vtiaholo do deja.“ Po odznení jednotlivých referátov nasledovala krátka prestávka a diskusia, do ktorej sa zapojili viacerí poslucháči, ako z radov vyučujúcich, tak aj z radu návštevníkov, ktorí na prednášky zavítali či už zo záujmu, alebo zo zvedavosti.

Hoci na študentskej vedeckej konferencii v našej sekcii – sekcii histórie odznelo viacero zaujímavých referátov a postrehov, azda najviac svojimi prednáškami upúťali v rámci skupiny študentov histórie *Lucia Šteflová* s témou *Žena a jej miesto v starovekej čínskej rodine*, ako aj *Adrián Drobňák* s témou *Slovensko-poľské vzťahy na stránkach denníka Slovák v medzivojnovom období*. Za sekcii doktorandov to boli zase *Mgr. Tibor Dohnanec* s témou *Najvýznamnejšie bitky pri Komárne počas revolúcie 1848/49*, *PhDr. Martin Ďurišin* s témou zameranou na perzekúcie voči civilnému obyvateľstvu v Prešove a okolí v čase prítomnosti vojsk maďarskej Červenej armády v roku 1919, ako aj v neposlednom rade externý doktorand *Mgr. Viktor Šišin* sledujúci udalosti prvej križiackej výpravy, tak ako ich zaznamenala Anna Komnena, súčasníčka historických udalostí križiackeho ťaženia vo svojom diele *Alexiada* z roku 1148. O kvalite ostatných príspevkov však takisto nemôžeme pochybovať. Všetky priniesli skutočne závažné a zaujímavé závery referujúcich, v mnohých prípadoch doposiaľ objasnenie neznámych, resp. nových historických skutočností.

Záverom si dovoľíme konštatovať, že študentská vedecká konferencia tak ako po minulé roky, tak aj tento rok prekvapivo zaznamenala vysoký úspech a len potvrdila dávno známy fakt, že študenti histórie majú o ňu už tradične záujem. Zároveň poukázala na kvalitu odborných príspevkov v sekcii histórie. Ostáva sa nám preto už len skutočne tešiť, do akých „zákutí“, udalostí, javov minulosti nás zavedú naši študenti – historici v nasledujúcom akademickom roku na jej deviatom pokračovaní.

**Prezentácia kolektívnej monografie
Veľká doba a jej dôsledky. Prešov v 20. rokoch 20. storočia
v Knižnici P. O. Hviezdoslava v Prešove**

Prešov 3. máj 2012

Peter KOVAL

Prvý májový týždeň sa v priestoroch Centra regionálnych dokumentov Knižnice P. O. Hviezdoslava v Prešove uskutočnila prezentácia knihy *Veľká doba a jej dôsledky. Prešov v 20. rokoch 20. storočia*. Táto kolektívna monografia bola súčasťou výstupov riešenia grantovej úlohy VEGA, ktorú riešili v rokoch 2009 – 2011 siedmi členovia Inštitútu histórie FF PU v Prešove. Obsahovo je zameraná na viaceré oblasti spoločensko-politického či kultúrneho života mesta v prvom desaťročí po vzniku prvej Československej republiky.

Prezentácia monografie bola zorganizovaná Knižnicou P. O. Hviezdoslava v spolupráci s Inštitútom histórie FF PU v Prešove a Historickou spoločnosťou kráľovského mesta Prešov. Po krátkom privítaní riaditeľkou knižnice *Mgr. Martou Skalkovou* sa slova ujal *prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.*, predstaviac hlavný zámer zorganizovania takejto akcie. Išlo hlavne o prezentovanie výsledkov historického výskumu členov Inštitútu histórie zameraného na život mesta najprv pre užší okruh občanov zaujímavých sa o históriu. Tí následne môžu práve z takýchto publikácií čerpať mnohé informácie pre svoju vlastnú činnosť a ponúkať tak aj širšej verejnosti čo najviac najzaujímavejších poznatkov o histórii nášho mesta, a tým ju, veríme, aj viac spopularizovať a podnietiť ďalší záujem o historický výskum. Je teda potešiteľné, že prezentácie sa zúčastnili viaceré osobnosti venujúce sa novinárskej činnosti, kultúrnemu či spolkovému životu v meste.

Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., predstavuje novú knihu i autorský kolektív

Prítomní si mohli vypočúť úvodné slová o hlavnom zameraní obsahu knihy, kde každý autor v stručnosti predstavil svoju kapitolu: *Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.*, súvislosti štátneho prevratu v Prešove v roku 1918 a konsolidáciu politických pomerov po ňom, *PhDr. Martin Ďurišín* okolnosti vyhlásenia Slovenskej republiky rád v júni 1919, *PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD.*, vývoj školských pomerov, *doc. PhDr. Libuša Franková, CSc.*, spoločensko-kultúrny život v meste, *PhDr. Ján Džujko, PhD.*, slovenskú tlač vychádzajúcu v Prešove, *PhDr. Peter Koval', PhD.*, základnú orientáciu činnosti gréckokatolíckej cirkvi a vedenia prešovského biskupstva. Následne bol ponechaný priestor pre všetkých prítomných, ktorí ho aj patrične využili a svojimi otázkami výrazne obohatili vzniknutú diskusiu, ba čo viac, svojimi ďalšími pripomienkami a námetmi povzbudili autorov v pokračovaní svojho výskumu v danej problematike.

Akcie podobného druhu v prvom rade výrazne pomáhajú k propagácii činnosti vedeckých pracovísk, ktorá častokrát ostáva pred širšou verejnosťou skrytá, resp. ťažko postihnuteľná. V druhom rade vyvolávajú aj popularizáciu tejto činnosti a podnecujú vedeckých pracovníkov k ďalšiemu bádaniu a publikovaniu ich výsledkov.

Riaditeľka Krajskej knižnice PhDr. Marta Skalková otvára prezentáciu novej knihy o dejinách Prešova

PhDr. Martin Ďurišín hovorí o udalostiach Slovenskej republiky rád v júni 1919

Pohľad do auditoria

Evanjelická cirkev v živote dolnozemsých Slovákov. Medzinárodná vedecká konferencia.

Nadlak 19. máj 2012

Peter ŠVORC

Medzinárodnú vedeckú konferenciu *Evanjelická cirkev v živote dolnozemsých Slovákov* organizačne pripravil Evanjelický luteránsky cirkevný zbor Nadlak. Ide skôr o ojedinelú aktivitu cirkevných zborov, ktorá na Slovensku vlastne ani nemá obdobu. Pravda, v živote slovenskej diaspóry mimo svojej pôvodnej vlasti – Slovenska, sú aktivity našich krajanov postavené na iných základoch a realizujú sa v iných rovinách, ako je to v domácom prostredí, kde existujú špecializované inštitúcie a organizácie, ktorým, takpovediac, prislúcha organizovanie vedeckých podujatí. Mimo hraníc Slovenska ich zastupujú zväčša krajanské organizácie postavené spravidla na konfesionalnej báze.

V prípade slovenskej komunity v rumunskom meste Nadlak je to Evanjelický luteránsky cirkevný zbor, ktorý prevzal na seba úlohu organizátora krajanského slovenského života vo všetkých oblastiach národného života. Samozrejme, dejiny vlastnej komunity patria okrem slovenčiny medzi najdôležitejšie faktory stmelujúce slovenskú komunitu v západnej časti dnešného Rumunska. Poskytujú jej oporu v cudzom svete, zázemie pre udržanie si pôvodnej slovenskej národnej identity. Slovákom v Nadlaku sa to úspešne darí už viac ako dvesto rokov.

Nadlak je nevelké mestečko, ktoré podľa zverejnených štatistických údajov má niečo viac ako osemtisíc obyvateľov. Z nich sa viac ako polovica hlási k slovenskej národnosti, podľa miestnych Slovákov – dokonca viac ako šesťtisíc. V každom prípade ide o počet-

Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., hovorí o Jurajovi Janoškovi, prvom slovenskom evanjelickom biskupovi po vzniku ČSR. Foto Branislav Švorc

*Nadlacké slávnosti pokračovali aj v evanjelickom chráme
za účasti zástupcu Ministerstva kultúry SR JUDr. Jána Jurana. Foto Branislav Švorc*

nú komunitu so silnými kultúrnymi tradíciami i pomerne silným hospodárskym záze-
mím, ktoré jej umožnilo národne prežiť celé dve storočia v relatívne čisto maďarskom
prostredí (do roku 1918) a po pripojení Sedmohradska a Banátu k Rumunsku i v zmie-
šanom maďarsko-rumunskom prostredí. Nadlak sa stal centrom tamojších slovenských
komunit, ktoré sa utvorili v jeho blízkosti v 19. storočí a pretrvali až do súčasnosti.

Prvé zmienky o Nadlaku pochádzajú z roku 1313. Slováci tu však prišli až na prelo-
me 18. a 19. storočia zo Slovenského Komlóša a postupne z Dolnej zeme, z Oravy, Lip-
tova a Gemera. Konfesionálne prevládali evanjelici, ktorí v rámci svojho zboru patrili do
Békešského seniorátu s ďalšími sedemnástimi luteránskymi zbormi. Čo bolo podstatné,
že Slováci, ktorí sa usadili v Nadlaku, hneď od počiatku budovali základné školy pre
svoje deti a angažovali slovenských učiteľov, ktorí sa mali starať o vzdelanie mladej ge-
nerácie a jej výchovu v slovenskom národnom duchu. Už v roku 1803 začala v Nadlaku
fungovať slovenská evanjelická cirkevná škola, o čom píše aj evanjelický kňaz a jeden
z organizátorov vedeckej konferencie v Nadlaku Dušan Vanko vo svojej dizertačnej prá-
ci o dejinách dolnozemskej slovenskej evanjeliky. Nadlacký evanjelický slovenský
cirkevný zbor v 19. storočí postavil osem školských budov pre výchovu a vzdelávanie
svojich detí, čo sa pozitívne odrazilo v sile slovenského národného vedomia, ktoré nedo-
kázali zlomiť ani nové podmienky v Uhorsku po prijatí Apponyho školských zákonov
v roku 1907. Evanjelický zbor platil viacerých učiteľov z vlastných zdrojov a paradoxne,
po roku 1918, keď Nadlak pripadol Rumunsku, a to aj vďaka zaangažovanosti sloven-
ských Nadlačanov, dostali sa slovenské školy do väčších problémov, aké mali v Uhor-
sku. Socialistická éra tiež nepatrila k prajným pre udržanie slovenského národného
povedomia. No i napriek mnohým prekážkam, ktoré museli celé generácie slovenských
Nadlačanov prekonať, ostal Nadlak slovenským, resp. takmer slovenským mestom,

v ktorom sa aj súčasný primátor mesta, pôvodcom Rumun, musel naučiť po slovensky, ak chcel v meste obstať a kandidovať na túto funkciu.

V Nadlaku, pravdaže, nežijú len slovenskí evanjelici, ale aj slovenskí katolíci, ale slovenská luteránska komunita je početnejšia so silnými tradíciami. A práve táto skutočnosť prispela k zrodu myšlienky slávnostným spôsobom si pripomenúť výročia, ktoré rezonovali v živote slovenského obyvateľstva tohto mesta. Jedným z takýchto výročí bolo aj 200. výročie polozenia základného kameňa tamojšieho evanjelického kostola – veľkej a dominantnej stavby mesta.

Pri príležitosti tohto výročia Evanjelický luteránsky cirkevný zbor Nadlak pripravil medzinárodnú vedeckú konferenciu spojenú s oficiálnymi oslavami 200. výročia polozenia základného kameňa. Tie boli rozložené do troch dní – 18. až 20. mája 2012. Konferencia sa však konala 19. mája a účasť na nej prijali referenti z Rumunska, Maďarska, Srbska, Chorvátska a Slovenska.

Referáty boli vybrané tak, aby mapovali jednak miestne dejiny cirkevného zboru v Nadlaku od jeho vzniku až po súčasnosť (*Juraj Bálint: Ján Keblovský, Dušan Saják: Tajomstvo kameňa a hviezdy, Pavel Rozkoš: Vplyv biblickej češtiny na reč nadlacksých Slovákov, Pavel Baláž: Zvony, zvonári a zvonenie v Nadlaku, Ondrej Krupa: Prví Nadlačania v Čanádalberte – Kalvária prvého kňaza v Čanádalberte (podľa matrík a zápisnic ev. cirkvi), Kristína Kmeťová: Vplyv nadlacksých osobností na vývoj školstva a cirkvi v období 1919 – 1949, Juraj Dušan Vanko: Nadlacksý evanjelický kostol, Ján Kukučka: Evanjelickí farári v procese sťahovania Slovákov do Nadlaku*), a ďalšie, ktoré si všimli širší cirkevný i národný kontext dolnozemsých Slovákov (*Tünde Tušková: Transcius ako symbol a kultúrny kód dolnozemsých evanjelikov, Miroslav Kmeť: Cirkevnohistorické témy v slovenskej dolnozemskej historiografii, Bernadeta Ottmárová: Príspevok Michala Žilinského k dejinám protestantizmu v Uhorsku, Pavel Husárik: Zopár prvkov evanjelickej etiky v spisoch dolnozemsých slov. ev. a. v. kňazov, Ladislav Lenovský – Boris Michalik: Konfesionalita a identita dolnozemsých Slovákov, Iveta Šusteková: Súvislosti tradičnej výroby a cirkevného života v prostredí Dolnej zeme, Peter Švorc: Juraj Janoška – prvý slovenský evanjelický biskup na Slovensku po roku 1918, Peter Mičko: Kontakty evanjelickej cirkvi na Slovensku s cirkevnými zbormi na Dolnej zemi v období I. ČSR a I. SR, Jaroslav Čukan – Michal Kurpaš: Rola osobností v minoritnom kultúrnom systéme, Ján Jančovic: Slovenskí evanjelici v Novohradskej (maďarskej časti) a Peštianskej stolici v 18. a 19. storočí, Ján Chlebnický: „Boje cirkevno-politické”. Spoved’ a účtovanie exulanta E. J. Hrdličku*).

Mojmír Benža celkom na záver konferencie vystúpil s úvahou *Dozrel čas napísať dejiny slovenskej evanjelickej cirkvi v Rumunsku*, v ktorej nabádal najmä miestnych historikov považovať v čo najkratšom čase pripraviť syntetické dejiny evanjelickej cirkvi v Rumunsku.

Nasledujúceho dňa, 20. mája 2012, počas skutočne letnej horúcej nedele sa konali oficiálne oslavy 200. výročia polozenia základného kameňa kostola v samotnom evanjelickom kostole. Z oficiálnych hostí zo Slovenska môžeme uviesť aspoň biskupa Západného dištriktu Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku Milana Krivdu, generálneho dozorca Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku Ing. Pavla Delingu, CSc., a riaditeľa cirkevného odboru Ministerstva kultúry SR JUDr. Jána Jurana. Súčasťou osláv bolo odhalenie pamätníka, ktorý má pripomínať uvedené výročie. Jeho autorom je sochár Rudolf

Kočiš, pôvodom z Nadlaku. Pamätník znázorňuje stavbu kostola a súčasne hlavné dve posvätné knihy – Bibliu a Spevník.

Nadlacksí organizátori celého slávnostného podujatia, a osobitne vedeckej konferencie, ukázali vynikajúce organizačné schopnosti, ale aj obetavosť pre vec, čo bolo vidieť a cítiť na každom kroku. Obzvlášť veľkú starostlivosť venovali svojim hosťom, ale aj zámeru vydať z konferencie zborník príspevkov, ktoré tu odzneli.

Medzinárodná vedecká konferencia *Ženy a politika*

Praha 24. – 25. máj 2012

Ján MOJDIS

Vystúpenie doc. PhDr. Jána Mojdisa, CSc., na medzinárodnej vedeckej konferencii.

V dňoch 24. a 25. mája 2012, pri príležitosti 100. výročia zvolenia prvej ženy do českého zemského snemu, usporiadala Poslanecká snemovňa Parlamentu Českej republiky, Centrum stredo európskych štúdií (Spoločné pracovisko Masarykovho ústavu a Archívu AV ČR, v.v. i. a vysokej školy CEVRO Inštitút „o.p.s.“, Frauen- und Geschlechtergeschichte, Universität Wien a Bádateľský a nadačný fond Anna a Jaroslava Krejčíh v Prahe medzinárodnú konferenciu pod názvom *Ženy a politika*.

Rokovanie účastníkov medzinárodnej konferencie prebiehalo v priestoroch Poslaneckej snemovni Parlamentu Českej republiky. Konferenciu slávnostne otvorila predsedníčka Poslaneckej snemovne Parlamentu Českej republiky Miroslava Němcová, Antónia Doležalová z Centra stredo európskych štúdií a riaditeľ Masarykovho ústavu a Archívu AV ČR L. Velek. V pléne vystúpili historici z Českej republiky, Rakúska a Slovenska. V referátoch (22 referátov) sa jednotliví autori zaoberali jednak problematikou postavenie žien vo všeobecnej rovine v období začiatku 20. storočia, avšak väčšina referátov sa sústredila na osudy konkrétnych žien, ktoré sa venovali politickej činnosti v teritóriu strednej Európy. Inštitút histórie Prešovskej univerzity v Prešove reprezentoval na tejto konferencii *doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc.*, ktorý vystúpil s referátom na tému *H. Turcerová-Devečková – historička, prekladateľka a politička*. Jednotlivé vystúpenia účastníkov medzinárodnej konferencie budú publikované v roku 2013 v pripravovanej publikácii, ktorú vydá Frauen- und Geschlechtergeschichte, Universität Wien.

Die wissenschaftliche Erschließung der Karpaten (18. – 20. Jahrhundert)/Vedecké objavovanie Karpát (18. – 20. storočie). Medzinárodná konferencia.

Stará Lesná 8. – 9. jún 2012

Peter ŠVORC

V Rakúsku a Nemecku už od roku 1957 pracuje Komisia pre dejiny a kultúru Nemcov v juhovýchodnej Európe (Kommision zur Geschichte und Kultur der Deutschen in Südosteuropa). Združuje bádateľov, ktorí sa zaoberajú výskumom Nemcov a ich dejín v juhovýchodnej Európe, ale všima si aj širšie súvislosti. Jej sídlom sa stal Tübingen v Spolkovej republike Nemecko a predsedníctvo tejto komisie sa strieda medzi oboma zainteresovanými stranami. Od roku 2001 je predsedom Komisie prof. Dr. Harald Heppner, vedúci Ústavu dejín na Univerzite v Grazi.

Pre rok 2012 si Komisia naplánovala medzinárodnú vedeckú konferenciu s názvom *Vedecké objavovanie Karpát (18. – 20. storočie)*. Uskutočnila ju v priestoroch Slovenskej akadémie vied v Starej Lesnej, ktorá vystupovala cez Spoločenskovedný ústav SAV v Košiciach, ako spoluorganizátor konferencie.

Konferencia bola naplánovaná na tri rokovacie poldni a jej súčasťou sa stala aj exkurzia po vybraných mestách na Spiši. Jej účastníkmi boli historici, geografi, etnológovia, geológovia z Rakúska, Nemecka, Rumunska a Slovenska. Súčasťou tohto podujatia bol aj vedecký seminár pre študentov magisterského štúdia a doktorandov, zaoberajúcich sa problematikou Karpát, dejinami ich objavovania v najrozmanitejších oblastiach ľudského poznania, ako aj ich súčasnosti. Tých zastúpili referenti z Rakúska, USA a Slovenska. *Branislav Švorc* z Fakulty manažmentu Prešovskej univerzity predstavil Vysoké Tatry z hľadiska postupne sa rozvíjajúceho turistického ruchu v 20. storočí. *Mikuláš Jančura* z Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach sa zas zaoberal Vysokými Tatrami a počiatkami automobilizmu v 20. storočí v týchto slovenských veľhorách. Obaja tak prezentovali svoje dizertačné projekty, na ktorých aktuálne pracujú.

Samotná konferencia sa začala 8. júna 2012 (piatok). *Prof. Dr. Harald Heppner* v krátkom úvode predstavil činnosť a ciele Komisie pre dejiny a kultúru Nemcov v juhovýchodnej Európe a osobitne samotný projekt dejín vedeckého objavovania Karpát. Potom dal slovo *Sabine Jesner*, ktorá sa vrátila k semináru mladých vedeckých pracovníkov a zhodnotila toto podujatie, pri ňom osobitne vyzdvihla príspevky oboch slovenských účastníkov.

Prvý deň rokovania bol rozdelený do štyroch blokov. Výborne ho viedol *Mathias Beer* z univerzity v Tübingene. Vstupným referátom začínal *Harald Heppner*. V ňom urobil analýzu existujúcich výsledkov doterajších výskumov Karpatského oblúka, začínajúceho na území Slovenska a končiaceho v Rumunsku, a ako garant tohto vedeckého podujatia objasnil aj tematickú pestrosť zaradených referátov.

Druhý referát pripravil *Thomas Matuska* (Karl-Franzens-Universität Graz) s názvom *Od B ako Buchholz po T ako Townson: Výskum Karpát od jeho počiatkov po rok 1850*.

Tretí referát s historicko-etnografickým rozmerom predniesol *Kurt Scharr* (Universität Innsbruck). Názov referátu znel *Obraz karpatského obyvateľstva v správach z ciest*

Prof. Dr. Harald Heppner (Graz) otvára diskusiu k prednáške prof. Dr. Petra Jordana (Wien).
Foto Branislav Švorc

a v opisoch krajov z 18. a 20. storočia a jeho autor v ňom mapoval opisy miestneho obyvateľstva v cestopisných správach jednotlivých cestovateľov, ktoré vychádzali spravidla v knižnej podobe a boli určené širokej čitateľskej verejnosti. Najväčšiu pozornosť venoval Rusínom, pravdepodobne aj preto, že Rusíni – Huculi i Bojkovia – sa stali najčastejším objektom cestovateľských opisov, raz v negatívnych, inokedy zas v pozitívnych obrazoch.

Peter Švorc v spolupráci s Branislavom Švorcom (Prešovská univerzita) pripravili referát s názvom *Vysoké Tatry v 19. a 20. storočí a ich objavitelia*. V ňom autori prezentovali širokú paletu bádateľských aktivít v uvedených dvoch storočiach, ktorá mala aj bohaté medzinárodné zastúpenie. Ukázali, že na prelome 19. a 20. storočia sa aj turistické a sprievodcovské činnosti stali miestom maďarizácie miestneho obyvateľstva, keď levočský župan Aladár Csáki stanovil tvrdé kritériá pre turistických sprievodcov. Tí mali poznať slovom a písmom maďarčinu a nemčinu, čo neraz diskvalifikovalo slovenských horských vodcov, ba na začiatku 20. storočia ich úplne vylúčilo z týchto služieb. Väčšiu pozornosť venovali úsiliu Karpatského spolku o vybudovanie meteorologickej stanice na Gerlachu, čo stroskotalo pre finančnú náročnosť projektu. Meteorologická stanica síce bola neskôr vybudovaná, ale na Lomnickom štíte.

V popoludňajšom bloku referátov, ktorý moderoval G. Volkmar (Universität Regensburg), sa predstavila Erika Schneider z nemeckého mesta Rastatt s referátom *Botaniko-vegetačné objavovanie Karpát od roku 1848 do konca 19. storočia. Úloha Sedmohradského spolku pre prírodné vedy a Sedmohradského karpatského spolku*. Autorka zaujímavým spôsobom a pomocou power-pointovej prezentácie predstavila výskumy prírodovedcov v rumunských Karpatoch v druhej polovici 19. storočia.

Ján Gašpar (Štátna vedecká knižnica v Košiciach) predniesol referát *Podiel Karpatského spolku na území Slovenska pri objavovaní Karpát*. Vo svojom vystúpení poukázal na celú paletu osobností, členov Karpatského spolku a ich aktivity v rámci spolku, ktoré

Pohľad na účastníkov vedeckej konferencie. Foto Branislav Švorc

sprístupňovali Vysoké Tatry ich návštevníkom a pre nich, ale aj pre širokú verejnosť, objavovali o veľhorách nové poznatky.

Bernard Hubmann (Karl-Franzens-Universität Graz) mal referát *Geologické objavovanie Karpát cisársko-kráľovským Geologickým ríšskym ústavom*. V zaujímavej prednáške podporenej bohatým obrazovým materiálom Bernard Hubmann najskôr ukázal, ako geologické procesy formovali karpatský oblúk do dnešnej podoby a následne, ako prebiehal geologický výskum postupne odhaľujúci tento mohutný horotvorný pohyb. Do toho zahrnul aj názory bádateľov 19. storočia na tento proces a aj to, ako ich stváňovali vo svojich mapách. V jeho prednáške bola zahrnutá celá plejáda geológov, medzi nimi významnou mierou slovenský geológ Dionýz Štúr.

Poslednou prednáškou druhého bloku bola prednáška *Bernharda Tschofena* (Universität Tübingen) s názvom *Etnografické výskumy vidieka. Historická folkloristika Karpát medzi akadémiou a verejnosťou*. V nej autor hovoril o etnografických výskumoch na územiach, cez ktoré vedie karpatský chrbát, a o ich realizátoroch. Uviedol celý rad bádateľov, ktorí robili výskum, ich publikácie, opisujúce tieto výskumy a ich výsledky, tiež múzea, ktoré vznikali v 19. storočí a vytvárali priestor pre etnografické zbierky a podporovali etnografický výskum svojej členskej základne.

9. júna 2012 pokračovala konferencia tretím blokom zaradených referátov. Moderoval ho Harald Heppner, ktorý uviedol ako prvý referát tohto bloku príspevok *Alfreda Schustera* (Clausthal-Zellerfeld, Nemecko) *Geologické výskumy v sedmohradských Karpatoch v 19. storočí*. A. Schuster najskôr predstavil charakteristické črty sedmohradských Karpát a následne aj ich geologickú stavbu, ktorú postupne objasňovali geologické výskumy počnúc 19. storočím a končiac poslednými prieskumami v 20. storočí. V jeho prednáške odzneli informácie o bádateľoch, ktorí sa zaoberali výskumom tejto

južnej, resp. juhovýchodnej časti Karpát a vo svojich správach uvádzali svoje zistenia o geologickej skladbe pohoria, mineráloch, ktoré sa tu nachádzali.

Plánovaný referát *Hansa Christiana Heinza* (Ľvov) *Vedecké objavovanie ukrajinských východných Karpát z pohľadu aplikovanej historickej geografie* pre neprítomnosť referenta neodznal. Dostatočný priestor však mal *Peter Jordan* (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Institut für Stadt- und Regionalforschung, Wien) s príspevkom *Karpaty na mapách: Vývoj topografickej a tematickej kartografie Karpát v 19. a 20. storočí*. Profesor P. Jordan, ktorý patrí medzi popredných rakúskych geografov, urobil exkurz dejinami topografickej a tematickej kartografie habsburskej monarchie v 19. storočí. Súčasťou prednášky bola aj prezentácia máp, zobrazujúcich územie Karpát a ich okolia. P. Jordan demonštroval vývoj kartografie predovšetkým na príkladoch tatranského územia, keď na mapách ukázal zmeny miestnych názvov pod vplyvom silnej maďarizácie v závere 19. storočia. V druhej polovici prednášky sa sústredil na tematické zobrazovanie karpatského oblúka, v ktorom hlavnú úlohu zohrávali politické ciele vydavateľov takýchto máp. Tie boli evidentné najmä v 20. storočí, napr. akcentovanie „prirodzených“ hraníc Uhorska tiahnucich sa po hrebeni Karpát po skončení prvej svetovej vojny. Nakoniec predstavil súčasnú prácu rakúskych geografov na atlase strednej Európy.

Martin Zückert (Collegium Carolinum, Mnichov) mal referát s názvom *Štátna politika výskumu v jednom periférnom regióne. Slovenské Karpaty*. Autor sa zaoberal otázkou štátneho záujmu o poznanie svojho územia, aby sa mohlo lepšie využívať pre národohospodárske ciele. Sústredil sa na medzivojnové obdobie a územie Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Ukázal, ktoré oblasti národného hospodárstva Československa mali byť podporované – v poľnohospodárstve napr. ovčiarstvo a výroba bryndze, stavba priehradných kaskád na Váhu a i. V socialistickom Československu v 50. rokoch dominantnou sa stala kolektivizácia poľnohospodárstva.

V popoludňajších hodinách sa uskutočnila exkurzia účastníkov konferencie po vybraných spišských mestách – Kežmarok a Poprad-Spišská Sobota. Sprievodcom bol slovenský historik a popredný odborník na dejiny Spiša doc. PhDr. Ivan Chalupecký, ktorý účastníkom konferencie ukázal jedinečné pamiatky navštívených miest (Kežmarok, Spišská Sobota a Veľká Lomnica).

Medzinárodná vedecká konferencia ukázala, že problematika výskumu Karpát ako celku patrí medzi rozsiahle témy nielen historického, ale predovšetkým interdisciplinárneho výskumu. My môžeme konštatovať, že sa to týka aj kratšieho úseku Karpát – slovenských Vysokých Tatier. Slovenská historiografia sa doteraz nezaoberala systematicky dejinami objavovania Tatier, hoci existujú viaceré čiastkové práce, ktoré môžeme zaradiť do tejto kategórie, najmä známeho historika Tatier Ivana Bohuša. No určite tu ostáva ešte stále veľký priestor pre všetkých, ktorí by sa chceli Tatrám výskumne venovať.

O AUTOROCH

BIZOŇOVÁ, Monika, Mgr. (monika.bizonova@gmail.com)

Interná doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra stredovekých a ranonovovekých dejín

DOHNANEC, Tibor, Mgr. (tibordohn@gmail.com)

Interný doktorand, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra stredovekých a ranonovovekých dejín

DŽUJKO, Ján, PhDr., PhD. (dzujo@azet.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín

FRANKOVÁ, Libuša, doc., PhDr., CSc. (lfrank@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

FUKASOVÁ, Daniela, Mgr. (daniela.fukasova@sna.vs.sk)

Archivárka, Slovenský národný archív

HOPTOVÁ, Luciána, Mgr. & Mgr. (luciana.hoptova@gmail.com)

Interná doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín

KLEMPAY, Martin, Mgr. (klempaymartin@yahoo.com)

Interný doktorand, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

KOLLÁROVÁ, Zuzana, PhD., PhDr. (Zuzana.Kollarova@sale-ppp.vs.sk)

Archivárka, MV SR, Štátny archív Levoča, pobočka Poprad

KOSMAČOVÁ, Mariana, Mgr. (mkosmacova@gmail.com)

Interná doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra pomocných vied historických a archívnictva

KOVAĽ, Peter, PhDr., PhD. (peter.koval@yahoo.com)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

LIŠKA, Anton, Mgr. (anton.liska@smail.unipo.sk)

Interný doktorand, Katedra historických vied Gréckokatolíckej teologickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove

MELICHÁREK, Maroš, Mgr., PhD. (MelicharekM@seznam.cz)

Absolvent Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove v študijnom programe dejepis – anglický jazyk a literatúra a doktorandského štúdia v študijnom programe všeobecné dejiny

MOJDIS, Ján, doc. CSc. (mojdis@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín; vedúci katedry

PAVLOVIČ, Richard, PhDr., PhD. (richard.pavlovic@sapo-psk.vs.sk)

Štátny archív Prešov, pobočka Svidník, riaditeľ pobočky

RENDEK, Lukáš, Mgr. (lukas.rendek@gmail.com)

Interný doktorand, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra pomocných vied historických a archívniectva

OROSOVÁ, Martina, Mgr. (martina.orosova@pamiatky.gov.sk)

Archivárka-historička, Pamiatkový úrad SR Bratislava

SMITKA, Jiří, Mgr. (jiri.smitka@soapraha.cz)

Archivár, Státní oblastní archív v Praze; vedúci odd. zemědělsko-lesnických a osobních fondů

SOKOLOVSKÝ, Leon, prof., PhDr., CSc. (sokolovsky@fphil.uniba.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Katedra archívniectva a pomocných vied historických Filozofickej fakulty Univerzity Komenského Bratislava; vedúci katedry

ŠVORC, Peter, prof., PhDr., CSc. (psvorc@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

VALLOVÁ, Viera, PaedDr. (vallova@unipo.sk)

Interná doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra stredovekých a ranonovovekých dejín

VALŮŠEK, David, Mgr. (valusek@mza.cz)

Archivár, Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Zlín; riaditeľ

VASILOVÁ, Darina, PhDr., PhD. (dvasil@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín; vedúca katedry

ŽUMÁROVÁ, Jana, Mgr. (zumarovajanka@centrum.sk)

Archivárka, Matica slovenská Martin

Informácie pre autorov

Časopis *Dejiny. Internetový časopis Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity Prešove* vychádza od roku 2006 dvakrát ročne. Je evidovaný v najväčšej špeciálnej elektronickej databáze **EZB OPAC** riadenej **Staatsbibliothek Berlin**, na serveri **Deutsche Nationalbibliothek** a stránkach **Universitätsbibliothek Regensburg**, ako aj v databáze **Dalhousie Libraries** v jednej z popredných kanadských univerzít **Dalhousie University v Halifaxe** (Nové Škótsko, Kanada); má ISSN.

Príspevky v rubrikách *Štúdie, Eudia a doba, Študijné materiály* sú recenzované, pre knižnice na Slovensku uvádzané v kategórii ADF – Vedecké práce v domácich nekarentovaných časopisoch.

V prípade záujmu publikovať v jednom z čísel časopisu, v niektorej z uvedených rubrik, Vás prosíme poslať príspevky predsedovi redakčnej rady periodika prof. PhDr. Petrovi Švorcovi, CSc. (psvorc@unipo.sk), vždy do **20. 3.**, resp. **20. 9.** v uvedenom roku s dvadsaťriadkovým resumé v slovenskom, resp. v anglickom jazyku.

Pri spracovaní príspevkov žiadame uvádzať **poznámkový aparát pod čiarou** a poznámky spracovať podľa platnej bibliografickej normy, zodpovedajúcej medzinárodnému štandardu pre publikovanie dokumentov STN ISO 690 (priezvisko, plné meno, miesto vydania, vydavateľstvo, rok, strany, ISBN; pri zborníku aj zostavovateľov; pri časopise ročník, rok, číslo, strany). Príspevok poslať v elektronickej podobe, prípadné fotografie, mapy, ilustrácie a pod. materiály preskenované (formát jpg; 300 dpi).

Information for contributors

Dejiny, an e-journal of the Institute of History of the Faculty of Arts of the University of Prešov in Prešov is issued twice per a year since 2006. It is registered in the biggest special electronic database **EZB OPAC** managed by **Staatsbibliothek Berlin**, on server of **Deutsche Nationalbibliothek** and on pages of **Universitätsbibliothek Regensburg**, as well as in database of **Dalhousie Libraries** in one of the most significant Canadian universities **Dalhousie University in Halifax** (Now Scotia, Canada); has ISSN.

The papers in sections *Scientific articles, People and time, Study materials* are reviewed; for libraries in Slovakia are in category ADF – Scientific papers in the Slovak non-current contents journals.

If you are interested in publication in our journal, in one of the above mentioned sections, please send your contributions to the chairman of the Editorial board, prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (psvorc@unipo.sk), until **March, 20**, or **September, 20** of the current year, with the 20-line resume in Slovak or English language.

At elaboration of the contributions, **the footnotes** and notes shall be specified in accordance with a valid bibliographic standard, corresponding with the international standard for documents publication STN ISO 690 (surname, full name, place of publication, publisher, year of publication, pages, ISBN; while quoting the proceedings, the name of editor has to be given; in case of the journal, specify volume, year, number, pages). The contribution shall be sent in e-form; eventual photos, maps and illustrations and other materials shall be scanned (jpg format; 300 dpi).

Informationen für die Autoren

Die Zeitschrift *Dejiny. Internetzeitschrift des Instituts für Geschichte an der Philosophischen Fakultät der Universität Prešov* erscheint seit dem Jahre 2006 zweimal jährlich. Sie wird in der grössten speziellen elektronischen Databasis **EZB OPAC** evidiert, die von der **Staatsbibliothek Berlin** geleitet wird, am Server **Deutsche Nationalbibliothek** und auf den Seiten der **Universitätsbibliothek Regensburg**, sowie auch in der Databasis **Dalhousie Libraries** in einer der führenden Universitäten in Kanada **Dalhousie University in Halifax** (Neues Schottland, Kanada); sie besitzt ISSN.

Die Beiträge in den Rubriken *Studien, Leute und Zeit, Studienmaterialien* werden rezensiert, für die Bibliotheken in der Slowakei in der Kategorie ADF- Wissenschaftliche Aufsätze in den einheimischen nichtcurrentierten Zeitschriften..

Im Falle des Interesses für die Veröffentlichung in einer der Nummern der Zeitschrift, in einer der angeführten Rubriken bitten wir Sie, die Beiträge dem Vorsitzenden des Redaktionsrats des Periodikums Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (psvorc@unipo.sk), immer bis zum **20. März**, bzw. **20. September** in dem angeführten Jahre mit der Zusammenfassung von 20 Zeilen in der slowakischen bzw. in der englischen Sprache zu versenden.

Bei der Verarbeitung der Beiträge verlangen wir **die Fussnoten** anzuführen und die Verarbeitung der Bemerkungen laut der gültigen bibliographischen Norm, entsprechend dem internationalen Standard fürs Publizieren der Dokumente STN ISO 690 (Vorname, vollständiger Name, Ort der Herausgabe, Verlag, Jahr, Seiten, ISBN, beim Sammelband auch die Editoren, bei der Zeitschrift Jahrgang, Jahr, Nummer, Seiten). Der Beitrag ist in der elektronischen Form zu versenden, eventuell die Photographien, Karten, Illustrationen und ähnliche scannende Materialien (Format jpg, 300 dpi).

DEJINY

1/2012

Ročník / Volume VII

internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
e-Journal of Institute of History, Faculty of Arts,
University of Prešov in Prešov
http://dejiny.unipo.sk/Dejiny_1_2012.pdf

Sadzba / Typesetting
Ing. Stanislav Kurimai

Grafická úprava / Graphical layout
UNIVERSUM-EU, spol. s r. o.

© Vydáva
Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove
s vydavateľstvom UNIVERSUM (www.universum-eu.sk)
a Historickou spoločnosťou kráľovského mesta Prešov

© Issued by
Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov in Prešov
with
publishing house UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
and Historical society of royal town Prešov

ISSN 1337-0707

ISSN 1337-0707